

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ



ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ Γ΄, ΤΕΥΧΟΣ Ε΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ–ΙΟΥΝΙΟΣ 2011

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ Γ΄, ΤΕΥΧΟΣ Ε΄
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2011
ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Πίτσης
Ἰερὰ Μητρόπολις Κώου καὶ Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἰερὰ Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καὶ Ἀστυπαλαίας
3. Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἰερὰ Μητρόπολις Καρπάθου καὶ Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἰερὰ Μητρόπολις Σύμης
5. Αρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Ἰερὰ Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεία Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος
Τηλ. 22410-45555, Fax 22410-73480
e-mail: imrodou@imr.gr



ΕΠΙΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρτέμιου 12-16, 115 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7035
www.epitalofos.gr • e-mail: info@epitalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Κατηχητήριος λόγος ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.....	9
Πατριαρχικὴ ἀπόδειξις ἐπὶ τῷ Ἀγίῳ Πάσχα.....	12

ΜΕΡΟΣ Β΄

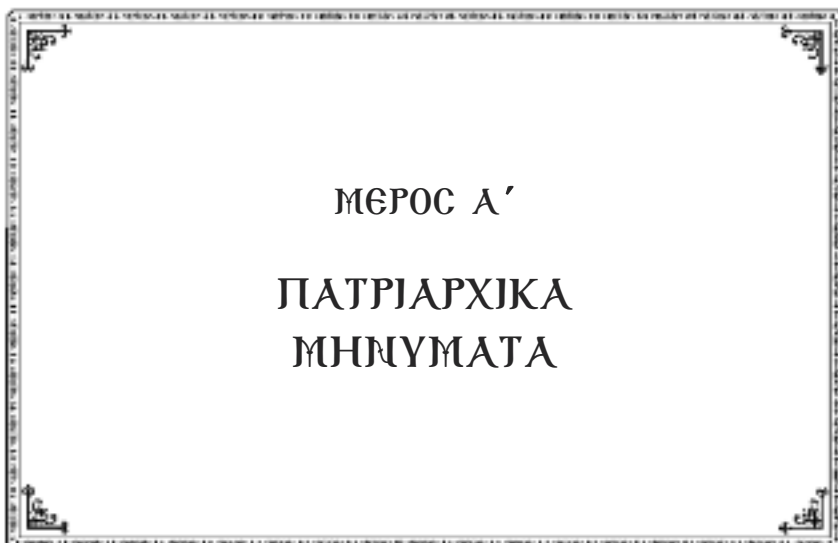
Μελέτες

Λαϊκὴ πίστη καὶ λατρεία στὰ Δωδεκάνησα <i>Δρ. Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης</i>	17
Ἡ διδασκαλία τῆς τοπικῆς ἱστορίας τῆς Κυμισάλας τῆς Ρόδου, στοὶ πλαίσιο τῆς Ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν ἀειφόρο ἀνάπτυξη <i>Δημήτρης Κολοκυθᾶς</i>	67
Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Πρωτοψάλτη καὶ Μουσικοδιδασκάλου τῆς Σάμου Γεωργίου Κ. Ἀγγελινάρα <i>Μ.Γ. Βαρβούνης</i>	81
Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης καὶ ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης <i>Βασίλειος Θ. Σταυρίδης</i>	91
Ἡ βιβλιοθήκη τῆς οἰκογένειας Χαβιαρᾶ ἀπὸ τῆ Σύμης <i>Ἑλένη Παπαβασιλείου</i>	113
Ἡ ὁσία Μελώ, ἡ ἐν Κῶ ἀσκήσασα <i>Μητροπολίτης Κῶου καὶ Νισύρου Ναθαναήλ</i>	137
Ἡ οἰκουμενικὴ διάσταση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν εὐχαριστιακὴ ἐνότητα <i>Ἀρχιμ. Ἐπιφάνιος Χριστοδουλάκης</i>	137

ΜΕΡΟΣ Γ΄

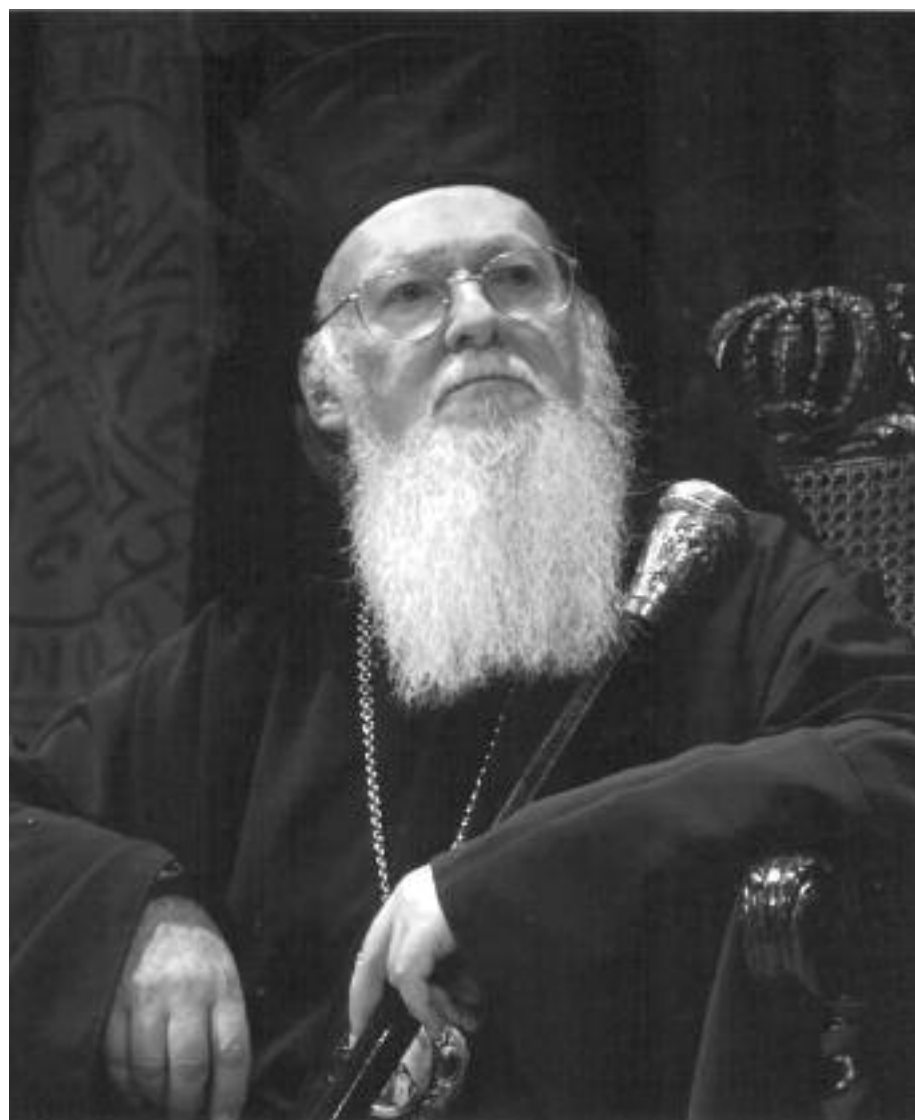
Κανονισμοί

Κανονισμὸς περὶ λειτουργίας στὴ Ρόδο τοῦ Τμήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου	176
Κανονισμὸς λειτουργίας, Διοικήσεως καὶ Διαχειρίσεως τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνηματικοῦ Ναοῦ «Παναγίας Ἀληθινῆς» τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σύμης	179
Βιβλιοπαρουσίαση	183



ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ
ΜΗΝΥΜΑΤΑ





ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης
Τεσσαρακοστῆς

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ

ΕΛΕΩ. ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ - ΝΕΑΣ
ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ ΚΑΙ
ΕΙΡΗΝΗΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΤΧΩΡΗΣΙΣ

Ἀδελφοί καὶ τέκνα ἀγαπητά ἐν Κυρίῳ,

«Τὸ στάδιον τῶν ἀρετῶν ἡνέωκται, οἱ βουλόμενοι ἀθλῆσαι εἰσέλθετε, ἀναζωσάμενοι τὸν καλὸν τῆς νηστείας ἀγῶνα», ἢ, καλύτερον, πάντοτε εὐρίσκεται ἀνοικτόν, ἀπὸ τότε πού ὁ Πανοικτίρμων Κύριος τῆς Δόξης ἠυδόκησε νὰ λάβῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἐκτοτε καλεῖ διὰ τῆς Ἐκκλησίας Του κάθε ἄνθρωπον νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὰς ἀπείρους δωρεάς τῆς Χάριτος τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ἰδιαίτερος δέ κατὰ τὴν εὐλογημένην ταύτην περίοδον τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἦ ἄπειρος ἀγαθότης, ὁ ἐν Τριάδι προσκυνούμενος ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ἀπὸ ἀγάπῃν καὶ μόνον ἐδημιούργησε τὸ ἀνθρώπινον γένος, διὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὅσον εἶναι αὐτὸ δυνατόν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, κοινωνοὺς καὶ συμμετόχους τοῦ μεγαλείου τῆς θείας Δόξης Του. Αὐτός εἶναι ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἐκάστην ἐποχὴν. Πρὸς τὴν πραγμάτωσιν δέ αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ κατατείνει ὅλη ἡ ἁγία πνευματοφόρος παράδοσις τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, διδάσκουσα, διερμηνεύουσα καὶ προβάλλουσα ὅλον τὸ φάσμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τοὺς ποικίλους πνευματικούς ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλει πάντοτε μέ γενναῖον φρόνημα νὰ προχωρῇ ὁ πιστός.

Κάθε Χριστιανὸς διὰ τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος λαμβά-

νει τήν Χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐάν ἀρχίσῃ κανεῖς μέ ὅλην του τήν διάθεσιν νά ἀγαπᾷ τόν Θεόν, τότε ἡ Χάρις δι' ἀνερμηνεύτου τρόπου μεταδίδει εἰς αὐτόν ἐκ τοῦ πλούτου τῶν ἀγαθῶν της. Αὐτός, λοιπόν, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νά κρατήσῃ τήν ἐμπειρίαν αὐτῆς τῆς Χάριτος, προσπαθεῖ μέ πολλήν τήν χαράν νά παραμερίσῃ ἐκ τῆς ψυχῆς του τά παρερχόμενα ἀγαθά τοῦ παρόντος αἰῶνος καί νά καταστήσῃ κτῆμα του τόν κεκρυμμένον θησαυρόν τῆς ἀληθινῆς Ζωῆς. Ἐκ τοῦ βαθμοῦ δέ εἰς τόν ὁποῖον προκόπτει ἡ ψυχὴ εἰς τόν πνευματικόν ἀγῶνα, ἐμφανίζει ἀντιστοίχως τό θεῖον δῶρον τῆς Χάριτος, τήν κεκρυμμένην εἰς τά βάθη αὐτῆς χρηστότητα τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία καί γίνεται ἀπλανὴς ὁδηγός εἰς τό πολυποίκιλον πνευματικόν ἀγώνισμα .

Αὐτός ὁ πνευματικός ἀγών εἶναι διαρκῆς διὰ κάθε πιστόν καί ὡς ἐκ τούτου χρειάζεται νά θέτῃ κανεῖς ἀρχήν κάθε ἡμέραν, κάθε στιγμὴν. «Ἐφθασε καιρός, ἡ τῶν πνευματικῶν ἀγώνων ἀρχή, ἡ κατὰ δαιμόνων νίκη, ἡ πάνοπλος ἐγκράτεια, ἡ τῶν Ἀγγέλων εὐπρέπεια, ἡ πρὸς Θεόν παρησία» . Ὡς μία διαρκῆς ἀρχὴ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καί ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καί ἡ Ἁγία Τεσσαρακοστή. Διὰ τοῦτο καί ὁ ὕμνωδός τοῦ Τριωδίου μᾶς προσανατολίζει ὀρθῶς πρὸς τό περιεχόμενον της λέγων, ὅτι ἡ σωματικὴ νηστεία διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν τροφῶν, ἐάν δέν ἀκολουθῆται ἐκ τῆς καθαρότητος τῆς προερχομένης ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἀπαλλαγῆς ἐκ τῶν παθῶν, δέν γίνεται ἀφορμὴ πρὸς βίου διόρθωσιν καί ὡς ψευδὴς μισεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ .

Ὅπως δὴποτε, τό νά δυνηθῇ ὁ ἄνθρωπος νά συγκεντρώσῃ τόν νοῦν του εἰς τήν ἐργασίαν τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καί νά τόν ἐπαναφέρῃ ἐκ τοῦ ἐμπαθοῦς διασκορπισμοῦ του εἰς τά κτίσματα, ἀποτελεῖ ἔργον κοπιῶδες καί πολυχρόνιον, ὅμως ἀπαραίτητον καί καθοριστικόν διὰ τήν πνευματικὴν του ὑπόστασιν καί τήν ὅλην κοινωνικὴν του ζωὴν. Φαίνεται δέ ἡ ὁδὸς τῆς ἀρετῆς εἰς αὐτούς, οἱ ὁποῖοι τήν ἀρχίζουν, σκληρά καί ὑπερβολικῶς δυσάρεστος, ὅχι ὅμως ἐπειδὴ εἶναι πράγματι τοιαύτη, ἀλλὰ διότι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἔχει ἐθισθῇ νά συναναστρέφεται μέ τήν εὐκολίαν τῶν ἡδονῶν. Εἰς αὐτούς δέ οἱ ὁποῖοι κατῴρθωσαν καί ὑπερέβησαν τό μέσον τῆς ὁδοῦ ἀποδεικνύεται εὐχάριστος καί ἄνετος .

Πολλοὶ κατὰ καιροὺς ἀγνοοῦντες τό μέγα μυστήριον τῆς εὐσεβείας, θεωροῦν τήν Ὁρθόδοξον ἀσκητικὴν Παράδοσιν ὡς ἐπαχθὴ καί ὀδηγοῦσαν τόν ἄνθρωπον εἰς τήν στέρησιν τῆς δημιουργικῆς φαντασίας, τῆς πρωτοτύπου πρωτοβουλίας, τῆς ἀπολαύσεως τῆς ζωῆς ἐν γένει καί τῆς ἐξ αὐτῆς προερχομένης χαρᾶς. Οὐδέν τούτου ψευδέστερον. Ὅλα ὅσα ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, τά ἐδημιούργησε καλὰ λίαν καί μᾶς τά ἐδώρησε διὰ νά τά χαι-

ρώμεθα καί νά τά ἀπολαμβάνωμεν καί νά γίνωνται ἀφορμή πρὸς διαρκή δοξολογίαν τοῦ Εὐεργέτου μας. Αἱ ἐντολαί δέ τοῦ Θεοῦ μᾶς ὁδηγοῦν καί μᾶς περιγράφουν τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν δωρεῶν Του, ὥστε, καί τό σῶμα μας καί ἡ φαντασία καί ὅλαι αἱ ψυχικαί μας δυνάμεις μεθ' ὅλων τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, νά ἀποβαίνουν κατ' ἀλήθειαν χαροποιοί καί εὐεργετικά διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντιθέτως, ἡ ἐγωϊστική, αὐτόνομος καί περιφρονητική πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον ἔθεσεν ὁ Δημιουργὸς εἰς τὰ πλάσματά Του χρῆσις των, πρὸς στιγμὴν ἱκανοποιεῖ τὸν παράλογον ἐγωϊσμόν τοῦ ἀνθρώπου, καταλήγει ὅμως εἰς ἀποτελέσματα τελείως διαφορετικά τῶν προσδοκιῶν του, ὁδηγοῦσα αὐτόν εἰς τὴν ἀπόγνωσιν, τό ἄγχος καί τὴν δυστυχίαν.

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ ἀληθὴς Θεὸς καί ἀληθὴς ἄνθρωπος, ὁ ἀγνώστως γνωριζόμενος εἰς τοὺς ταπεινόφρονας καί δεκτικούς τῆς ἀκτίστου Χάριτός Του, ὁ Κύριος τῆς Δόξης καί Κύριος τῆς ἱστορίας, ὁ ἐτάζων καρδίας καί νεφροῦς, ὁ διὰ τῆς θείας Αὐτοῦ Προνοίας συνέχων τὰ σύμπαντα ἀπὸ τό πλεόν μικρόν μόνον τῆς δημιουργίας Του μέχρι τοῦ ἀσυλλήπτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν σύμπαντος κόσμου, εἶναι διαχρονικῶς ἡ Ὁδός, ἡ Ἀλήθεια καί ἡ Ζωή. Ὅπως ἡ ἐνυπόστατος πηγὴ τῆς Ζωῆς δέν ἦτο δυνατόν νά κρατηθῇ ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τὸν συνέτριψε καί ἀνεστήθη, ἔτσι δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξῃ ἀνθρωπίνη ζωὴ, ἡ ὁποία νά ὁδηγῇ εἰς τὴν καταξίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς τὴν συμμετοχὴν εἰς τό ζωοποιόν Σῶμα τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ, τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν Του καί τὴν Ἀγιοπνευματικὴν τῆς Παράδοσιν. Καί, ἐν συνόψει, ὁ Κύριος μένει εἰς τὸν αἰῶνα, ἐνῶ ψευδεῖς αἱ ἐπίνοιαί τῶν ὑπερηφάνων ἀνθρώπων ἤ, ὡς προσφυῶς λέγει ὁ Ἅγιος Διάδοχος, «οὐδὲν πτωχότερον διανοίας ἐκτός Θεοῦ φιλοσοφούσης τὰ τοῦ Θεοῦ».

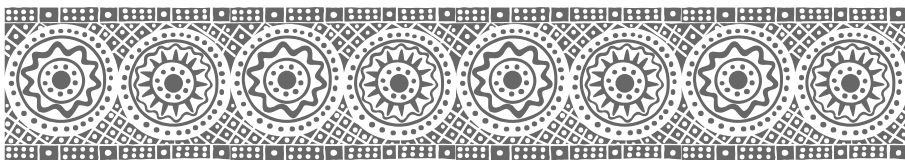
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ εἰς τὴν Ἀγίαν καί Μεγάλην Τεσσαρακοστὴν προτρέπομεθα πατρικῶς πάντας ὑμᾶς, ὅπως μὴ δειλιάσητε καί μὴ ὀκνήσητε νά προχωρήσητε εἰς τό σπουδαιότερον ἔργον τῆς ζωῆς ὑμῶν, εἰς τό τῆς πνευματικῆς ἐργασίας στάδιον, μετὰ ἀνδρείας καί δυνάμεως ὀλοψύχου, ὥστε νά καθαρίσητε ψυχὰς καί σώματα ἀπὸ παντός μολυσμοῦ καί ἐπιτύχητε τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἤδη παρέχεται ἀπὸ αὐτὴν τὴν παρούσαν ζωὴν εἰς ὅσους εὐλικρινῶς καί ἐκ βάθους ψυχῆς τὴν ἐκζητοῦν.

Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καί τό ἄπειρον ἔλεος Αὐτοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἀγία καί Μεγάλη Τεσσαρακοστὴ, βία'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος,
διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης πάντων ὑμῶν



ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ

ἐπὶ τῷ Ἁγίῳ Πάσχα

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ - ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ

ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ

ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Καὶ πάλιν μετὰ χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἀπευθύνομεν πρὸς ὑμᾶς τὸν χαρμόσυνον καὶ πλήρη ἐλπίδων χαιρετισμὸν "Χριστὸς Ἀνέστη"!

Αἱ συγκυρίαι καὶ τὰ γεγονότα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς φαίνονται μὴ δικαιολογοῦντα τὸ χαρμόσυνον τοῦ χαιρετισμοῦ μας. Αἱ συντελεσθεῖσαι ἤδη φυσικαὶ καταστροφαὶ ἐκ τῶν σεισμικῶν δονήσεων καὶ τῶν θαλασσίων ὑπερκυμάτων καὶ αἱ ἐπαπειλούμεναι τοιαῦται ἐκ τῆς πιθανολογουμένης ἐκρήξεως τῶν πυρηνικῶν ἐργοστασιῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι ἐκ τῶν πολεμικῶν συρράξεων καὶ τῶν τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν, ἐμφανίζουν τὸν κόσμον μας δεινῶς πληγωμένον καὶ σφαδάζοντα ὑπὸ τὴν πίεσιν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν κακῶν δυνάμεων.

Ἐν τούτοις, ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι γεγονὸς ἀληθινὸν καὶ παρέχει εἰς τοὺς πιστοὺς χριστιανοὺς τὴν βεβαιότητα καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὴν δυνατότητα τῆς ὑπερβάσεως τῶν δυσμενῶν ἐπακολούθων τῶν φυσικῶν καταστροφῶν καὶ τῶν ψυχικῶν ἐκτροπῶν.

Ἡ φύσις ἐπαναστατεῖ ὅταν ἡ ὑπερφίαλος ἀνθρωπίνη διάνοια

ἀποπειρᾶται νὰ τιθασεύσῃ τὰς ἀπειρομεγέθεις δυνάμεις τὰς ὁποίας ἔχει ἐμπερικλείσει ὁ Δημιουργὸς εἰς τὰ φαινομενικῶς ἀσήμαντα εἰς ὄγκον καὶ ἀδρανῆ στοιχεῖα τῆς. Θεωροῦντες πνευματικῶς τὰ δυσμενῆ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα πλήττουν τὸν πλανήτην μας ἐπανειλημμένως καὶ διαδοχικῶς κατὰ τοὺς ἐσχάτους τούτους καιροὺς, πλησιάζομεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἀπόψεως ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι ἀνεξάρτητα τῆς πνευματικῆς ἐκτροπῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὰ σημεῖα τῆς ἐκτροπῆς, ὅπως ἡ πλεονεξία, ἡ ἀπληστία, ἡ ἀκόρεστος ἐπιθυμία τοῦ πλούτου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν διὰ τὴν πτωχείαν τῶν πολλῶν τὴν ὁποίαν συνεπιφέρει ὁ ὑπέρμετρος πλουτισμὸς τῶν ὀλίγων, δὲν φαίνονται διὰ τοὺς φυσικοὺς ἐπιστήμονας νὰ ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰ φυσικὰ γεγονότα. Ἐν τούτοις, διὰ τὸν πνευματικῶς ἐρευνῶντα τὸ θέμα, ἡ ἁμαρτία διαταράσσει ὅχι μόνον τὴν ἁρμονίαν τῶν πνευματικῶν σχέσεων ἀλλὰ καὶ τῶν φυσικῶν. Ὑπάρχει μυστικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ κακοῦ καὶ ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὸ δεύτερον, πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ ἀρνηθῶμεν τὸ πρῶτον.

Ὁ Ἀναστὰς Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ νέος ἄνθρωπος καὶ Θεός, ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τῆς εὐεργετικῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἁγίου εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ἐθεράπευε τὰς φυσικὰς καὶ πνευματικὰς νόσους καὶ διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐγαλήνευσε καὶ τὴν τεταραγμένην θάλασσαν καὶ ἐπολλαπλασίασε τοὺς πέντε ἄρτους εἰς χορτασμὸν πεντάκις χιλίων ἀνδρῶν, συνδυάζων οὕτω τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς φυσικῆς ἁρμονίας. Ἐὰν θέλωμεν εἰς τὰς παρούσας δυσμενεῖς φυσικῶς καὶ πολιτικῶς καταστάσεις νὰ ἐπιδράσωμεν εὐμενῶς, δὲν ἔχομεν ἄλλην ὁδὸν ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὸν Ἀναστάντα Χριστὸν καὶ ἀπὸ τὴν τήρησιν τῶν σωτηριωδῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐντολῶν Του.

Ὁ Χριστὸς ἀνέστη καὶ συνανέστησε τὸ τέλειον ἦθος τοῦ ἀμαυρώσαντος αὐτὸ ἀνθρώπου, γενόμενος πρωτότοκος καὶ πρωτοπρόρος εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ κόσμου, τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς φύσεως. Τὸ μήνυμα τῆς Ἀναστάσεως δὲν εἶναι κενὸν οὐσιαστικῆς ἐπιρροῆς εἰς τὴν ποιότητα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τῆς εὐρύθμου λειτουργίας τῆς φύσεως. Ὅσον πληρέστερον καὶ βαθύτερον θὰ βιώσωμεν τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ βάθη τῶν καρδιῶν μας, τόσον εὐεργετικώτερα θὰ εἶναι ἡ ἐπιρροὴ τῆς ὑπάρξεώς μας εἰς τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα καὶ εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἴσως δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐπισημάνει τὴν σχέσιν αὐτὴν με-

ταξὺ ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνακαινίσεως τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἡ πεῖρα τῶν ἀγίων, ἡ ὁποία εἶθε νὰ εἶναι καὶ ἰδική μας πεῖρα, διαβεβαιοῖ ὅτι εἶναι ἐμπειρικῶς διαπιστωμένον ὅτι ὄντως ὁ ἀναγεννημένος ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος ἀποκαθιστᾷ τὴν διατεταραγμένην ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἁρμονίαν τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ὁ ἅγιος ἐν Χριστῷ μετακινεῖ ὄρη ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ὁ κακὸς καὶ ἀντίθεος ἄνθρωπος μετακινεῖ ἐδάφη καὶ ὑψώνει κύματα ὑπερμεγέθη ἐπὶ κακῷ.

Εἶθε νὰ προσεγγίσωμεν πρὸς τὴν ἀγιότητα τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ ἵνα διὰ τῆς χάριτος Αὐτοῦ γαληνεύσωμεν τὰ φυσικὰ καὶ ἡθικὰ κύματα τὰ ὁποῖα πλήττουν τὸν σύγχρονον κόσμον μας.

Ἡ χάρις τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά. Γένοιτο.

Ἅγιον Πάσχα 2011

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Χριστὸν Ἀναστάντα
εὐχέτης πάντων ὑμῶν

Ἀναγνωσθήτω ἐπ' ἐκκλησίας πρὶν τό Δεῦτε λάβετε φῶς.





ΜΕΡΟΣ Β΄
ΜΕΛΕΤΕΣ



Δρ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ

Έφορος αρχαιοτήτων

ΛΑΪΚΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ Ι. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ

1. Σύντομη ιστορική επισκόπηση

A) Προχριστιανική περίοδος

Στη ΝΑ γωνία του Αιγαίου Πελάγους βρίσκονται τα Δωδεκάνησα ή οι Νότιες Σποράδες. Η έρευνα των τελευταίων ετών απέδειξε, ότι τα Δωδεκάνησα κατοικοῦνται από πολλές χιλιετίες π.Χ.¹ Αρχαιολογικές έρευνες στα σπήλαια «Κούμελο», της Κοινότητας Ἀρχαγγέλου Ρόδου² καί «Ἅγιος Γεώργιος» της Κοινότητας Καλυθίων Ρόδου³, ἔφεραν στο φῶς λείψανα, μαρτυροῦντα τὴν ἀνθρώπινη παρουσία στὴν περιοχή αὐτή, κατὰ τὴν νεολιθική περίοδο.

Κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους καὶ μέχρι σήμερα ὑπάρχει συνεχῆς παρουσία τοῦ ἀνθρώπου στα Δωδεκάνησα, μὲ ἔντονη πολιτιστική δραστηριότητα.

Κατὰ τὴν μυκηναϊκή περίοδο ἀκμάζει ὁ πολιτισμὸς στὴν περιοχή. Ἰδιαίτερη ἀκμή παρατηρεῖται κατὰ τὴν κλασσική ἐποχή, τὴν ἑλληνορρωμαϊκή περίοδο, τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους⁴ καὶ τὴν ἐποχή τῆς Ἱπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.).

B) Χριστιανική περίοδος

Ὁ Χριστιανισμὸς διαδόθηκε ἐνωρίτατα στα Δωδεκάνησα. Οἱ πρῶτες σχετικὲς εἰδήσεις περιέχονται σὲ αὐτὴ τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ὁ

1. Ἀδ. Σάμψων, *Δωδεκάνησα*, σ. 116.

2. Ἀδ. Σάμψων, *Δωδεκάνησα*, σ. 66-78.

3. Ἀδ. Σάμψων, *Δωδεκάνησα*, σ. 21-65.

4. Ἰ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 311-312. Ἰ. Βολανάκης, *Συμβολή*, σ. 33-35.

Ἀπόστολος Παῦλος, προερχόμενος ἀπὸ τὴν Μίλητο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπέρασε ἀπὸ τὴν Κῶ καὶ τὴν Ρόδο, κατευθυνόμενος στὴν Παλαιστίνη⁵. Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου ἐγράφη τὸ ἔτος 95 μ.Χ. στὴν νῆσο Πάτμο⁶.

Στὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. ὑπάρχει ὀργανωμένη Ἐκκλησία στὴ νῆσο Ρόδο, τῆς ὁποίας προΐσταται ὁ Ἐπίσκοπος Φωτεινός⁷. Κατὰ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (Νίκαια Βιθυνίας, 325 μ.Χ.)⁸ παρέστη ὁ Ἐπίσκοπος Ρόδου Εὐφρόσυκος⁹.

Κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς 5ον καὶ 6ον αἰ. μ.Χ., ἀνηγέρθη μεγάλος ἀριθμὸς χριστιανικῶν ναῶν στὴν περιοχὴ, ἀνηκόντων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, στὸν τύπο τῆς ἀπλῆς, τρικλίτου, ξυλοστέγου, ἐλληνιστικῆς βασιλικῆς. Μέχρι σήμερα ἔχουν ἐπισημανθῇ καὶ ἐν μέρει ἐρευνηθῇ περὶ τὰ 250 παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα στὰ Δωδεκάνησα¹⁰.

Ἰκανὸς ἀριθμὸς ἀπὸ τὶς παλαιοχριστιανικὲς βασιλικὲς τῆς Δωδεκανήσου ἔχει ἀνεγερθῇ στὴ θέση ἢ πλησίον ἀρχαίων Ἱερῶν, προχριστιανικῶν χρόνων. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς περιπτώσεις:

α) *Νῆσος Ρόδος*

1. *Ἰαλυσός, Φιλέρημος*

Ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος ἀνηγέρθη μία τρίκλιτη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική¹¹, μετὰ βαπτιστηρίου¹². Πάνω στὰ λείψανα τῆς βασιλικῆς κτίσθηκε κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Φανερωμένης.

5. Πράξ. 21,1: «Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ, τῇ δὲ ἑξῆς εἰς τὴν Ρόδον κάκεῖθεν εἰς Πάταρα».

6. Ἀποκ. 1,9: «Ἐγὼ Ἰωάννης, ... Ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένη Πάτμῳ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ».

7. Συμεὼν Λογοθέτης, ὁ Μεταφραστής, *Τὰ εὐρισκόμενα ἅπαντα*, PG 114, 849 B.

8. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, σ. 97, 100.

9. MANSI, II, 695 D.

10. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 227-248. Ἰ. Βολανάκης, *Συμβολή*, σ. 33-144.

11. Α. Ὁρλάνδος, *Παλαιοχριστιανικὰ λείψανα τῆς Ρόδου*, ABME, τ. 6 (1948), σ. 47-54, Ἰ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 332.

12. Ἰ. Βολανάκης, *Βαπτιστήρια*, σ. 127-128.

2. Θεολόγος (Θολός)

Πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ἐρεθιμίου¹³ ἀνηγέρθη μία παλαιοχριστιανικὴ βασιλική¹⁴, τὰ δάπεδα τῆς ὁποίας ἐκαλύπτοντο μὲ ψηφιδωτά. Παρὰ τὴν βασιλικὴ ἔκειτο τὸ Βαπτιστήριον.

3. Ἀρνίθα, Ἁγία Εἰρήνη

Στὴ θέση «Ἁγία Εἰρήνη» τῆς Κοινότητος Ἀρνίθας Ρόδου καὶ πλησίον τοῦ Ναοῦ τοῦ Διὸς Πολιέως, ἐντὸς παλαιοχριστιανικοῦ οἰκισμοῦ, κεῖνται τὰ ἐρείπια δύο παλαιοχριστινικῶν βασιλικῶν (βασιλικὴ Α καὶ βασιλικὴ Β)¹⁵. Μεταξὺ τῶν βασιλικῶν αὐτῶν κεῖται τρίκογχο βαπτιστήριον¹⁶, μὲ σταυροειδῆ κολυμβήθρα, ἡ ὁποία μετεφέρθη ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν στὴν Πλατεία Ἀργυροκάστρου τῆς πόλεως τῆς Ρόδου, ὅπου εὐρίσκεται μέχρι σήμερα.

4. Σορωνή, Ἅγιος Σουλᾶς

Ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Σορωνῆς - Διμυλιάς καὶ ἐντὸς κατάφυτης περιοχῆς, κεῖται τὸ νεώτερο ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Σουλᾶ (Ἅγιος Ἀπόστολος Σίλας, 24 Ἰουνίου). Τοῦτο ἔχει κτισθῇ στὰ ἐρείπια μιᾶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς¹⁷, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ εἶχε ἀνεγερθῇ στὴ θέση ἀρχαίου Ἱεροῦ, προχριστιανικῶν χρόνων.

5. Μεσαναγρός, Σκιαδί

Μεταξὺ τῶν οἰκισμῶν: Μεσαναγρός, Ἀπολακκιά καὶ Κατταβιά, πάνω σὲ ἐπικαίρη θέση ἡ ὁποία σκιάζεται γιὰ πολλὰς ὥρες τὴν ἡμέρα ἀπὸ τὸ ὄρος «Σταυρός» (ὕψ. 500μ. περίπου)¹⁸, κεῖται ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Σκιαδενῆς, ἡ ὁποία πιθανῶς κτίσθηκε στὴ θέση ἀρχαίου Ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ἰσκιαδίου.

13. Πιθανῶς πρόκειται γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα Ἐριθήβιο, ἥτοι τὸν προστάτη τῶν σιτηρῶν, ὁ ὁποῖος ἐλατρεῦετο στὴν Λυκία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

14. Ἰ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 332.

15. Ἰ. Βολανάκης, ΠΑΕ 1979, σ. 275-276, Ἰ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 330.

16. Ἰ. Βολανάκης, *Βαπτιστήρια*, σ. 126-127.

17. Π. Λαζαρίδης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 245. Ἰ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 341.

18. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἔλαβε καὶ τὴν ὀνομασία «Σκιαδί, τό».

β) Νήσος Κάλυμνος

1. Λιμνιώτισσα, Χριστός Ίερουσαλήμ

Στή θέση «Λιμνιώτισσα» ἡ Χριστός Ίερουσαλήμ καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαλίου, κτίσθηκε ἡ βασιλική «Χριστός Ίερουσαλήμ»¹⁹.

2. Ποθέα, Σχολή Μαύρου ἢ Καταλύματα, Εὐαγγελίστρια

Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ποθέας καὶ πιθανῶς στή θέση ἀρχαίου Ἱεροῦ καὶ ἐν μέρει μὲ ὑλικά, προερχόμενα ἀπὸ αὐτό, ἀνηγέρθη μία μεγάλη, τρίκλιτη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική²⁰.

γ) Νήσος Πάτμος

Χώρα, Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου

Στὸ κέντρο περίπου τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Χώρας Πάτμου καὶ στὴν κορυφὴ ὑψώματος, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων μίας παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς²¹, ἀνηγέρθη τὸ ἔτος 1088 τὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Στὴν ἴδια θέση ἔκειτο ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος.

δ) Νήσος Λέρος

Παρθένι, Θόλος βασιλικὴ ἀεροδρομίου

Στὸ Παρθένι Λέρου καὶ πλησίον τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Παρθένου, ἀνηγέρθη μία τρίκλιτη παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ μὲ ψηφιδωτὰ δάπεδα καὶ διάφορα προσκτίσματα²².

ε) Νήσος Χάλκη

Ἐμπορειό, Ἅγιος Ἰωάννης

ΝΔ τοῦ Ἐμπορειοῦ καὶ στὴν κορυφὴ βραχῶδους ὑψώματος, κεῖται μία παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, κτισμένη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίου Ἱεροῦ προχριστιανικῶν χρόνων.

Οἱ βασιλικὲς τῆς Δωδεκανήσου, μὲ τὸ μέγεθος καὶ τὸν πλοῦτο των προϋποθέτουν οἰκονομική, πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀκμή. Ἀνεγείρονται κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰ. μ.Χ. καὶ ἀρχίζουν νὰ ἐρειπώνον-

19. Ἱ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 314.

20. Ἱ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 314.

21. Ἱ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 312.

22. Ἱ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Δωδεκανήσου*, σ. 314.

ται από τοῦ 7ου αἰ. μ.Χ. καὶ ἐξῆς, συνεπεῖα φυσικῶν καταστροφῶν (σεισμῶν, πυρκαϊῶν), πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, καθὼς καὶ κοινωνικῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἐρίδων (εἰκονομαχία, πόλεμοι).

Μετὰ τὴν ἐρείπωση τῶν βασιλικῶν ἀνεγείρονται συνήθως ἐπὶ τῶν ἐρείπιων των μικρά, μονόχωρα ναῦδρια, στὰ ὁποῖα συνεχίζεται ἡ τέλεση τῆς χριστιανικῆς λατρείας κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεώτερους χρόνους καὶ σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις μέχρι σήμερα. Συχνὰ τὰ ναῦδρια αὐτὰ ἀνεγείρονται μὲ ὑλικά, προερχόμενα ἀπὸ τὶς παλαιοχριστιανικὲς βασιλικές²³. Σὲ ἱκανὲς περιπτώσεις ὡς Ἁγίες Τράπεζες τῶν ναῦδρίων αὐτῶν χρησιμεύουν ἀρχαῖοι βωμοί, προχριστιανικῶν χρόνων²⁴.

2. Λαϊκὴ πίστις καὶ λατρεία

Ὁ Χριστιανισμός, ὡς γνωστόν, διαδόθηκε σὲ περιοχές, ὅπου πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὑπῆρχαν διάφορες ἀρχαῖες λατρεῖες καὶ θρησκείες. Παρὰ τὴν βαθμιαία καὶ ὄχι χωρὶς ἀντίδραση διάδοση καὶ τελικὴ ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν συνειδητὴ ἀποστασιοποίηση αὐτοῦ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες θρησκείες καὶ λατρεῖες, ὅμως ἐδέχθη πάμπολλες ἐπιδράσεις ἀπὸ αὐτές, τόσον ὡς πρὸς τὴν χρῆση τεχνικῶν ὄρων καὶ ἐννοιῶν, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὸ τελετουργικὸ καὶ διάφορα ἄλλα ἐπὶ μέρους στοιχεῖα²⁵.

Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ διαφορετικά. Οἱ περὶ τὴν Μεσόγειο Θάλασσα ἐπὶ χιλιετίες ζῶντες λαοί, εἶχαν ἀναπτύξει ἤδη κατὰ τὴν προχριστιανικὴν περίοδο λαμπροὺς πολιτισμούς, οἱ ὅποιοι ἐπηρέασαν θετικὰ τὴν μετὰ Χριστὸν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ γενικώτερα καὶ ἐξακολουθοῦν, νὰ ἐπηρεάζουν τὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ γενικώτερα τὸν παγκόσμιον πολιτισμὸ μέχρι σήμερα²⁶.

Ἡ ἔρευνα τῶν ἀρχαίων, προχριστιανικῶν θρησκευτῶν καὶ λατρευτικῶν παραδόσεων καθὼς καὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ λα-

23. Πρβλ. βασιλικὴ στή θέση «Ζωναράς» Ἀπολακκιάς Ρόδου.

24. Βλ. ναὸ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὸ Κιοτάρι Ἀσκληπιοῦ Ρόδου. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ σὲ πολυάριθμα ναῦδρια τῆς Νισύρου.

25. Ἀ. Καββαδία, *Ἐπιβιώσεις*, σ. 177 κ.ἐ.

26. Ὁ σημερινὸς εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός, καθὼς καὶ ἐκεῖνος τοῦ νέου κόσμου (Ἀμερικὴ - Αὐστραλία) καὶ γενικώτερα ὁ παγκόσμιος πολιτισμός, ἔχει ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τρεῖς βασικοὺς παράγοντες: α) Τὸ σημεῖον παράγοντα (Ἰουδαϊσμός - Χριστιανισμός - Μωαμεθανισμός), β) τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα (φιλοσοφία, κοσμοθεωρία) καὶ γ) τὸ ρωμαϊκὸ πνεῦμα (δίκαιο, κρατικὴ ὀργάνωση).

τρείας, οδηγεί στη διαπίστωση πολυαρίθμων επιδράσεων των πρώτων ἐπὶ τοῦ δευτέρου, ὁμοιοτήτων καὶ θρησκευτικῶν παραλλήλων φαινομένων. Ὅλα αὐτὰ οδηγοῦν στοῦ συμπεράσματος, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς ἐξελίσσεται ἐνιαῖα καὶ ἀδιάσπαστα, ὑπάρχει δὲ συνέχεια τῆς πολιτισμικῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν προϊστορική ἐποχὴ μέχρι σήμερα.

Σχετικὰ ὁ Martin Nilsson παρατηρεῖ:

«Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσωμε μιὰ παλιὰ εἰκόνα: μιὰ ἀνεπτυγμένη θρησκεία μοιάζει μὲ ὁλόκληρη τὴν βλάστηση ἑνὸς δάσους. Οἱ μεγάλοι Θεοὶ εἶναι τὰ ψηλὰ δένδρα, ποὺ ὑψώνουν τὰ δυνατὰ κεφάλια τους ὅσο μποροῦν πρὸ ψηλά, εἶναι τὰ ἐμφανέστερα στοῦ μάτι καὶ καθορίζουν τὸν χαρακτῆρα τοῦ δάσους. Εἶναι ὅμως ἐπίσης παρὰ πολὺ εὐκόλο, νὰ τὰ ρίξῃ κανεὶς κάτω καὶ νὰ φυτέψῃ καινούργια στὴ θέση τους. Εἶναι δυσκολώτερο νὰ ξερριζώσῃ κανεὶς τὰ χαμόδεντρα ποὺ οἱ κορυφές τους τὰ κρύβουν καὶ τὰ ἐμποδίζουν νὰ πάρουν ἀέρα, ἀλλὰ ποὺ δὲν μποροῦν νὰ τὰ πνίξουν. Αὐτὰ συνηθίσαμε νὰ τὰ ὀνομάζωμε κατώτερες μορφές τῆς λαϊκῆς θρησκείας. Τὰ χορτάρια ποὺ φυτρώνουν ἐπάνω στὴ γῆ εἶναι ἀκόμα πρὸ ἀνθεκτικά, καθὼς ὑψώνουν πάντα τὰ ἴδια φύλλα καὶ βγάζουν τὰ ἴδια λουλούδια. Αὕτῃ τὴν “ὑποβλάστηση” τῆς πίστεως καὶ τῶν ἐθίμων θὰ προσπαθήσωμε νὰ ἐξετάσωμε»²⁷.

Σύμφωνα μὲ ἓνα σχετικὸ ὅρισμὸ «θρησκεία εἶναι ἡ κωδικοποίηση τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς». Οἱ ἄνθρωποι, ἀνάλογα μὲ τὸ πολιτισμικὸ περιβάλλον στοῦ ὁποῖο ζοῦν καὶ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν, διαμορφώνουν ὠρισμένες ἰδεολογικὲς πεποιθήσεις, νοηματοδοτοῦν τὴν ὑπαρξὴ των καὶ κωδικοποιοῦν τὴν συμπεριφορὰ των, σύμφωνα μὲ ἀνώτερες, ὑπερφυσικῆς προέλευσης, ὅπως πιστεύουν, ἀρχές καὶ κανόνες²⁸.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τόσο κατὰ τὴν ἀρχαία προχριστιανικὴ ἐποχὴ, ὅσο καὶ κατὰ τὴν χριστιανικὴ περίοδο μέχρι σήμερα, παράλληλα πρὸς τὴν ἐπίσημη θρησκεία, θεολογία καὶ λατρεία, ὑφίσταται ἡ λαϊκὴ πίστη καὶ λατρεία. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο διαπιστώνονται συχνότατα διαφοροποιήσεις, παρεκκλίσεις καὶ ἐνίοτε ἀντιθέσεις, πολλὲς φορές ἀγεφύρωτες.

27. M. Nilsson, *Ἑλληνικὴ θρησκεία*, σ. 89.

28. Τοῦτο συμβαίνει, προκειμένου νὰ προσδώσουν σὲ αὐτοὺς ἀπόλυτη ἀξία καὶ νὰ τονισθεῖ ὁ ἀπόλυτος, ἀπαράβατος καὶ ὑποχρεωτικὸς αὐτῶν χαρακτήρας.

Όμως ή λαϊκή λατρεία έξακολουθεϊ νά έπιβιώνη και μάλιστα παρὰ τήν συχνά, έκ μέρους τής έπίσημης Έκκλησίας, άσκουμένη πολεμική έναντίον της. Οί Οικουμενικές και Τοπικές Σύνοδοι τής Έκκλησίας καθώς και μεμονωμένοι Πατέρες και Έκκλησιαστικοί Συγγραφείς, οί όποιοι έστράφησαν έναντίον παρομοίων φαινομένων, άπλως πιστοποιοϋν τήν ύπαρξή των.

Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει ή έρευνα ώρισμένων φαινομένων τής και σήμερα διαπιστουμένης λαϊκής πίστεως και λατρείας και ιδιαίτερα στόν τομέα τής θεραπευτικής.



1. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ

Ό άνθρωπος, όπως και κάθε ζωντανός όργανισμός γενικώτερα, άπό τήν στιγμή τής γεννήσεώς του μέχρι τοϋ θανάτου του, άντιμετωπίζει πολλαπλούς κινδύνους, οί όποιοι πράγματι άπειλοϋν, ή νομίζει ότι άπειλοϋν, τήν ύπαρξή του. Η ζωή είναι ένας συνεχής άγώνας ύπερνικήσεως αϋτών τών δυσκολιών και άντιξοοτήτων.

Στόν άνισο και δύσκολο αϋτόν άγώνα, ό άνθρωπος έπιζητεϊ βοήθεια στήν πείρα τών άλλων και τήν δική του και στήν έπίσημη Ίατρική Έπιστήμη. Επίσης συχνότατα καταφεύγει στή θεία βοήθεια, όντας βέβαιος, ότι ή ανθρώπινη βοήθεια μόνη δέν έπαρκει.

Α) Προχριστιανική περίοδος

Κατά τήν αρχαιότητα και ειδικώτερα πριν άπό τόν Ίπποκράτη τόν Κωο, ή Ίατρική και ή Θεραπευτική ήσαν στενότατα συνδεδεμένες με τήν θρησκεία και τήν μαγεία γενικώτερα.

Ό Όμηρος στήν Ίλιάδα άναφέρει, ότι οί ιατροί Ποδαλείριος και Μαχάων ήσαν υιοί τοϋ Άσκληπιού και έλαβαν μέρος στόν Τρωϊκό πόλεμο:

«τῶν αὖθ' ἡγέσθην Ἀσκληπιοῦ δύο παῖδε,
 ἰητῆρ' ἀγαθῶ, Ποδαλείριος [ἡδὲ Μαχάων]²⁹
 καὶ

«ἰητροὶ μὲν γὰρ Ποδαλείριος ἡδὲ Μαχάων»³⁰

29. Όμηρος, Ίλιάς Β, 731-732.

30. Όμηρος, Ίλιάς Α, 833.

α) Τὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Κῶ

Τὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Κῶ κτίσθηκε στὴ θέση τοῦ ἀρχαίου ἀσύλου τῶν Ἀσκληπιάδων. Μᾶλλον πρόκειται περὶ τοῦ «ιερατείου», ὅπου, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, γεννήθηκε ὁ Ἴπποκράτης.

Τὸ Ἱερὸν τοῦ «Ἀπόλλωνος Κυπαρισσίου» κτισμένο σὲ ὕψηλὸ καὶ ἐξαιρετικὰ ὠραῖο μέρος, μὲ ὑγιεινὸ κλίμα καὶ μεταλλικὰ νερά, ἄρχισε νὰ κτίζεται τὸν 4ον αἰ. π.Χ. καὶ συμπληρώθηκε μέσα σὲ τέσσερις αἰῶνες. Τοῦτο ἐπέζησε ἐπὶ 900 ἔτη.

Τὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Κῶ ἐλειτούργησε καὶ ὡς Ἱατρικὴ Σχολή. Οἱ φοιτητὲς τοῦ Ἀσκληπιείου, μετὰ τὸ πέρασ τῶν σπουδῶν των, ἐστέλλοντο σὲ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἐπικράτεια, ὅπως π.χ. οἱ υἱοὶ τοῦ Ἴπποκράτους: Θεσσαλὸς καὶ Δράκων, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ: Πραξαγόρας, Κριτόδημος (χειρουργὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου) καὶ οἱ: Δέξιππος, Ἐρασίστρατος, Στερνίνιος, Ξενοφῶν κ.ἄ., οἱ ὁποῖοι ἐργάσθηκαν στὴν Ρώμη γιὰ τοὺς Ρωμαίους Αὐτοκράτορες.

Τὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Κῶ ἀπέκτησε μεγάλη φήμη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἔγινε σύμβολο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν, ἡ Ὀλυμπία, ὁ Παρθενῶν κ.ἄ.³¹

Οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἦσαν ταυτόχρονα καὶ οἱ ἱατροὶ τῆς ἐποχῆς, τὰ δὲ Ἀσκληπιεῖα, κτισμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σὲ περιοχὲς εἰδικὰ ἐπιλεγμένες πρὸς τοῦτο, μὲ πλούσια βλάστηση καὶ ἄφθονο νερό, τὸ ὁποῖο συχνὰ εἶχε θεραπευτικὲς ιδιότητες, ἀπετέλουν τὰ Νοσοκομεῖα καὶ Ἀναρρωτήρια τῆς ἐποχῆς καὶ συγχρόνως Ἱατρικὲς Σχολὲς ἀνωτάτου ἐπιπέδου, στίς ὁποῖες ἐξεπαιδεύοντο οἱ νεαροὶ Ἀσκληπιάδες.

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς μνημεῖα:

α) Ἀθῆναι, Ἀσκληπιεῖο, κείμενο νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πλησίον τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου.

β) Ὀρωπὸς Ἀττικῆς, Ἀσκληπιεῖο.

γ) Ἐπίδαυρος, Ἀσκληπιεῖο. Ἐνα ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ Ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

δ) Κῶς, Ἀσκληπιεῖο.

ε) Λεβήν (Λέντα) Κρήτης, Ἀσκληπιεῖο.

Οἱ ἀσθενεῖς - προσκυνητὲς ὑπεβάλλοντο σὲ εἰδικὴ δίαιτα, ἔπιναν νερὸ ἀπὸ ἱερὰ πηγὴ ἢ ἱερὸ φρέαρ, προσέφεραν αἱματηρὴ θυσία -

31. Ν. Νικολάκης, *Νοσηλεία*, σ. 2.

συνήθως προβάτου - έκοιμώντο επάνω στο δέρμα του θυσιασθέντος ζώου και εντός του χώρου του Ίεροῦ. Πρόκειται για την λεγόμενη «έγκοιμήσιν», κατά την οποία οι ασθενείς, έπηρεασμένοι από αυτά που είδαν, άκουσαν και έζησαν εντός των χώρων του Ίεροῦ, έβλεπαν στον ύπνο των σέ όνειρο ή εν έγρηγόρσει σέ όραμα, τον ίδιο τον Άσκληπιό, ό όποιος, είτε τους έθεράπευε άμέσως, είτε τους ύπεδείκνυε τον τρόπον τής θεραπείας των.

Ειδικώτερα στο Άσκληπιείο, το οποίο έκείτο νοτίως τής Άκροπόλεως των Άθηνών και επί τής βορείας πτέρυγας αυτού άπεκαλύφθησαν κατά τις ανασκαφές χώροι, οι όποιοι έχρησίμευαν για τις έγκοιμήσεις των άσθενών-προσκυνητών³². Όταν κατά την παλαιοχριστιανική έποχή άνηγέρθη στη θέση του ναοῦ του Άσκληπιοῦ μία τρίκλιτη, ξυλόστεγη βασιλική του άπλου έλληνιστικού τύπου, οι χώροι, οι βόρεια τής βασιλικής κείμενοι, έχρησίμευαν για τον ίδιο σκοπό, ήτοι για την «έγκοιμήσιν» των πιστών.

Η όλονύκτια παραμονή στο Ίερο και ή θεραπεία των άσθενών δι' «έγκοιμήσεως», έπεβίωσε και στον Χριστιανισμό, κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, την βυζαντινή έποχή, τους μεταβυζαντινούς χρόνους και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Οι ασθενείς - προσκυνητές προσέρχονται στον ναό του έορτάζοντος Αγίου κατά την παραμονή τής έορτῆς ή και ικανόν χρόνο πριν από αυτήν, φέρουν τις προσφορές των (λάδι, κερι, λιβάνι, άρτο, κρασί), νηστεύουν, έξομολογούνται, λαμβάνουν μέρος στις Ίερές Άκολουθίες και πολλοί από αυτούς θεραπεύονται θαυματουργικώς³³.

Ο γράφων άκουσε συχνά διηγήσεις ατόμων, τα όποια υπέφεραν από κάποια άσθένεια και έθεραπεύθησαν ύστερα από όνειρο ή όραμα, κατά το όποιο είδαν κάποιον θαυματουργό Άγιο, ό όποιος τους έθεράπευσε.

32. Θ. Παπαθανασόπουλος, *Μνημεία Άκροπόλεως Άθηνών*, σ. 101: «Στο συγκρότημα αυτών των αρχαίων οικοδομημάτων του Ίεροῦ περιλαμβάνονται ό ναός του Άσκληπιοῦ, ό βωμός και το έγκοιμητήριο...» Η Δωρική Στοά, διώροφη (μήκος 49,95 και πλάτους 9,75 μ.) έπικοινωνούσε με την πηγή τής σπηλιάς και είχε στο ισόγειο μία έξωτερική κιονοστοιχία από 17 δωρικούς κίονες και μία έσωτερική από κίονες ιωνικού ρυθμοῦ. Στη δυτική πλευρά, στο πίσω μέρος της, βρίσκεται ένα φρέαρ, άφιερωμένο πιθανώς στη λατρεία των ήρώων».

33. Π. Καββαδίας, *Ίερο Άσκληπιοῦ*, σ. 270. Α. Καββαδία, *Επιβιώσεις*, σ. 179.

β) Ἴπποκράτης ὁ Κῶος (460-377 π.Χ.)

Ἐγεννήθη στὴν Κῷ πρὶν τὸ ἔτος 460 π.Χ. καὶ ἀπέθανε στὴν Λάρισσα τῆς Θεσσαλίας τὸ ἔτος 377 π.Χ. Πρῶτος ἐκεῖνος διεχώρισε τὴν Ἱατρικὴ ἀπὸ τὴν Θρησκεία καὶ τὴν μαγεία καὶ ἀντιμετώπισε τὴν ἀσθένεια μὲ τρόπο ὀρθολογικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ, στηριζόμενος στὴν ἄμεση παρατήρηση, τὴν ἐμπειρία καὶ τὸ πείραμα.

Ὁ Ἴπποκράτης ἐταξίδευσε στὴν Αἴγυπτο καὶ σὲ ἄλλες πόλεις γιὰ μελέτες καὶ προκειμένου νὰ διευρύνῃ τὸν ὀρίζοντα τῶν γνώσεών του γύρω ἀπὸ τὶς διάφορες ἀσθένειες καὶ τὴν θεραπείαν των. Ἦτο σύγχρονος τῶν: Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, Πινδάρου, Ἀριστοφάνους καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν προσωπικότητων.

Ὁ Ἴπποκράτης ἐσυστηματοποίησε τὴν παρατήρηση τοῦ ἄρρωστου καὶ κατέγραφε τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν.

Ἦτο μορφωμένος, καλλιεργημένος, δάσκαλος τῆς κλινικῆς θεραπευτικῆς. Ἦτο μετρημένος, σοβαρὸς, σιωπηλός, ἀγνός στὴν ψυχὴ, ἠθικός καὶ ἀσκοῦσε ἐπιρροή, τόσο στοὺς ἄρρώστους, ὅσο καὶ στοὺς μαθητές του. Ἐπεβάλλετο μὲ τὴν παρουσία του.

Ἀπέρριπτε κάθε ὑπερφυσικὴ προέλευση τῶν νόσων. Ἔλεγε, ὅτι οἱ ἀσθένειες προέρχονται ἀπὸ τὴν διατάραξη τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ εἶναι φυσικὰ φαινόμενα.

Ἦτο ὑπομονετικὸς καὶ παρατηροῦσε τὸν ἄρρωστο ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἐμελετοῦσε τὰ συμπτώματα καὶ τὶς ἀντιδράσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν θεραπειῶν, ποὺ ἐφήρμοζε. Κατέγραφε τὶς ἐπιτυχίες καὶ ἀποτυχίες του.

Ἐδίδασκε καὶ νοσηλευτικὴ, ἥτοι, πλὴν τῆς καθαριότητος αὐτῶν ποὺ περιποιοῦνταν τὸν ἄρρωστο (χέρια, νύχια, κ.λπ.), συνιστᾷ τὴν χρῆση βρασμένου νεροῦ ἢ κρασιοῦ, γιὰ τὸ καθάρισμα τῶν τραυμάτων κ.λπ.³⁴

Τὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα συνέταξε ὁ ἴδιος ὁ Ἴπποκράτης ἢ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν Σχολή του (Corpus Hippocraticum), θέτουν γιὰ πρώτη φορὰ τὰ θέματα στὴν σωστή, ἐπιστημονικὴ των βάση. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι οἱ ἱατροὶ ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου καὶ σήμερα ἀκόμη δίδουν τὸν ὅρκο τοῦ Ἴπποκράτους καὶ δεσμεύονται ἠθικὰ καὶ δεοντολογικὰ ἀπὸ τὶς ἀρχές του.

34. Κ. Νικολάκης, *Νοσηλεία*, σ. 2.

Β) Χριστιανική περίοδος**α) Παλαιοχριστιανική εποχή**

Κατά την παλαιохριστιανική εποχή μεγάλοι Πατέρες της Έκκλησίας είχαν σπουδάσει και Ίατρική και προσέφεραν τις πολύτιμες υπηρεσίες των πρὸς τοὺς πάσχοντες. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ ὁποῖος συχνὰ ἀναφέρεται σὲ ἱατρικὰ θέματα, φάρμακα καὶ βότανα. Σχετικὰ παρατηρεῖ:

«Καὶ εὐθέως συνεξεδόθη τοῖς τροφίμοις τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ σίτου τὸ κώνειον μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων ἐλλέβορος καὶ ἀκόνιτον καὶ μανδραγόρας καὶ ὁ τῆς μήκωνος ὁπός»³⁵.

Ὁ ἴδιος ἱερὸς πατήρ παρατηρεῖ ἀλλαχοῦ:

«... Ἔστι δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν καιρῷ ποτὲ καὶ ἡμῖν χρήσιμα. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ μανδραγόρου ὕπνον ἱατροὶ κατεπάγουσιν· ὁπῶ δὲ τὰς σφοδρὰς ὀδύνας τῶν σωμάτων κατακοιμίζουσιν. Ἦδη δὲ τινες τῷ κωνεῖω καὶ τὸ λυσώδες τῶν ὀρέων κατεμάραναν καὶ τῷ ἐλλεβόρῳ πολλὰ τῶν χρονίων παθῶν ἐξεμόχλευσαν»³⁶.

Κατὰ τὸν Μέγα Βασίλειο, ὄχι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα γνωρίζουν ἀπὸ ἔνστικτο τὰ διάφορα βότανα καὶ χρησιμοποιοῦν αὐτὰ καταλλήλως. Εἰδικώτερα ἀναφέρει:

«Ἄρκτος πολλάκις βαθυτάταις κατατρωθεῖσα πληγαῖς, ἑαυτὴν ἱατρεῖει, πάσαις μηχαναῖς τῷ φλόμῳ τούτῳ ξηρὰν τὴν φύσιν ἔχοντι τὰς ὠτειλὰς παραβίουσα. Ἴδοις δ' ἂν καὶ ἀλώπεκα τῶν δακρύων τῆς πίτυος ἑαυτὴν ἰωμένην. Χελώνη δὲ σαρκῶν ἐχίδνης ἐμφορηθεῖσα διὰ τῆς ὀριγάνου ἀντιπαθείας φεύγει τὴν βλάβην τοῦ ἰοβότου. Καὶ ὄφις τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς βλάβην ἐξιᾶται βοσκηθεὶς μάραθρον»³⁷.

Ἀναφέρεται, ὅτι στὸ ὄρος τῆς Νιτρίας τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν Μοναχῶν, τῶν ἀσκουμένων ἐκεῖ, συμπεριλαμβάνοντο καὶ ἱατροί:

«Ἐν τούτῳ τῷ (τῆς Νιτρίας) καὶ ἱατροὶ διάγουσι»³⁸.

Ἐπίσης γίνεται μνεία κάποιου Ἀπολλωνίου, ὁ ὁποῖος ἀρχικὰ ἦτο

35. Μέγας Βασίλειος, *Ὁμιλίας θ' εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, *Ὁμιλία Ε'*, 4, 292, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, σ. 225, στίχ. 21-23.

36. Μέγας Βασίλειος, *Ὁμιλίας θ' εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, *Ὁμιλία Ε'*, 4, 294, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, σ. 225, στίχ. 40 καὶ σ. 226, στίχ. 1-9.

37. Μέγας Βασίλειος, *Ὁμιλίας θ' εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, *Ὁμιλία θ' Περὶ χερσαίων*, 3, 490-492, ΒΕΠΕΣ, τ. 51, σ. 266, στ. 6-12.

38. Παλλάδιος, *Ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως, Ἡ πρὸς Λαῦσον Ἱστορία*, ...κεφ. Ζ', PG 34, στ. 1020 B-C.

ἔμπορος καὶ ἀργότερα ἔγινε Μοναχὸς στὸ ὄρος τῆς Νιτρίας. Ἐκ τῶν ιδίων χρημάτων ἀγόρασε ἱατρικὰ ἐργαλεῖα καὶ φάρμακα, καθὼς καὶ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὶς ἀσθένειες τῶν ἀδελφῶν τῆς μοναστικῆς κοινότη-
τας, στὴν ὁποία ἔζη, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπισθοῦν οἱ ἀνάγκες
τῶν πασχόντων.

«Ἀπολλώνιος τις ὀνόματι ἀπὸ πραγματευτῶν, ἀποταξάμενος καὶ
οἰκήσας τὸ ὄρος τῆς Νιτρίας, Ἐκ τῶν ιδίων χρημάτων καὶ τῶν
οἰκείων πόνων παντοῖα ἱατρικὰ καὶ κελλαρικὰ ἀγοράζων ἐν τῇ Ἀλε-
ξανδρείᾳ, πάσῃ τῇ ἀδελφότητι εἰς τὰς νόσους ἐπήρκει... Ἐβάσταζεν
δὲ σταφίδας, ρόας, ὡά, σιλίγνια, ὧν ἐπεδέονται οἱ ἀρρωστοῦντες....»³⁹.

β) Βυζαντινὴ περίοδος

Κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδο ἐθεραπεύετο τόσο ἡ Ἱατρικὴ Ἐπι-
στήμη ὅσο καὶ ἡ Φαρμακολογία. Ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως κατὰ τὶς ἐκστρατεῖες του ἐλάμβανε μαζί του διάφορα χρή-
σιμα φάρμακα, ὅπως:

«... Θηριάκην, ἡνίτζιν, ἕτερα ἀντιφάρμακα σκευαστὰ καὶ μονοειδῆ
διὰ τοὺς φαρμακευομένους. Πανδέκται μετὰ παντοίων ἐλαίων καὶ
βοηθημάτων καὶ παντοίων ἐμπλάστρων καὶ ἀλοιφῶν καὶ ἀλειμμάτων
καὶ λοιπῶν ἱατρικῶν εἰδῶν, βοτάνων καὶ λοιπῶν τῆς εἰς θεραπείαν
ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν τυγχανόντων»⁴⁰.

Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κάμνουν παράλληλα λόγον γιὰ τὴν ὑπαρ-
ξὴ μετὰ τῶν Χριστιανῶν δεισδιαιμονιῶν καὶ προλήψεων, τὶς ὁποῖες
στηλιτεύουν. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος γράφει:

«Καὶ τί ποτέ ἐστὶ σύμβολα; φησί. Πολλάκις ἐξελθὼν τις τὴν οἰκίαν
τὴν ἑαυτοῦ, εἶδεν ἄνθρωπον ἐτερόφθαλμον ἢ χλωεύοντα καὶ
οἰωνίσαστο. Τοῦτο πομπὴ σατανικὴ. Οὐ γὰρ ἡ ἀπάντησις τοῦ
ἀνθρώπου πονηρὰν ποιεῖ τὴν ἡμέραν γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀμαρτίας
ζῆν... Ἐὰν ἀπαντήσῃ παρθένος, φησὶν, ἄπρακτος ἡ ἡμέρα γίνεται
ἐὰν δὲ ἀπαντήσῃ πόρνη, δεξιὰ καὶ χρηστὴ καὶ πολλῆς ἐμπορίας
γέμουσα.

Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ἐπωδαῖς καὶ περιάπτοις κεχρημένων καὶ
νομίσματα χαλκᾷ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνο^ς ταῖς κεφαλαῖς καὶ τοῖς
ποσὶ περιδεσμούντων; Αὗται αἱ ἐλπίδες ἡμῶν, εἰπέ μοι, ἵνα μετὰ

39. Παλλάδιος, Ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως, Ἡ πρὸς Λαῦσον Ἱστορία,....κεφ. ΙΔ',
PG 34, 1035 B-C.

40. Κ. Πορφυρογέννητος, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, PG 112, στ. 877, 880.

σταυρόν καὶ θάνατον Δεσποτικὸν εἰς Ἑλληνος βασιλέως εἰκόνα τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχωμεν;»⁴¹.

Πλὴν τῆς δημῶδους ἱατρικῆς ὑπῆρχαν καὶ οἱ ἱατροί, «οἱ ἔμπειροι», πρὸς τοὺς ὁποίους πολλὰς φορὰς κατέφευγε ὁ λαός. Αὐτοὶ ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἐξήταζαν τοὺς σφυγμοὺς αὐτῶν μὲ τὰ δάκτυλά των, συνιστῶτες τὴν ἀνάλογον θεραπεία: Εἰδικώτερα ἀναφέρεται:

«Ἐρχονται, βλέπουσιν εὐθύς, κρατοῦσι τὸν σφυγμόν του»⁴².

Καὶ ἀλλαχοῦ:

«Ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ὁρᾷ (ὁ ἀσθενής) τὸν τοῦ Θεοῦ θεράποντα τοῦ σφυγμοῦ ἀπτόμενον αὐτοῦ καὶ σημειούμενον αὐτόν»⁴³.

γ) Ἱπποτοκρατία

Τὸ Νοσοκομεῖο τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου

Τὸ Τάγμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ (Ἱππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἢ Ἰωαννίτες) ἰδρύθηκε κατὰ τὸν 11ον αἰ. μ.Χ. στὴν Παλαιστίνη, προκειμένου τὰ μέλη του, οἱ ἀδελφοί-νοσοκόμοι, νὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίες των στοὺς χριστιανοὺς προσκυνητὲς τῶν Ἁγίων Τόπων.

Ἀργότερα οἱ Ἰωαννίτες μετακομίζουν ἀναγκαστικὰ στὴν Ἄκρα, μετὰ στὴν Κύπρο καὶ τέλος στὴ Ρόδο, ὅπου μένουν ἀπὸ τὸ 1308-1522 μ.Χ. Στὴ συνέχεια ἐγκαθίστανται στὴν Μάλτα (Μαλτέζοι).

ἔχοντας ἔδρα τὴν Ρόδο καὶ περιφέρεια τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα -πλὴν τῶν νήσων Κάσου, Καρπάθου καὶ Ἀστυπάλαιας- ἐδημιούργησαν ἓνα κράτος, σημαντικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἐπειδὴ ἀπετέλει τὴν γέφυρα μεταξὺ Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς καὶ ἐπειδὴ ἦτο τὸ προκεχωρημένο φυλάκιο τῆς Χριστιανοσύνης ἔναντι τοῦ τουρκικοῦ ἐπεκτατισμοῦ.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάστασή των στὴν Ρόδο ἱδρυσαν οἱ Ἰωαννίτες τὸ πρῶτο Νοσοκομεῖο, τὸ ὁποῖο διατηρεῖται μέχρι σήμερα. Σὲ αὐτὸ στεγάζεται ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (Ἱστορικὸ καὶ Ἀρχαιολογικὸ Ἴδρυμα Δωδεκανήσου).

41. Ἰω. Χρυσόστομος, *Κατήχησις Β΄, Πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτίζεσθαι*, PG 49, στ. 239-240.

42. P. Pr. III, 403 Φ. Κουκουλές, *Εὐσταθίου Λαογραφικά*, τ. Β΄ σ. 71.

43. Θαύματα Ἁγίου Ἀρτεμίου, Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Varia Graeca sacra*, 10,4 Φ. Κουκουλές, *Εὐσταθίου Λαογραφικά*, τ. Β΄, σ. 71.

Στὸ Νοσοκομεῖο αὐτὸ ἐνοσηλεύοντο ἄρρωστοι, παρείχοντο ὑπηρεσίες σὲ φτωχοὺς καὶ ἐφιλοξenoῦντο προσκυνητὲς τῶν Ἀγίων Τόπων.

Ἀργότερα ἰδρύθηκε τὸ δεύτερο Νοσοκομεῖο (1440-1489), τὸ ὁποῖο διατηρεῖται μέχρι σήμερα καὶ χρησιμεύει ὡς Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Καὶ στὸ δεύτερο Νοσοκομεῖο γίνονται δεκτοί, ὄχι μόνον ἄρρωστοι, ἀλλὰ καὶ ὀρφανὰ παιδιὰ καὶ πάσης φύσεως ἀναξιοπαθοῦντες.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ του ἐνθυμίζει τὰ Χάνια, τὰ Καραβάν-Σεράϊ, τὰ Νοσοκομεῖα τῶν βυζαντινῶν Μονῶν καὶ τὰ Ξενοδοχεῖα τῶν μέσων χρόνων.

Οἱ ἄρρωστοι κατὰ τὴν εἰσαγωγή των ἐξολομογοῦντο, ἐκοινώνουν καὶ ἔκαναν τὴν διαθήκη των, ἐνώπιον τοῦ ἱερέως τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Νοσοκομείου καὶ ἐνὸς γραφέος.

Δὲν ἐπετρέπετο νὰ παραβοῦν τῆς ὁδηγίας τῶν ἱατρῶν, οὔτε νὰ ἀλλάξουν τὸ διαιτολόγιο. Ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τηροῦν ἡσυχία, νὰ μὴ παίζουν χαρτιὰ ἢ ζάρια, καὶ νὰ διαβάζουν μόνον θρησκευτικὰ βιβλία.

Κάθε ἀσθενὴς εἶχε τὸ κρεβάτι του μὲ κουρτίνα γύρω-γύρω καὶ τὸ φαγητὸ ἐσερβίρετο σὲ ἀσημένια πιάτα⁴⁴.

δ) Νεώτεροι χρόνοι

Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἶναι παντὸς ἐπαίνου ἀξία, ἐπεὶ δὲ δὲν ἐνθαρρύνει τάσεις, οἱ ὁποῖες ἀποφεύγουν τὴν Ἱατρικὴ Ἐπιστὴμὴ καὶ καταφεύγουν σὲ ἀντιεπιστημονικὲς μεθόδους, σὲ περιπτώσεις ἀσθενειῶν. Παρὰ ταῦτα ἡ Ἐκκλησία ἔχει εἰδικὲς εὐχές, οἱ ὁποῖες σχετίζονται μὲ διάφορες ἀσθένειες καὶ πάντοτε δέεται «*Ὑπέρ..... νοσοῦντων, καμνόντων, ... καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν*»⁴⁵.

Σύμφωνα μὲ τὴν λαϊκὴ πίστη, ὠρισμένοι Ἅγιοι τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας σχετίζονται μὲ συγκεκριμένες παθήσεις καὶ ἡ βοήθειά των συντελεῖ στὴν ἀποθεραπεία αὐτῶν⁴⁶. Ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς Ἁγίους αὐτοὺς ἦσαν Ἱατροί, οἱ ὁποῖοι ζῶντες ἐθεράπευαν τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον συνεχίζουν νὰ ἐπεμβαίνουν θαυματουργικά, θεραπεύοντας τοὺς πάσχοντες ἀπὸ διάφορες παθήσεις. Μεταξὺ τῶν Ἀγίων αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἑξῆς:

44. Κ. Νικολάκης, *Νοσηλεία*, σ. 2.

45. Ἱερατικόν, σ. 14.

46. C. Mango, *Βυζάντιο*, σ. 98-99.

1. Άγιοι Ανάργυροι Κοσμάς και Δαμιανός

Πρόκειται για δύο αδελφούς ιατρούς, οι οποίοι κατήγοντο από τις Αιγές της Λυκίας, της Μικρᾶς Ἀσίας και ἔδρασαν στὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.

Όταν ὁ ἐθνικὸς Ἐπαρχος τῆς περιοχῆς των ἐζήτησε ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Χριστόν, δὲν ἐδέχθησαν. Ἀφοῦ ὑπεβλήθησαν σὲ διάφορα βασανιστήρια, ἀπεκεφαλίσθησαν. Ἡ μνήμη των ἐορτάζεται τὴν 1η Ἰουλίου. Ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων βρίσκεται στὴν πόλη τῆς Ρόδου, στὴ Χώρα Ἀστυπάλαιας καὶ ἀλλαχοῦ.

2. Άγιοι Ανάργυροι Κύρος και Ἰωάννης

Ὁ μὲν Κύρος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ὁ δὲ Ἰωάννης ἀπὸ τὴν Ἑδεσσα τῆς Μεσοποταμίας. Ἀμφότεροι ἔζησαν ὡς ἀσκητὲς σὲ Μονὴ τοῦ Ἀραβικοῦ Κόλπου κατὰ τὸν 3ον αἰ. μ.Χ.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ (284-305μ.Χ.) ἐμαρτύρησαν μὲ ἀποκεφαλισμό. Ἡ μνήμη των ἐορτάζεται τὴν 31η Ἰανουαρίου.

Σύμφωνα μὲ τὴν γνώμη ὠρισμένων ἐρευνητῶν, ἀρχικὸς τόπος λατρείας τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου ἦτο τὸ Βυζάντιο καὶ ἀργότερα ἡ Ρώμη. Αὐτοὶ ἀντικατέστησαν τοὺς Διοσκόρους Κάστορα καὶ Πολυδεύκη στὸ Βυζάντιο, ὅπου ὁ ἰδρυτὴς τῆς πόλεως Βύζας εἶχε ἀνεγείρει ναὸν πρὸς τιμὴν των.

Μὲ τὴν λατρεία τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων σχετίζονται θαύματα, ἐμφανίσεις σὲ ἀρρώστους, ποὺ ἐκοιμῶντο στὸν ναὸν των, κ.λπ.⁴⁷

Παλαιός, ἐρειπωμένος ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις καὶ εἶναι κτισμένος στὰ λείψανα μιᾶς τρίκλιτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, κεῖται στὴ θέση «Κυροννιάτης» τῆς Κοινότητος Μαριτσῶν Ρόδου, μὲ ἔντονη λαϊκὴ λατρεία καὶ πηγὴ-ἁγιασμα, περὶ τοῦ ὁποῖου γίνεται λόγος κατωτέρω.

3. Άγιος Παντελεήμων

Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων κατήγετο ἀπὸ τὴν Νικομήδεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐγεννήθη κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. καὶ ἔδρασε κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μαξιμιανοῦ (285-310). Ἦτο ἰατρὸς καὶ

47. Πρβλ. Ἄρθρο «Ἀνάργυροι Ἅγιοι», Ἐγκυκλοπαιδεία «Δομή», τ. 3 (Ἀθήνα, ἄνευ χρονολογίας ἐκδόσεως), σ. 184.

ἐμυήθη στὸν χριστιανισμό ἀπὸ τὴν μητέρα του Εὐβούλη καὶ τὸν Πρεσβύτερο Ἑρμόλαο. Ἐμοίρασε τὴν περιουσία του στοὺς πτωχοὺς καὶ ἐπιδόθηκε στὴν παροχὴ ἱατρικῶν συμβουλῶν καὶ ὑπηρεσιῶν πρὸς τοὺς πάσχοντες, δωρεάν.

Ἐπειδὴ ὁ Παντελεήμων δὲν δέχθηκε νὰ προσκυνήσῃ τὰ εἰδῶλα, ἐβασανίσθη σκληρὰ καὶ ἀπεκεφαλίσθη τὸ 305 μ.Χ. Ἡ μνήμη του ἐορτάζεται τὴν 27ῃ Ἰουλίου. Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους μάρτυρες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Στὴ Νικομήδεια σώζεται μέχρι σήμερα μικρὸς ναός, ἀφιερωμένος στὴ μνήμη του⁴⁸.

Στὰ Δωδεκάνησα τιμᾶται ἰδιαίτερα ὁ Ἅγιος Παντελεήμων θεωρούμενος μεγάλος ἱατρός, ὁ ὁποῖος θεραπεύει ὅλες τὶς ἀσθένειες⁴⁹. Ὑπάρχουν πολυάριθμοι ναοὶ ἀφιερωμένοι στὴ μνήμη του. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς:

Α) ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

α) Ρόδος (Μεσαιωνικὴ Πόλη)

1. Ἅγιος Παντελεήμων

Ναὸς σὲ σχῆμα σταυροῦ, μὲ τροῦλλο, κείμενος στὸ ΒΑ τμῆμα τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς Ρόδου. Προέρχεται ἀπὸ τὸν 15ον αἰ. μ.Χ.

β) Ρόδος (ὑπαιθρος)

2. Μονόλιθος, Κάστρο: Ἅγιος Παντελεήμων

Ἐντὸς τοῦ ἱπποτικοῦ κάστρου τῆς Μονολίθου κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων, μονόχωρο καμαροσκέπαστο οἰκοδόμημα. Προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.), μὲ μεταγενέστερες ἀνακαινίσεις καὶ ἐπισκευές.

3. Σάλακος, Ἱαματικό, Ἅγιος Παντελεήμων (;)

ΒΑ τῆς Σαλάκου καὶ σὲ ἀπόσταση 2,5 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτὴν, στὴ θέση «Ἱαματικό» ἔκειτο -σύμφωνα μὲ τὴν ὑπάρχουσα παράδοση- ναὸς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Στὴ θέση αὐτὴ ὑπάρχει πηγή, τὸ νερὸ τῆς ὁποίας θεωρεῖται ὅτι ἔχει θεραπευτικὲς ιδιότητες.

48. Ἄρθρον «Παντελεήμων» Ἐγκυκλοπαιδεία «Νέα Δομή», τ. 21 (Ἀθήνα, ἄνευ χρονολογικῆς ἐκδόσεως), σ. 293.

49. Πρβλ. λαϊκὴ παροιμία: «Κουτσοί, στραβοί, στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα».

4. Σιάννα, Άγιος Παντελεήμων (παλαιός)

Στὸ κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος (παλαιός). Πρόκειται γιὰ μονόχωρο, καμαροσκέπαστο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει περισσότερες οἰκοδομικὲς φάσεις. Στὶς ἐσωτερικὲς αὐτοῦ ἐπιφάνειες διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφιῶν, πιθανῶς τοῦ 15ου αἰ. μ.Χ.

5. Σιάννα, Άγιος Παντελεήμων (νέος)

Ἀνατολικά τοῦ προηγούμενου καὶ σὲ ἀπόσταση 30μ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος. Πρόκειται γιὰ εὐρύχωρο οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο ἀνηγέρθη στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ. Κατὰ τὴν ἀνέγερσή του ἐχρησιμοποιήθηκαν, ὡς οἰκοδομικὰ ὑλικά, μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, προερχόμενα ἀπὸ παλαιοχριστιανικὲς βασιλικὲς τῆς περιοχῆς, καθὼς καὶ λιθόπλινθος, φέρων ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐπιγραφή.

Β) ΝΗΣΟΣ ΤΗΛΟΣ

Ἱερὰ Μονὴ Ἀγίου Παντελεήμονος

Στὴ νῆσο Τήλο καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Μεγάλου Χωριοῦ, σὲ ἐρημικὴ τοποθεσία, κεῖται ἡ παλαιὰ καὶ ἱστορικὴ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος. Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων θεωρεῖται ὁ προστάτης τῆς Τήλου καὶ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Οἰκουμένης Τηλιακῶν.

Γ) ΝΗΣΟΣ ΚΑΛΥΜΝΟΣ

Πάνορμος, Μονὴ Ἀγίου Παντελεήμονος

ΝΑ τοῦ Πανόρμου καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, στὶς πλαγιὲς ὄρεινοῦ ὑψώματος, κεῖται ἡ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος. Τὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς εὐρίσκεται ἐντὸς σπηλαιώδους κοιλότητος.

Δ) ΝΗΣΟΣ ΣΥΜΗ

Χωριό, Άγιος Παντελεήμων

Στὸ Χωριὸ τῆς Σύμης καὶ πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος κεῖται ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος.

4. Διάφοροι ἄλλοι Ἅγιοι

Ὡρισμένοι Ἅγιοι ἢ τοπικὰ Ἱερὰ των συνδέονται, σύμφωνα μὲ τὴν λαϊκὴ πίστη, μὲ συγκεκριμένους ἀσθένειες καὶ τὴν ἀποθεραπεία των.

Ειδικώτερα στὰ Δωδεκάνησα πιστεύεται, ὅτι ὁ Προφήτης Ἀββα-
κούμ καὶ ἡ Παναγία ἢ Ὑπακοὴ ἢ Ἐπακούουσα σχετίζονται μὲ
παθήσεις τῆς ἀκοῆς, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος μὲ τὴν θεραπεία
τῆς ἐλονοσίας καὶ τοῦ πυρετοῦ γενικώτερα, ὁ Προφήτης Ἀμὼς μὲ τὴν
θεραπεία παθήσεων τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος
μὲ τὴν θεραπεία ψυχικῶν παθήσεων, δαιμονιζομένων καὶ τῆς πανώ-
λους, ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ μὲ τὴν θεραπεία τοῦ κοκκίτου, ὁ Ἅγιος
Ἀντώνιος, ἡ Ἁγία Παρασκευὴ καὶ ὁ Τίμιος Σταυρὸς μὲ τὴν ἴαση
παθήσεων τῶν ὀφθαλμῶν, ἡ Παναγία ἡ Τσαμπίκα καὶ ὁ Ἀρχάγγελος
Μιχαὴλ Πανορμίτης μὲ τὴν θεραπεία τῆς στειρότητας κ.ἄ.

Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἱπποκράτους τοῦ Κώου
μέχρι σήμερα ἔχουν παρέλθει περὶ τὰ 2.500 ἔτη καὶ ἡ Ἱατρικὴ Ἐπι-
στήμη καὶ ἡ Φαρμακολογία ἔχουν σημειώσει τεράστιες προόδους σὲ
ὅλους τοὺς τομεῖς, ὅμως ὑπάρχουν καὶ σήμερα ἄνθρωποι, σὲ ὅλον τὸν
κόσμο γενικώτερα καὶ στὴν Ἑλλάδα εἰδικώτερα, οἱ ὁποῖοι γιὰ νὰ
ἀποφύγουν ὠρισμένες παθήσεις καὶ νὰ θεραπευθοῦν ἀπὸ διάφορες
ἀσθένειες, καταφεύγουν σὲ μὴ ὀρθολογικὰς μεθόδους καὶ πρακτικὰς.

Ἡ παροῦσα μελέτη ἔχει ὡς σκοπὸ τὴν ἔρευνα καὶ ἐπισήμανση
ὠρισμένων φαινομένων λαϊκῆς λατρείας καὶ εἰδικώτερα θεραπευτικῆς
στὰ Δωδεκάνησα, σὲ σχέση μὲ τοὺς κατὰ τόπους ναοὺς καὶ προσκυ-
νήματα, καθὼς καὶ σὲ σχέση μὲ ἀρχαῖες λατρεῖες καὶ πρακτικὰς.

Ἐπίσης γίνεται μνεῖα παρομοίων φαινομένων, διαπιστουμένων
σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀλλαχοῦ.



2. ΠΑΘΗΣΕΙΣ – ΤΡΟΠΟΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Α. ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΑΚΟΗΣ

Μία ἀπὸ τίς πέντε αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου⁵⁰ εἶναι καὶ ἡ ἀκοή, ἡ
ὁποία εἶναι πολὺ σημαντικὴ γιὰ αὐτόν. Συχνὰ διάφορες παθήσεις,
εἴτε ἐκ γενετῆς (κωφάλαλοι), εἴτε ἐπίκτητοι, δημιουργοῦν προβλήμα-
τα καὶ οἱ πάσχοντες κατέφευγον καὶ καταφεύγουν στὴν βοήθεια τῶν
ιατρῶν, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐξ ὕψους βοήθεια.

Ἦδη, σὲ ἀρχαῖα Ἱερὰ προχριστιανικῶν χρόνων, ἀπαντοῦν ἀφι-

50. Οἱ πέντε αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι: ἡ ἀκοή, ἡ ὄραση, ἡ γεύση, ἡ
ὄσφρηση καὶ ἡ ἀφή.

ερώματα με όμοιώματα πασχόντων μελών, τὰ ὅποια προέρχονται προφανῶς ἀπὸ ἄρρώστους, ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ σχετικές ἀσθένειες.

Στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου Κρήτης καὶ στὴν Αἴθουσα με εὐρήματα προερχόμενα ἀπὸ τὸν Πετσοφά, τὸ Χαμαίζι καὶ τὸ Καλὸ Χωριό (19ος-17ος αἰ. π.Χ.) ἐκτίθενται ἀπομιμήσεις ἀνθρωπίνων μελῶν σὲ πηλό⁵¹, τὰ ὅποια ἀπετέλουν ἀφιερῶματα στὴ θεότητα. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἀπαντοῦν, εἴτε πῆλινα ἀφιερῶματα εἰκονίζοντα ἓνα αὐτὶ ἢ ζευγος αὐτιῶν, εἴτε χαράγματα αὐτιοῦ ἢ αὐτιῶν σὲ πλάκες ἀπὸ μέταλλο ἢ μάρμαρο, συνωδευόμενα συνήθως με σχετικές ἐπιγραφές, ἐκφράζουσες τὶς εὐχαριστίες τοῦ πάσχοντος στὴ θεότητα.

Κατὰ τὸν Μ. Nilsson: «τὸ συνηθισμένο δῶρο σ' ἓνα Θεὸ *ιητήρα* (θεραπευτή), εἶναι ἓνα ὁμοίωμα τοῦ ἄρρωστου μέλους τοῦ σώματος. Πρόκειται γιὰ παράξενο δῶρο. Ἡ πιθανὴ ἐξήγηση εἶναι ὅτι ἡ εἰκόνα, ὅπως συμβαίνει συχνά, θεωρεῖται ὅτι παίρνει τὴ θέση τοῦ πράγματος ποὺ παριστάνει. Τὸ ἄρρωστο μέλος ἀφιερώνεται στὸν θεραπευτὴ θεό, ὥστε νὰ δεχθῇ τὴν θεραπευτικὴ του δύναμη»⁵².

Στὰ Δωδεκάνησα ἡ λαϊκὴ πίστη συνδέει τὶς παθήσεις τῆς ἀκοῆς με τὸν Προφήτη Ἀββακοὺμ ἢ Ἀμπακού, κατὰ τὴν λαϊκὴ ἔκφραση, τὴν Παναγία τῆς Ὑπακοῆς ἢ Ἐπακουοῦσα, τὸν Ἅγιο Μερκούριο κ.ἄ.

Ἐνήλικοι, ἀλλὰ κυρίως μικρὰ παιδιὰ, ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ παθήσεις τῶν αὐτιῶν ἢ ἀντιμετωπίζουν γενικὰ προβλήματα με τὸ ὠτορινολαρυγγολογικὸ σύστημα, ἐπικαλοῦνται τὴν ἄνωθεν ἀντίληψη⁵³ καὶ ἐπισκέπτονται τοὺς ναοὺς τῶν παραπάνω Ἀγίων, φέροντες ὠρι-

51. Εἰδικώτερα ἐκτίθενται:

α) Ὀλόκληρα πῆλινα εἰδῶλια

β) Κεφαλές

γ) Κάτω μισὸ σώματος

δ) Τὸ δεξιὸ μισὸ σώματος

ε) Χέρια

στ) Πόδια

ζ) Ἄνω μισὸ σώματος κ.ἄ.

Ὡρισμένα ἀπὸ αὐτὰ φέρουν ὀπή, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐπερνοῦσαν νῆμα καὶ ἀνήρτων τὰ εἰδῶλια.

52. Μ. Nilsson, *Ἑλληνικὴ θρησκεία*, σ. 107.

53. Ὁ γράφων ἄκουσε τὸ 1990 στὴν Ἀθήνα (περιοχὴ Ζωγράφου), τὸν ἐξῆς διάλογο, μεταξὺ δύο ἐνήλικων γυναικῶν:

«- Ἀρρώστησε τὸ παιδί μου καὶ τὸ πήγαμε στὸν Ὡτορινολαρυγγολόγο.

- Λάθος, ἀπαντᾷ ἡ δεύτερη, Ἔπρεπε νὰ τοῦ ἀλείψετε τὸ λαιμὸ του με λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι τῆς Παναγίας. Ἡ Παναγία εἶναι ὁ καλύτερος γιατρός».

σμένες προσφορές: λάδι, κρασί, ἄρτο, κερί, λιβάνι κ.λπ. Ὑστερα ἀπὸ σχετική προσευχή, λαμβάνουν χώρα διάφοροι «χειρισμοί», ὅπως π.χ.: οἱ πάσχοντες εἰσέρχονται στὸν ναὸ ἀπὸ τὴν κυρία εἴσοδο καὶ στὴ συνέχεια ἐξέρχονται, εἴτε ἀπὸ τὸ παράθυρο, τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὸ μέσον τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, εἴτε ἀπὸ εἰδικὸ παράθυρο, κείμενο στὶς πλευρὲς τοῦ ναοῦ. Τοῦτο συνήθως ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές.

Στὴ λατρευτικὴ εἰκόνα τοῦ Ἀγίου, ποὺ φυλάσσεται στὸν ναό, προσφέρεται ὁμοίωμα τοῦ πάσχοντος μέλους, εἴτε πρὶν ἀπὸ τὴν θεραπεία, εἴτε μετὰ ἀπὸ αὐτήν, σὲ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν θεραπευτὴ Ἅγιο.

Στὴ νῆσο Ρόδο ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς ναοί, ἀφιερωμένοι στὸν Προφήτη Ἀββακούμ:

α) Σιάννα, Κυμισάλα, Προφήτης Ἀββακούμ

ΒΑ τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Σιάννων Ρόδου καὶ σὲ ἀπόσταση τεσσάρων χιλιομέτρων περίπου ἀπὸ αὐτόν, μέσα σὲ περιοχὴ κατάφυτη ἀπὸ πεῦκα, πλησίον ἀρχαίων λειψάνων, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Προφήτη Ἀββακούμ.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 3,18x2,75μ.), τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστό, ἡμισφαιρικὸ τροῦλλο. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μὴν ἡμικυκλικὴ ἀψίδα (χορδῆς 1,95 καὶ βέλους 1,00μ.). Στὸ μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0,81μ.). Στὸ μέσον περίπου τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἓνα ἄνοιγμα (πλάτ. 0,50μ.). Στὸ μέσον περίπου τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπάρχει δεῦτερο ἄνοιγμα (πλάτ. 0,40μ.).

Ἐσωτερικὰ τοῦ ναοῦ καὶ κατὰ τὴν ΝΔ καὶ ΒΔ αὐτοῦ γωνία κεῖται ἀνὰ μία κτιστὴ κλίμακα. Ἐξωτερικὰ καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς νοτίας καὶ βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἐπίσης ἀνὰ μία κτιστὴ κλίμακα.

Ἡ ὑπαρξὴ τῶν κλιμάκων δηλώνει, ὅτι αὐτὲς ἐχρησίμευαν, γιὰ τὴν μέσῳ τῶν ἐσωτερικῶν κλιμάκων ἄνοδο τῶν ἀσθενῶν, τὴν διέλευση αὐτῶν ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα ἀνοίγματα καὶ στὴ συνέχεια τὴν διὰ τῶν ἐξωτερικῶν κλιμάκων ἐξοδο τῶν πασχόντων. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπιστεύετο, ὅτι ἐπετυγχάνετο ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.

Τὸ ναῦδριο τοῦ Προφήτη Ἀββακούμ φέρει στὶς ἐσωτερικὲς ἐπι-

φάνειες τῶν τοίχων αὐτοῦ τοιχογραφίες σὲ δύο στρώματα. Τὸ παλαιότερο στρώμα προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸν 14ον αἰ. μ.Χ. καὶ τὸ νεώτερο ἀπὸ τὸν 17ον αἰ.

Ὁ ναὸς αὐτὸς ἔχει κτισθῇ στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ λειψάνων παλαιῶν τοίχων καὶ τὴν χρησιμοποίηση μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ὡς οἰκοδομικοῦ ὕλικου. Πιθανώτατα πρόκειται γιὰ ἐπιβίωση ἀρχαίας, προχριστιανικῆς λατρείας, ἢ ὁποία συνεχίζεται κατὰ τὴν χριστιανικὴ ἐποχὴ καὶ διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

β) Παραδείσι, Προφήτης Ἀββακούμ

ΝΔ τοῦ οἰκισμοῦ καὶ σὲ ἀπόσταση ἐνὸς χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτόν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ρόδου - Παραδεισίου - Σορωνῆς, ὑψώνεται τὸ ναῦδριο τοῦ Προφήτη Ἀββακούμ.

Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔξωτ. διαστ. 5,81x4,66μ. καὶ ἔσωτ. διαστ. 4,27x2,97μ.) καὶ καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἐξωτερικὰ ἡ στέγη τοῦ ναοῦ εἶναι ὀριζόντια καὶ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι). Πάνω ἀπὸ τὸν ναὸ ὑπῆρχε ὄροφος, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευε ὡς πύργος⁵⁴, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν διατηρεῖται.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μιὰν ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2,37 καὶ βέλους 1,03μ.) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνοίγεται ἡ εἵσοδος (πλάτ. 0,75/1,07μ.). Στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχαν ἀρχικὰ τρία πολεμιστροειδῆ ἀνοίγματα, τὰ ὁποῖα ἐντοιχίσθηκαν ἀργότερα.

Στὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες τοῦ β' μισοῦ τοῦ 15ου αἰ.

Κάτω ἀπὸ τὸν ναὸν αὐτὸν εὐρίσκεται πηγὴ νεροῦ. Ὑπάρχει ὑπόγειος, κτιστὸς ἀγωγός, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β πρὸς Ν, ὁ ὁποῖος καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Τὸ νερὸ τῆς πηγῆς αὐτῆς θεωρεῖται «ἀγίασμα»⁵⁵.

Πιστεύεται, ὅτι θεραπεύει διάφορες ἀσθένειες, ιδίᾳ ἔχουσες σχέση

54. Παρόμοιο οἰκοδόμημα, ὅπου τὸ ἰσόγειο τμήμα χρησιμεύει ὡς ναὸς καὶ ὁ ὄροφος ὡς πύργος, διατηρεῖται στὴ θέση «Τσακάλι, τό», τοῦ οἰκισμοῦ «Ἀσώματος», τῆς Κοινότητος Ἀσφενδιοῦ τῆς Κῶ. Πρόκειται γιὰ ναὸ τῆς Παναγίας. Ἰ. Βολανάκης, *Μνημεῖα Κῶ* (1993), σ. 72-76.

55. Γ. Σωτηρίου, *Λουτρῶνες*, σ. 85 κ.ἐ.

μέ παθήσεις τῶν αὐτιῶν καὶ τοῦ ὠτορινολαρυγγολογικοῦ συστήματος γενικώτερα. Ἐπίσης θεωρεῖται, ὅτι τὸ νερό-ἄγιασμα, ἐθεράπευε τοὺς πάσχοντες ἀπὸ ἐλονοσία (θήρμες).

γ) Λαχανιά, Ἅγιος Ἰωάννης/Ἀμπακοῦ

ΝΑ τῆς Λαχανιάς καὶ σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. περίπου ἀπὸ αὐτήν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Ρόδου-Κατταβιάς καὶ πλησίον τῆς παραλίας, στὴν περιοχή Ἅγιος Ἰωάννης καὶ στὴ θέση Ἀμπακοῦ (ἀγρόκτημα Ἀντωνίου Φραγκεσκάκη) ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα μιᾶς τρίκλιτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς⁵⁶. Στὰ ἐρείπια αὐτῆς εἶχε κτισθῇ μικρὸ ναῦδριο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἀφιερωμένο στὸν Προφήτη Ἀββακούμ.

Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς συσχέτιζαν τὸ ναῦδριο αὐτὸ μὲ τὴν θεραπεία παθήσεων τῶν αὐτιῶν καὶ τοῦ ὠτορινολαρυγγολογικοῦ συστήματος γενικώτερα.

δ) Παναγία

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Προφήτη Ἀββακούμ, ἐπίσης ἡ Παναγία θεωρεῖται ὡς θεραπεύουσα παθήσεις σχετιζόμενες μὲ τὰ αὐτιά. Κάτοικος Ρόδου διηγήθηκε τὸ ἑξῆς περιστατικό:

«Ἐπασχε ἀπὸ χρονία πυῶδη ὠτίτιδα. Τὸ ἓνα τοῦ αὐτὶ ἔτρεχε συνεχῶς αἷμα καὶ πῦον. Ἐπισκέφθηκε ἐπανειλημμένως εἰδικούς ἰατρούς, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἦταν θέρος καὶ εὐρίσκετο γιὰ διακοπὲς στὴν Ἀστυπάλαια. Ἐκεῖ ἡ ἀσθενεία του παρουσίασε ὥξυνση. Ἐπισκέφθηκε τὸν ἀγροτικὸ ἰατρό, ὁ ὁποῖος συνέστησε ἄμεση μεταφορὰ τοῦ ἀσθενοῦς στὴ Ρόδο ἢ στὴν Ἀθήνα.

Ὁ ἀσθενὴς προσευχήθηκε στὴν Παναγία, λέγοντας: “Παναγία μου, κάνε με καλὰ καὶ θὰ σοῦ κάνω μία κόρη”. Τὸ βράδυ κοιμήθηκε καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ὕπνου αἰσθάνθηκε, σὰν νὰ ἔβγαινε ἓνα καβουράκι ἀπὸ τὸ πάσχον αὐτί του. Τότε ξύπνησε καὶ αἰσθάνθηκε μεγάλη ἀνακούφιση. Τὸ αὐτί του ἐθεραπεύθηκε ὀριστικά.

Στὴ συνέχεια ἡ σύζυγός του ἐγέννησε ἓνα κορίτσι, τὸ ὁποῖο ἐβαπτίσθηκε καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα “Μαρία”, σὲ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Παναγία».

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι παλαιότερα στὴν Κρήτη, κωφάλαλοι ἐκ

56. Πρόκειται γιὰ μεγάλων διαστάσεων οἰκοδόμημα μετὰ προσκτισμάτων.

γενετής⁵⁷, ἢ ἔχοντες ἀπωλέσει τὴν φωνὴ καὶ τὴν ἀκοή των ἀπὸ κάποια ἄλλη αἰτία⁵⁸, ὁδηγοῦντο ὑπὸ τῶν συγγενῶν των στὶς Μονές, ὅπου ἔφεραν προσφορές (ἐλαιον, οἶνον, κηρόν, θυμίαμα, ἄρτους κ.λπ.), ἔκαναν δεήσεις, ἐλάμβαναν μέρος σὲ παρακλήσεις καὶ Θεῖες Λειτουργίες⁵⁹ καὶ συχνὰ ἐθεραπεύοντο⁶⁰.

ε) Παραδείσι, Ἅγιος Μερκούριος

Ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Παραδεισίου, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου Κρεμαστῆς Παραδεισίου καὶ ΝΑ τοῦ ἀεροδρομίου Ρόδου «Ο ΔΙΑ-ΓΟΡΑΣ» κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου.

Πρόκειται γιὰ μονόχωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 4,00x2,43μ.), τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα. Ἐξωτερικὰ ἡ ὀροφὴ φέρει ἐπίστρωση ἀπὸ ὑδραυλικὸ κονίαμα (κουρασάνι). Τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ καλύπτεται μὲ χοχλάκι.

Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μίαν ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλική (χορδῆς 2,00 καὶ βέλους 0,85μ. περίπου) καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0,82/1,02μ.).

Στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς νοτίας ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ τοίχου δημιουργεῖται τυφλὸ ἀψίδω-

57. Ὡς γνωστό, οἱ ἐκ γενετῆς κωφάλαλοι, γεννῶνται κωφοί, τὰ δὲ λοιπὰ ὄργανα τῆς ὁμιλίας εἶναι κατὰ κανόνα ὑγιή. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν μποροῦν νὰ ἀκούουν, δὲν μαθαίνουν καὶ νὰ ὁμιλοῦν.

58. Μέχρι καὶ σήμερα εἶναι διαδεδομένη εὐρύτατα ἡ ἀντίληψη, ὅτι ὁ διερχόμενος ἀπὸ ἐπικίνδυνα μέρη (τρίστρατα, σταυροδρόμια, νεκροταφεῖα, φάραγγες, ρεματιές, ἔρημους τόπους, ἀρχαῖα ἐρείπια, τόπους ὅπου ἔχουν αὐτοκτονήσει ἄνθρωποι, ιδίως νέοι κ.λπ.) εἶναι δυνατόν νὰ συναντήσῃ «ἐξωτικά» (δαίμονες ἢ νεράϊδες), νὰ χάσῃ τὴν ἀκοή καὶ τὴν φωνή του, νὰ χάσῃ τὰ λογικά του κ.ἄ.

Ὡς μέτρα προστασίας συνιστῶνται: νὰ κάνῃ κανεὶς τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν θεία βοήθεια, νὰ φέρῃ σταυρὸ ἢ ἄλλο φυλακτό, νὰ κάνῃ κύκλο καὶ ἐντὸς αὐτοῦ σταυρὸ καὶ νὰ μπῇ μέσα, νὰ πῇ διάφορα ξόρκια ἢ προσευχὲς κ.λπ.

59. Εἴτε πρόκειται γιὰ συνήθεις Θεῖες Λειτουργίες, εἴτε γιὰ «Σαρανταλείτουργο», ἥτοι ἐπὶ τεσσαράκτονα συνεχεῖς ἡμέρες τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας, εἴτε γιὰ «Κρυφολεειτουργίες», οἱ ὁποῖες τελοῦνται κατὰ τὴν νύκτα.

60. Στὸ χωριὸ Ἁγία Παρασκευὴ Ἀμαρίου, Ρεθύμνης - Κρήτης, περὶ τὸ 1935 κάτοικος τοῦ χωριοῦ ἀπώλεσε τὴν φωνή καὶ τὴν ἀκοή του. Ὑστερα ἀπὸ ἐπανειλημμένες ἐπισκέψεις σὲ Μονές, ναοὺς καὶ θαυματουργὰς εἰκόνες, σχετικὲς παρακλήσεις καὶ Λειτουργίες, ὁ ἀσθενὴς ἐθεραπεύθη. Συγγενὴς του, ὁ ὁποῖος τὸν συνόδευε καὶ ἔζησε τὸ θαῦμα, ἀνεφώνησε ἐκθαμβος: «Ἐμίλησεν ὁ ξάδερφος!».

μα, στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Μερκούριος. Παρίσταται ὁλόσωμος, ἔφιππος, μετωπικός, πιθανῶς τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ., δυτικῆς τεχνοτροπίας καὶ μετρίας ποιότητας ἔργο.

Δυτικὰ τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου διατηροῦνται λείψανα παλαιῶν τοιχογραφιῶν, πιθανῶς τοῦ 13ου-14ου αἰ. μ.Χ. Διακρίνονται οἱ Ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη καὶ ὁ Ἅγιος Βασίλειος.

Ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς πιστεύεται, ὅτι ὁ Ἅγιος Μερκούριος θεραπεύει, ὅσους πάσχουν ἀπὸ παθήσεις τῶν αὐτιῶν καὶ ιδιαίτερα τοὺς κωφούς.

Ὁ πάσχων ἔρχεται στὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου. Ὑστερα ἀπὸ σχετικὴ προσευχὴ καὶ προσφορὰ δώρων (κηροῦ, λιβάνου, ἐλαίου, ἄρτου κ.ἄ.) τρέχει τροχάδην τρεῖς φορές ἔξω καὶ γύρω ἀπὸ τὸν ναόν. Κάθε φορὰ ρίχνει κριθάρι ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ «γὰρ νὰ φάῃ τὸ ἄλογο τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου». Μετὰ τὸ πέρας τῶν τριῶν κύκλων ὁ ἀσθενὴς θεραπεύεται⁶¹.

Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὸ Τυπικὸν τῆς τελέσεως αἵματηρᾶς θυσίας στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, λίγο πρὶν τὴν θυσία τοῦ ζώου, ἐρρίπτετο κριθάρι στὸ κεφάλι του, συνήθως ἁλεσμένο⁶², ἥτοι στὴν μορφὴ ποὺ τὸ ἐχρησιμοποιοῦσαν ὡς τροφὴ οἱ ἄνθρωποι.

Στὸ χωριὸ Πυλιὰ Μεσσηνίας τῆς Πελοποννήσου, κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Πάσχα καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ σφάξιμο τοῦ πασχαλinoῦ ἁμνοῦ, ρίπτεται κριθάρι στὸ κεφάλι τοῦ ζώου⁶³.

Β. ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΟΦΘΑΛΜΩΝ

Ἡ ὄραση εἶναι ἡ σημαντικότερη αἴσθησις τοῦ ἀνθρώπου⁶⁴. Οἱ ἄνθρωποι ἀνέκαθεν ὑπέφεραν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑποφέρουν ἀπὸ παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ προσφυγὴ στὴ θεία ἀντίληψη καὶ βοήθεια ἦτο καὶ εἶναι συνηθέστατη.

Στὴν Ἀρχάγγελο τῆς Ρόδου πιστεύεται, ὅτι ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος θε-

61. Θερμὰ εὐχαριστῶ τοὺς κατοίκους τοῦ Παραδεισίου κ.κ. Σαράντη Γρηγοράκη (1909-) καὶ Ἀναστάσιο Χατζησάββα (1923-) γιὰ τὶς πληροφορίες.

62. Ὅμηρος, *Ὀδύσσεια* κ, 520 «... ἐπὶ δ' ἄλφιτα λευκὰ παλύνειν». Πρβλ. Ν. Καζαντζάκη - Ἰ. Κακριδῆ, *Ὀμήρου Ὀδύσσεια*, μετάφραση, Ἀθήνα 1976, σ. 145: «... καὶ πασπάλισε κριθάλευρο ἀπὸ πάνω».

63. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν συνάδελφο κ. Βασίλειο Στ. Καραμπάτσο, γιὰ τὴν πληροφορία.

64. Γιὰ πολλὰ πράγματα πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ εὐγνωμονῇ τὸν Θεό, ἀλλὰ περισσότερο γιὰ τὰ δύο μάτια, ποὺ τοῦ χάρισε (Ν. Καζαντζάκης).

ραπεύει τις παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν. Εἰδικώτερα, ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου), στὸ ὁποῖο προσφεύγουν, ὅσοι ἔχουν προβλήματα μετὰ τὴν ὄραση. Οἱ πάσχοντες προβαίνουν στὴν ἐξῆς χειρισμό: χρησιμοποιοῦν τὸ λεγόμενο «συνάλειμμα». Πρόκειται γιὰ ἓνα κομμάτι ἀπὸ στεγνὸ βαμβάκι, μετὰ τὸ ὁποῖο σταυρώνεται τρεῖς ἢ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Στὴ συνέχεια τὸ βαμβάκι βυθίζεται στὸ λάδι τῆς κανδήλας τοῦ Ἁγίου καὶ μετὰ αὐτὸ σταυρώνεται τρεῖς φορές τὸ μάτι καὶ ἡ πληγὴ τοῦ πάσχοντος.

Κατὰ τὸν 12ον αἰ. μ.Χ., σύμφωνα μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης⁶⁵ ἀναφερόμενα, ἡ πάθηση τῶν ὀφθαλμῶν, ἡ ὀνομαζόμενη «λεύκωμα» ἐθεραπεύετο ὡς ἐξῆς:

«Πρὸς λευκώματα ταχέως ἰᾶται νίτρου μετ' ἐλαίου λειανθὲν ἐπιμελῶς καὶ ἐπιχρίομενον ἢ σαύρας ἀμφόδευμα ἔγχριε ἢ νυκτικόρακος ὧσ' ἔγχριε καὶ κάψης αὐτούς»⁶⁶.

Στὴ νῆσο Σύμη τῆς Δωδεκανήσου πιστεύεται, ὅτι ὁ Τίμιος Σταυρὸς θεραπεύει ὅλα τὰ νοσήματα καὶ εἰδικώτερα τις ὀφθαλμιάσεις. Ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ «Χωριὸ - Σύμης» καὶ στὸ ΝΑ τμήμα αὐτοῦ, ὑψώνεται ὁ ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, κτίσμα τοῦ β' μισοῦ τοῦ 18ου αἰ., μετὰ τοιχογραφίες καὶ ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ ἔτους 1797 μ.Χ.

Στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ τέμπλου κεῖται ἡ λατρευτικὴ εἰκόνα τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι κρεμασμένα διάφορα ἀφιερώματα. Συνήθως πρόκειται γιὰ ἀργυρά, ἐπάργυρα ἢ ἐπίχρυσά ἐλάσματα, μετὰ παραστάσεις ὁλοσώμων ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν, καθὼς καὶ μεμονωμένων μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν γιὰ τὴν θεραπεία ἀπὸ ἀνάλογες ἀσθένειες⁶⁷.

Μεταξὺ εἰκοσιέξι (26) ἀφιερωμάτων - ταμάτων, ὑπάρχουν:

- α) Δεκαπέντε, εἰκονίζοντα ἓναν ὀφθαλμό (ποσοστὸ 57%)
- β) Τρία, παριστάνοντα ζεύγη ὀφθαλμῶν (ποσοστὸ 11%)
- γ) Ἐνα παριστάνον μιὰ χεῖρα (ποσοστὸ 3%)
- δ) Τρία, παριστάνοντα ἓνα πόδι (ποσοστὸ 11%)
- ε) Τρία, εἰκονίζοντα ὁλοσώμους ἄνδρες (ποσοστὸ 11%)
- στ) Ἐνα, παρίστανον ὁλόσωμη γυναῖκα (ποσοστὸ 3%).

65. Ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἐγεννήθη περὶ τὸ 1115/1135 στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀπεβίωσε στὴν Θεσσαλονίκη περὶ τὸ 1193-1198 μ.Χ.

66. Χειρόγραφο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν, ἀριθμ. 1493, φύλλα 4β καὶ 51β, 12ου αἰ. Φ. Κουκουλές, Εὐσταθίου Λαογραφικά, τ. Β', σ. 48-49.

67. Ἡ καταμέτρηση τῶν ἀφιερωμάτων ἐγένετο ἀπὸ τὸν γράφοντα τὴν 7-5-1994.

Ἦτοι μεταξύ τῶν 26, τὰ 18 ἀναφέρονται σὲ παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν (ποσοστὸ 69%)⁶⁸.

Σύνηθες φαινόμενο ἀποτελεῖ ἡ ἐμφάνιση στὰ μάτια, εἰδικὰ τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ ἐφήβων, μικρῶν σπυριῶν, μὲ πύο στὴν κορυφή, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς ὀνομάζει «κριθαράκια» ἢ «κρίθους»⁶⁹.

Πιστεύεται ὅτι γιὰ τὴν θεραπεία των θὰ πρέπει κανεῖς νὰ πάη σὲ εἰδικὸ πρόσωπο, γιὰ νὰ τὸ «γητέψη», εἴτε ὁ ἴδιος ἢ καὶ ἄλλος, νὰ μουτζώνει κατὰ πρόσωπο τὸν πάσχοντα.

Σημειωτέον, ὅτι τὸ «σφακέλωμα» ἢ «μούτζωμα», ἦτοι τὸ ἀνοιγμα τῆς παλάμης, πιστεύεται ὅτι ἔχει ἀποτροπαϊκὸ χαρακτήρα. Κατὰ τοὺς Μουσουλμάνους συμβολίζει τὸ χέρι τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς θρησκείας των Προφήτου Μωάμεθ (570-632 μ.Χ.) καὶ θεωρεῖται σημάδι εὐλογίας καὶ ἀγιότητος, ἀπεικονίζεται δὲ συχνὰ στὶς εἰσόδους τῶν οἰκίῶν.

Στὴν Κρήτη οἱ πάσχοντες ἀπὸ διάφορες παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν γενικώτερα καταφεύγουν στὴν βοήθεια τῶν ἐξῆς:

- α) Τοῦ Τιμίου Σταυροῦ,
- β) Τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς,
- γ) Τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ
- δ) Τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

Εἰδικώτερα:

α) *Τίμιος Σταυρός*

Στὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πρέβελι, τῆς Ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου, τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, φυλάσσεται παλαιὸς Σταυρός⁷⁰, περιέχων τμήμα ἐκ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τοῦ Κυρίου. Ὁ σταυρὸς τοῦ Πρέβελι θεωρεῖται θαυματουργὸς καὶ ὑπάρχουν πολλοὶ θρύλοι, σχετιζόμενοι μὲ αὐτόν⁷¹.

Οἱ πάσχοντες ἀπὸ παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν προσήρχοντο στὴν Μονὴ Πρέβελι, προετοιμάζοντο μὲ νηστεία καὶ προσευχή, ἐξομολογοῦντο καὶ ἀρμόδιος Ἱερομόναχος ἔκανε σχετικὴ δέηση, ἐσταύρωνε τὸν πάσχοντα μὲ τὸν ὡς ἄνω σταυρὸ καὶ ὁ ἀσθενὴς ἐθεραπεύετο.

Ἡ Πελαγία Ν. Βολανάκη (1880-1959), κάτοικος Ἀποδούλου -

68. Ἡ καταμέτρηση ἔγινε ἀπὸ τὸν γράφοντα τὴν 7-5-1994.

69. Στὴν Κρήτη λέγεται: «Πήδηξα τὸν πίθαρο, ἔβγαλα τὸν κρίθαρο», ὑπονοῶν, ὅτι τὰ σπυριὰ αὐτὰ ὀφείλονται σὲ ἐπίδραση τοῦ δημητριακοῦ «κριθῆ», ποὺ ἐφυλάσσετο στὰ σπίτια ἐντὸς μεγάλων πηλίνων πίθων.

70. Μ. Παπαδάκης, *Μονὴ Πρέβελι*, σ. 68-70.

71. Μ. Παπαδάκης, *Μονὴ Πρέβελι*, σ. 402, 407.

Ἀμαρίου - Ρεθύμνης, διηγήθηκε στὸν γράφοντα, ὅτι ἔπασχε ἀπὸ σοβαρὰ πάθηση τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ, μετέβη στὸν Πρέβελι «τῆς ἔσυραν τὸν σταυρό», ἥτοι τὴν ἐσταύρωσαν καὶ ἐθεραπεύθη⁷².

β) Ἁγία Παρασκευή

Στὸν ναὸ τῶν Ἁγίων Τεσσάρων Μαρτύρων τῆς πόλεως Ρεθύμνης - Κρήτης κεῖται ξύλινη, φορητὴ εἰκόνα σύγχρονη, παριστάνουσα τὴν Ἁγία Παρασκευὴ ὁλόσωμη, ὀρθία, μετωπική. Φέρει ἓνα πινάκιο, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιλαμβάνονται δύο ὀφθαλμοί, σὲ ἔνδειξη, ὅτι ἡ Ἁγία Παρασκευὴ θεραπεύει τὶς παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν.

γ) Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος

Στὸν ναὸ τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου τοῦ Ἀποδούλου, Ἀμαρίου Ρεθύμνης καὶ στὸ νότιο ἄκρο τοῦ τέμπλου, κεῖται ἡ λατρευτικὴ εἰκόνα τοῦ Τιμίου Προδρόμου, πολιούχου τοῦ οἰκισμοῦ. Ἐπ' αὐτῆς κρέμονται μετάλλινα ἀφιερώματα, τὸ πλεῖστον τῶν ὁποίων παριστᾷ ὀφθαλμούς, σὲ ἔνδειξη θεραπείας σχετικῶν ἀσθενειῶν.

δ) Ἅγιος Γεώργιος

Ἐπίσης ὁ Ἅγιος Μεγαλομάρτυς Γεώργιος ὁ Τροπαιοφόρος πιστεύεται ὅτι θεραπεύει παθήσεις τῶν ὀφθαλμῶν.

Εἰδικώτερα, ὅταν συμβῇ νὰ μπῇ στὸ μάτι ξένο σῶμα (σκόνη, τεμάχιο ξύλου, λίθου ἢ χύματος, ἔντομο, τρίχα κ.λπ.) καὶ νὰ ἐνοχλῇ, τότε ὁ ἴδιος ὁ πάσχων ἢ ἄλλος, σταυρώνει τρεῖς φορές τὸν πάσχοντα ὀφθαλμό, λέγοντας δυνατὰ τὴν γητεία:

«Αἱ Γιώργη μου Χανιώτη
Καστρινέ καὶ Ρεθεμνιώτη⁷³,
πρᾶ(γ)μα μπῆκε στὸ κελλί σου⁷⁴,
ἔμπα καὶ παράσυρέ το.
Ἄν εἶναι χῶμα, λιῶσε το
καὶ ξύλο, πέταξέ το».

72. Ἡ διήγηση ἔγινε τὸ 1952.

73. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ἐπὶ κλήση ἀναφέρεται στὸν Ἅγιο Γεώργιο, ὁ ὁποῖος τιμᾶται στὰ Χανιά, τὸ Κάστρο (Ἡράκλειο) καὶ τὸ Ρέθυμνον, ἥτοι σὲ ὁλόκληρη τὴν Κρήτη.

74. «Τὸ κελλί» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶναι ὁ ὀφθαλμός. Πρβλ. τὴν συνήθεια τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων νὰ τοποθετοῦν στὶς εἰσόδους τῶν οἰκιῶν των τὴν ἐπιγραφή: «Ο ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΠΑΙΣ, ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ΗΡΑΚΛΗΣ, ΕΝΘΑΔΕ ΚΑΤΟΙΚΕΙ, ΜΗΔΕΝ ΕΙΣ ΙΤΩ ΚΑΚΟΝ», ἥτοι «ἐδῶ κατοικεῖ ὁ Ἡρακλῆς ὁ γυιὸς τοῦ Δία ὁ νικητής. Νὰ μὴν εἰσέλθῃ κακὸ σ' αὐτὸ τὸ σπίτι».

Γ. ΠΑΘΗΣΕΙΣ ΓΕΝΝΗΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

Ποικίλες παθήσεις τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ἐταλαιπώρουν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ταλαιπωροῦν μεγάλο ἀριθμὸ ἀνθρώπων. Συχνά, ἰδίᾳ οἱ Μοναχοί, ἐπίστευαν, ὅτι παρόμοιες παθήσεις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἁμαρτωλῶν σκέψεων, πράξεων καὶ ἐνεργειῶν γενικώτερα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται τὸ ἐπόμενο περιστατικό, σχετιζόμενο μὲ Μοναχὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων:

«Καὶ οἶνοφλυγῶν (ὁ μοναχός) ἐνέπεσεν εἰς τὸν βόρβορον τῆς γυναικὸς ἐπιθυμίας. Καὶ ὡς ἐσκέπτετο ἁμαρτῆσαι, μιμᾶδι τινι προσομιλῶν συνεχῶς, τὰ πρὸς τὸ ἔλκος αὐτοῦ διελέγετο. Τούτων οὕτως ὑπ' αὐτοῦ διαπραττομένων γέγονεν αὐτῷ κατὰ τινὰ οἰκονομίαν ἄνθραξ κατὰ τῆς βαλάνου. Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐνόσησεν ἐξαμηνιαῖον χρόνον, ὡς κατασαπῆσαι αὐτοῦ τὰ μόρια καὶ αὐτομάτως ἀποπεσεῖν. Ὑστερον δὲ ὑγιάνας καὶ ἐπανελθὼν ἄνευ τούτων τῶν μελῶν καὶ εἰς φρόνημα θεϊκὸν ἐλθὼν, καὶ εἰς μνήμην τῆς οὐρανίου πολιτείας καὶ ἐξολομογησάμενος πάντα τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ τοῖς ἁγίοις πατράσιν, ἐνεργῆσαι μὴ φθάσας ἐκοιμήθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας»⁷⁵.

Ἐνα σημαντικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ὀνομάζεται «Τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου»⁷⁶, τὸ ὁποῖο συνεγράφη μετὰ τὸ ἔτος 659 μ.Χ.⁷⁷, μᾶς παρέχει σχετικὲς πληροφορίες γιὰ παθήσεις καὶ τοὺς τρόπους θεραπείας αὐτῶν.

Ὁ Ἅγιος Ἀρτέμιος, θεραπευτὴς Ἅγιος ἀβέβαιης καταγωγῆς, διετέλεσε διοικητὴς τῆς Αἰγύπτου τὸ ἔτος 360 μ.Χ. Ἐθεωρεῖτο εἰδικὸς στὴν θεραπεία τῶν ὄγκων, ἰδιαίτερα τῶν ὄγκων στὰ γεννητικὰ ὅργανα. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου στὴν Κωνσταντινούπολη ἦτο ἐκεῖ πού σήμερα κεῖται τὸ Μεγάλον Παζάρι καὶ ἐσύχναζαν σὲ αὐτὸν ἀπλοὶ ἄνθρωποι.

Ἡ θεραπεία ἐπετυγχάνετο «δι' ἐγκοιμίσεως». Οἱ ἀσθενεῖς ἐκοιμῶντο στὸν ναὸ ἢ σὲ βοηθητικοὺς χώρους, μερικὲς φορές γιὰ ἄρκετους μῆνες, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τοὺς ἐπισκεφθῇ ὁ Ἅγιος Ἀρτέμιος σὲ ὄνειρο ἢ σὲ ὄραμα.

Ἀνάμεσα στοὺς θεραπευθέντες συγκεταλέγονται: ἕνας Ἀφρικανός,

75. Παλλάδιος, Ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως, *Ἡ πρὸς Λαῦσον Ἱστορία*, ΛΒ', PG 34, στ. 1092 Α.

76. Θαύματα Ἁγίου Ἀρτεμίου, ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Varia graeca*, Πετρούπολις 1909, 26.

77. C. Mango, *Βυζάντιο*, σ. 98.

άρκετοι Άλεξανδρινοί, ένα ζεύγος από την Ρόδο, ένας έμπορος από την Χίο, ένας από την Άμασση, ένας από την Φρυγία, ένας από την Γαλατία και πολλοί από την Κωνσταντινούπολη⁷⁸.

Για παθήσεις των γεννητικών οργάνων γενικότερα και ειδικότερα του ανδρικού μορίου, οί κάτοικοι των Καλυθιών και της νήσου Ρόδου καταφεύγουν στον Προφήτη Άμώ⁷⁹, ό οποίος στη λαϊκή γλώσσα ονομάζεται «Προφήτης Άμώνης».

Στα όρια της Κοινότητας Καλυθιών Ρόδου, στην περιοχή Φαληράκι και στη θέση «Άρχιμανδρίτης» κείται ό ναός του Προφήτη Άμώ. Πρόκειται για μονόχωρο οικόδομημα (έξωτ. διαστ. 12,00 x 3,80μ.), καλυπτόμενο με κτιστή καμάρα. Η ανατολική αυτού πλευρά περατούται σε μιάν ήμικυκλική άψίδα (χορδής 2,10 και βέλ. 1,10μ.), στο μέσον της οποίας άνοίγεται ένα μονόλοβο παράθυρο (πλάτ. 0,35μ.).

Τό Ίερό Βήμα έχει όρθογωνίου σχήματος κάτοψη (έσωτ. διαστ. 2,55x1,28μ.). Στο μέσον αυτού κείται ή Αγία Τράπεζα.

Ό κυρίως ναός (έσωτ. διαστ. 4,50x2,53μ.) φέρει στο μέσον περίπου των δύο μακρών έσωτ. πλευρών αυτού άνα μία όρθογωνίου σχήματος κόγχη (πλάτ. 1,95 και βάθ. 0,20μ.). Στο μέσον της δυτικής πλευράς αυτού άνοίγεται ή είσοδος (πλάτ. 1,22μ.).

Δυτικά του κυρίως ναού κείται είδος προναού ή νάρθηκα (έσωτ. διαστ. 3,55x2,50μ.). Στο μέσον της δυτικής αυτού πλευράς άνοίγεται μιá είσοδος (πλάτ. 1,24μ.). Στο μέσον περίπου της βορείας αυτού πλευράς άνοίγεται ένα παράθυρο (πλάτ. 0,70μ.).

Στο δυτικό άκρο της νοτίας έξωτερικής πλευράς του ναού είναι προσκεκολλημένο όρθογωνίας κατόψεως πρόσκτισμα (έσωτ. διαστ. 3,76x2,25μ.), καλυπτόμενο με κτιστή καμάρα. Στο μέσον της δυτικής αυτού πλευράς άνοίγεται μία είσοδος (πλάτ. 0,65/0,70μ.). Τουτό έχει κτισθή στα λείψανα παλαιότερου ναού, πιθανώς παλαιοχριστιανικής βασιλικής, όπως συνάγεται από την ύπαρξη λειψάνων τοίχων και μαρμάρινων άρχιτεκτονικών μελών.

Έντός του ναού αυτού διατηρούνται λείψανα τοιχογραφιών σε δύο στρώματα. Οί παλαιότερες προέρχονται πιθανώς από τον 15ον αϊ. και οί νεώτερες από τον 17ον αϊ. μ.Χ.

78. C. Mango, Βυζάντιο, σ. 98-99.

79. Άμώ, Α΄, 1: «Λόγοι Άμώ, οί έγέγοντο έν Άκκαρείμ έκ Θεκουέ ους είδεν ύπερ Ίερουσαλήμ έν ήμέραις Όζίου βασιλέως Ίούδα και έν ήμέραις Ίεροβοάμ του Ίωάς βασιλέως Ίσραήλ, πρό δύο έτών του σεισμού».

Ἡ ὀνομασία «Ἄμῶς» σχετίσθηκε παρετυμολογικῶς μετὰ τὴν λέξη «ἁμόνι» (ἄκμων) καὶ ἐθεωρήθη, ὅτι ἔχει σχέση μετὰ τὰς ἀσθένειαι τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, τὰ ὅποια τρόπον τινα ἀρρωσταίνουσιν, ὥς νὰ ἐπλήγησαν ἀπὸ «σφύραν, φερομένην ἐπὶ τοῦ ἄκμονος» (σφυρὶ - ἁμόνι).

Ἀπὸ τὸν ὑπέργηρο ἐφημέριον τῶν Καλυθιῶν Ρόδου ἤκουσε ὁ γράφων τὸ 1980, σχετικὰς διηγήσεις, σύμφωνα μετὰ τὰς ὁποίας, τόσον ὁ ἴδιος ὁ ἱερεὺς, ἐνῶ ἦτο νέος, ὅσον καὶ ἄλλοι ὁμοχώριοί του, ἀσθενήσαντες ἀπὸ «παρωτίτιδα» (μαγουλάδες) καὶ προσβληθέντων τῶν γεννητικῶν τῶν ὀργάνων, μετέβαιναν στὸν ναὸ τοῦ Προφήτου Ἀμῶς, διενευκτέρευαν κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ⁸⁰ καὶ ἐθεραπεύοντο.

Πάθησι σχετικῇ εἶναι καὶ ἡ ἀνικανότης, συνήθως παρατηρουμένη στοὺς ἄνδρες, μετὰ ἀποτέλεσμα τὴν ἀδυναμίαν συνευρέσεως μετὰ γυναικός.

Πιστεύεται, ὅτι ὑπάρχουσιν μάγοι ἢ μάγισσες ποὺ εἶναι σὲ θέσιν «νὰ δέσουν», ἥτοι νὰ καταστήσουν ἀνίκανον ἢ «νὰ λύσουν», ἥτοι νὰ καταστήσουν καὶ πάλιν ἰκανόν, ἄνδρα.

Ὑπάρχουσιν παραδείγματα, ὅπου κάτοικος χωριοῦ τῆς νοτίας Ρόδου ἀπειλῆσε ἄνδρα, λίγο πρὶν τὸν γάμον, ὅτι θὰ τὸν «δέσῃ». Πράγμα τὸ ὅποιο καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν δημιουργίαν προσκαιροῦ ἀνικανότητος αὐτοῦ, ἢ ὅποια ἀργότερα ἐθεραπεύθη⁸¹.

Δ. ΣΤΕΙΡΟΤΗΤΑ - ΤΡΟΠΟΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἢ μὲν ἀπόκτησι τέκνων ἐθεωρεῖτο εὐλογία⁸², ἐνῶ ἢ μὴ ἀπόκτησι τέκνων ἐθεωρεῖτο ὄνειδος καὶ κατάρσι⁸³. Ἡ ἀποψη αὕτη ἐπικρατεῖ γενικά, ἰδιαίτερα μετὰ τὰ λαϊκῶν τάξεων μέχρι σήμερον.

Στὴ Γόρτυνα τῆς Κρήτης ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει μέχρι σήμερον «ἀειθαλὴς πλάτανος», φυόμενος στὴ θέσιν, ὅπου σύμφωνα μετὰ τὴν παράδοσιν ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τοῦ

80. Πρόκειται γὰρ τὴν λεγόμενη «ἐγκοίμῃσιν», ἢ ὅποια ἀπαντᾷ τόσο στὴν προχριστιανικὴν περίοδον, ὅσο καὶ στὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν.

81. Τοῦτο συνέβη στὴν Ἀπολακκιά Ρόδου, σύμφωνα μετὰ διήγησιν κατοικοῦ τοῦ οἰκισμοῦ.

82. Οἱ ἄνθρωποι ἀνέκαθεν ἔδιδαν μεγάλη σημασίαν στὴν οἰκογένειαν, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ κύτταρον τῆς κοινωνίας.

83. Καὶ σήμερον θεωρεῖται ὡς μία ἀπὸ τὰς βαρύτερας κατάρεις, ἐκείνη, τῆς μὴ ἀποκτήσεως τέκνων.

Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Γυναῖκες στεῖρες ἐλάμβαναν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ λαμβάνουν φύλλα ἀπὸ τὸν πλάτανο αὐτό, τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦν ὡς μέσο γιὰ τὴν ἀπόκτηση τέκνων⁸⁴.

Τόσο στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅσο καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη γίνεται συχνὰ μνεῖα εὐσεβῶν ἀνδρογύνων, τὰ ὅποια ἀρχικὰ ἐστεροῦντο τέκνων καὶ ἀργότερα, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ἀπέκτησαν, καὶ μάλιστα σὲ προχωρημένη ἡλικία, τέκνα, ὅπως π.χ. ὁ Ἀβραὰμ καὶ ἡ Σάρα⁸⁵, ὁ Ἰωακεὶμ καὶ ἡ Ἄννα⁸⁶, τὸ Ζαχαρίας καὶ ἡ Ἐλισάβετ⁸⁷ κ.ἄ.

Ἀναφέρεται, ὅτι στὰ Ἱεροσόλυμα ὑπῆρχε ναός, ἀφιερωμένος στὴν μνήμη τῶν Ἀγίων καὶ Δικαίων θεοπατόρων Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης, ὅπου εἶχαν ἐνταφιασθῇ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ θεοπάτορες. Στὸν πρόναο τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχε δένδρο, τὸ ὅποιο παρῆγε καρπούς. Γυναῖκες, οἱ ὁποῖες ἔπασχαν ἀπὸ στειρότητα, μετελάμβαναν ἀπὸ τοὺς καρπούς τοῦ δένδρου αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου) καὶ ἀποκτοῦσαν τέκνα.

Στὸ σχετικὸ κείμενο ἀναφέρεται:

*«Καὶ θεῖον οἶκον πάντερπνον Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης,
ἐφ' οὗπὲρ ἐστὶν ἡ σορὸς ἄμφω θεοπατόρων.
Καὶ δένδρον εὐσκιόφυλλον ἐστὼς ἐν τῷ προνάῳ
Ὅπερ εἰς τὸ γενέθλιον τῆς Παναχράντου κόρης
Ἀναφυὲς πορίζεται καρπὸς τοῖς στειρευούσαις.
Ποιούσαις τὴν μετάληψιν ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ δένδρου»⁸⁸.*

Στὸ Ἅγιον Ὅρος, καὶ εἰδικώτερα στὴν νότια ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χιλανδαρίου (Σερβικῆς), κεῖται ὁ τάφος τοῦ κτήτορος τῆς Μονῆς Ἀγίου Σάββα. Ἐπὶ τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Καθολικοῦ καὶ πλησίον τοῦ τάφου τοῦ Ἀγίου Σάββα, φύεται κληματίδα. Ἀπὸ τὶς παραγόμενες σταφυλὲς αὐτῆς πα-

84. Σήμερα ὁ ἀειθαλὴς αὐτὸς πλάτανος ἔχει κλαδευθῇ κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε οἱ ἐπισκέπτες νὰ εἶναι πρακτικὰ δύσκολο νὰ κόψουν φύλλα ἀπὸ αὐτὸν καὶ νὰ τὰ πάρουν μαζί των, ὅπως ἐπιθυμοῦν.

85. Γεν. ΙΣΤ', 1, ΙΗ', 9-15 καὶ ΚΑ', 1-3.

86. Πρόκειται γιὰ τοὺς γονεῖς τῆς Θεοτόκου, τοὺς θεοπάτορες Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα. Πρωτοευαγγέλιον Ἰακώβου, I-V, σ. 1-11.

87. Λουκ. 1, 5-25 καὶ 1,57-64.

88. Περδίκας, Πρωτονοτάριος, Ἐφέσου. Ἑκφασις περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις θεμάτων, PG 133, στ. 964 B.

ρασκευάζεται, οἶνος, τοῦ ὁποίου ἡ μετάληψη, γινομένη μετὰ πίστεως ἀπὸ ἄτεκνες συζύγους, ὁδηγεῖ στὴν ἀπόκτηση τέκνων⁸⁹.

Στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ στὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Χοτζεβᾶ, ἐπὶ βράχου παρίσταται ὁ Προφήτης Ἡλίας, μονάζων στὸ Ὅρος Κάρμηλο. Πιστεύεται, ὅτι ὅταν οἱ προσκυνητὲς λάβουν μικρὸ τεμάχιο λίθου ἀπὸ τὸν βράχο αὐτὸ καὶ τὸ χρησιμοποιήσουν ὡς φυλακτό, ἀναρτῶντας αὐτὸ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἀτέκνου γυναικός, τοῦτο ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν θεραπεία τῆς στειρότητας.

Δύο γυναῖκες στὸ χωριὸ Ἀπόλλωνα Ρόδου, οἱ ὁποῖες ἦσαν ἄτεκνες καὶ ἐχρησιμοποίησαν μικρὸ τεμάχιο λίθου ἀπὸ τὴν Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Χοτζεβᾶ, ὡς φυλακτό, ἔμειναν ἔγκυοι. Ἡ μία ἀπ' αὐτὲς ἀπέβαλε λίγο ἀργότερα, ἡ δεύτερη ἐγέννησε ἀγόρι⁹⁰.

Σὲ «Λόγο στὸν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου» τοῦ ἱερέως τῶν Χανίων Γεωργίου Σκορδύλη Μαραφαρᾶ, τοῦ 1595 μ.Χ. ἀναφέρεται, ὅτι μεῖγμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ τὸ χόρτο «βίργα παστοράλε» καὶ τὸν χυμὸ τοῦ μανδραγόρου, διδόμενο σὲ ζῶα, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὰ ζῶα αὐτὰ νὰ μένουν ἔγκυα καὶ νὰ γεννοῦν:

«Λέγει ὁ Ἀλμπέρτος Μάνιος ὁ φιλόσοφος, πῶς ἂν πιάσῃ τις τὸν χόρτον ἐκεῖνον ὁποῦ λέγουν λατινικῶς βίργα παστοράλε καὶ ἐβραϊκῶς ἀλομόθι νὰ τὰ σμίξῃ μὲ τὸ ζουμί τῆς μανδραγόρας καὶ νὰ τὸ δώσῃ ζῶου τινός, γαστρῶνεται καὶ γεννᾷ»⁹¹.

Ὅταν μία οἰκογένεια στὴ νῆσο Ρόδο καὶ γενικώτερα στὴ Δωδεκάνησο, στερεῖται τέκνων καὶ ἐπιθυμεῖ διακαῶς νὰ ἀποκτήσῃ, καταφεύγει στὴν βοήθεια τῆς Παναγίας τῆς Τσαμπίκας⁹² (Ἄνω) ἢ Κερὰ Ψηλῆς.

89. Εὐχαριστῶ τὸν π. Εἰρηναῖο, Μοναχὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χιλανδαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, γιὰ τὶς σχετικὲς πληροφορίες.

90. Εὐχαριστῶ τὸν κ. Γρηγόριο Σταματάκη, γιὰ τὶς σχετικὲς πληροφορίες.

91. Θ. Δετοράκης, *Γεώργιος Σκορδύλης*, σ. 95.

92. Ἡ ὀνομασία «Τσαμπίκα» προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος «Σαμβύκη, ἡ». «Σαμβύκη» ἐκαλεῖτο ἀρχικὰ μουσικὸ ὄργανο. Πρβλ. Δανιὴλ Γ' 4: «Σαμβύκης τε καὶ ψαλτηρίου καὶ παντὸς γένους μουσικῶν...». Στὰ βυζαντινὰ χρόνια ὡς «σαμβύκη» ἐκαλεῖτο εἶδος πλοίου. Ἐπειδὴ τὸ ὕψωμα τῆς Ἀρχαγγέλου, ὅπου ὁ ναὸς τῆς Παναγίας, δίδει ἀπὸ μακρὰ τὴν ἐντύπωση πλοίου, γι' αὐτό, πιθανῶς καὶ ὀνομάσθη «Τσαμπίκα».

Σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐτυμολογία, «Τσαμπίκα» σημαίνει σπῖθα. Ἀπὸ τὴν λέξη αὕτη προήλθε τὸ τοπωνύμιον «Τσαμπίκα», ἐπειδὴ εὐσεβεῖς κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἐβλεπαν στὴν κορυφὴ τοῦ ὕψωματος αὐτοῦ κατὰ τὶς νύκτες «σπίθες ἢ φῶς».

Άριστερά της άμαξιτης οδού Ρόδου - Λίνδου και άμέσως μετά τὸν οἰκισμό τῶν Καλυμπίων, στὴν περιοχὴ τῆς Κοινότητος Ἀρχαγγέλου, βρίσκεται τὸ ὑψωμα «Τσαμπίκα» (ὑψόμ. 328μ.), ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ ὁποῖου ἔχει κανεῖς πανοραμικὴ θέα πάνω σὲ μεγάλο τμῆμα τῆς νήσου Ρόδου.

Στὴν κορυφὴ τοῦ ὑψώματος κεῖται τὸ ναῦδριο τῆς Παναγίας τῆς Τσαμπίκας ἢ Κερὰ Ψηλῆς. Πρόκειται γιὰ μικρῶν διαστάσεων μονό-χωρο οἰκοδόμημα (ἔσωτ. διαστ. 5,05x2,75μ.), τὸ ὁποῖο καλύπτεται μὲ κτιστὴ καμάρα καὶ κοῖλα κεραμίδια. Ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ περατοῦται σὲ μίαν ἀψίδα, ἐσωτερικὰ ἡμικυκλικὴ καὶ ἐξωτερικὰ τρίπλευρη. Στὸ μέσον τῆς δυτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος. Τὸ ναῦδριο αὐτὸ τιμᾶται στὴ μνήμη τοῦ Γενέσιου τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου). Ἐντὸς τοῦ ναοῦ διατηροῦνται λείψανα τοιχογραφίων τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰ. μ.Χ.

Ἐπὶ τοῦ ξυλόγλυπτου τέμπλου καὶ πάνω ἀπὸ τὴν Ὁραία Πύλη ὑπῆρχε μέχρι τελευταία γραπτὴ ἐπιγραφή, ἔχουσα ὡς ἑξῆς:

«ΔΕΗCIC ΤΟΥ ΔΟΥ
ΛΟΥ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ ΓΑΒΡΙΗΛ
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ
ΑΧΖΓ' (1693)».

Ἦτοι τὸ τέμπλο κατεσκευάσθη τὸ ἔτος 1693 μ.Χ. Ὁ ναὸς αὐτὸς τῆς Παναγίας ἀνηγέρθη στὴ θέση παλαιότερου, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ λειψάνων παλαιῶν τοίχων. Καὶ ὁ παλαιότερος αὐτὸς ναὸς εἶχε κτισθῇ στὴ θέση ἀρχαίου Ἱεροῦ, προχριστιανικῶν χρόνων, ἀφιερωμένου πιθανῶς στὴ Μεγάλῃ Θεᾷ Μητέρα, τὴν θεὰ τῆς φύσεως ἀρχικὰ καὶ τῆς γονιμότητος ἀργότερα. Στὴν ἴδια θέσῃ ἐλατρεύετο σὲ μεταγενέστερες ἐποχὲς ἡ θεὰ «Εἰλείθια», ὡς θεὰ προστάτης τῶν τοκετῶν⁹³.

Ἡ Εἰλείθια, ἡ θεὰ τῶν τοκετῶν, εἶχε στενὴ σχέση μετὰ τὴν Ἄρτεμη, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται νὰ κάνῃ τὸ ἴδιο λειτουργήμα⁹⁴. Σημειωτέον, ὅτι στὴν περιοχὴ τῆς Τσαμπίκας - Ἀρχαγγέλου καὶ εἰδικώτερα στὴ

93. M. Nilsson, *Ἑλληνικὴ θρησκεία*, σ. 37: «Ἡ Εἰλείθια εἶναι γνωστὴ στὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία σὰν ἡ θεὰ ποὺ παραστέκεται στὶς γυναῖκες κατὰ τὶς ὥδινες τοῦ τοκετοῦ».

94. M. Nilsson, *Ἑλληνικὴ θρησκεία*, σ. 37.

θέση «στοῦ Φαγιοῦ», ἐξηκριβώθη ἀρχαῖο ἐλληνικὸ τοπωνύμιο, μαρτυρούμενο σὲ σχετικὴ ἐπιγραφή «ἐς Φαγὰς»⁹⁵.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες συνήθιζαν ἐπίσης νὰ τοποθετοῦν ὠρισμένα βότανα στὴν ἐτοιμόγενη γυναῖκα, γιὰ νὰ τὴν προφυλάξουν ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ στὴν Ἀθήνα τὰ ροῦχα τῆς ἦσαν ἀφιερωμένα στὴν Βαυρωνία Ἄρτεμη⁹⁶.

Κατὰ τὴν χριστιανικὴ ἐποχὴ τὶς προχριστιανικὲς θεότητες ἀντικατέστησε ἡ Παναγία.

Οἱ ἄτεκνες σύζυγοι τῆς Ρόδου καὶ τῆς Δωδεκανήσου γενικώτερα ἐπισκέπτονται τὸ ναῦδριο τῆς Κερᾶς Ψηλῆς καὶ φέρουν ἔλαιον, οἶνον, κηρόν, θυμίαμα, ἄρτους, κ.λπ. καὶ παρακαλοῦν τὴν Παναγία, τὴν μεγάλη Μάννα τῶν Χριστιανῶν, γιὰ τὴν ἀπόκτηση τέκνων, κάνοντας διάφορα τάματα.

Ὅταν οἱ δεήσεις των εἰσακουσθοῦν καὶ ἀποκτήσουν τέκνο, ἐὰν μὲν εἶναι ἄρρεν λαμβάνει κατὰ τὴν βάπτισιν τὸ ὄνομα «Τσαμπίκος», ἐὰν δὲ εἶναι θῆλυ τὸ ὄνομα «Τσαμπίκα». Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως μεγάλου ἀριθμοῦ κατοίκων, τῆς Ρόδου κυρίως, οἱ ὅποιοι φέρουν τὰ ὀνόματα αὐτά.

Μετὰ τὴν γέννηση τοῦ παιδιοῦ οἱ γονεῖς, καὶ εἰδικώτερα ἡ μητέρα αὐτοῦ, ἀνέρχονται συχνὰ ἀνυπόδητοι ἢ γονυπετεῖς τὴν Κερὰ Ψηλή, φέροντες τὰ τάματά των καὶ τὸ ἴδιο, τὸ ἀποκτηθὲν μὲ τὴν βοήθεια τῆς Παναγίας, τέκνο⁹⁷.

Παλαιότερα, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε στὴν κορυφὴ τοῦ ὑψώματος μικρὰ Μονὴ -πιθανῶς Μετόχιο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Τσαμπίκας (κάτω)- μὲ Μοναχοὺς, οἱ ὅποιοι εἶτε παρέμεναν μόνιμα σὲ αὐτήν, εἶτε ἔμεναν μόνον περιοδικὰ καὶ τὸ ὑπόλοιπο τοῦ χρόνου διέμεναν στὴν Κάτω Τσαμπίκα.

Ἐπίσης γυναῖκες, οἱ ὁποῖες δὲν κάνουν παιδιά, παρακαλοῦν τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαὴλ Πανορμίτη τῆς Σύμης γιὰ τὴν ἀπόκτηση τέκνων.

95. Πρόκειται γιὰ ἐπιγραφή - «Ἱερὸν Νόμον», περιέχουσα τὸ τυπικὸ τῆς τελέσεως θυσίας. Εἰδικώτερα, ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρεται στὴν προσφορὰ θυσίας στὴν Ἄρτεμη ἀπὸ μία γυναῖκα.

96. M. Nilsson, *Ἑλληνικὴ θρησκεία*, σ. 94.

97. Ὁ γράφων εἶχε τὴν εὐκαιρία, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀνάβαση νεαρῆς μητέρας, ἡ ὁποία ἀνῆρχετο γονυπετῆς στὴν Κερὰ Ψηλή. Τὴν ἀκολουθοῦσε ἑτέρα, νεαρὴ γυναῖκα, φέρουσα στὴν ἀγκαλιά της τὸ ἀποκτηθὲν παιδί.

Τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα γεννῶνται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, παίρνουν τὸ ὄνομα Μιχαήλ ἢ Πανορμίτης⁹⁸.

Σχετικὰ μὲ τὴν πίστη τῶν Συμιακῶν πρὸς τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ, κάτοικος τῆς Σύμης διηγήθηκε στὸν γράφοντα τὸ ἑξῆς περιστατικό:

«Τὴν νύκτα σὲ ὄνειρο ἢ ὄραμα (;) εἶδε τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ Πανορμίτη νὰ μπαίνει στὸ σπίτι του καὶ νὰ θέλῃ νὰ παραμείνῃ.

Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἡ σύζυγός του ἔμεινε ἔγκυος, ἐγέννησε ἀγόρι, βαπτίσθηκε στὴ Μονὴ Πανορμίτη καὶ ὀνομάσθη Πανορμίτης, σὲ ἐκπλήρωση τοῦ ὁνείρου - ὁράματος»⁹⁹.

Ὑπὸ τῶν χριστιανῶν γίνεται ἐπίκληση τόσο τῆς Παναγίας Ἐλευθερώτριας, ὅσο καὶ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, προκειμένου ἡ μέλλουσα νὰ γεννήσῃ νὰ ἐλευθερωθῇ γρήγορα ἀπὸ τὶς ὠδίνες τοῦ τοκετοῦ¹⁰⁰.

Εἰδικώτερα, στὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου τῆς Ἑρμούπολης Σύρου ὑπάρχει εἰκόνα τοῦ ὁμώνυμου Ἁγίου, στὴν ὁποία οἱ ἔγκυες γυναῖκες τοποθετοῦν ἓνα τεμάχιο ὑφάσματος (ταινία), τὸ ὁποῖον ζώνονται κατὰ τὸν ἔννατο μῆνα, γιὰ νὰ ἔχουν τὴν συμπαράσταση τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου κατὰ τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ¹⁰¹.

Ε. ΨΥΧΙΚΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ

Ἀνέκαθεν οἱ ἄνθρωποι ὑπέφεραν ἀπὸ διάφορα ψυχικὰ νοσήματα. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς μέσους χρόνους, διάφορες μορφές ψυχικῶν ἀσθενειῶν ἐπιστεύετο ὅτι εἶχαν ὑπερφυσικὴ προέλευση καὶ ὅτι προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τῶν πονηρῶν δυνάμεων. Ἡ ἴδια ἀντίληψη ἐπικρατεῖ ἐν μέρει καὶ σήμερα, ἰδίᾳ μεταξὺ ἀνθρώπων τῶν κατωτέρων τάξεων.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη γίνεται ἐπανειλημμένως λόγος περὶ τοῦ δαίμονος, δαιμονίων, δαιμονιζομένων, θεραπείας δαιμονιζομένων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων κ.λπ.

Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναφέρεται: «Ἔφερον πρὸς αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας καὶ τοὺς δαιμονιζομένους καὶ ἦν ὅλη ἡ πόλις ἐπισυνηγμένη πρὸς τὴν θύραν. Καὶ ἐθεράπευσεν πολλοὺς

98. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Ρόδου*, Λαογραφία, τ. 20 (1964), σ. 211. Ι. Χατζηφώτης, *Πανορμίτης*, σ. 92-93.

99. Διήγηση Σ.Α., Σύμη, Μάιος 1994.

100. Οἱ γνωστοὶ καὶ οἱ φίλοι εὔχονται στὶς ἔγκυες γυναῖκες «καλὴ λευτεριά».

101. Α. Δημητρόπουλος, *Σύρος. Ὁδηγὸς γιὰ τὸν ἐπισκέπτη*, Ἀθήνα 1993, σ. 76.

κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσους καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλεν καὶ οὐκ ἤφιεν λαλεῖν τὰ δαιμόνια ὅτι ἤδεισαν αὐτόν»¹⁰².

Γιὰ δὲ τοὺς Ἀποστόλους ἀναφέρεται: «Καὶ ἐξελθόντες ἐκήρυξαν, ἵνα μετανοῶσιν καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλλον καὶ ἠλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον»¹⁰³.

Πρὶν ἀπὸ τὴν τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος, ὁ ἱερεὺς ἀναγιγνώσκει τοὺς Ἀφορκισμούς, προκειμένου ὁ προσερχόμενος πρὸς τὸ Βάπτισμα νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ Διαβόλου¹⁰⁴.

Παλαιότερα ὑπῆρχαν Μονές, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευαν ὡς ἄσυλα ψυχοπαθῶν. Στὴ νῆσο Μεγίστη (Καστελλόριζο) καὶ πάνω στὸ Βουνό, ὑπάρχει ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Βουνοῦ, ἡ ὁποία ἐχρησίμευε μέχρι πρὶν λίγες δεκαετίες, ὡς ἄσυλο, ὅπου κατέφευγαν πάσχοντες ἀπὸ διάφορα ψυχικὰ νοσήματα, ἐλπίζοντες ὅτι μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, θὰ ἐθεραπεύοντο. Καὶ ὅσοι μὲν ἀπεθεραπεύοντο ἀνεχώρουν γιὰ τὰ σπίτια των, ἐνῶ οἱ ἄλλοι παρέμεναν ἐκεῖ καὶ ἐτύγχαναν τῆς περιποιήσεως τῶν Μοναχῶν τῆς Μονῆς.

Ὡς εἰδικὸς γιὰ τὴν θεραπεία τῶν ψυχικῶν ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυς Χαράλαμπος (10 Φεβρουαρίου). Στὴν Κρήτη λέγεται ἡ φράση: «Ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος, ὅπου θεραπεύει τοὺς τρωζοὺς (τρελλοὺς)».

Ναοὶ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ εἰκόνες αὐτοῦ ὑπάρχουν σὲ ἀρκετὲς περιοχὲς τῆς Δωδεκανήσου, ὅπως:

α) Στὴ νῆσο Κάλυμνο ὑπάρχει ἐνοριακὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους.

β) Στὴ νῆσο Τέλενδο, κειμένη δυτικὰ τῆς Καλύμνου, κεῖται τὸ ναῦδριο τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, εὐρισκόμενο ἐντὸς οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος παλαιοχριστιανικῶν Θερμῶν.

ΣΤ. ΒΑΣΚΑΝΙΑ

α) Βασκανία - Μάτιασμα

Λέγοντας «βασκανία, ἡ» ἢ «μάτιασμα, τὸ»¹⁰⁵ ἢ «θιαρμός, ὁ», ἐννοοῦμε τὴν δυσάρεστη ἐκείνη ἐπίδραση, τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ

102. Μάρκ. 1, 32-34.

103. Μάρκ. 6, 13.

104. Τάξις γινομένη πρὸ τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος, Εὐχολόγιον Μέγα, σ. 130-134.

105. M. Nilsson, *Ἑλληνικὴ θρησκεία*, σ. 99: «... ὑπῆρχε μιὰ ἐπικίνδυνη δύναμη, ὅπως στὸ κακὸ μάτι».

έχουν ώρισμένα άτομα, προσβλέποντα έπισταμένως άλλα. Πρόκειται για είδος ήλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, ή οποία έπιδρα άρνητικά και ένιοτε καταλυτικά σέ ανθρώπους, ζώα, φυτά, άλλα και σέ άψυχα άντικείμενα.

Πιστεύεται ότι «ματιάζουν» ή «βασκάνουν» οί «σμιχτοφρύδηδες» και άλλοι άνθρωποι, κακοί και ζηλόφθονοι. Για ώρισμένους από αυτούς λέγεται ότι «και τόν κόρακα ρίχνουν» ή ότι έάν τούς συναντήση κανείς τò πρωϊ, πηγαίνοντας στην έργασία του, ή ήμέρα θα πάη άσχημα. Έπίσης κυνηγοί, συναντώντες άνθρωπο βάσκανο, έπιστρέφουν στο σπίτι των, βέβαιοι έκ τών προτέρων για την έπικείμενη άποτυχία των¹⁰⁶.

β) Προστασία από την βασκανία - ξεμάτιασμα

Τρόποι προφυλάξεως

Προκειμένου νά προφυλαχθ ή κάποιος από την βασκανία, όφείλει νά λαμβάνη ώρισμένα μέτρα, μεταξύ τών όποιων συμπεριλαμβάνονται και τά ακόλουθα:

α) Νά φέρη φυλακτό: σταυρό, είκονίδιο, χαϊμαλί, γαλαζόπετρα, μπλε μάτι, κομμάτι από δέρμα φιδιοϋ, κοκκαλάκι νυχτερίδας κ.λπ.

β) Νά φροντίση, ώστε νά έχη κάποιο έλάττωμα (ψεγάδι) ή νά κάνη μία μελανή γραμμή ή κηλίδα στο σβέρκο ή σέ άλλο σημείο τοϋ σώματος¹⁰⁷.

γ) Νά φτύση κανείς τόν έαυτό του ή άλλον τρεις φορές, λέγοντας συγχρόνως: «Φτύσου, νά μη βασκαθής».

δ) Προκειμένου τά σπίτια νά προστατευθοϋν από την βασκανία ή όποιοδήποτε άλλο κακό, πάνω από την κυρία είσοδο τοϋ σπιτιοϋ υπήρχε πέτρα ή μάρμαρο με σταυρό και την έπιγραφή: «ΙΗCΟΥC ΧΡΙCΤΟC ΝΙΚΑ»¹⁰⁸.

106. Άμερικανός συγγραφέας (H. Moller) συνήθιζε νά λέει: «Μην είστε προληπτικοί, φέρνει γρουσουζιά».

107. Πιθανώς υποβόσκει ή αντίληψη την όποιαν είχαν ήδη οί αρχαίοι Έλληνες, σύμφωνα με την όποια ό θεός ή οί θεοί δέν εύχαριστούνται, όταν υπάρχουν άνθρωποι άπολύτως τέλειοι και εύτυχισμένοι. Πρβλ. «Ζεύς ύπερηφάνων γλώττας ύπερεχθαίρει».

108. Οί αρχαίοι Έλληνες συνήθιζαν πάνω από την κυρία είσοδο τοϋ σπιτιοϋ των νά τοποθετοϋν πλάκα με την έπιγραφή: «Έδω κατοικεί ό γυιός τοϋ Δία, ό Έρακλης ό Νικητής: κανένα κακό δέν μπορεί νά μπει μέσα», M. Nilsson, Έλληνική θρησκεία, σ. 136.

ε) Μπροστά από σπίτια, ποιμνιοστάσια, κήπους κλπ. συνηθίζεται να κρεμάται μία άγριοκρεμμύδα (άσκελετούρα) ή μία κεφαλή σκόρδου, ως αποτροπαϊκά της βασκανίας και του κακού γενικότερα.

2. Τρόποι θεραπείας

Σε περίπτωση βασκανίας (ματιάσματος) υπάρχουν διάφοροι τρόποι, προκειμένου να γίνει κάποιος καλά. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται και οι εξής:

α) Ευχές της Εκκλησίας αναφέρονται στην βασκανία¹⁰⁹.

β) Υπάρχουν ειδικοί, άνδρες και γυναίκες, οι οποίοι μπορούν να θεραπεύσουν κάποιον, ο οποίος υποφέρει από βασκανία ή «μάτιασμα».

Συνήθως απαγγέλλονται σχετικοί έξορκισμοί, σταυρώνεται ο πάσχων με το σημείο του σταυρού και η υγεία του αποκαθίσταται.

ΝΑ του οίκισμού της Απολακκιάς Ρόδου υπάρχει έρειπωμένο φρούριο¹¹⁰ των χρόνων της Ιπποτοκρατίας (1308-1522 μ.Χ.), κτισμένο στα λείψανα παλαιότερου, της βυζαντινής εποχής. Έντος του Κάστρου αυτού υπήρχε παλαιός ναός της Παναγίας της Καστρενής. Έπιστεύετο δέ, ότι έπροστάτευε από το μάτιασμα (βασκανία), γι' αυτό και έκρεμοῦσαν στους τοίχους του ναού γαλάζιες χάνδρες, αφιερωμένες στην Παναγία. Παρόμοιες χάνδρες έκρεμοῦσαν στον λαιμό των μικρών παιδιών ή έδεναν στον καρπό των χειρών των¹¹¹.

Στην Κρήτη για το ξεμάτιασμα χρησιμοποιούν διάφορες μεθόδους, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται και οι εξής:

α) Ο θεωρούμενος ως ειδικός παίρνει ένα λευκό προσόψιο και το μετράει με την σπιθαμή του, προκειμένου να διαπιστώσει το μήκος αυτού. Στη συνέχεια παίρνει αλάτι, το δένει στο προσόψιο, κάνοντας κόμβο. Λέει μυστικά ώρισμένες ευχές-ξόρκια, λύνει τον κόμβο και ξαναμετράει το προσόψιο. Εάν το βρή βραχύτερο, τοῦτο αποτελεί απόδειξη, ότι πρόκειται πράγματι για βασκανία. Με τις απαγγελθείσες ευχές θεραπεύεται ο πάσχων.

β) Μέσα σ' ένα ποτήρι με νερό ρίχνουν ώρισμένες σταγόνες λαδιού, λέγοντας σχετικά ξόρκια. Εάν οι σταγόνες του λαδιού διαλυ-

109. Μέγας Βασίλειος, *Ευχαι ήτοι έξορκισμοί*, Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, σ. 150: «Θεὸς μόνος ἐπισκοπεῖ, ὁ δεσμεύων πάντας τοὺς βασκαίνοντας καὶ ἐπιβουλεύοντας τῇ αὐτοῦ εἰκόνι...».

110. Χ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία Ρόδου*, σ. 286.

111. Ἰ. Γιαννακῆς, *Απολακκιά*, σ. 9-10.

θοῦν καὶ ἑξαφανισθοῦν, πρόκειται γιὰ μάτιασμα. Ὁ πάσχων ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ γίνεται καλά.

γ) Θυμιάζουν τὸν ματιασμένο μὲ ἄνθη, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς.

Τὸ «μάτιασμα» στὴν κρητικὴ διάλεκτο λέγεται «θιαρμός» ἢ «φτιαρμός». «Θιαρμίζω» ἢ «φθιαρμίζω» σημαίνει βασκαίνω, ματιάζω.

Λέγεται γιὰ γριὰ γυναῖκα¹¹², ἡ ὁποία ἔζη παλαιότερα στὸ Ἀποδούλου Ἀμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης, ὅτι εἶχε τέτοιο μάτι, ποὺ ἐὰν ἔβλεπε κόρακα νὰ πετάη, τὸν ἔριχνε κάτω νεκρό. Σὲ ἄλλη περίσταση, ὅταν ἐπισκέφθηκε γειτόνισά της¹¹³, ἡ ὁποία εἶχε κλῶσσα μὲ τὰ κλωσσόπουλά της, τὴν μάτιασε καὶ ἡ κλῶσσα ἄρχισε νὰ σκοτώνη τὰ μικρά της καὶ νὰ τὰ τρώγῃ.

γ) Γητειές

Ὑπάρχουν εἰδικὲς εὐχὲς ἢ γητειές, οἱ ὁποῖες λέγονται κατὰ τὸ ξεμάτιασμα, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἑξῆς:

1. Γητειὰ Σύμης Δωδεκανήσου κατὰ τῆς βασκανίας

«- Ὁ Μιχαήλης ὁ Ἀρχάγγελος ἐκατέβαινε ἀπὸ τὸ Νιμοράκι κι ἐπάντηξε μιὰ γυναῖκα, τῇ φθονερῇ καὶ ζηλερῇ.

- Ποῦ πάεις μωρὴ γυναῖκα;

- Πάω νὰ βγάλω τοῦ δεῖνα τὰ μάτια καὶ νὰ τοῦ τὰ βγάλω ὄξω.

- Τότε ὁ Μιχαήλης ὁ Ἀρχάγγελος ἐσήκωσε τὸ χέρι του καὶ τῆς ἔπαιξε ἓνα μπάτσο.

- Νὰ πᾶς ἐκεῖ, ποὺ δὲ χτυπᾷ καμπάνα κι ἐκεῖ ποὺ δὲ λαλεῖ πετεινός.

- Ἀνάτριχα ἔρθε τὸ κακὸ κι ἀνάτριχα νὰ φύγῃ.

Τοῦ π' αὐτοῦ μου τὰ μαλιά,

μὲς στὰ μάτια της κλαδιά¹¹⁴.

Ἅγιοι Ἀνάργυροι καὶ θαυματουργοί,

δωρεὰν ἐλάβετε καὶ δωρεὰν δότε»¹¹⁵.

Ἡ γητειὰ ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές.

112. Πρόκειται γιὰ τὴν Μαρούλη (Μαρία), σύζ. Ἰωάννου Ριζικιανοῦ (1870-1965).

113. Πρόκειται γιὰ τὴν Ἑλένη σύζ. Περικλῆ Μελιδονιώτη (1880-1985).

114. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο, ὅτι ἡ γητειὰ χρησιμοποιεῖ ὡς ἀποτροπαϊκὸ, τὴν ὀνομασίαν τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς γυναικός.

115. Καθ' ὑπαγόρευση κ. Βαρβάρας, συζ. Γαβριὴλ Καραγιάννη, ἀπὸ τὸ Χωριὸ - Σύμης, ἡλικίας 60 ἐτῶν, περίπου. Καταγραφή: 7-5-1994, στὴν Ἀγία Μαρίνα τῆς Νερᾶς Σύμης.

2. Γητειές Κρήτης κατά τῆς βασκανίας

Γιὰ τὸ ξεμάτιασμα συνηθίζονται μέχρι σήμερα νὰ λέγονται οἱ ἐξῆς γητειές στὴν Κρήτη.

Γητειὰ Α

«Ὡς ἐξεκίνησε ὁ θιαρμός ὁ καημός τὸ κακὸ παρατήρημα τὸ συναντάει ὁ Χριστὸς καὶ τοῦ λέει:

- Ποῦ πᾶς θιαρμέ, καημέ, κακὸ παρατήρημα;
- Πάω νὰ βρῶ κόρη νὰ μαράνω ἄγουρο, νὰ ξεράνω μικρὸ παιδί στὴν κούνια νὰ καταλύσω, ἀντρό(γ)υνο νὰ ξεχωρίσω. (Μ') ἀπάντηξες καὶ μὲ μάρανες καὶ τώρα τί θὰ γίνω;
- Νὰ πᾶς στ' ἄγρια βουνὰ ποὺ καμπάνες δὲ χτυποῦνε, ποὺ ἔκκλησιές δὲ λειτουργοῦνε, νὰ βρεῖς τὸ ἄγριο ἴλαφι νὰ πιεῖς τὸ αἷμα, νὰ φᾶς τὸ κρέας του καὶ ἀπ' τὴν μπεμπέκα μας νὰ φύγεις»¹¹⁶.

Γητειὰ Β

«Εἰκοσιπέντε Δεκεμβριοῦ Χριστὸς γεννᾶται, ἐκεῖν' ἡ γιώρα κι ἐτούτη μιὰ λογαῖται. Ἡ Παναγιά ἡ Δέσποινα καθόταν στὸ θρόνι Της κι ἐκρατοῦσε τὸ παιδί Της. Κι ἐπέρασενε ὁ καῦμός, ὁ φιαρμός, τὸ κακὸ συναπάντησμα.

- Ἐπάντηξέ με κι ἐρώτηξέ με κι ἐκατάλυσέ με κι εἶχα καλλιὰ, νὰ μὴ μοῦ παντήξῃ, νὰ μὴ μὲ ρωτήξῃ καὶ νὰ μὴ μὲ καταλύσῃ.
- Ποῦ πᾶς καῦμέ, ποῦ πᾶς θιαρμέ, ποῦ πᾶς κακὸ συναπάντημα;
- Πάω νὰ βρῶ κουράδι, νὰ ξεκουραδῶσω, ζευγάρι νὰ ξεζευγαρώσω, ἀντρό(γ)υνο νὰ ξεχωρίσω, παιδιὰ ἀποὺ τσὴ μαννάδες νὰ χωρίσω.
- Ἐπάντηξέ με κι ἐρώτηξέ με κι ἐκατάλυσέ με κι εἶχα καλλιὰ, νὰ μὴ μοῦ παντήξῃ, νὰ μὴ μὲ ρωτήξῃ καὶ νὰ μὴ μὲ καταλύσῃ.
- Ἄμε, νὰ πᾶς στὰ ὄρη, στ' ἄγκριγια βουνά, νὰ βρῆς τ' ἄγκριγιο ἴλαφι, νὰ φᾶς τὸ σῶμα ντου, νὰ πιῇς τὸ αἷμα ντου. Νὰ τὸ φᾶνε, νὰ τὸ διώξουνε ἀποὺ τσὴ ἐβδομήντα πεντέμισυ φλέγες τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ (δεῖνα). Ἀμήν»¹¹⁷.

Προτοῦ λεχθῆ ἡ παραπάνω γητειὰ, ὁ γητευτῆς ἢ ἡ γητεύτρια, παίρνει ἓνα λευκὸ προσόψιο, μετρᾷ μὲ τὴν σπιθαμὴ, ἀρχίζοντας ἀπὸ

116. Μ. Παπαδάκης (Δάνδολος), Κρητολογικὸ Ἡμερολόγιο, Ρέθυμνο 1994. Ἡ καταγραφὴ ἔγινε στίς 29-7-1992, καθ' ὑπαγόρευση τῆς Μαρίας Ἰω. Σαρδιάκη, κατόικου Μاريوῦ Ρεθύμνης, ἐτῶν 63.

117. Καταγραφὴ, σύμφωνα μὲ ἀπαγγελία τῆς Πελαγίας Νικ. Βολανάκη (1880-1959), κατοίκου Ἀποδοῦλου-Ἀμαρίου-Ρεθύμνης, θείας ἐκ πατρὸς τοῦ γράφοντος.

τὸ ἕνα ἄκρο τοῦ προσόψιου καὶ σὲ ὠρισμένη ἀπόσταση τοποθετεῖ μιὰ χούφτα ἀλάτι. Στὴ συνέχεια δένεται κόμβος στὴ θέση τοῦ ἀλατιοῦ. Τὸ προσόψιο, μὲ τὸ ἀλάτι καὶ τὸν κόμβο, τοποθετεῖται πάνω στὸν ἄρρωστο. Τότε ἀπαγγέλλεται ἡ γητεῖα καὶ ὁ γητευτὴς σταυρώνει τὸν ἀσθενή. Μετὰ τὸ πέρας τῆς γητεῖας λύνεται ὁ κόμβος, μετρεῖται ἡ ἀπόσταση, ἡ μεταξὺ τοῦ ἄκρου τοῦ προσοψίου καὶ τῆς θέσεως, ὅπου εἶχε τοποθετηθῇ τὸ ἀλάτι καὶ σὲ περίπτωση βασκανίας, ἡ ἀπόσταση αὐτὴ βρίσκεται βραχύτερη, ἀπ' ὅτι ἦτο ἀρχικὰ.

Τὸ ἀλάτι τοῦ κόμβου ρίπτεται στὸ κεφάλι τοῦ ἀσθενοῦς καὶ λέγεται συγχρόνως ἡ φράση:

«Στὰ μάτια ντου, ἀπὸ σὲ φθιάρμιζε».

Ἦτοι, νὰ μπῇ τὸ ἀλάτι στὰ μάτια ἐκείνου, πὺ ἐβάσκανε τὸν ἄρρωστο.

Τὸ **ἀλάτι** ἔχει ἀποτροπαϊκὸ χαρακτήρα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς παραδείγματα:

α) Ἀμέσως μετὰ τὴν γέννηση τῶν παιδιῶν, λαμβάνει χώρα τὸ πρῶτο λουτρό. Ἡ μαῖα ἐτοιμάζει χλιαρὸ νερό, ρίπτει μέσα λίγο ἀλάτι καὶ τὸ νεογέννητο παίρνει τὸ λουτρό του.

Πιστεύεται, ὅτι τὸ ἀλάτι αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο, γιὰ τὴν διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα τοῦ νεογέννητου. Συνηθίζεται, νὰ λέγεται γιὰ ἀνόητους ἢ ἀφελεῖς: «Αὐτὸς εἶναι ἀνάλατος» ἢ ὅτι: «ἡ μαμμὴ δὲν τὸν ἀλάτισε σωστά».

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐθίμου αὐτοῦ σχετίζεται πιθανῶς μὲ τὴν πανάρχαια ἀντίληψη, ὅτι τόσο κατὰ τὴν σύλληψη, ὅσο καὶ κατὰ τὴν γέννηση¹¹⁸, συμβάλλουν δαιμονικὲς δυνάμεις, οἱ ὁποῖες μὲ τὸ ἀλάτι ἐξορκίζονται.

β) Σὲ περίπτωση ἐπισκέπτη, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία παρατείνεται καὶ κρίνεται βαρετὴ, ρίπτεται ἀλάτι πίσω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς οἰκίας προκειμένου ὁ ἐπισκέπτης νὰ ἀναχωρήσῃ (ἀποτροπαϊκὸς χαρακτήρας τοῦ ἄλατος).

γ) Ὅταν οἱ φλόγες στὴν ἐστία (τζάκι) τοῦ σπιτιοῦ πετοῦνται μὲ δύναμη πρὸς τὰ πάνω καὶ συνοδεύονται ἀπὸ ὄξυ συριγμό, πιστεύεται ὅτι κάποιος σχολιάζει ἀρνητικὰ τὴν οἰκία καὶ τὴν οἰκογένεια. Τότε ρίπτεται ἀλάτι στὴ φωτιά, ὡς ἀποτρόπαιο.

118. Γι' αὐτὸ ἡ λεχὼ θεωρεῖται τελετουργικῶς ἀκάθαρτη καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπαγορεύεται ἐπὶ σαράντα ἡμέρες νὰ συνευρίσκειται μετὰ τοῦ συζύγου της, νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν οἰκία της καὶ νὰ ἐπισκέπτεται τὸν ναόν.

δ) Σύμφωνα με τὸ Τυπικὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πρώτου μέρους τοῦ Βαπτίσματος καὶ εἰδικώτερα, κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἐξορκισμῶν, τίθεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως κόκκος ἅλατος στὸ στόμα του πρὸς τὸ βάπτισμα προσερχομένου. Ἡ ἔννοια τῆς πράξεως αὐτῆς φέρει σαφῶς ἀποτροπαϊκὸν χαρακτήρα.

Ὁ **κόμβος** ἐπίσης φέρει μαγικὸ καὶ ἀποτροπαϊκὸ χαρακτήρα. Ἦδη κατὰ τὴν μινωϊκὴ ἐποχὴ ἀπαντοῦν «οἱ ἱεροὶ κόμβοι». Εἶναι γνωστός «ὁ γόρδιος δεσμός» καὶ οἱ συναφεῖς με αὐτὸν παραδόσεις. Κατὰ τὴν παλαιохριστιανικὴ ἐποχὴ καὶ ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων ἀπαντᾷ ὁ λεγόμενος «κόμβος τοῦ Σολομώντος» ἢ «κλείς τοῦ Σολομώντος»¹¹⁹.

Στὴν Κρήτη συνηθίζεται μέχρι καὶ σήμερα, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Ἀκολουθίας τῶν Παθῶν, τὸ ἑσπέρας τῆς Μεγάλης Πέμπτης (Ὁρθρος Μεγάλης Παρασκευῆς) καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν δώδεκα Εὐαγγελίων, σὲ κάθε ἓνα Εὐαγγέλιο δένεται καὶ ἀπὸ ἓνας κόμβος σὲ κυανόχρωμο νῆμα. Ἔτσι ἀπαρτίζονται δώδεκα κόμβοι. Τὸ νῆμα με τοὺς 12 κόμβους χρησιμοποιεῖται ὡς φυλακτό, ἀναρτώμενο ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ πιστεύεται, ὅτι φέρει ἀποτροπαϊκὸν χαρακτήρα.

Γητεῖα Γ

«Ἀγία μου κι Ἀγία μου κι Ἀγία μου Τριάδα | κι Ἀγιε Παντελεήμονα, πρῶτε γιατρὲ τοῦ κόσμου, | ὅπου γιατρεύεις τοῖ πληγῆς καὶ διασκορπᾷς τοῖ πόνους. | Στοι 25 Δεκεμβρίου ὁ Χριστὸς γεννᾶται, | ἐτούτη ἡ γιῶρα κι ἐκείνη μιὰ λογαῖται. | Ἐκίνησεν ὁ καῦμός, ὁ φθιαρμός, τῇ κακῇ γιῶρας ὁ γυιός, | ἀπ' ὅπου ἐπέρασεν, δέντρα ἐμαραθήκανε, ὅζα ἐξεκουδούνωσεν, | τῇ καλῇ μάννας τὸ παιδί ἐπήγαινε κι ἐθανάτωσεν. | Γύρισε καῦμέ, γύρισε φθιαρμέ, γύρισε τῇ κακῇ γιῶρας γυιέ | κι ἄμε κάτω στὸ γιαλό, νὰ βρῆς ἀρκούδα καὶ κατσόχοιρο, | νὰ τ' ἀρμέξης καὶ νὰ κάμης τυρί. | Ὅσοι με εἶδαν, μέ θάμαξαν, ὅσοι με ἔφαγαν, ἔθεκαν κι ἀπόθαναν. | Τοῦ Ἀδὰμ ἀνεβαίνω, τοῦ Ἀδὰμ κατεβαίνω, | τοῦ Ἀδὰμ τὰ ἄρματα κρατῶ κι ὅπου τὰ ἀγγίζω γειαίνω. | Δέξου γῆς τὸν πόνον του καὶ δόστου τὴν ὑγιειάν του. | Μέσα στὴ μαύρη θάλασσα νὰ πᾶνε τὰ κακὰ ντου»¹²⁰.

Τὸ τελευταῖο δίστιχο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές.

119. Σ. Πελεκανίδης, *Ψηφιδωτά*, σ. 30, πίν. 11.

120. Ἡ καταγραφή ἔγινε στὸ Ἀποδούλου - Ἀμαρίου - Ρεθύμνης, τὴν 27-9-94, καθ' ὑπαγόρευση Ἀθηνᾶς, σύζ. Ἀντωνίου Μαλεφτισάκη τὸ γένος Ἀλεξ. Βολανάκη (1970-). Ἡ γητεῖα προέρχεται ἀπὸ τὴν Ζιζίνα Ν. Βολανάκη (1890-1964), κάτοικο Ἀποδούλου.

Γητειά Δ

«Τρία καλογεράκια κάθονται σὲ ἔρημο ἀλώνι, οὔτε τρῶνε, οὔτε πίνουνε, οὔτε τὸ Θεὸ δοξάζουνε.

Δεσπότης Χριστὸς ἐπέρνανε καὶ τοὺς ἐρωτᾷ:

- Τί ἔχετε παιδάκια μου καὶ κλαῖτε καὶ θρηνᾶτε, τοῦ Θεοῦ παραπονᾶστε;

- Ἄχ, ἀφέντη μου, τὰ κρυφὰ ξέρεις καὶ τὰ φανερά δὲν ξέρεις; Πού 'χαμε κοπάδια κι ἐχαθήκανε, ζευγάρια κι ἐξεζευγαρώσανε ἀπὸ τὸ φθιαρμό.

- Ξορκίζω σὲ φθιαρμέ, καταποντισμέ, κακὸν εἶδη, κακὸ παρατήρημα τῆς γειτονιάς. Νὰ πᾶς στὸν πάτο τοῦ Γιαλοῦ. Κι ἡ ἀγριοφίδα γέννησε, νὰ φᾶς τὸ κρέας τῆς, νὰ πιῇς ἀπὸ τὰ αἶμα τῆς κι ἀπὸ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ (δεῖνα), νὰ λείψης. Δόστου γῆς τὸ βάρος σου κι ὁ Θεὸς τὴν υἰεὶάν του»¹²¹.

3) Γητειὲς Κρήτης κατὰ τῶν φιδιῶν

Γητειά Α

Ἐκτὸς ἀπὸ τίς γητειὲς κατὰ τῆς βασκανίας ἡ τοῦ ματιάσματος, λέγεται στὴν Κρήτη καὶ γητειὰ κατὰ τῶν φιδιῶν καὶ ἄλλων ἐπικινδύνων ζώων. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται ἡ ἐπόμενη παραλλαγή:

«᾽Ω Παναγία, Δέσποινα¹²², δέσε καὶ χαλίνωσε τὰ περπατούμενα τῇ γῆς: τὸν ὄφι καὶ τὴ(ν) λιόκεντρα¹²³ καὶ τὴ σκουλοπετρίδα¹²⁴, τὸ σκορπιό, τὸ λιακονάκι¹²⁵, ἀπὸ κάτω ἀπ' τὸ πλακάκι, ὥσπου νὰ πάη ὁ γῆλιος τρία κονταρόξυλα¹²⁶, νὰ σηκώσω τὰ παιδιὰ μου, νὰ τινάξω τὰ σακκιά μου»¹²⁷.

121. Καθ' ὑπαγόρευση Ἀναστασίου Πλουμῆ (1920-), Ζωνιανὰ Μυλοποτάμου, κατοικεῖ στὶς Κορφές Ἡρακλείου Κρήτης, 14-7-94.

122. Τὸ ἐπίθετο «Δέσποινα», θηλυκὸ τοῦ «Δεσπότης», ἐθεωρεῖτο ἡ τιμητικώτερη προσφώνηση γιὰ τίς Αὐτοκράτειρες τοῦ Βυζαντίου.

123. Ἡ λιόκεντρα: Ἡ ὀχιά.

124. Ἡ σκουλοπετρίδα: Ἡ πολυποδοῦσα ἢ σαρανταποδαροῦσα.

125. Τὸ λιακόνι: Ἡ σάυρα.

126. Ἦτοι μέχρι νὰ ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος καὶ νὰ ὑψωθεῖ ἀρκετὰ στὸν ὀρίζοντα.

127. Ἡ καταγραφή ἐγινε ἀπὸ τὸν γράφοντα τὴν 28-10-1994, στὴν Νέα Ἰωνία Ἀττικῆς, καθ' ὑπαγόρευση τῆς Μαρίας, συζ. Ἐμμ. Τσομπανάκη, τὸ γένος Βολανάκη (*1935), καταγομένης ἀπὸ τὸ Ἀποδοῦλου - Ἀμαρίου - Ρεθύμνης. Τὴν γητειὰ αὐτὴ τὴν ἔμαθε ἀπὸ τὴν θεία της Πελαγία Νικ. Βολανάκη (1880-1959).

Γητεῖα Β

«Ἄϊ Γιάννη ἀποὺ τὰ Σκρὰ καὶ Κερὰ ἀπὸ Καθαρά, δέσε καὶ χαλίνω-
σε τὰ μικρά, τὰ πονηρά: τό λιακόνι καὶ τὸ φίδι, τὸ σκορπιό, τὸ ρο-
γαλίδι»¹²⁸.

Παρατηρήσεις: ρογαλίδι, τό: ἡ ἀράχνη.



3. ΔΕΝΔΡΟΛΑΤΡΕΙΑ

Γενικά

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπιστεύετο, ὅτι στὰ δέντρα, στοὺς βράχους, στὰ σπήλαια, στοὺς ποταμούς, τὶς λίμνες, τὶς πηγές κ.λπ. κατοικοῦν πνεύματα (παμψυχισμός).

Οἱ ξύλινοι κίονες τῶν μινωϊκῶν ἀνακτόρων τῆς Κρήτης πιστεύεται ὅτι πλὴν τῆς πρακτικῆς τῶν χρησιμότητος ἐνεῖχαν καὶ θρησκευτικὴ σημασία.

Ἡ δεντρολατρεία ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη σὲ ὅλες τὶς περὶ τὴν Μεσόγειο Θάλασσα χώρες κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Στὴν Ρόδο ἡ Ὡραία Ἑλένη ἐλατρεύετο ὡς θεὰ δενδρίτης.

Σὲ παράσταση, φυλασσομένη σὲ Μουσεῖο τοῦ Μονάχου, παρί-
στανται ἱερὰ δέντρα-φοῖνικες στὴ Δῆλο, ἀπ' ὅπου κρέμανται ἐνδύμα-
τα καὶ κάτω ἀπὸ αὐτοὺς κεῖνται τρίποδες. Ἀναφέρονται ἐνδεικτικὰ
ὠρισμένα κατάλοιπα δενδρολατρείας στὴ Ρόδο, τὰ ὅποια ἐπεβίωσαν
μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Παραδεῖσι, Κουφάς

Ἀνατολικά τῆς Ἰπποτικῆς Κρήνης τοῦ Παραδεισίου καὶ σὲ ἀπό-
σταση πενήντα μέτρα περίπου ἀπὸ αὐτὴν, στὴ θέση «Κουφάς», διε-
τηρεῖτο μέχρι τὴν κατασκευὴ τοῦ δρόμου (1968), μία αἰωνόβια ἐλιά,
μὲ μεγάλη κουφάλα στὸν κορμό της.

Σὲ περίπτωσι ἀσθενείας ἔπαιρναν μία κλωστή, ἡ ὁποία ἦτο ἴσια
μὲ τὸ ἀνάστημα τοῦ πάσχοντος καὶ τὴν ἔδεναν στὴν ἐλιά. Ὁ ἄρρω-
στος ἐθεραπεύετο¹²⁹.

128. Ἀναστάσιος Πλουμῆς (1920-), Ζωνιανὰ Μυλοποτάμου, Κορφὲς Ἡρα-
κλείου. 14-7-1994.

129. Ἐπιθυμῶ νὰ ἐκφράσω καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ τὶς θερμὲς μου εὐχαριστίες
πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Παραδεισίου κ.κ. Σαράντη Γρηγοράκη (1909-) καὶ
Ἀναστάσιο Χατζησάββα (1923-), γιὰ τὶς πολύτιμες πληροφορίες τῶν.

Ἐπιβιώσεις δένδρολατρεῖες ἐκτὸς Ρόδου καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου εἶναι οἱ ἑξῆς:

Α) Κύπρος

1. Πάφος

Στὴν αὐλὴ τοῦ ὑπογείου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου (Κατακόμβη Ἀγίας Σολομωνῆς) ὑψώνεται δένδρον Τερεβίνθου (Ντραμιθιά)¹³⁰, στοὺς κλώνους τοῦ ὁποῖου οἱ ἐπισκέπτες συνηθίζουν νὰ δένουν ἓνα μικρὸ τεμάχιο ὑφάσματος, κάνοντας σχετικὴ εὐχή.

2. Καλοπαναγιώτης, ναὸς Παναγίας Θεοσκέπαστης

Ἐκτὸς τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Καλοπαναγιώτη, κεῖται ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Θεοσκέπαστης (Εἰσόδια Θεοτόκου, 21 Νοεμβρίου). Στὴν αὐλὴ τοῦ φύεται αἰωνόβιος πρίνος¹³¹, στὰ κλαδιὰ τοῦ ὁποῖου οἱ ἐπισκέπτες - προσκυνητὲς δένουν ὕφασμα, κάνοντας σχετικὴ εὐχή.

Β) Μικρὰ Ἀσία

Κουσάντασι (τὸ νησὶ τῶν πουλιῶν)

Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Κουσάντασι, κειμένου πλησίον τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, κεῖται μικρὰ νῆσος, ἡ ὁποία τελευταῖα ἐνώθηκε μὲ στενὸ τεχνητὸ πορθμὸ μετὰ τῆς ξηρᾶς.

Πάνω στὸ νησὶ ὑπάρχει μία Τερέβινθος (Ντραμιθιά), στὰ κλαδιὰ τῆς ὁποίας δένουν οἱ ἐπισκέπτες τεμάχια ὑφάσματος ἢ ταινίες, τελευταῖα δὲ καὶ τεμάχια ἀπὸ πλαστικό, σινοδευόμενα ἀπὸ σχετικὴ εὐχή.

130. Πιστακία ἢ τερέβινθος (*Pistacia terebinthus*). Βλ. καὶ Γέν. ΙΔ', 6 καὶ ΜΓ', 10.

131. Δρὺς ἢ κοκκοφόρος (*Quercus coccifera*). Βλ. καὶ Γέν. ΙΓ', 18.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ συστηματικὴ ἐνασχόληση καὶ ἡ σὲ βάθος ἔρευνα τοῦ θέματος: «Λαϊκὴ πίστη καὶ λατρεία στὰ Δωδεκάνησα: I. Θεραπευτικὴ», μᾶς ὁδηγεῖ μεταξὺ ἄλλων καὶ στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1. Ὁ Χριστιανισμός, ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης, τῆς ἀνοχῆς, τῆς συναδελφώσεως λαῶν καὶ πολιτισμῶν, μὲ τὴν οἰκουμενικὴ του διάσταση καὶ τὸν ἀπολυτρωτικὸ του χαρακτήρα, διεδόθη βαθμιαίως καὶ ὄχι χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀντίσταση, στὸν ἀρχαῖο κόσμος, μετέπλασε καὶ μετεμόρφωσε αὐτόν.

2. Παρὰ τὴν ἀρχικὴ συνειδητὴ ἀποστασιοποίησή του ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἰδεολογίες, θρησκείες, πίστεις, λατρεῖες καὶ καθημερινὲς πρακτικὲς, ὅμως μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐδέχθη ἱκανὲς ἐξωθεν ἐπιδράσεις, τόσον ὡς πρὸς τὴν χρῆση τεχνητῶν ὄρων καὶ ἐννοιῶν, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὸ τελετουργικόν, τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ διάφορα ἄλλα ἐπὶ μέρους στοιχεῖα. Αὐτὰ ὅλα συνεχωνεύθησαν, μετεπλάσθησαν καὶ μετεμορφώθησαν καὶ ἔλαβαν νέον περιεχόμενον καὶ ἀξίαν.

3. Ὁ σημερινὸς εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός, καθὼς καὶ ἐκεῖνος τοῦ «νέου κόσμου», ἤτοι τῆς Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας καὶ ἐν πολλοῖς ὁ παγκόσμιος πολιτισμός, ἐπηρεάσθησαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα καὶ ἀντλήσαν ἰδέες καὶ ἐννοιες, ἀπὸ τρεῖς θεμελιώδεις παραδόσεις, ἤτοι: α) τὴν σημιτικὴ παράδοση (Ἰουδαϊσμός-Χριστιανισμός), β) τὴν ἑλληνικὴ παράδοση (ἑλληνικὴ διανόηση-φιλοσοφία) καὶ γ) τὴν ρωμαϊκὴ παράδοση (κρατικὴ ὁργάνωση-δίκαιον).

4. Οἱ ἄνθρωποι γενικῶς, ἀνάλογα μὲ τὸ πολιτιστικὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ζοῦν καὶ τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζουν, διαμορφώνουν ἰδεολογικὲς πεποιθήσεις, νοηματοδοτοῦν τὴν ὑπαρξὴ των καὶ κωδικοποιοῦν τὴν συμπεριφορὰ των, σύμφωνα μὲ ὀρισμένες φυσικὲς ἀρχές, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλες, ὑπερφυσικῆς προελεύσεως ἀρχές καὶ δυνάμεις.

5. Τόσον κατὰ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ, ὅσον καὶ καθ' ὅλην τὴν χριστιανικὴ περίοδο, καὶ μέχρι σήμερα, παράλληλα πρὸς τὴν ἐπίσημα ἀνεγνωρισμένη θρησκεία, θεολογία καὶ λατρεία, ὑφίσταται καὶ ἡ λεγόμενη «λαϊκὴ πίστη καὶ λατρεία». Μεταξὺ αὐτῶν ὑφίστανται πολλὲς ὁμοιότητες καὶ ὑπάρχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα, χωρὶς ὅμως νὰ ταυτίζονται πάντοτε καὶ νὰ συμπίπτουν ἐπακριβῶς σὲ ὅλα.

6. Μεταξὺ τῆς ἐπισήμου καὶ τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ λατρείας,

υφίστανται επίσης όρισμένες διαφοροποιήσεις και παρεκκλίσεις, οι οποίες προέρχονται από ποικίλες αιτίες και είναι δυνατόν να τύχουν διαφόρων έρμηνειών.

7. Ειδικότερα ό λαός τής Δωδεκανήσου, στήν μακράίωνη ιστορία του, έγνώρισε περιόδους άκμής, αλλά και ύφεσης και παρακμής. Παρά τīs δύσκολες ιστορικές συγκυρίες διετήρησε τήν γλώσσα του (έλληνική), τήν θρησκεία του (χριστιανοί όρθόδοξοι), τīs παραδόσεις του, τήν αύτοσυνειδησία του και άλώβητο τήν έθνική του ταυτότητα.

8. Ός πρός τό θέμα τής λαϊκής πίστης και λατρείας και ειδικότερα τής θεραπευτικής, επέδειξε και έξακολουθεί νά επιδεικνύει βαθύ σεβασμό, ιδιαίτερη τιμή και προσήλωση σέ ιερά πρόσωπα τοῦ Χριστιανισμοῦ (Παναγία, Προφήτη Άββακούμ, Προφήτη Άμώς, Άγιο Ίωάννη Πρόδρομο, Άγίους Άναργύρους, Άγιο Παντελεήμονα, Γεώργιο Τροπαιοφόρο, Άγιο Μερκούριο, Ίερομάρτυρα Χαράλαμπο, Αγία Παρασκευή, Αρχάγγελο Μιχαήλ Πανορμίτη κ.ά.), έπικαλούμενος τήν βοήθειά των και προσφεύγων ύπό τήν προστασίαν των, προκειμένου νά τύχει θεραπείας ποικίλων άσθενειών (ψυχικῶν και σωματικῶν).

9. Λατρευτικοί χειρισμοί, τρόποι και μέσα θεραπείας, φυλακτά, αγιάσματα, άφορκισμοί ή έξορκισμοί και ό,τι άλλο χρησιμοποιείται πρός θεραπεία παθήσεων ή προφύλαξη άπό κάθε κακό, έχουν συχνά ρίζες στήν άπωτάτη άρχαιότητα.

10. Ή επί αιώνες και χιλιετηρίδες επιβίωση και ή μέχρι σήμερα διατήρηση τῶν προαναφερθέντων ιδεολογιῶν, πίστεων και πρακτικῶν, φανερώνει μεταξύ άλλων και τήν ένότητα τοῦ λαοῦ μας, τήν ιστορική συνέχεια τοῦ Έθνους και τοῦ πολιτισμοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- ΑΑΑ:** Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν.
- ΑΒΜΕ:** Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἔκδ. Α. Ὁρλάνδος.
- ΑΔ:** Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον.
- ΑΕ:** Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
- ΒΕΠΕΣ:** Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων. Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- Ι. Βολανάκης,** Βαπτιστήρια: Ἰ. Βολανάκης, *Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1976.
- Ι. Βολανάκης,** Μνημεῖα Δωδεκανήσου: Ἰ. Βολανάκης, *Τὰ παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Δωδεκανήσου*. Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ «Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα, ἐπὶ τῇ συμπλήρωσει τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀρχιερατείας», Ἀθῆναι 1988, σ. 311-348.
- Ι. Βολανάκης,** Μνημεῖα Κῶ (1989): Ἰ. Βολανάκης, *Χριστιανικὰ Μνημεῖα τῆς νήσου Κῶ II. Τοιχογραφημένοι ναοὶ βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς*, «ΚΩΑΚΑ», τ. Γ' (1989), σ. 57-118.
- Ι. Βολανάκης,** Μνημεῖα Κῶ (1993): Ἰ. Βολανάκης, *Χριστιανικὰ Μνημεῖα τῆς νήσου Κῶ*. Ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ «ΚΩΑΚΑ», τ. Δ' (1993), σ. 31-88.
- Ι. Βολανάκης,** Συμβολή: Ἰ. Βολανάκης, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου*. Ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», τ. ΙΒ' (1987), σ. 33-144.
- Ι. Γιαννακές,** Ἀπολακκιά: Ἰ. Γιαννακές, *Τὸ χωριὸν Ἀπολακκιά Ρόδου καὶ ἡ λαογραφία του*, Ἀθῆναι 1976.
- Θ. Δετοράκης,** Γεώργιος Σκορδύλης: Θ. Δετοράκης, *Γεωργίου Σκορδύλη Μαραφαρᾶ, Ἀνέκδοτος Λόγος στὸν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου*, «Κρητικὴ Ἑστία», περ. Δ' - τ. 4 (Χανιά 1991/93), σ. 80-138.
- ΔΧΑΕ:** Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
- ΕΕΘΣΠΑ:** Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
- Εὐχολόγιον Μέγα:** Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, τῆς κατὰ Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἔκδ. Α.-Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθῆναι 1980.
- Κ. Gallas,** Byzantinisches, Kreta: K.Gallas - K. Wessel - M. Borboudakis, *Byzantinisches Kreta*, Hirmer Verlag, Muenchen 1983.
- Τερατικόν:** Τερατικόν, Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι: Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου - Βασιλείου τοῦ Μεγάλου - Τῶν Προηγιασμένων, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1981.
- Α. Καβαδιά,** Ἐπιβιώσεις: Α.Καβαδιά - Σπονδύλη, *Ἐπιβιώσεις στοιχείων τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴ βυζαντινὴ λατρεία τοῦ Ἁγ. Γιάννη Νηστευτῇ στὴν Ἐπίδαυρο*, «ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ», τ. 6 (1989-1990), σ. 177-181.

- Π. Καββαδίας**, Ἱερὸν Ἀσκληπιοῦ: Π.Καββαδίας, *Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*, Ἀθήναι 1900.
- Φ. Κουκουλές**, Βυζαντινῶν βίος: Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός*, τ. Α΄-ΣΤ΄ (Ἀθήναι, 1948 κ.έ.).
- Φ. Κουκουλές**, Εὐσταθίου Λαογραφικά, τ. Α΄-Β΄: Φ. Κουκουλές, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου, Τὰ Λαογραφικά*, τ. Α΄-Β΄ (Ἀθήναι 1950).
- Π. Λαζαρίδης**, Μνημεῖα Δωδεκανήσου: Π.Λαζαρίδης, *Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου. Πεπραγμένα τοῦ Θ΄ Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1953*, τ. Α΄ (Ἀθήναι 1955), σ. 227-248.
- Δ. Λουκάτος**, Λαογραφία: Δ. Λουκάτος, *Εἰσαγωγή στὴν Ἑλληνικὴ λαογραφία*, Ἀθήναι 1977.
- C. Mango**, Βυζάντιο: C. Mango, *Βυζάντιο. Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Νέας Ρώμης*, Ἀθήναι 1988.
- MANSI**: J. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 1759 κ.έ.
- Κ. Νικολάκης**, Νοσηλεία: Κ. Νικολάκης, *Ἡ νοσηλεία στὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Κῶ καὶ στὸ Νοσοκομεῖο τῶν Ἱπποτῶν στὴν Ρόδο*, τῆς Χάρης Ν. Ρούσσου, ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς «Νοσηλευτικὴ - Ἱστορικὴ ἀναδρομὴ», Ἑφημερίδα «ΗΡΟΔΙΑΚΗ», ἀρ. φύλλου 14732/8-7-1994, σ. 2.
- N. Nilsson**, Ἑλληνικὴ Θρησκεία: M. Nilsson, *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Θρησκείας*, Ἀθήνα 1990, ἔκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- ΠΑΕ**: Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
- Δ. Πάλλας**, Ἀθήνα: Δ. Πάλλας, *Ἡ Ἀθήνα στὰ χρόνια τῆς μετάβασης ἀπὸ τὴν ἀρχαία λατρεία στὴ χριστιανικὴ*, ΕΕΘΣΠΑ, τ. 18 (1989), σ. 851-930.
- Δ. Πάλλας**, «Θάλασσα»: Δ. Πάλλας, *Ἡ «θάλασσα» τῶν ἐκκλησιῶν. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ χριστιανικοῦ βωμοῦ καὶ τὴν μορφολογίαν τῆς Λειτουργίας*, Ἀθήναι 1952.
- Μ.Παπαδάκης**, Μονὴ Πρέβελη: Μ. Παπαδάκης, *Τὸ μοναστήρι τοῦ Πρέβελη στὴν Κρήτη*, Ἀθήνα 1978.
- Θ. Παπαθανασόπουλος**, Μνημεῖα Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν: Θ.Γ. Παπαθανασόπουλος, *Μνημεῖα τῆς νότιας πλευρᾶς τῆς Ἀκρόπολης. Τὸ Ἱερὸ καὶ τὸ Θέατρο τοῦ Διονύσου. Τὰ χορηγικὰ μνημεῖα - Ἡ στοὰ τοῦ Εὐμένη - Τὸ Ὡδεῖο τοῦ Περικλῆ - Τὸ Ἀσκληπιεῖο - Τὸ Ὡδεῖο τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ*, Ἀθήνα 1993, ἔκδ. Καρδαμίτσα.
- Χ. Παπαχριστοδούλου**, Ἱστορία Ρόδου: Χ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία τῆς Ρόδου, ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἕως τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου (1948)*, Ἀθήνα 1972.
- Σ. Πελεκανίδης**, Ψηφιδωτά: Σ. Πελεκανίδης, *Σύνταγμα τῶν παλαιοχριστιανικῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς Ἑλλάδος. I. - Νησιωτικὴ Ἑλλάς*, Θεσσαλονίκη 1988.

- Ν. Πολίτης**, Άγιος Ιωάννης: Ν. Πολίτης, *Ἡ ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου*, Λαογραφικά Σύμμεικτα, τ. 1 (1920), σ. 86-88.
- Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου**: Πρωτευαγγέλιον Ἰακώβου. Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καὶ ὑπερενδόξου μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐαγγέλια Ἀπόκρυφα, ἔκδ. K. Tischendorf, Lipsiae 1853, σ. 1-49.
- ΠΧΑΕ**: Πρακτικά τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.
- Α. Σάμψων**, Δωδεκάνησα: Α. Σάμψων, *Ἡ Νεολιθικὴ Περίοδος στὰ Δωδεκάνησα*, Ἀθήνα 1987.
- Β. Στεφανίδης**, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία: Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθήναι 1959².
- Γ. Σωτηρίου**, Ἀρχαιολογία: Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία*, τ. Α', Ἀθήναι 1962².
- Γ. Σωτηρίου**, Βασιλικαί: Γ. Σωτηρίου, *Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος*, ΑΕ 1929 (Ἀθήναι 1931), σ.161-240.
- Γ.Σωτηρίου**, Λουτρῶνες: Γ. Σωτηρίου, *Λουτρῶνες καὶ ἀγιάσματα ἐν Ἀττικῇ*, ΠΧΑΕ, τ. Γ' (1938), σ.85 κ.έ.
- Μ. Χατζηδάκης**, Πάτμος: Μ. Χατζηδάκης, *Εἰκόνες τῆς Πάτμου. Ζητήματα Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ζωγραφικῆς*, Ἀθήναι 1977.
- Ἰ. Χατζηφώτης**, Πανορμίτης: Ἰ. Χατζηφώτης, *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Πανορμίτου Σύμης*, Ἀθήναι 1978.
- Τ. Χόουκς**, Προϊστορία: Τ. Χόουκς, *Ἡ προϊστορία καὶ οἱ ἀρχαὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος*, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Unesco, ἔκδ. «Ἐλευθεροτυπία», τ. 1 (Ἀθήνα 1970).



ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΛΟΚΥΘΑΣ

Απόφοιτος ΠΜΣ «Περιβαλλοντικής Έκπαίδευσης»,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΜΙΣΣΑΣ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ, ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Εισαγωγή

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, οδήγησε άφενός διάφορους φορείς, αλλά και έθελοντές, στην ευαισθητοποίηση σε θέματα που άπτονται της προστασίας του περιβάλλοντος και άφετέρου την εκπαιδευτική κοινότητα στην δημιουργία της Περιβαλλοντικής Έκπαίδευσης. Από την δεκαετία του 1990 ο όρος Περιβαλλοντική Έκπαίδευση μετεξελίσσεται στον όρο Αειφόρος Ανάπτυξη. Η «Αειφορία» επιλέχθηκε ως όρος επειδή δεν περιορίζεται μόνο στην έννοια του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά εκτείνεται ταυτόχρονα και στο άνθρωπογενές περιβάλλον. Μέσα σ' αυτό εντάσσονται οι κοινωνίες, ο πολιτισμός, ή πολιτική και ή οικονομία, εμπλουτίζοντας την ανάγκη για την προστασία του περιβάλλοντος στις σύγχρονες απαιτήσεις, που προωθούν την κοινωνική και την οικονομική ανάπτυξη (Παπαβασιλείου 2011). Μέρος της Έκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη είναι και η μελέτη του πολιτιστικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, όπως και η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας. Στη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα, η διδασκαλία του ιστορικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος μιάς περιοχής, επαφίεται κυρίως στο προσωπικό ενδιαφέρον του κάθε εκπαιδευτικού. Δεν αποτελεί μέρος του αναλυτικού προγράμματος. Βεβαίως, η εκμάθηση της τοπικής ιστορίας δεν υπόκειται στον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας. Αυτή επιτυγχάνεται κυρίως με έρευνα και με μελέτη πεδίου για την έμπέδωση συγκριμένης ύλης.

Η περιοχή μελέτης της παρούσας έρευνας είναι η περιοχή της Κυ-

μισάλας. Είναι μία περιοχή του νησιού της Ρόδου, στην οποία τα τελευταία πέντε χρόνια έχει ένταθεί το ανασκαφικό ενδιαφέρον. Η έρευνα, που παρουσιάζεται, έχει σκοπό να διερευνήσει τις γνώσεις και τις στάσεις των εκπαιδευτικών, που υπηρετούν στην ευρύτερη περιοχή της Κυμισάλας, σε θέματα διδασκαλίας της Ιστορίας της περιοχής στα πλαίσια της εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη.

Η εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη

Η εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη, μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι μία συνέχεια ή μία μετεξέλιξη της Περιβαλλοντικής Έκπαίδευσης. Περιέχει όλους τους προβληματισμούς που θέτει η Περιβαλλοντική Έκπαίδευση, αλλά και η όλοένα και πιο έντονη ανησυχία για την τύχη του πλανήτη, εξαιτίας των επιλογών της σύγχρονης κοινωνίας για όλοένα και μεγαλύτερη ανάπτυξη (οικονομική, κοινωνική κ.ά.). Έτσι, σε θεωρητικό πλαίσιο, οι ιδέες της Περιβαλλοντικής Έκπαίδευσης εμπλουτίζονται με την αειφορία, αλλά και την ανάπτυξη, παρουσιάζοντας μία νέα, ριζοσπαστική μορφή εκπαίδευσης (Φλογαΐτη 2005: 151).

Στην έκθεση Brutland τονίζεται ότι για να επιτευχθεί η Αειφόρος Ανάπτυξη καθοριστικό ρόλο θα διαδραματίσει η εκπαίδευση. Τόσο η τυπική όσο και η άτυπη εκπαίδευση έχουν σκοπό να εκπαιδεύσουν και να προετοιμάσουν τις κοινωνίες και ειδικότερα τους νέους ανθρώπους σε μία αξιακή συμπεριφορά, που θα είναι στο πνεύμα της αειφόρου ανάπτυξης. Στην Διάσκεψη του Ρίο, το 1992, στην Agenda 21 γίνεται ειδική αναφορά στη διευρυμένη έννοια της εκπαίδευσης, στο πλαίσιο της οποίας περιλαμβάνονται όλες οι μορφές των εκπαιδευτικών συστημάτων, καθώς επίσης η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού (Παπαβασιλείου 2011: 39).

Οι εκπαιδευτικοί θα είναι αυτοί οι οποίοι θα μεταφέρουν το μήνυμα της αειφορίας μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Παπαδημητρίου 1998: 132). Στην εκπαίδευση για την αειφορία, ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα που τέθηκαν, είναι πώς θα καταστεί έφικτη ή ελεύθερη βούληση και η ανεξαρτησία των επιλογών εκ μέρους των εκπαιδευόμενων (Φλογαΐτη 2005: 151). Επίσης, η αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού που υπηρετεί στην Πρωτοβάθμια Έκπαίδευση σχετίζεται με την παιδαγωγική ικανότητα, ενώ η αντίστοιχη του εκπαιδευτικού, που υπηρετεί στη Δευτεροβάθμια Έκπαίδευ-

ση, συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ τοῦ ιδιότητα (Καίλα-Λιβέρη 2009: 481).

Στόχος τῆς ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν Ἀειφόρο Ἀνάπτυξη εἶναι ἡ δημιουργία στάσεων γιὰ μία πιὸ φιλοπεριβαλλοντικὴ συμπεριφορά. Οἱ στάσεις εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ φανερώνει πῶς κινεῖται καὶ συμπεριφέρεται μέσα στὴν κοινωνία ποὺ ζεῖ. Οἱ ψυχολόγοι θεωροῦν ὅτι οἱ στάσεις εἶναι ἐπικτήτες καὶ ὄχι ἔμφυτες, ἐνῶ ἡ διαμόρφωσή τους βασίζεται στὶς ἄμεσες ἐμπειρίες (Ἀνδρεαδάκης κ.ἄ. 2009: 298).

Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ θὰ πρέπει νὰ δώσουν ἰδιαίτερη προσοχή, ἔτσι ὥστε αὐτὴ ἡ ἐκπαίδευση νὰ μὴ μετατραπεῖ σὲ μιὰ ἐπιβολὴ ἰδεῶν καὶ ἀξιῶν, ἀλλὰ οὔτε καὶ σὲ ἓνα μηχανισμό περιβαλλοντικῆς προπαγάνδας. Οἱ ιδέες ποὺ θὰ διδαχθοῦν θὰ πρέπει νὰ μεταδίδονται μέσα ἀπὸ προβληματισμούς, στοχασμούς καὶ ἔρευνα. Οἱ ἐκπαιδευόμενοι ὀφείλουν νὰ τίς ἐνστερνίζονται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πνεύματος τῆς ἐλεύθερης βούλησης καὶ νὰ τίς συμπεριλάβουν ὡς συνήθειες μέσα στὴν καθημερινή τους συμπεριφορά.

Ἡ διδασκαλία τῆς Τοπικῆς Ἱστορίας ὡς μέρος τῆς Ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν Αἰφόρο Ἀνάπτυξη

Ἡ ἐνασχόληση καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Τοπικῆς Ἱστορίας στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα πραγματοποιεῖται χάρη στὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐκπαιδευτικῶν, χωρὶς ὅμως τὴν ὑποστήριξη τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος (Ξανθάκου-Ναχόπουλος 2009). Ἡ Τοπικὴ Ἱστορία εἶναι τὸ ἱστορικὸ ὕλικό ποὺ εἶναι οἰκεῖο στὰ παιδιὰ ἢ μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ κυρίως ὡς ἀποτέλεσμα ἐργασιῶν καὶ ἐπιτόπιας ἔρευνας. Ἡ περιοχὴ μελέτης βρίσκεται στὴν εὐρύτερη περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ στὴν περιοχὴ ποὺ ζοῦν καὶ μεγαλώνουν οἱ μαθητές. Ἡ Τοπικὴ Ἱστορία δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ μάθημα μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, ἀλλὰ ἓνα ἀρκετὰ ἐξειδικευμένο καὶ ἀπαιτητικὸ ἀντικείμενο. Τὸ ἐνδιαφέρον συνίσταται στὴ συλλογὴ τοπικῶν στοιχείων κατὰ κανόνα ἀρχαίων, τὰ ὁποῖα, ὅμως, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀφετηρία ἀπὸ τὴν ἱστορία ἐνὸς τόπου γιὰ συνακόλουθη ἀναγωγὴ στὴ γενικότερη Ἱστορία τῆς χώρας, ἢ καὶ τὴν Παγκόσμια Ἱστορία. Βεβαίως τὸ πεδίο τῆς ἔρευνας εἶναι πιὸ περιορισμένο ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς γενικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ξεκομμένη ἀπὸ αὐτὴ (Χατζηγιάννη κ.ἄ., 1995).

Όριοθετώντας την τοπική ιστορία και συγκρίνοντάς την με την αντίστοιχη γενική, που επεκτείνεται από το παρόν στο παρελθόν, διαπιστώνουμε ότι είναι απαραίτητη ή ύπαρξη ενός εξειδικευμένου έρευνητή, που θα είναι είτε τοπικός ιστοριογράφος είτε μέλος μίας σχολικής ομάδας έρευνας (Leuilliot 1996: 164-180. Ρεπούση 2000α : 100). Είναι μια ιστορία κυρίως με ποιοτικά στοιχεία και όχι ποσοτικά, ενώ υπάρχει και ευελιξία σχετικά με την μέθοδο προσέγγισης, αφού ο τόπος μπορεί και να καθορίσει τον τρόπο αυτό.

Επίσης, η μελέτη της Τοπικής Ιστορίας μπορεί να συνδέεται με τις κοινωνικές, ανθρωπιστικές και περιβαλλοντικές σπουδές. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η παραδοσιακή θεώρηση της ιστορίας και ταυτόχρονα επιτυγχάνονται τα εξής:

✓ Η διδασκαλία του μαθήματος δεν γίνεται με την αποστήθιση και την ολοκλήρωση της διδακτέας ύλης, αλλά με την εύρεση και επεξεργασία πρωτογενούς ιστορικού υλικού.

✓ Ο μαθητής είναι ενεργός στην διαδικασία μάθησης και ευαισθητοποιεί τη φαντασία του.

✓ Ο μαθητής κοινωνικοποιείται στο χώρο και στο χρόνο. Εντάσσεται μέσα στο περιβάλλον που ζει, έχοντας την αίσθηση ότι αποτελεί μέλος μίας κοινωνίας που προϋπήρχε και που συνεχώς εξελίσσεται.

✓ Αναδεικνύεται ή περιβαλλοντική ευαισθησία ως παράγοντας στη διαμόρφωση του ιστορικού γίνεσθαι. Το περιβάλλον δεν περιέχει μόνον την οικολογική του έννοια, αλλά μια πληθώρα ανθρωπογενών πτυχών και διαστάσεων, οι οποίες δεν είναι πάντα αυτόνομες (Λεοντσίνης 2001).

Η διάσταση «Περιβάλλον», μέσα στο οποίο γίνεται η μελέτη της τοπικής ιστορίας, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο εκμάθησής της. Γι' αυτό και η μελέτη του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής έχει μεγάλη σημασία αφού:

* Είναι ο χώρος στον οποίο έχουν διαδραματισθεί τα γεγονότα τα οποία αναζητούμε, ερευνούμε και γενικότερα μελετάμε.

* Αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο του ανθρώπινου παράγοντα. Ο άνθρωπος που μετέχει ως πρωταγωνιστής στα ιστορικά γεγονότα επιδρά ταυτόχρονα μέσα στο περιβάλλον και τη φύση διαμορφώνοντάς την και δίνοντάς της την μορφή, που κατά καιρούς αυτός επιθυμεί.

* Ό μαθητής μπορεί και βιώνει μέσα από τὸ περιβάλλον τὴν αἴσθηση τῆς ἐποχῆς (ἂν δὲν ἔχει ἀλλοιωθεῖ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου), τὴν ὀπτική αἴσθηση τοῦ ἀρχαίου καὶ τῶν ὑλικῶν κατασκευῆς του, ἀλλὰ καὶ τὴν τρισδιάστατη ἀπεικόνιση τῶν μνημείων.

* Γίνεται πὶὸ εὐκόλη ἡ ἐπικοινωνία τοῦ σχολείου μὲ τὴν τοπικὴ κοινωνία καὶ ἡ προσέγγιση τῶν παιδιῶν μὲ τοὺς ἐνηλίκους ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πηγὴ ἱστορικῶν γεγονότων καὶ παραδόσεων (Ρεπούση 2000).

Ἡ Τοπικὴ Ἱστορία θὰ πρέπει νὰ διδάσκεται καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς μνήμης τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν στὴν περιοχή, ὅπου ὁ μαθητὴς ζεῖ σήμερα. Οἱ μαθητὲς ἀποτελοῦν συνέχεια ὅλων τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν σὲ ἓνα τόπο. Ταυτόχρονα, εἶναι συνεχιστὲς αὐτῆς τῆς παράδοσης, ποὺ κληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους καὶ θὰ τὴν κληροδοτήσουν στὰ παιδιά τους, μέσα ἀπὸ ἓνα πνεῦμα συνύπαρξης μὲ τοὺς γειτονικοὺς κατοίκους καὶ λαούς.

Ἡ ἱστορία τῆς περιοχῆς τῆς Κυμισάλας

Ἡ περιοχή τῆς Κυμισάλας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν περίπτωση μελέτης τῆς παρούσας ἐργασίας, χαρακτηρίζεται ὡς μία περιοχή μοναδικῆς φυσικῆς ὁμορφιάς. Ὁ φυσικὸς πλοῦτος της, τόσο σὲ χλωρίδα ὅσο καὶ σὲ πανίδα, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἐξαιρετικὰ πλούσιος ὅσο καὶ σπάνιος. Ἐπιπλέον, ἔχει ἰδιαίτερη ἱστορικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἀξία, ἀφοῦ στὸ χῶρο αὐτό, τὰ τελευταῖα χρόνια, ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔχει φέρει στὴν ἐπιφάνεια σημαντικὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα.

Ἡ περιοχή τῆς Κυμισάλας βρίσκεται στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ νησιοῦ τῆς Ρόδου σὲ ἀπόσταση περίπου ἑβδομήντα (70) χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ρόδου. Χαρακτηρίζεται ὡς ἡμιορεινὴ, μὲ μέσο ὑψόμετρο περίπου 450 μέτρων καὶ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῆς Γλυφάδας στὰ ἀνατολικά, μέχρι τὸ λεκανοπέδιο τοῦ Βασιλικοῦ στὰ δυτικά, στὰ νότια ὀρίζεται ἀπὸ τὸν ὄρεινὸ ὄγκο τοῦ Ἀκραμίτη καὶ ἐκτείνεται βόρεια μέχρι τὴν θάλασσα, ποὺ περικλείουν ἡ Χάλκη καὶ ἡ νησίδα Ἀλιμνιά. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου καὶ τῆς ΚΒ΄ Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων, ποὺ διεξάγεται στὴν περιοχή ἀπὸ τὸ 2006, φέρνει διαρκῶς στὴν ἐπιφάνεια νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν περιοχή κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Γνωρίζουμε πλέον ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν ὁ χῶρος κατοικεῖτο κω-

μηδόν, είχε όχυρωμένη ακρόπολη και μεγάλη κεντρική νεκρόπολη και ανήκε στο Δῆμο τῶν Κυμισαλέων, ό όποίος διοικητικά ύπαγόταν στην Κάμιρο (Στεφανάκης 2009. Στεφανάκης 2010α).

Άπό τὰ άρχαία κείμενα τοῦ Όμήρου μαθαίνουμε ότι ή Κάμιρος ἦταν μία άπό τίς τρεῖς πόλεις-κράτη τοῦ νησιοῦ τῆς Ρόδου. Οἱ άλλες δύο ἦταν ή πόλη-κράτος τῆς Ίαλυσοῦ και ή πόλη-κράτος τῆς Λίνδου. Οἱ πόλεις αὐτές άκμαζαν ἤδη άπό τοὺς ύστερομινωικούς χρόνους και τῇ μυκηναϊκῇ έποχῇ. Όπως άποκαλύπτονται άπό τὰ εύρήματα τῶν νεκροπόλεων τῆς Ίαλυσοῦ και τῆς Καμίρου μία νέα έποχῇ άρχίζει μέ τὴν έγκατάσταση τῶν Δωριέων στην περιοχή. Οἱ Δωριεῖς, ποὺ έγκαταστάθηκαν στην περιοχή κατὰ τὸν 11ο αἰ. π.Χ., έφεραν μαζί τους νέα στοιχεῖα, δίνοντας νέα ταυτότητα στὸν γηγενῇ πληθυσμό. Έτσι στην περιοχή δημιουργεῖται ή Δωρική Έξάπολη (Κάμιρος, Ίαλυσός, Λίνδος, Κῶ, Κνίδος, Άλικαρνασσός) μία δωρική άμφικτιονία τῶν άποίκων τῆς Μικρᾶς Άσίας.

Κατὰ τῇ διάρκεια τῶν περσικῶν πολέμων ή περιοχή, ὅπως και ὅλο τὸ νησί, τίθεται ὑπὸ τὸν έλεγχο τῶν Περσῶν. Μάλιστα έπιστρατεύονται πολεμιστές και άπό τίς τρεῖς πόλεις-κράτη γιὰ νὰ πολεμήσουν στὸ πλευρὸ τῶν Περσῶν έναντίον τῶν Έλλήνων. Η έκβαση τῶν περσικῶν πολέμων και ή νικηφόρα πορεία τῶν έλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τῶν Περσῶν ὀδήγησε στην έκδίωξή τους άπό τὴν Ελλάδα, άπελευθερώνοντας ὅλες τίς κατεχόμενες Έλληνικές περιοχές. Στῇ Ρόδο έγκαθιδρύθηκε μία πολιτική και στρατιωτική συμμαχία μέ τοὺς Άθηναίους. Σύμφωνα μέ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν σὲ φορολογικούς καταλόγους τῶν Άθηναίων, οἱ τρεῖς πόλεις τῆς Ρόδου πλήρωναν φόρο γιὰ τὸν κοινὸ άγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν.

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, οἱ τρεῖς πόλεις τῆς Ρόδου άρχικά τάχθηκαν ὑπὲρ τῶν Άθηναίων, συνεχίζοντας τὴν συμμαχία, τὴν όποία εἶχαν άπό πρίν. Βεβαίως, μερίδα φιλολακεδαιμονίων ποὺ ὑπῆρχε, κυρίως λόγω τῆς καταγωγῆς τους, ἤθελε τῇ ρήξῃ τῆς συμμαχίας μέ τὴν Άθήνα και τῇ σύναψη αντίστοιχης συμμαχίας μέ τὴν Σπάρτη. Η έκβαση τοῦ πολέμου και ή ἥττα, ποὺ ὑπέστη ή Άθήνα, άλλαξε τίς συνθήκες και τίς πεποιθήσεις ποὺ έπικρατοῦσαν. Οἱ γνῶμες τῶν φιλολακεδαιμονίων έπικράτησαν και οἱ φιλολακωνικοὶ ὀλιγάρχες έπικράτησαν ὡς πολιτικά πρόσωπα στὸ νησί.

Τὸ 408 π.Χ. άποφασίστηκε ή συνένωση τῶν τριῶν πόλεων σὲ μία και ἔτσι κτίζεται ή πόλη τῆς Ρόδου. Τὸ έμπορικό και πολιτιστικό

κέντρο μεταφέρεται στην βόρεια πλευρά του νησιού, εκεί που αρχίζει να αναπτύσσεται και να ακμάζει η πόλη της Ρόδου. Έτσι ή γέννηση και ανάπτυξη της πόλης της Ρόδου συμπίπτει με την παρακμή των τριών μέχρι τότε πόλεων-κρατών του νησιού (Παπαχριστοδούλου 1989).

Συμπεράσματα έρευνας για τη διδασκαλία της ιστορίας του Αρχαίου Δήμου των Κυμισαλέων στα σχολεία της Έμπωνας

Με βάση τα αποτελέσματα έρευνας, που πραγματοποιήθηκε στους εκπαιδευτικούς που υπηρετούν στα σχολεία της Έμπωνας (δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο), εξήχθησαν σημαντικά συμπεράσματα, τόσο για τις γνώσεις, όσο και τις στάσεις των εκπαιδευτικών, που υπηρετούν στο δημοτικό διαμέρισμα της Έμπωνας, σε ό,τι αφορά τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας των Κυμισαλέων της Ρόδου στα πλαίσια της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Στεφανάκης κ.ά. υπό έκδοση, Κολοκυθάς 2011).

Όλοι οι εκπαιδευτικοί ανεξαρτήτως της ειδικότητας που έχουν, θεωρούν ότι οι μαθητές θα πρέπει να γνωρίζουν την ιστορία και το πολιτισμικό περιβάλλον της περιοχής που ζουν και μεγαλώνουν. Ακόμα, οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί είναι διατεθειμένοι να παροτρύνουν τους γονείς των μαθητών τους να επισκέπτονται χώρους που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον για την περιοχή που ζουν. Με τον τρόπο αυτό έχουν την πεποίθηση ότι οι μαθητές θα μπορέσουν να μάθουν την ιστορία του τόπου τους, αφού θα έχουν τη δυνατότητα να συζητούν ιστορικά θέματα του τόπου τους στο χώρο που αυτά διαδραματίστηκαν και να διεξάγουν έρευνες σχετικά με την τοπική ιστορία, αλλά και την πολιτιστική τους κληρονομιά. Επιπλέον, και οι γονείς, θα γνωρίσουν (αφού μπορεί και οι ίδιοι να μην την γνωρίζουν) την ιστορία του τόπου τους και να αναπτύξουν το ενδιαφέρον των παιδιών τους για την αναζήτηση της ιστορίας.

Ένα άλλο συμπέρασμα, που εξάγεται από τα δεδομένα της έρευνας, είναι ότι οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί θεωρούν υποχρέωσή τους να διδάσκουν στους μαθητές τους την ιστορία του τόπου, όπου υπηρετούν. Το εύρημα αυτό μάλιστα ενισχύεται από το γεγονός ότι οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί δεν κατάγονται από τον τόπο όπου υπηρετούν και η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας δημιουργεί την

ανάγκη στους δασκάλους και τους εκπαιδευτικούς να αναζητήσουν τις πηγές ή τους γνώστες αυτής.

Αυτό που παρατηρούμε στη συνέχεια, είναι ότι ένα μικρό ποσοστό των εκπαιδευτικών, και πιο συγκεκριμένα ένας στους τρεις, γνωρίζει την ιστορία της περιοχής του Δημοτικού Διαμερίσματος της Έμπωνας. Μάλιστα οι μισοί που γνωρίζουν την ιστορία της Έμπωνας κατάγονται από το νησί της Ρόδου. Ένα σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι υπάρχουν και εκπαιδευτικοί που κατάγονται από το νησί της Ρόδου, οι οποίοι δεν γνωρίζουν τίποτα σχετικά με την ιστορία του Δήμου των Κυμισαλέων.

Η μεγαλύτερη πλειοψηφία των εκπαιδευτικών θεωρεί ότι οι τοπικοί παράγοντες αποτελούν την κύρια πηγή από όπου μπορεί να άντλήσει στοιχεία για την ιστορία της περιοχής. Βεβαίως, σημαντικός αριθμός αυτών θεωρεί πως πρέπει να ενημερωθεί και από έπιστήμονες (άρχαιολόγους και ιστορικούς) που εργάζονται και μελετούν την περιοχή. Ελάχιστοι θεωρούν ότι πρέπει να συνεργαστούν με τον διευθυντή του σχολείου ή να αναζητήσουν μόνοι τους τις πηγές από σχετικά βιβλία ή το διαδίκτυο.

Σχετικά με την αναγνωρισιμότητα της περιοχής, από την έρευνα προκύπτει ότι ένας μικρός αριθμός εκπαιδευτικών γνωρίζει την περιοχή της Κυμισάλας, ενώ η πλειοψηφία δεν τη γνωρίζει. Γενικά, θεωρείται μία άγνωστη περιοχή στους εκπαιδευτικούς. Είναι μια περιοχή που την άκουσαν για πρώτη φορά με άφορμή το διορισμό τους στο σχολείο, όπου υπηρετούν, και μόνο ως αναφορά. Μάλιστα, ακόμα και εκπαιδευτικοί που κατάγονται από το νησί της Ρόδου δεν τη γνωρίζουν, ενώ σχεδόν όλοι οι εκπαιδευτικοί που δεν κατάγονται από το νησί την αγνοούν. Επιπλέον, οι περισσότεροι που δεν τη γνωρίζουν είναι νεοδιόριστοι, ενώ από τους παλαιότερους οι μισοί την γνωρίζουν, ενώ οι υπόλοιποι όχι. Αυτοί που δήλωσαν ότι γνωρίζουν την περιοχή, την γνωρίζουν είτε γιατί κατάγονται από τα γύρω δημοτικά διαμερίσματα είτε επειδή ζούν στην περιοχή πολλά χρόνια. Κάποιοι εκπαιδευτικοί μάλιστα ίδια βουλήσει αναζήτησαν να μάθουν λεπτομέρειες για την περιοχή είτε από βιβλία, που πραγματεύονται την ιστορία της περιοχής, είτε από το διαδίκτυο, αλλά και από διαλέξεις έπιστημόνων, που ασκούν έρευνητικές δραστηριότητες στην περιοχή της Κυμισάλας.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι μόλις ένας εκπαιδευτικός έχει έπι-

σκεφθεῖ τὴν περιοχὴ τῆς Κυμισάλας καὶ τοὺς χώρους τῶν ἀνασκαφῶν. Μάλιστα αὐτὸς ὁ ἐκπαιδευτικός κατάγεται καὶ κατοικεῖ στὸ Δημοτικὸ Διαμέρισμα τῆς Ἑμπωνας. Σκοπὸς τῆς ἐπίσκεψης τοῦ ἦταν γιὰ νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς περιοχῆς.

Συζήτηση - προτάσεις

Τόσο ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας ὅσο καὶ τὰ συμπεράσματα, διαπιστώνουμε πολὺ σημαντικὰ στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν τὶς γνώσεις καὶ τὶς στάσεις τῶν ἐκπαιδευτικῶν γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀρχαίας Κυμισάλας, ἀλλὰ καὶ τὴ διδασκαλία τῆς Τοπικῆς Ἱστορίας στὰ πλαίσια τῆς Ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν Ἀειφόρο Ἀνάπτυξη (Στεφαννάκης κ.ἄ. ὑπὸ ἔκδοση. Κολοκυθᾶς 2011).

Ἡ ἐκμάθηση τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου καταγωγῆς τῶν μαθητῶν θεωρεῖται ἀπαραίτητη γιὰ αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ ὑποχρέωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν νὰ τὴ διδάξουν. Θὰ πρέπει νὰ εἶναι μέρος τῆς διδακτέας ὕλης, ἂν καὶ τὶς περισσότερες φορές, δὲν ἀναφέρεται μέσα στὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια, ὅπως συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωση τῆς Ἀρχαίας Κυμισάλας. Ἐπίσης, ἡ διδασκαλία τῆς τοπικῆς ἱστορίας θεωρεῖται ὡς μέρος τῆς ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν Ἀειφόρο Ἀνάπτυξη καὶ ἡ διδασκαλία τῆς στοὺς μαθητὲς τοὺς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὑποχρέωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς τῆς Ἀρχαίας Κυμισάλας μέσα ἀπὸ πηγές ποὺ ἀναφέρονται σὲ αὐτὴν (βιβλία ἢ τὸ διαδίκτυο) ἢ νὰ προσεγγίσει ἐπιστήμονες καὶ ἐρευνητὲς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν περιοχὴ καὶ νὰ συζητήσῃ ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα. Ἡ τοπικὴ κοινωνία θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀρωγὸς σὲ αὐτὴ τὴν προσπάθεια. Ἡ πρόσκληση καὶ ἡ συζήτηση μὲ τοπικοὺς παράγοντες ποὺ γνωρίζουν τὴν ἱστορία τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγαλύτερης κυρίως ἡλικίας κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τῆς Ἑμπωνας, θὰ μπορούσαν νὰ δώσουν στοιχεῖα γιὰ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο ζωῆς τοῦ τόπου καὶ νὰ περιγράψουν ἥθη καὶ ἔθιμα ἢ ἱστορικὰ περιστατικὰ ποὺ ἔζησαν.

Ἐπιπλέον, ἡ συχνὴ ἐπίσκεψη τῶν μαθητῶν μὲ τοὺς γονεῖς τοὺς στὴν περιοχὴ, ὅπου διενεργοῦνται οἱ ἀνασκαφές στὴν Κυμισάλα, εἶναι μία καλὴ ἀφορμὴ γιὰ νὰ μάθουν οἱ μαθητὲς τὴν τοπικὴ ἱστορία, ἐνῶ καὶ οἱ ἴδιοι ἐκπαιδευτικοὶ θὰ ἦταν καλὸ νὰ παροτρύνουν τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν τοὺς νὰ ἐπισκεφτοῦν αὐτοὺς τοὺς χώρους ἀνασκαφῆς.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκπαιδευτικοὶ δὲν κατάγονται ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Ἀταβύρου, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴν γνωρίζουν ὄχι μόνο τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνασκαφικὴ δραστηριότητα ποὺ διενεργεῖται σὲ αὐτή. Ἐπίσης, τὸ γεγονός ὅτι καὶ κάποιοι ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ κατάγονται ἀπὸ νησὶ τῆς Ρόδου δὲν τὴ γνωρίζουν, σηματοδοτεῖ τὴν ἀνάγκη προβολῆς τῆς περιοχῆς ἀκόμη στὸ νησὶ τῆς Ρόδου. Θὰ πρέπει νὰ ἀναπτυχθοῦν δράσεις προβολῆς τοῦ τόπου στὸ ἴδιο τὸ νησί, εἴτε μὲ σειρὰ διαλέξεων ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους ποὺ δραστηριοποιοῦνται στὴν περιοχή τῆς Κυμισάλας, μὲ ἀναφορὲς στὰ Τοπικὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης, σχετικὰ μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ τὴ σημασία τῶν ἀνασκαφῶν ποὺ διενεργοῦνται. Οἱ τοπικοὶ φορεῖς τοῦ Δήμου Ρόδου θὰ πρέπει νὰ συνεπικουροῦν τοὺς ἀρχαιολόγους σὲ αὐτὴ τὴ προσπάθεια, νὰ προγραμματίζουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν διοργάνωση ἐκδηλώσεων, ὅπως ἡμερίδες τόσο στὴ Δημοτικὴ Ἐνότητα Ἀταβύρου, ὅσο καὶ στὸ νησὶ τῆς Ρόδου ποὺ θὰ προβάλλουν τόσο τὴν ἱστορία τῆς Κυμισάλας, ὅσο καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς περιοχῆς.

Τὸ γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκπαιδευτικοὶ δὲν γνωρίζουν τὴν περιοχή θὰ μπορούσε νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μὲ τὴν ἐπίσκεψη τῶν ἐκπαιδευτικῶν στὴν περιοχή, στὸ πλαίσιο μίας ἐκπαιδευτικῆς ἐκδρομῆς. Ἡ καλύτερη περίοδος θὰ ἦταν μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἀφοῦ ὁ καιρὸς θὰ ἦταν ἰδανικὸς γιὰ μία τέτοια ἐκδρομὴ. Ἡ ἔγκαιρη ἐπίσκεψη στὴν περιοχή τῆς Κυμισάλας θὰ ἐπιτρέψει στοὺς ἐκπαιδευτικούς νὰ ὀργανώσουν καλύτερα τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ ἔχουν συγκεντρώσει ἔτσι ὥστε νὰ διδάξουν μὲ πιὸ ἀποτελεσματικὸ τρόπο στοὺς μαθητές τους τὴν τοπικὴ ἱστορία.

Γενικῶς, ἡ περιοχή τοῦ ἀρχαίου Δήμου τῶν Κυμισαλέων, ὅπως ἔχει δείξει ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, εἶναι μία περιοχή μεγάλου ἱστορικοῦ-πολιτιστικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος τῆς τοπικῆς ἱστορίας τοῦ νησιοῦ τῆς Ρόδου. Ἐπιπλέον, ἀποτελεῖ ἓνα τόπο μοναδικοῦ φυσικοῦ κάλλους, προστατευόμενο ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Πρόγραμμα NATURA 2000. Μὲ τὴν συνεργασία ἐκπαιδευτικῶν καὶ τοπικῶν φορέων, τὸ σωστὸ συντονισμό καὶ προγραμματισμό, μπορεῖ νὰ μετατραπῇ σὲ ἓνα χῶρο ἱστορικοῦ, πολιτιστικοῦ καὶ βιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἓνα μοναδικὸ γιὰ τὴ Δωδεκάνησο Ἀρχαιολογικό-Οἰκολογικὸ πάρκο (Στεφανάκης 2010β. Στεφανάκης 2008. Στεφανάκης 2006), τὸ ὁποῖο οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ ὑπηρετοῦν στὸ δη-

μοτικό διαμέρισμα της Έμπωνας θα μπορούν να εντάξουν και να αξιοποιήσουν στο πλαίσιο της Έκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Βεργωτή 2010. Στεφανάκης κ.ά. υπό έκδοση).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βεργωτή, Θ.** (2010). «Προοπτικές αειφόρου ανάπτυξης και εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Κυμισάλας του Δήμου Αταβύρου της Νήσου Ρόδου. Μια éναλλακτική πρόταση», *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου, Τοπικές Κοινωνίες και Τριτοβάθμια Έκπαιδευτικά Ιδρύματα: Συνύπαρξη για Αειφορική Ανάπτυξη*, Ρόδος: Δήμος Ροδίων - Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Διεθνές Κέντρον Συγγραφέων και Μεταφραστών Ρόδου.
- Γεωργόπουλος, Α.** (2005), *Περιβαλλοντική Έκπαίδευση. Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δημητρίου, Α., Ξανθάκου, Π., Λιαράκου, Γ., Καϊλα, Μ.** (έπιμ.) (2009), *Περιβαλλοντική Έκπαίδευση: Ζητήματα θεωρίας, έρευνας και εφαρμογών*. Αθήνα: Άτραπός.
- Δημητρίου, Α. & Φλογαΐτη, Ε.** (2008), *Είσαγωγή στο Φυσικό και Άνθρωπογενές Περιβάλλον: Έκπαίδευση για τó περιβάλλον*. Πάτρα: Έλληνικό Άνοικτό Πανεπιστήμιο.
- Δημητρίου, Α.** (2009), *Περιβαλλοντική Έκπαίδευση: Περιβάλλον, Αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- Ζερβουδάκη, Η.** 1969. «Κυμισάλα», *Άρχαιολογικόν Δελτίον* 24 1968, Χρονικά, 480-482
- Θεοδοροπούλου, Ε., Καϊλα, Μ., Bonnett, Μ., Larrere, C.** (έπιμ.) (2009), *Περιβαλλοντική Ήθική: από την Έρευνα και τη Θεωρία στην Έφαρμογή*. Αθήνα: Άτραπός.
- Καϊλα, Μ., Θεοδοροπούλου, Ε., Άναστασίου, Δ., Ξανθάκου, Γ., Άναστασάτος, Ν.** (έπιμ.). (2005), *Περιβαλλοντική Έκπαίδευση, Έρευνητικά Δεδομένα & Έκπαιδευτικός Σχεδιασμός*. Αθήνα: Άτραπός.
- Καϊλα, Ε., Θεοδοροπούλου, Α., Δημητρίου & Γ. Ξανθάκου.** (Έπιμ. Έκδ.). *Περιβαλλοντική Έκπαίδευση Έρευνητικά δεδομένα και εκπαιδευτικός σχεδιασμός* (σ. 69-98). Αθήνα: Άτραπός.
- Καϊλα, Μ., Κατσίκης, Α., Φώκιαλη Π., Ζαχαρίου Α.** (έπιμ.) (2009),

- Εκπαίδευση για τὸ Περιβάλλον καὶ τὴν Αειφόρο Ανάπτυξη: Νέα δεδομένα καὶ προσανατολισμοί. Ἀθήνα: Ἀτραπός.*
- Κολοκυθᾶς, Α.Δ.** (2011), *Γνώσεις καὶ Στάσεις Ἐκπαιδευτικῶν γιὰ θέματα Βιολογικῆς καὶ Πολιτιστικῆς Ποικιλότητας στὸ πλαίσιο τῆς Ἐκπαίδευσης γιὰ τὴν Αειφόρο Ανάπτυξη: Ἡ περίπτωση τῆς προστατευόμενης περιοχῆς τῆς Ἀρχαίας Κυμισάλας τῆς Ρόδου. Δημοσίευτη Μεταπτυχιακὴ Ἔργασία, Τμῆμα Ἐπιστημῶν τῆς Προσχολικῆς Ἀγωγῆς καὶ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Σχεδιασμοῦ, Παν/μιο Αἰγαίου*
- Λεοντοίνης, Γ.Ν., Ρεπούση, Μ.** (2001), *Ἡ Τοπικὴ Ἱστορία ὡς Πεδίον Σπουδῆς στὸ Πλαίσιο τῆς Σχολικῆς Παιδείας, ΥΠΕΠΘ, Π.Ι., Ἀθήνα: ΟΕΔΒ.*
- Λιαράκου, Γ. & Φλογαῖτη, Ε.** (2007), *Ἀπὸ τὴν Περιβαλλοντικὴ Ἐκπαίδευση στὴν Ἐκπαίδευση γιὰ τὴν Αειφόρο Ανάπτυξη. Ἀθήνα: Νῆσος.*
- Παπαβασιλείου, Β.** (2011). *Ἡ Περιβαλλοντικὴ ἐκπαίδευση στὶς ἐπιστῆμες τῆς ἀγωγῆς. Ἀθήνα: Πεδίον.*
- Παπαδημητρίου, Β.** (2006). *Περιβαλλοντικὴ Ἐκπαίδευση καὶ Σχολεῖο. Μιὰ διαχρονικὴ θεώρηση. Ἀθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός.*
- Παπαχριστοδούλου, Ι.Χ.** (1989). *Οἱ Ἀρχαῖοι Ροδιακοὶ Δῆμοι. Ἱστορικὴ Ἀνασκόπηση. Ἡ Ἰαλυσία. Ἀθήνα: Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.*
- Παρασκευόπουλος, Σ. καὶ Κορφιᾶτης, Κ.** (2003), *Περιβαλλοντικὴ Ἐκπαίδευση. Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Χριστοδουλίδης.*
- Ρεπούση, Μ.** (2000), «Τοπικὲς ἱστορίες στὸ σχολεῖο: ἀπὸ τὸ γενικὸ παρελθὸν στὸ παρελθὸν τοῦ τόπου», *Σύγχρονη ἐκπαίδευση. Ἀθήνα: ἐκδ. χχ.*
- Στεφανάκης, Μ.Ι.** (2010β). «Πρόταση ἵδρυσης ἀρχαιολογικοῦ-οἰκο-λογικοῦ πάρκου στὴ Ρόδον (ἀρχαία Κυμισάλα): Μιὰ πρόκληση γιὰ τὴν τοπικὴ ἀνάπτυξη», στὸ Μπεριάτος, Ἡ. καὶ Παπαγεωργίου, Μ. (ἐπιμ.), *Χωροταξία-Πολεοδομία-Περιβάλλον στὸν 21ο Αἰῶνα: Ἑλλάδα - Μεσόγειος. Βόλος: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Θεσσαλίας, 685-702.*
- Στεφανάκης, Μ.Ι.** (2010α). «Ἡ ἀρχαία Κυμισάλα στὸ Δῆμον Ἀταβύρου: Παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον», *Πρακτικὰ 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου, Τοπικὲς Κοινωνίες καὶ Τριτοβάθμια Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα: Συνύπαρξη γιὰ Αειφορικὴ Ανάπτυξη, Δῆμος Ροδίων-*

- Πανεπιστήμιο Αιγαίου-Διεθνές Κέντρων Συγγραφέων και Μεταφραστών Ρόδου: Ρόδος.
- Στεφανάκης, Μ.Ι.** (2009) «Ο αρχαίος δήμος των Κυμισαλέων: πέντε χρόνια έρευνας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της ΚΒ' ΕΠΚΑ». *Δωδεκάνησος*, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2009, 93-116.
- Στεφανάκης, Μ.Ι.** (2006). «Σκέψεις για έναν αρχαιολογικό-εκπαιδευτικό τουρισμό», *Πολιτιστικός Τουρισμός στην 3η Χιλιετία: Ρόδος-Άπασχόληση-Πολιτική*. Ρόδος: Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, 25-32.
- Στεφανάκης, Μ.Ι.** (2008). «Η Κυμισάλα και οι προοπτικές ανάπτυξης αρχαιολογικού τουρισμού στο Δήμο Αταβύρου», στο *1ο Τοπικό Συνέδριο Ρόδου Για την Ανάπτυξη και Προώθηση Δραστηριοτήτων Ειδικών και Έναλλακτικών Μορφών Τουρισμού*, 13 Δεκεμβρίου 2008, Ξενοδοχείο ΕΛΑΦΟΣ, Προφήτης Ήλίας, Δήμος Καμείρου (Ηλεκτρονικά πρακτικά: <http://www.ecomuseum.gr/UI/customPages/pages.php?Apageid=160>).
- Στεφανάκης, Μ.Ι., Παπαβασιλείου, Β., Κολοκυθάς, Α.Δ.** (υπό έκδοσης). «Γνώσεις και απόψεις εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση της προστατευόμενης περιοχής της αρχαίας Κυμισάλας στη Ρόδο, στο πλαίσιο της Έκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη», στο Καϊλα, Μ. κ.ά. (έπιμ.), *Διεργασίες Σκέψης στο Σχολείο και την Κοινωνία. Προοπτικές για ένα Αειφόρο Μέλλον*. Αθήνα: Πεδίο.
- Τσαμπούκου - Σκαναβή, Κ.** (2004), *Περιβάλλον και Κοινωνία: Μια σχέση σε αδιάκοπη εξέλιξη*. Αθήνα: έκδ. Καλειδοσκόπιο.
- Φλογαΐτη, Ε.** (2006), *Έκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία*. Αθήνα: Έλληνικά Γράμματα.
- Disnager, J.F. & Floyd, D.W.** (1990). *Into the 1990s: EE in the USA*. London: *Australian Journal of Environmental Education*, 6, σσ 1-14.
- Goodfellow, M. & Andrew-Power, K.** (eds) (2007). *Raising standards: making sense of the sustainable schools agenda*. London: *Specialist Schools and Academies Trust*. Πηγή: www.sustainable-schools-ne.org.uk/Documents/.pdf. Προσπελάστηκε στις 10/10/08.
- Gough, A.** (2005). «Education for Sustainability-Quality outcomes for sustainable schools» Πηγή: <http://www.eqa.edu.au/site/qualityoutcomesfor.html> Προσπελάστηκε στις 10/10/08.

- Harris, A.** (2008). *Leading sustainable schools*. London: Specialist Schools and Academies Trust.
- Huckle, J.** (2008). «Sustainable Schools, responding to new challenges and opportunities». Πηγή: <http://john.huckle.org.uk/> Προσπελάστηκε στις 10/10/08.
- Kammen, C.** (ed.), *The pursuit of local history. Readings on theory and practice*, Walnut Creek, California: Altamira Press,
- Rizzi, R.** (2002). *Exercises to introduce the concept of sustainable development. In Education for sustainable development toolkit*. University of Tennessee, USA.
- Tilbury, D.** (2004). *Rising to the Challenge: Education for Sustainability in Australia*. Australian Journal of Environmental Education, 20(2), pp. 103-114
- UNESCO** (2005). *UN Decade of Education for Sustainable Development 2005 -2014, International Implementation Scheme, Draft*, Παρίσι: UNESCO.



Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

*Αναπληρωτής Καθηγητής Λαογραφίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης /
Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας*

**ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥΑΛΤΗ ΚΑΙ
ΜΟΥΣΙΚΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑ**

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο ἑνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ, χωρὶς ἀμφιβολία, τὴν κυριότερη ἐκδήλωση μακρᾶς πνοῆς τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς δράσης του. Καὶ τοῦτο ἐπεὶ τὰ γραφόμενα, καὶ μάλιστα τὰ δημοσιευμένα κείμενα, συνιστοῦν τεκμήρια μέσῳ τῶν ὁποίων καὶ οἱ ἐπόμενες γενιές, ἄρα καὶ οἱ ἱστορικοὶ τοῦ μέλλοντος, μποροῦν νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ ἐκτιμήσουν τὸν συγγραφέα, τὴν ἐποχὴ καὶ τὴν προσφορά του μὲ ὄρους ἱστορικοὺς, δηλαδὴ ἐγγεγραμμένη στὸν χῶρο, στὸν χρόνο καὶ στὶς γενικότερες συνθῆκες τῆς συγκυρίας πού τὸν ἀνέδειξε καὶ τὸν ἐξέθρεψε. Γιὰ τὴν πληρέστερη πάλι ἐκτίμηση τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου μιᾶς πολυσύνθετης καὶ δημιουργικῆς προσωπικότητος, ὅπως ὁ Γ. Κ. Ἀγγελινάρας, ἐπιβάλλεται νὰ δοῦμε πρῶτα τίς ὁ γράφας, καὶ κατόπιν ποῖα τὰ γραφόμενα καὶ δημοσιευθέντα.

Κατ' ἀρχήν, ὁ συγγραφέας: Ὁ μουσικολογιώτατος, μουσικοτραφέστατος καὶ φιλολογικότατος Γεώργιος Κ. Ἀγγελινάρας γεννήθηκε στὴ Σάμο τὸ 1934 καὶ σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ στὸ Διδασκαλεῖο Μέσης Ἐκπαίδευσης. Τὴν βυζαντινὴ μουσικὴ μελέτησε κοντὰ στοὺς πρωτοψάλτες Ἑμμ. Βαμβουδάκη καὶ Ἀντ. Σύρκα, ἐνῶ σπούδασε μουσικὴ καὶ στὸ Ἐθνικὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν. Ὑπηρέτησε τὴν δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση, ἀπὸ τὸ 1962 ὡς τὸ 1995, ὡς καθηγητὴς, διευθυντὴς Γυμνασίου καὶ Λυκείου, ἀλλὰ καὶ ἄν. διευθυντὴς τῆς ΣΕΛΜΕ Ἀθηνῶν. Σήμερα προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἐφο-

ρευτικού Συμβουλίου της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σάμου και ως Διευθυντής της Σχολής Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἱκαρίας. Παραλλήλως στελεχώνει συστηματικὰ τὰ ἀναλόγια τῶν ναῶν τῆς Σάμου, καὶ ἀρθρογραφεῖ ἀνελλιπῶς στὸν τοπικὸ τύπο, πραγματοποιεῖ διαλέξεις καὶ διοργανώνει ἐκδηλώσεις, συμβάλλοντας στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ πρόοδο τῆς σαμιακῆς κοινωνίας. Γιὰ τὴν προσφορά του στὰ γράμματα καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔχει τιμηθεῖ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Τρίκκης καὶ Σταγῶν, τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, τὸ Δῆμο Ἀθηναίων, καθὼς καὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πολιτιστικὰ σωματεῖα.

Ἀνάλογα βεβαίως τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν δραστηριοτήτων αὐτῶν εἶναι καὶ τὰ δημοσιεύματά του. Σὲ ὅσα ἀκολουθοῦν, δὲν θὰ γίνει λεπτομερὲς ἐργογραφικὴ καταγραφή, ἀφοῦ μάλιστα ὁ συγγραφέας μας εἶναι -καὶ εὐχόμαστε μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ νὰ συνεχίσει γιὰ πολλὲς δεκαετίες ἀκόμη νὰ εἶναι- μάχιμος συγγραφέας, μὲ συνεχιζόμενη προσφορά. Θὰ μείνω σὲ μερικὰ μόνο ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του, αὐτὰ ποὺ πιστεύω ὅτι εἶναι τὰ σημαντικότερα, καὶ ὅπως δὴ ποτε, κατ' ἐμὲ κριτὴ, τὰ ἐνδεικτικότερα τῆς γενικότερης πνευματικῆς πορείας καὶ προσφορᾶς του στὴν ἐπιστήμη, στὴν ἑλληνικὴ παιδεία, στὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησίᾳ καὶ στὴν κοινωνία μας.

Τὸ πρωταρχικὸ ἐπιστημονικὸ του ἀντικείμενο, ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἔχει ἀπασχολήσει τὸν Γεώργιο Ἀγγελινάρα σὲ διάφορα ἐλάσσονα δημοσιεύματα, κορωνὶς τῶν ὁποίων εἶναι τὸ πολυσέλιδο καὶ πολύμοχθο ἔργο Βιβλιογραφία ἐμμέτρων νεοελληνικῶν μεταφράσεων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως, τὸ ὁποῖο συνέταξε μαζὶ μὲ τὸν Γεώργιο Ν. Οἰκονόμου, καὶ ἐκδόθηκε στὴ σειρά τῆς «Βιβλιοθήκης Σαρρηπόλου», τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Πρόκειται γιὰ δημοσίευμα βασικὸ, πραγματικὸ *instrumentum studiorum*, ποὺ ἔχει ἀποβεῖ ἔργο ἀναφορᾶς καὶ χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα σὲ ἀνάλογα ἐπιστημονικὰ ἔργα, ὡς βιβλιογραφικὸ βοήθημα. Ἡ δὲ μελέτη του «Σχέσις μουσικῆς καὶ παιδείας κατὰ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη» (στὸν τόμο *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀγωγῆς*, Ἀθῆναι 1969, σ. 111 κ.ἑξ.) συνιστᾷ τὴν οὐσιαστικὴν γέφυρα μεταξὺ τῶν φιλολογικῶν - ἐκπαιδευτικῶν καὶ τῶν μουσικῶν καὶ μουσικολογικῶν ἐνδιαφερόντων του, τῶν δύο πόλων δηλαδὴ ποὺ κυριαρχοῦν στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του.

Τὸ μουσικολογικὸ ἔργο του, πάντοτε περὶ τὴν παράδοση τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, μπορεῖ νὰ διακριθεῖ σὲ τρεῖς κατηγορίες: Στὴν πρώτη ἀνήκουν τὰ καθαρῶς ἱστορικὰ δημοσιεύματα, αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ ἀναφέρονται σὲ μορφές καὶ γεγονότα ποὺ καθιέρωσαν καὶ προσδιόρισαν τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς μουσικῆς μας παράδοσης: Ἀναφέρω χαρακτηριστικὰ τὰ δημοσιεύματά του «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ μουσικὴ ἀπὸ τὸ 1820 μέχρι σήμερα» [*Σαμιακὴ Ἐπιθεώρηση* 29-30 (1984), σ. 4 κ.ἐξ.], «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῆς Σάμου» [*Σαμιακὴ Ἐπιθεώρηση* 33-34 (1987), σ. 46 κ.ἐξ.], «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου» [*Ἀντιπελάργηση. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν Νικόλαο Α. Δημητρίου*, Ἀθήνα 1992, σ. 305 κ.ἐξ.], «Ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς στὴν πόλη τῆς Σάμου ἀπὸ τὸ 1875 μέχρι σήμερα», *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Ἡ Πόλη τῆς Σάμου. Φυσιογνωμία καὶ ἐξέλιξη»*, Ἀθήνα 1998, σ. 69 κ.ἐξ.].

Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ οἱ συμβολές του στὴν μελέτη τοῦ ἔργου συγκεκριμένων μεγάλων μαϊστόρων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὅπως τὸ μικρὸ ἀλλὰ μεστὸ βιβλίον του γιὰ τὸν Θρασύβουλο Στανίτσα (Ἀθήνα 1991), τὰ λοιπὰ δημοσιεύματά του γιὰ τὸν σπουδαῖο αὐτὸ δάσκαλο, Ἄρχοντα Πρωτοψάλτη τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας [«Θρασύβουλος Στανίτσας», *Ἱεροψαλτικὸς Κόσμος* 21 (Ἰούλιος-Αὐγустος 1987), σ. 25 κ.ἐξ. - «Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐβράβευσε τὸν Ἄρχοντα Πρωτοψάλτη τῆς Μ.τ.Χ.Ε. Θρασύβουλο Στανίτσα», *Ἱεροψαλτικὰ Νέα* (Ἰανουάριος 1984)] καὶ τὰ δημοσιεύματά του γιὰ τὸν μουσικοτραφέστατο Μητροπολίτη Σάμου καὶ Ἰκαρίας Ἀθανάσιο τὸν Καπουράλη [«Ἀθανάσιος Καποράλης», *Ἱεροψαλτικὰ Νέα* 18:204 (Σεπτέμβριος 1981) = *Ἀπόπλους* 13 : 26-27 (2002), σ. 247 κ.ἐξ.], τὸν δάσκαλό του κραταῖο φιλόλογο καὶ προικισμένο ἱεροψάλτη Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκη [«Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκης», *Ἑλλάς* 678 (11 Ἀπριλίου 1959), σ. 4 - «Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκης, ὁ ἡγεμονικός», *Ἱεροψαλτικὰ Νέα* 16:186 (Ἰανουάριος 1980) - «Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκης», *Σαμιακὴ Ἐπιθεώρηση* 7: 26-27 (1981), σ. 102 κ.ἐξ.], τὸν λιγυρόφωνο, ὅπως ὁ ἴδιος τὸν χαρακτηρίζει, Θρασύβουλο Θράβαλο [«Θρασύβουλος Θράβαλος», *Σαμιακὸν Βῆμα* 2535 (14 Φεβρουαρίου 1984)] καὶ τὸν Μητροπολίτη Σάμου καὶ Ἰκαρίας Εἰρηναῖο ὡς γνώστη καὶ συνεχιστὴ τῆς πατριαρχικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς παράδοσης [«Ὁ Μητροπολίτης Σάμου Εἰρηναῖος, βαθὺς γνώστης τῆς βυζαντινῆς ἐκκλη-

σιαστικής μουσικής», *Σαμιακή Έπιθεώρηση* 12:43 (1996), σ. 44 κ.έξ.]. Στα δημοσιεύματα αυτά ο Γεώργιος Ἀγγελινάρας αποδεικνύεται ἄριστος γνώστης ὄχι μόνον τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, ἀλλὰ καὶ τῶν παραδόσεων τῆς «μικρῆς» λεγόμενης ἱστορίας, ἐκείνης δηλαδὴ ποὺ μένει στὸ ἐπίπεδο ὀρισμένων προφορικῶν ἀναμνήσεων ἢ ἀφηγήσεων, τὶς ὁποῖες προσφυέστατα χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ ἀποτυπώσει τὸ γενικότερο κλίμα καὶ νὰ μυήσει τὸν ἀναγνώστη του.

Στὴν δευτέρη κατηγορία ἀνήκουν τὰ δημοσιεύματά του ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ πτυχές τῆς τρέχουσας ἱεροψαλτικῆς πράξης καὶ πρακτικῆς. Ἐδῶ ἀνήκουν κείμενα ὅπως «Ἡ μελωδικὴ ἀποκατάσταση μιᾶς μουσικῆς ἐκτροπῆς» [*Ὁρθόδοξος Τύπος* (25 Μαΐου 1984)], «Τὰ πάθη τὰ σεπτὰ» [*Ἐποπτεία* (1983), σ. 477 κ.έξ.], «Ἡ γονιμότητα τοῦ ἀρχετύπου καὶ ἡ ἀκαρπία τῆς διασκευῆς» [*Μυτιλήνη* 4 (1991), σ. 33 κ.έξ.], «Βυζαντινὴ μελουργία καὶ ἐνὸργανη μουσικὴ» [*Ἱεροψαλτικά Νέα* (Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 1985)], «Συνέχεια καὶ ὁμοιογένεια τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς παράδοσης» [*Ἐκκλησία* 6 (15 Ἀπριλίου 1988), σ. 244 κ.έξ.], «Ἡ οὐσία τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ ὁ παιδαγωγικὸς αὐτῆς χαρακτήρ» [*Σαμιακή Έπιθεώρηση* 17 (1972), σ. 16 κ.έξ.], «Τὸ ἐκφωνητικὸ ὕφος τῶν λειτουργικῶν κειμένων» [*Ἡ Καθημερινή* (21 Δεκεμβρίου 1989), σ. 24]. Στὰ κείμενά του αὐτά, ὁ συγγραφέας μας μπορεῖ κάποτε νὰ ἀναφέρεται σὲ θεωρητικὰ ἢ σὲ ἱστορικὰ ζητήματα τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ὁ στόχος του ὅμως εἶναι ἀποκλειστικὰ παιδαγωγικός. Εἶναι ὁ ἐμπνευσμένος καὶ σεβαστὸς δάσκαλος, ποὺ ἀφήνει ὁδηγίες καὶ παρακαταθῆκες, πάντοτε μὲ τὴ σκέψη του προσηλωμένη στὸν σκοπὸ τῆς πληρέστερης καὶ κατὰ τὸ δυνατόν παραδοσιακότερης ἐκτέλεσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος σημειώνει, συχνὰ τὸ καλλιφωνικὸ τάλαντο καὶ ὁ ὑπερβάλλον ζῆλος ὁδηγοῦν σὲ παραποιήσεις καὶ νοθεύσεις, καὶ μάλιστα σὲ ἓνα σύστημα λατρείας, ποὺ ἐξ ὀρισμοῦ εἶναι παραδοσιακό, καὶ πρέπει νὰ διακρίνεται γιὰ τὴν σταθερότητα καὶ τὴν ἐμμονή του στὰ πάτρια.

Στὸ πλαίσιο μάλιστα αὐτὸ δὲν διστάζει νὰ πάρει μέρος καὶ σὲ δημόσιο διάλογο διὰ τοῦ τύπου, γιὰ παρόμοια ζητήματα [βλ. «Ἀπάντηση στὸν Γυμνασιάρχη», *Τὰ Νέα* (19 Μαΐου 1973)], ἂν πιστεύει πὼς αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς στοχεύσεις του, ὅπως προαναφέρθηκαν.

Τέλος, ἡ τρίτη κατηγορία τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ βυ-

ζαντινή μουσική δημοσιεύσεών του είναι περισσότερο μουσικολογική, υπό την έννοια ότι σε αυτά αποτυπώνει την τρέχουσα κατάσταση της ζωντανής βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής μας, και την περί αυτήν κίνηση. Έδω άνήκουν, μεταξύ άλλων, τὰ δημοσιεύματά του «Άνθει στη Σάμο ή ψαλτική παράδοση» [*Η Καθημερινή* (23 Φεβρουαρίου 1986)], «Η βυζαντινή μουσική-Η ψαλτική τέχνη μέσα από τη νεοελληνική πεζογραφία», [*Η Καθημερινή* (9 Απριλίου 1988)], «Δίσκος βυζαντινής μουσικής» [*Εποπτεία* 44 (1980), σ. 279], «Έργα του Πέτρου Λαμπαδαρίου» [*Εποπτεία* 72 (1982), σ. 914], «Η συναυλία της Έλληνικής Βυζαντινής Χορωδίας» [*Ορθόδοξος Τύπος* (4 Μαρτίου 1988)], «Η βυζαντινή μουσική στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο σήμερα» [*Ιεροψαλτικά Νέα* 17:179 (Ιανουάριος 1981), σ. 1].

Στὰ μελετήματά του αὐτά, ὁ Γεώργιος Ἀγγελινάρας αποτυπώνει μὲν τὴν τρέχουσα κατάσταση, ἀλλὰ καὶ διδάσκει, καθὼς ἀπὸ τὸ πλούσιο ἀπόθεμα τῶν γνώσεών του ἀντλεῖ συχνὰ παραδείγματα καὶ γεγονότα, μέσῳ τῶν ὁποίων ἐπιθυμεῖ νὰ παραδειγματίσει καὶ νὰ φρονηματίσει τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς ἐπιγενομένους του. Δὲν θὰ ἦταν δὲ ὑπερβολὴ νὰ λεχθεῖ ὅτι τὸ διδασκαλικὸ λειτούργημα ἀποτελεῖ πραγματικότητα συνυφασμένη μὲ ὅλες τὶς πτυχές τῆς συγγραφικῆς καὶ ἐκδοτικῆς του προσπάθειας, γεγονὸς ποὺ ἀπεικονίζεται στὴν ἐξόχως τιμητικὴ προσφώνηση ποὺ τοῦ ἐπιφυλάσσουν ὅσοι ἔχουν τὸ προνόμιο καὶ τὴν τιμὴ νὰ τὸν συναναστρέφονται, ἀκόμη καὶ στὴν καθημερινή του ζωὴ: ὁ Δάσκαλος.

Ἡ πλέον πρόσφατη μεγάλῃ καὶ συνθετικῇ ἐκδοτικῇ παρουσίᾳ του, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὴν κατηγορία αὐτὴ τῶν δημοσιευμάτων του, ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ βιβλίο *Ἐκφρασις τῆς ψαλτικῆς τέχνης* (Ἀθήνα 2009, ἐκδ. Ἄθως, σελ. 695). Ἔργο ζωῆς, ὀγκῶδες, στιβαρὸ καὶ καλαίσθητο, ὁ τόμος αὐτὸς μετὰ ἀπὸ προλογικὸ γράμμα τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Ἱερωνύμου Β΄ καὶ εὐεργετήριο γράμμα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κυροῦ Χριστοδούλου Α΄, περιλαμβάνει 49 κείμενα. Κείμενα ποὺ περιστρέφονται περὶ τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοση τῆς ψαλτικῆς τέχνης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς μας μὲ τὶς βυζαντινὲς ρίζες καὶ τὶς ἀρχαιοελληνικὲς καταβολές, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κυριότερο χαρακτηριστικὸ τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς θείας λατρείας.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω συνάγεται ὅτι ἔχουμε μπροστὰ μας τὸ ἔργο

ένος κατεξοχήν ειδικού για τὸ πραγματευόμενο ἀντικείμενο, γεγονός που προσδίδει στὸ βιβλίο αὐτὸ ἰδιαίτερη βαρύτητα. Τὰ ἐπιμέρους κεφάλαια τοῦ βιβλίου, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν ξανακοιταγμένες, ἀναθεωρημένες καὶ συμπληρωμένες ἐκδοχές παλαιότερων δημοσιεύσεών του, γιὰ τὶς ὁποῖες ἔγινε λόγος καὶ παραπάνω, πραγματεύονται τὰ ἑξῆς: τὴν οὐσία τῆς ψαλτικῆς τέχνης καὶ τὴν παιδαγωγικὴ τῆς ἀποστολῆς (σελ. 1-32), τὰ παρεπόμενα τῆς βυζαντινῆς μελουργίας καὶ ψαλτικῆς τέχνης (σελ. 33-56), τὶς σχέσεις μεταξὺ τῆς γονιμότητος τοῦ ἀρχετύπου καὶ τῆς ἀκαρπίας τῆς διασκευῆς (σελ. 57-72), τὰ ἔντυπα Ἀναστασιματάρια τῆς περιόδου 1820-2006 (σελ. 73-101), τὴ συνέχεια καὶ τὴν ὁμοιογένεια τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης (σελ. 103-118), τὴν ψαλτικὴ παράδοση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (σελ. 119-137), τὴν περὶ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς γνώση τοῦ Μητροπολίτη Σάμου κυροῦ Εἰρηναίου (σελ. 139-150), τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς Ἀρχοντες Πρωτοψάλτες τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Ἰάκωβο Ναυπλιώτη, Κωνσταντῖνο Πρίγγο, Θρασύβουλο Στανίτσα καὶ Βασίλειο Νικολαΐδη (σελ. 151-157), τὰ σχετικὰ μὲ τὸν σπουδαῖο διδάσκαλο Θεόδωρο τὸν Φωκαέα (σελ. 159-172), ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀρχοντα Πρωτοψάλτη τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Θρασύβουλο Στανίτσα (σελ. 173-197) καὶ τὸ Μουσικὸν Τριώδιόν του (σελ. 203-224), μὲ τὸν Σπυρίδωνα Περιστέρα, τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζει «*λιγυρόφωνο ψαλμωδὸς*» (σελ. 229-246), μὲ τὸν χοράρχη καὶ μουσικοδιδάσκαλο Γεώργιο Σύρκα (σελ. 247-273) καὶ μὲ τὸν πρωτοψάλτη, μελοποιό, μουσικοδιδάσκαλο καὶ χοράρχη Ἀντώνιο Χρ. Σύρκα (σελ. 281-292). Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ ὅτι μεταξὺ τῶν κεφαλαίων κάποτε παρεμβάλλονται σύντομες κριτικὲς ἀπὸ ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, ἀκόμη καὶ ἐπιστολές, ἔργα ἄλλων, πού ὥστόσο συμπληρῶνουν τὴν εἰκόνα πού ἀποκομίζει ὁ ἀναγνώστης γιὰ τὰ ἀναλυόμενα στίς σελίδες τοῦ βιβλίου.

Στὴ συνέχεια, ὁ σημαντικότερος αὐτὸς τόμος περιλαμβάνει μελετήματα γιὰ τὴν πλούσια καὶ συνεχιζόμενη ψαλτικὴ παράδοση τῆς Σάμου (σελ. 293-305), προσφωνήσεις πρὸς τὴν Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο κατὰ τὴν ἐπίσημη ἐπίσκεψή του στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Σάμου καὶ Ἰκαρίας, τὸν Αὐγουστο τοῦ 2006 (σελ. 307-311) καὶ πρὸς τὸν μακαριστὸ Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν κυρὸ Χριστόδουλο Α΄ κατὰ ἀντίστοιχη ἐπίσκεψή του, τὸν Αὐγουστο τοῦ

2003 (σελ. 333- 336), για την διδασκαλία της ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς στὴν πόλη τῆς Σάμου ἀπὸ τὸ 1875 μέχρι σήμερα (σελ. 313-331), γιὰ τὸν Μητροπολίτη Σάμου κυρὸ Ἀθανάσιο τὸν Καποράλη (σελ. 337-347), γιὰ τὸν Σάμιο μουσικοδιδάσκαλο Ἐμμανουὴλ Βαμβουδάκη (σελ. 349-372), γιὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη (σελ. 373-379), γιὰ τὴ σχέση μεταξύ βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ νεο-ελλήνων πεζογράφων (σελ. 381-402), γιὰ τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν καλλονὴ τῆς βυζαντινῆς μελουργίας (σελ. 403-412), γιὰ τὴν «ἐκθαμβωτικὴ» ἀκμὴ τῆς μεταβυζαντινῆς μελουργίας (σελ. 413-420), γιὰ τὸ καλοφωνικὸ μέλος (σελ. 421-430) καὶ τὴν μεταρρύθμιση τῶν τριῶν διδασκάλων, δηλαδὴ τοῦ Χρυσάνθου, τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Χουρμουζίου, τοῦ 1814 (σελ. 431-440), γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ μουσικὴ ἀπὸ τὸ 1820 μέχρι σήμερα (σελ. 441-450), γιὰ τὴν βυζαντινὴ μελουργία καὶ τὴν ἐνόργανη μουσικὴ (σελ. 451-459) καὶ γιὰ τὰ ἐντυπα μουσικὰ βιβλία σὲ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ (σελ. 461-468).

Τὸ βιβλίον ὁλοκληρώνεται μὲ τὰ μελετήματα τοῦ συγγραφέα σχετικὰ μὲ τὸ ὕφος καὶ τὸ ἥθος ποὺ πρέπει νὰ τηροῦν οἱ ψάλτες (σελ. 469-474, 483-488), μὲ τὰ ὕμνολογικὰ πλημμελήματα τῶν ψαλλόντων στὶς ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας (σελ. 475-482), μὲ τὴν ἀκολουθία τοῦ Κατανυκτικοῦ Ἑσπερινοῦ (σελ. 489-496), μὲ τὴν τετραφωνία στὴν ψαλτικὴ (σελ. 497-503) καὶ τὴν δεκαετηρίδα τῆς «Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας» (σελ. 505-512), μὲ ἓνα ἀφιέρωμα τοῦ 1984 στὴν βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ (σελ. 513-516), τὸ Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Ψαλτικῆς Τέχνης (σελ. 517-525) καὶ τὴν διημερίδα γιὰ τὴν Ψαλτικὴ Λειτουργικὴ (σελ. 527-538), μὲ τίς σχέσεις τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῖ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτη Σμύρνης Δημήτριο Λῶτο (σελ. 539-557), μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Ἀθήνα (σελ. 559-568), τὸν θρῆνο τοῦ Ἰωσήφ (σελ. 569-574), τίς σχέσεις ψαλτικῆς τέχνης καὶ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ (σελ. 575-585), τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα (σελ. 587-598), τὸ ἔργο Ὑμνολόγιον Φωναῖς Αἰσiais τοῦ Ἀρχοντος Μουσικοδιδασκάλου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Ἀβραάμ Εὐθυμιάδη (σελ. 599-606), τοὺς Πρωτοψάλτες Ἀθανάσιο Πέττα καὶ Κωνσταντῖνο Γιαννοῦτσο (σελ. 607-612), ἀλλὰ καὶ κριτικὲς παρουσιάσεις σχετικῶν μὲ τὴν βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ βιβλίων τοῦ Ἀρχοντος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Γεωργίου Χατζηθεοδώρου (σελ. 613-621) καὶ δίσκων ἀφιερωμένων στὸ ἔργο μεγάλων διδασκάλων τῆς βυζαντινῆς

μουσικής, όπως ο Πέτρος Μπερεκέτης, ο Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, ο Πέτρος Λαμπαδάριος κ.λπ. (σελ. 623-634). Τέλος, υπάρχει ένα αφιέρωμα στη ζωή και το έργο του Άρχοντος Πρωτοψάλτου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας Ίακώβου Ναυπλιώτη (σελ. 635-641).

Η σημασία του βιβλίου αυτού είναι μεγάλη, από διάφορες απόψεις. Για την Σάμο, αποτελεί πολύτιμο συμπλήρωμα στη σχετική σαμιακή βιβλιογραφία, καθώς συγκεντρώνει μελετήματα του συγγραφέα για την ψαλτική τέχνη, την τοπική Εκκλησία και τους πρωταγωνιστές τους, σημαντικότερα για την γνώση της ιστορίας και του πολιτισμού του νησιού. Για τον ειδικό μελετητή είναι απαραίτητο έγχειρίδιο, αφού αναδημοσιεύει, σχεδόν πάντοτε ξανακοιταγμένα και συμπληρωμένα, πολλά και δυσεύρετα σχετικά δημοσιεύματα του συγγραφέα, που είδαν το φως της πρώτης έκδοσης αυτότελως, σε έφημερίδες και περιοδικά, διακρίνονται όμως για την πρωτοτυπία και την έγκαιρότητά τους. Για τον ψάλτη και τον σπουδαστή της βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής αποτελεί οδηγό ιστορικό, θεωρητικό και πρακτικό, μάθημα ήθους και γνώσεως, αγάπης και φροντίδος για την παράδοσή μας. Τέλος, για τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη αποτελεί τερπνό και ωφελιμότερο ανάγνωσμα - δεδομένης της καλλιέπειας και του άριστου χειρισμού του λόγου από τον συγγραφέα - που καταδεικνύει την αξία της παράδοσής μας και την σημασία της προσκόλλησης σε αυτήν, και μάλιστα σε καιρούς που ποικίλες αφομοιωτικές και αλλοτριωτικές τάσεις προσπαθούν να μάς αποκόψουν από τις ρίζες μας.

Άρκετά δημοσιεύματα του Γεωργίου Άγγελινάρα αφορούν όψεις και ζητήματα της ιστορίας και του πολιτισμού της αγαπημένης ιδιαίτερης πατρίδας του, της Σάμου. Έδω μπορούν να ένταχθούν το βιβλίο του *Το Μοναστήρι της Μεγάλης Παναγίας στη Σάμο* (Έκδοση Ίερās Μητροπόλεως Σάμου και Ίκαρίας, 1989), που κυκλοφορήθηκε μεταφρασμένο στην αγγλική, τη γαλλική και τη γερμανική γλώσσα. Το βιβλίο αυτό, συνοψίζοντας την σχετική βιβλιογραφία, αποτέλεσε τον χρηστικό οδηγό για την γνωριμία πολλών, τόσο Σαμίων, όσο και επισκεπτών του νησιού μας, με το ιστορικό αυτό μοναστήρι. Είναι δε χαρακτηριστικό το ότι οι ιστορικές πληροφορίες συνδυάζονται με μια ώριμη όρθόδοξη πνευματικότητα και με μια δωρική γλωσσική καλλιέπεια, εις τρόπον ώστε το τελικό αποτέλεσμα να είναι πολλαπλώς ωφέλιμο για τον αναγνώστη του.

Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἐπίσης ἀνήκουν τὰ δημοσιεύματά του «Οἱ ἐπιδόσεις καὶ οἱ δραστηριότητες τῶν ἀποδήμων Σαμίων ἱεροψαλτῶν καὶ μουσικοδιδασκάλων», [*Μεταμόρφωσις* 3:2, τχ. 14 (Φεβρουάριος 1997), σ. 20 κ.ἐξ.], «Ἡ Σάμος καὶ ὁ θρησκευτικὸς τουρισμός» [*Μεταμόρφωσις* 102 (Ἰούνιος-Ἰούλιος 2004), σ. 90 κ.ἐξ.], «Τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τοῦ 1908 στὴ Σάμο» [*Σαμιακὲς Μελέτες* 6 (2003-2004). *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Ἡ Σάμος κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα»*, σ. 103 κ.ἐξ.], «Ὁ Σάμου καὶ Ἰκαρίας Εἰρηναῖος», [*Σαμιακὲς Μελέτες* 3 (1997-1998), σ. 515 κ.ἐξ.], ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶμο λαογραφικὸ δημοσίευσμά του «Σαμιακὰ τραγούδια» [*Λαογραφία* 28 (1972), σ. 367 κ.ἐξ.], τὸ προερχόμενο ἀπὸ μία πρωτογενῆ λαογραφικὴ συλλογὴ τῶν φοιτητικῶν του χρόνων, ποὺ σήμερα βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ «Λαογραφικοῦ Φροντιστηρίου» τοῦ καθηγητῆ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Γεωργίου Α. Μέγα, ποὺ φυλάσσεται στὰ γραφεῖα τῆς «Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας», στὴν Ἀθήνα.

Ὑπάρχουν ἀκόμη ὁρισμένα δημοσιεύματά του αὐστηρὰ μουσικά, στὸν τομέα τῆς δημοσίευσης μελουργημάτων σὲ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ, ἐκκλησιαστικῶν λειτουργικῶν ὕμνων, ἢ ἄλλων συνθέσεων. Ἐδῶ ἀνήκουν τὸ βιβλίο του *Ἀνθολογία Λειτουργικῶν* (Ἐν Σάμῳ 2005, σέλ. vi+177), ἀλλὰ καί, μεταξύ ἄλλων, ἡ μουσικὴ του σύνθεση ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν συλλογικὸ τόμο τοῦ «Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου» *Φῶτα Ὀλόφωτα. Ἐνα ἀφιέρωμα στὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸν κόσμον του* (Ἀθήνα 2001). Πρόκειται βεβαίως γιὰ μιὰ εἰδικὴ κατηγορία δημοσιευμάτων, ἡ κριτικὴ ἐκτίμηση τῆς ὁποίας πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ εἰδικοὺς τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ μουσικολόγους.

Τὰ τελευταῖα χρόνια, ὁ Γεώργιος Ἀγγελινάρας ἔχει ἐπιδοθεῖ σὲ μιὰ ἀκόμη συγγραφικὴ δραστηριότητα. Ἀναφέρομαι στὰ συχνά, πυκνά καὶ μεστὰ ἄρθρα του στὸν τοπικὸ σαμιακὸ τύπο, ἰδίως δὲ στὶς ἐφημερίδες *Σαμιακὸν Βῆμα* καὶ στὴν βραχύβια *Νέα Σάμος*. Τὰ ἄρθρα αὐτά, ἡ συγγραφὴ τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖ μόχθο πνευματικὸ συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπο, ἀναφέρονται ὄχι μόνο σὲ ζητήματα βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ σὲ ἱστορικά, φιλολογικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα, πάντοτε στὰ πλαίσια τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης, τὴν ὁποία ὁ συγγραφέας μας ἔχει διὰ βίου ταχθεῖ νὰ ὑπηρετεῖ, μὲ συνέπεια καὶ ἀποτελεσματικότητα. Πρόκειται γιὰ ἑκατοντάδες σελίδων, ποὺ προφανῆ στόχο ἔχουν νὰ διδάξουν καὶ νὰ πληροφορήσουν

τούς αναγνώστες τῆς ἐφημερίδας, ἐξυπηρετώντας καὶ πάλι τὴν ἄσκηση τοῦ διδασκαλικοῦ λειτουργήματος, στὸ ὁποῖο ὁ Γεώργιος Ἀγγελινάρας ἔχει ἀφιερώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς καθόλου ζωῆς καὶ τῆς δράσης του.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, τὰ ἄρθρα του στὸν σαμιακὸ τύπο ἐπιτελοῦν καὶ μιὰ καθαρὰ κοινωνικὴ λειτουργικότητα. Σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ χυδαῖο ἔχει γίνεи συνήθεια, τὸ παράδοξο ἀποτελεῖ ἔξη καὶ τὸ ποταπὸ προβάλλεται ὡς τρόπος αὐξησης ἀκροαματικότητος καὶ ἀναγνωσιμότητος, ἅρα καὶ ἐσόδων, ὁ συγγραφέας μας ἐπιμένει νὰ παρουσιάζει ἀξίες καὶ ἥθη ποὺ διαχρονικὰ συνόδευσαν καὶ προσδιόριζαν τὶς κατὰ παράδοσιν ἐκδηλώσεις τοῦ Γένους μας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐνεργεῖ διδάσκοντας καὶ νοουθετώντας τοὺς ἐν πολλοῖς ἀνυπεράσπιστους συμπολίτες μας, μπροστὰ στὴν τρέχουσα «δημοσιογραφικὴ» βαρβαρότητα καὶ στὴν ἀργυρώνητη πολιτικὴ ἀθλιότητα, συνανθρώπους μας, παρέχοντας στοὺς ἀναγνώστες του μιὰ ἀνάσα ἐλπίδας καὶ ὑψηλοφροσύνης.

Ἄν τώρα, ὑπὸ τὸ πρίσμα ὅσων διαπιστώσαμε γιὰ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο ἐπανεέλθουμε στὸ ἀρχικὸ μας ἐρώτημα, «τίς ἐστὶ ὁ γράφων», μποροῦμε, νομίζω, νὰ ἔχουμε μιὰ πολὺ πιὸ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα. Ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του ὁ κ. Γεώργιος Ἀγγελινάρας ἀποδεικνύεται συστηματικὸς καὶ γλαφυρὸς χειριστὴς τοῦ καλάμου, περινούστατος καὶ ἐχόμενος τῶν παραδόσεων, γνώστης τῶν ἐξελίξεων καὶ ἐν ταυτῷ δεινὸς χειριστὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τὴν ὁποία γνωρίζει στὴν διαχρονικὴ πορεία της. Ἀποδεικνύεται, ἐν ὀλίγοις, ἄξιος συνεχιστὴς καὶ ἐκπρόσωπος τῆς λόγιας παράδοσης τοῦ Γένους, στιβαρὸς συνεχιστὴς τῶν μεγάλων δασκάλων του, ἀλλὰ καὶ λαμπρὸς ἐκπρόσωπος τῆς σαμιακῆς λογισύνης, διακεκριμένος ἐκφραστὴς τῶν σαμιακῶν σπουδῶν, ποὺ στίς μέρες μας γνωρίζουν μιὰ πρωτοφανῆ ποσοτικὴ ἀνάπτυξη καὶ μιὰ ἐπίζηλη ποιοτικὴ ἄνθιση. Δὲν μένει, παρὰ νὰ τοῦ εὐχηθοῦμε ἔτη πολλὰ, ὑγιεινὰ καὶ εὐφρόσυνα, καλλίκαρπα καὶ ἀποδοτικά, ὥστε νὰ συνεχίσει νὰ ὑπηρετεῖ τὴν παράδοση τοῦ Γένους, τὴν ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ τὴν κοινωνία τῆς ιδιαίτερης πατρίδας μας, τῆς εὐάνδρου Σάμου.



ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

*Καθηγητής τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης
Διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜΧΕ*

**Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης καὶ
ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης (β' ἔκδ.)**

ΜΕΡΟΣ Γ'. ΟΙ ΑΠΟΦΟΙΤΟΙ ΤΗΣ ΧΑΛΚΗΣ (ΣΥΝΟΛΟΝ: 75)

1. Ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία (1844-1923) (σύνολον: 32)

Περίοδος Α', 1844-1919 (σύνολον: 29)

- ΠΗΓΑΣ, ΚΥΡΙΑΛΟΣ (1854). Τόπος γεννήσεως ἡ Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1854. Ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐκ Κρήτης ἀποφοίτων. Ὑπηρετήσεν ὡς διάκονος. Σταυρίδου, Βασιλείου Θ., *Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης* (Χάλκη), β' ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 252. Δι' ὅλους.
- ΜΑΚΡΑΚΗΣ, ΙΩΑΚΕΙΜ (1858). Καταγωγή ἐκ Κρήτης. Τόπος γεννήσεως ἡ Σίφνος. Απόφοιτος τοῦ 1858. Ὑπηρετήσεν ὡς ἱεροκῆρυξ εἰς τὴν Κρήτην. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 253.
- ΠΗΓΑΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ (1862). Τόπος γεννήσεως ἡ Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1862. Πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως. Ἀρχιεπίσκοπος / Μητροπολίτης Καρπάθου καὶ Κάσου, 6 Μαρτίου 1875 - Νοέμβριον 1885 (Μητρόπολις: 1865). Ὁ α' ἀρχιερεὺς ἐκ Χάλκης. Πολυανῆς, ἐπισκοπή, προεδρικῶς, Νοέμβριος 1885 - Δεκέμβριον 1887. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 254.
- ΚΑΣΤΡΙΝΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ, ΤΙΜΟΘΕΟΣ (1864). Γέννησις, Τόπος: Ἡράκλειον, Κρήτη, Χρόνος: 1841. Απόφοιτος τοῦ 1864. Ἐπίσκοπος Χερσονήσου (Κρήτη), 19 Ἰανουαρίου 1870-20 Σεπτ. 1882. Ὁ α' ἀρχιερεὺς ἐκ Χάλκης εἰς Κρήτην. Μητροπολίτης Κρήτης, 20 Σεπτ. 1882 - (Φεβρ.) Μάρτιον 1897, θάνατος (θάν.). Ὅλοι οἱ μετέπειτα Κρή-

της μέχρι τοῦ Εὐγενίου (1950-1978) ὑπῆρξαν ἀπόφοιτοι τῆς Χάλκης. Ἐκτοτε οὐδεὶς μὴ Κρῆς ἐξελέγη μητροπολίτης (ἀρχιεπίσκοπος) ἢ ἐπίσκοπος εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ Κρήτης Τιμόθεος ἐτέλεσε τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ εἰς τὸ Ἡράκλειον τὴν Κυριακὴν τῶν Μυροφόρων, 18 Ἀπριλίου 1895. Προήρχετο ἀπὸ εὐγενῆ γνωστὴν οἰκογένειαν τῆς Κρήτης. Ὑπῆρξε συνετὸς ἱεράρχης. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 255. Τζεδάκη, Θεοδώρου (Ρεθύμνης), *Τιμόθεος ὁ Καστρινογιαννάκης*, Ὁρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα 11(1967) 774-775 (ΘΗΕ).

- ΑΡΚΑΔΙΩΤΗΣ, ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ (1867). Τόπος γεννήσεως ἡ Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1867. Ὑπηρέτησεν ὡς διάκονος. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 256.

- ΚΑΝΑΚΗΣ, ΙΛΑΡΙΩΝ (1869). Τόπος γεννήσεως ἡ Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1869. Διατριβή: **Ἡ Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἐν τῷ Ζητήματι τῆς Χριστιανικῆς Ἑνώσεως**. Διάκονος/Ἀρχιμανδρίτης. Καθηγητὴς εἰς τὴν ἐμπορικὴν σχολὴν τῆς Χάλκης. α' Καθηγητὴς εἰς τὴν Ἱ. Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης: α') 1871-1873 (1874) β') 1881-1883. Προϊστάμενος τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου κοινότητος Μάντσεστερ (Λίβερπουλ) Ἀγγλίας (1883-1887). Ἀπεχώρησε λόγω νευροπαθείας καὶ γράφει ἐκ Παρισίων τὸ 1887 εἰς Μάντσεστερ νὰ τοῦ στείλουν κιβώτιον βιβλίων καὶ τὰ χειρόγραφα του. Νανάκη, Ἀνδρέου Α., *Τὸ Ἐπισκοπικὸ Ζήτημα, 1880-1882 καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης*, Κατερίνη, 1992. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 257.

- ΞΗΡΟΥΔΑΚΗΣ, ΕΥΜΕΝΙΟΣ (1875). Καταγωγὴ ἐξ Ἀνωπόλεως Σφακίων, Κρήτης. Γέννησις, Τόπος: ΚΠολις, Χρόνος: 1850. Ἀπόφοιτος τοῦ 1875. Διατριβή: **Ὅτι Μωϋσῆς Ἔστιν ὁ Ἀληθὴς τῆς Πεντατεύχου Συγγραφεύς**. Διάκονος / Ἀρχιμανδρίτης. Ἐδίδαξεν (καὶ ἐσχολάρχευσεν) εἰς τὰ Σφακιά καὶ εἰς τὸ γυμνάσιον Χανίων. Ὁ β' καθηγητὴς εἰς τὴν Ἱ. Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, 1880-1886. Ὁμιλεῖ καὶ κηρύττει εἰς τοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς τῆς Πόλεως.

Ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ Σφακίων (ἐγκρίσις ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου), 30 Νοεμβρίου 1886-12 Μαΐου 1898- (Ἐξωρίσθη εἰς Χίον τὸ 1916) 1 Ἀπριλίου 1920, θάν. εἰς τὴν Χίον. Ἱεράρχης, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη διὰ τὴν ἐξασφάλισιν σταθερῶν καὶ μονίμων σχέσεων μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Συνετὸς ἱεράρχης. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς κρητικῆς πο-

λιτείας ὁ νόμος 276/20 Δεκ. 1900: *Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς ἐν Κρήτῃ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σελίδες 187-189, 259. Τωμαδάκη, Νικολάου Β., *Εὐμένιος Ξηρουδάκης...*, ΘΗΕ 5(1964) 1061. Τοῦ ἰδίου, *Κρήτη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ΘΗΕ 7(1965) 976.

- ΚΛΩΝΑΡΑΚΗΣ, ΔΩΡΟΘΕΟΣ (1881). Τόπος γεννήσεως: ἡ Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1881. Διατριβή: **Ὅτι ἀναγκαῖος ὁ Σύνδεσμος τῆς Ἐξωτερικῆς μετὰ τῆς Ἑσωτερικῆς Θείας Λατρείας**. Ἐπίσκοπος Κισάμου καὶ Σελίνου, (Φέβρ.) Ἀπρ. 1893 - Δεκεμβρίου 1902, παραιτήσις, πρώην. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 262.

- ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗΣ (ἢ ΠΑΠΑΔΟΣΤΑΡΙΑΝΟΣ), ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (1882). Καταγωγή (ἐκ πατρός) ἐκ Κρήτης. Γέννησις, τόπος: Σίφνος. Χρόνος: 1850 (1848, 1855). Ἀπόφοιτος τοῦ 1882. Διατριβή: **Περὶ Γνησιότητος τοῦ Δ' Εὐαγγελίου**. Ἀρχιδιάκονος / Πρωτοσύγκελλος Ρόδου. Ἐπίσκοπος Μυρέων, 1 Αυγ. 1887-1 Φεβρ. 1892. Μητροπολίτης Σερρών, 1 Φέβρ. 1892-12 Μαΐου 1909. Κυζίκου, 12 Μαΐου 1909-12 Φεβρουαρίου 1913. Χαλκηδόνος, 12 Φεβ. 1913-6 Δεκ. 1923. Πατριάρχης ΚΠόλεως, ὡς Γρηγόριος Ζ', 6 Δεκ. 1923-17 Νοεμβρίου 1924, θάν. Τάφος: Ἱερὰ Μονὴ Βαλουκλῆ. Σώφρων πατριάρχης (ιεράρχης). Σταυρίδου, Β.Θ., *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι*, Θεσσαλονίκη 1(1977) 481-9. Τοῦ ἰδίου, *Χάλκη*, σ. 262.

- ΧΑΙΡΕΤΗΣ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (1884). Τόπος γεννήσεως: Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1884. Διατριβή: **Ὅτι Ἀθάνατος ἡ Ψυχὴ**. Καθηγητὴς τῶν ἱερῶν εἰς τὴν Κρήτην. Λαϊκός. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 263.

- ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ, ΤΙΤΟΣ (1885). Γέννησις, τόπος: Γαλύφα, Πεδιάδος, Ἡράκλειον, Κρήτη, χρόνος: 1859. Ἀπόφοιτος τοῦ 1885. Διατριβή: **Περὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας**, Ἐπίσκοπος Πέτρας, 17(23) Δεκ. 1889-22 Φεβρ. 1922. Κρήτης, 22 Φεβρ. 1922-25 Ἀπρ. 1933, θάν. Τάφος: Ἡράκλειον, Κρήτη. Τοποτηρητὴς τῆς Μητροπόλεως Κρήτης, 1917-1920. *Ὁ Μητροπολίτης Κρήτης Τίτος*, Ὁρθοδοξία 8(1933) 95. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 264. Τζεδάκη, Θεοδώρου (Ρεθύμνης), *Τίτος Μητροπολίτης Κρήτης*, ΘΗΕ 11(1967), 788-9.

- ΓΑΛΑΝΑΚΗΣ, ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ (1887), α'. Τόπος γεννήσεως: ἡ Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1887. Διατριβή: **Ὅτι τὸ Ράντισμα Ἑστὶ Καينوτομία**. Ἐπίσκοπος Σφακίων (;) Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 266.

- ΤΣΕΠΕΤΑΚΗΣ, ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ (1887), β'. Τόπος γεννήσεως: ή Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1887. Διατριβή: **Ὅτι Ἀξιόπιστος ὁ Προφήτης Μωϋσῆς**. Ἐπίσκοπος Ρεθύμνης, 28 Ὀκτωβρίου 1910(1911)-1915. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 266.
- ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ, ΓΕΡΜΑΝΟΣ (1890), α'. Τόπος γεννήσεως: ή Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1890. Διατριβή: **Ὅτι Καθολικός ὁ Κατακλυσμός**. Καθηγητής εἰς τήν Κρήτην. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 267.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, ΜΙΧΑΗΛ (1890), β'. Τόπος γεννήσεως: ή Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1890. Διατριβή: **Ὅτι τὸ Δόγμα περὶ Ἀσπίλου Συλλήψεως τῆς Ἀγίας Ἄννης Ἀντιφάσκει πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ τὴν Διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας**. Προϊστάμενος Μεγάλου Ρεύματος, τοῦ Βοσπόρου. Μητροπολίτης τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θρόνου. Ὡς τοιοῦτος ἀπέθανεν. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 267.
- ΓΚΑΟΥΖΗΣ, ΣΤΕΦΑΝΟΣ (1892). Τόπος γεννήσεως: ή Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1892. Διατριβή: **Ὅτι ὁ Κύριος Ἑστὶν Ἀληθῶς ὁ Ἐπηγγελμένος Λυτρωτὴς τοῦ Κόσμου**. Καθηγητής ἐν Κρήτη. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 269.
- ΜΑΡΚΑΚΗΣ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ (1896). Γέννησις, τόπος: Κρήτη, Χρόνος: 1873. Απόφοιτος τοῦ 1896. Διατριβή: **Ὅτι ὁ Ὁρκος ὅλως Ἀπαγορεύεται κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην**. Ἱεροκῆρυξ εἰς τὸ Πέραν τῆς ΚΠόλεως. Διευθυντὴς ἱεροδιδασκαλείου Κρήτης. Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας, Ἰούνιος 1902-1941. Κρήτης, 8 Ἀπρ. 1941 - (ἀρχαί) Ἰαν. 1950, θάν. Τάφος: Κρήτη. *Μητροπολίτης Κρήτης Βασίλειος*, Ὁρθοδοξία 16(1941) 114. 25(1950) 25. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 271.
- ΑΡΧΑΤΖΙΚΑΚΗΣ, ΙΑΚΩΒΟΣ (1897). Τόπος γεννήσεως: ή Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1897. Διατριβή: **Ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία Ἑστὶ Θεοσύστατος**. Ἀνώτεραι σπουδαὶ εἰς τὴν Βέρνην (παλαιοκαθολικὴ σχολή). Μέλος τῆς ἀγιοταφικῆς ἀδελφότητος (Ἱεροσολύμων). Διευθυντὴς τῆς ἱερατικῆς σχολῆς. Μέλος τῆς ἱερᾶς συνόδου. Συγγραφεύς. Ἄρθρα εἰς τὴν Νέαν Σιών. Κατόπιν προϊστάμενος τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ διευθυντὴς σχολῆς Βουτζᾶ, Σμύρνης, μέχρι τοῦ 1922. Οἰκτρῶς θανατωθεὶς. Κωνσταντινίδου, Καλλιόπης Ἰ., *Ἀρχατζικάκης Ἰάκωβος*, ΘΗΕ 3(1963) 307-8. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 271.
- ΒΕΝΕΡΗΣ ΤΙΜΟΘΕΟΣ (1899). Γέννησις, τόπος: Ἡράκλειον,

Κρήτης, χρόνος: 1876. Απόφοιτος τοῦ 1899. Διατριβή: **Ὅτι ἀβάσιμος ἡ περὶ Δικαιώσεως Διδασκαλία τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας**. Καθηγητὴς θρησκευτικῶν εἰς Χανιά-Ἡράκλειον. Συγγραφεύς. Ἐπίσκοπος Ρεθύμνης, (28 Φεβρ.) Μάρτιος 1916-22 Ἰουλίου 1933. Κρήτης, 22 Ἰουλίου 1933 - Ἰαν. 1941, τεθεὶς εἰς διαθεσιμότητα, θάν. 1941. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 273. Φοροπούλου, Νικολάου Α., *Τιμόθεος Βενέρης*, ΘΗΕ 11(1967) 776-777.

- ΝΙΝΟΛΑΚΗΣ, ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ (1902), α'. Γέννησις, τόπος: Κατσιφαριανά, Κυδωνίας, Χανίων, Κρήτη. Χρόνος: 1871. Απόφοιτος τοῦ 1902. Διατριβή: **Περὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ καὶ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Δράσεως Αὐτοῦ** (ΚΡΗΤΗ). Καθηγητὴς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἐπίσκοπος Κυδωνίας, Μάιος 1912-7 Ἰουνίου 1935, θάν. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 274. Τωμαδάκη, Ν.Β., *Ἀγαθάγγελος, Ἐπίσκοπος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου Κρήτης*, ΘΗΕ 1(1962) 85.

- ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, ΜΑΡΚΟΣ (1902), β'. Τόπος γεννήσεως: Ρέθυμνον, Κρήτης. Απόφοιτος τοῦ 1902. Διατριβή: **Μάρκελλος Ἐπίσκοπος Ἀγκύρας**. Καθηγητὴς ἐν Χανίοις. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 274.

- ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ (1904). Τόπος γεννήσεως: ἡ Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1904. Διατριβή: **Περὶ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου, Ἐπισκόπου Κυθήρων**. Καθηγητὴς εἰς τὴν Κρήτην. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 276.

- ΜΑΤΘΑΙΟΥΔΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ (1905). Τόπος γεννήσεως: Μελάμπα, Κρήτης. Απόφοιτος τοῦ 1905. Διατριβή: **Ἡ γνησιότης τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἱεροῦ Ἰγνατίου**. Λαϊκός. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 276.

- ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ (1910). Τόπος γεννήσεως: Ἡράκλειον, Κρήτης. Απόφοιτος τοῦ 1910. Διατριβή: **Ἡ περὶ Ἑσχάτων Διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου**. Καθηγητὴς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 281.

- ΦΑΝΟΥΡΑΚΗΣ, ΕΥΜΕΝΙΟΣ (1912). Γέννησις, τόπος: Λουτράκιον, Μαλεβυζίου, Ἡράκλειον, Κρήτη. Χρόνος: 1886. Απόφοιτος τοῦ 1912. Διατριβή: **Περὶ τοῦ Φυσικοῦ καὶ Γνωμικοῦ Θελήματος τοῦ Κυρίου κατὰ Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν, Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ ἱερὸν Φώτιον**. Ἱεροκῆρυξ καὶ καθηγητὴς. Πρωτοσύγκελλος τοῦ Κρήτης. Ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ Σφακίων, 18 Ἰαν. 1936 - 1 Ἰαν. 1956,

θάν. Λόγιος ιεράρχης. *Ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ Σφακίων Εὐμένιος*, Ὁρθοδοξία 31(1956) 114-115. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σελίδες 282-283. Τωμαδάκη, Ν.Β., *Εὐμένιος Λάμπης καὶ Σφακίων*, ΘΗΕ 5 (1964) 1061-1962.

- ΒΟΥΡΛΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ (1913), α'. Τόπος γεννήσεως: Καρύδιον, Φουρνῆς, Κρήτης. Ἀπόφοιτος τοῦ 1913. Διατριβή: **Ἡ Διαδικασία τῶν Κληρικῶν**. Λαϊκός. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 283.
- ΠΕΤΡΑΚΗΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (1913), β'. Τόπος γεννήσεως: Ἀκρωτήριον, Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1913. Διατριβή: **Ἡ Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου**. Διευθυντὴς λυκείου εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ὁφικίαλος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου: Ἀρχων διδάσκαλος τοῦ γένους (1956), ὁ α'. Θάνατος: 4 Αὐγ. 1975, τάφος: Ἡράκλειον. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 283.
- ΚΑΤΣΑΡΑΚΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (1913), γ'. Τόπος γεννήσεως: Μιλάτον, Κρήτη, Ἀπόφοιτος τοῦ 1913. Διατριβή: **Ὁ Βίος καὶ ἡ Καθόλου Δράσις τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης** (Κρήτη). Ἀρχιγραμματεὺς τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Μητροπολίτης Καρθαγένης, Λεοντοπόλεως (Ἀλεξανδρείας). Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 284.

Περίοδος Β', 1919-1923 (σύνολον: 3).

- ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ (1922), α'. Τόπος γεννήσεως: ἡ Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1922. Διατριβή: **Τὸ Ἐγκυρον τοῦ Βαπτίσματος**. Προϊστάμενος διαφόρων ναῶν εἰς τὴν ἱερὰν ἀρχιεπισκοπὴν ΚΠόλεως καὶ τὴν Χαλκηδόνα. Ἐπίσκοπος Παμφίλου, 17 Σεπτεμβρίου 1946-1972. Μέγας Κατηχητὴς καὶ ἐπόπτης Ἱερῶν Ναῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Ἡγούμενος Βαλουκλῆ (1946-1966). Ἐκτοτε διέμενεν εἰς τὸ γηροκομεῖον Βαλουκλῆ. Γόνος ἐπιφανοῦς οἰκογενείας Ἡρακλείου. Θάν.: 23 Ἰουλίου 1972. Τάφος: Ἱ. Μονὴ Βαλουκλῆ, κηδεῖα, 25 Ἰουλίου 1972, Σ.Μ., *Ὁ Παμφίλου Γεράσιμος*, ἀρ. 28-39. Ἰουλ. 1971-Ἰουλ. 1874, σ. 339. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 288.
- ΤΟΡΑΚΙΣ, ΕΥΔΟΚΙΜΟΣ (1922), β'. Τόπος γεννήσεως: ἡ Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1922. Διατριβή: **Ἡ Ἀλήθεια τῆς Ἀναστάσεως Κυρίου**. Ὁ ἀποθανὼν ἱεροκῆρυξ εἰς τὴν Κρήτην. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 289.

- ΣΥΓΚΕΛ(Δ)ΑΚΗΣ, ΕΥΔΟΚΙΜΟΣ (1922), γ'. Γέννησις, τόπος: Σίδας, Πυργιώτισσας, Κρήτης. Χρόνος: 1887. Απόφοιτος τοῦ 1922. Διατριβή: **Συμεών ὁ Θεσσαλονίκης ἀπὸ Λειτουργικῆς Ἀπόψεως ἐν Ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν νῦν Κρατοῦσαν Τάξιν**. Ἱερεὺς ἐνταῦθα καὶ κατόπιν εἰς τὴν Κρήτην καὶ λοιπὴν Ἑλλάδα. Ἐπίσκοπος Κισάμου καὶ Σελίνου, (χειροτονία) 13 Μαρτίου 1938-8 Αὐγούστου 1956. *Ἐπίσκοπος Κισάμου καὶ Σελίνου Εὐδόκιμος*, Ὁρθοδοξία 31 (1956) 378. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 289. Τωμαδάκη, Ν.Β., *Ἐπίσκοπος Κισάμου καὶ Σελίνου Εὐδόκιμος*, ΘΗΕ 5(1964) 1022.

2. Ἡ Τουρκικὴ Δημοκρατία (1923-1971) (σύνολον: 43)

Περίοδος Γ', 1923-1951 (σύνολον: 6)

- ΨΑΛΛΙΔΑΚΗΣ, ΕΥΓΕΝΙΟΣ (1936). Γέννησις, τόπος: Βουλισμένη, Μαραμβέλλου, Κρήτης. Χρόνος: 1912. Απόφοιτος τοῦ 1936. Διατριβή: **Ἀνδρέας Κρήτης (ΚΡΗΤΗ)**. Καθηγητὴς καὶ πρωτοσύγκελλος Κρήτης. Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας, 1945 (χειροτονία: 20 Ἰανουαρίου 1946) - 23 Μαΐου 1950. Μητροπολίτης / Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης 23 Μαΐου 1950-7 Φεβρουαρίου 1978, θάν. Τάφος: Ἡράκλειον.

Μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939-1945) ἀνοίγει μίαν νέαν ἐποχὴν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης. Συνετὸς ιεράρχης, συνδεδεμένος ἀρρήκτως μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του πολλὰ προαγωγὰ ἱεραρχῶν εἰς τὴν Κρήτην. Ἀνανέωσις τοῦ ἱεροῦ κλήρου. Σημασία διὰ τὸν μοναχισμόν καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θεολογικὰ γράμματα. Ὁμαλὴ λειτουργία τῆς ἱ. ἐπαρχιακῆς συνόδου Κρήτης.

Ἔκδοσις τοῦ νόμου 4149/25 Φεβρουαρίου 1961 α τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς ἐν Κρήτῃ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ρυθμίζει μέχρι σήμερον τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης. *Κρήτης Εὐγένιος* (Θάνατος), Ἐπίσκεψις 9(1978), ἀρ. 184, σ. 3. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 468. Τζεδάκη, Θεοδώρου (Ρεθύμνης), *Εὐγένιος Κρήτης*, ΘΗΕ 5(1964) 1067-1068.

- ΡΕΒΙΘΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ (1941). Γέννησις, τόπος: Κρήτη, χρόνος: 1915: Απόφοιτος τοῦ 1941. Διατριβή: **Ἐλεγχος τῶν περὶ Ψυχῆς Ὑλιστικῶν καὶ Φιλοσοφικῶν Θεωριῶν**. Λυκειάρχης - Καθηγητὴς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Συνταξιούχος. Θάν., 15 Ἀπριλίου

2006. *Εστίας Θεολόγων Χάλκης*, Ἐπετηρίς Μελῶν, Ἀθῆναι, 1992, σ. 129 (ΕΘΧ, Ἐπετηρίς). Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 472.

- ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (1943), α'. Τόπος γεννήσεως: ἡ Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1943. Διατριβή: **Τὸ Κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν Χειροτονιῶν ἀπὸ Κανονικῆς Ἀπόψεως**. Διευθυντῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης. Καθηγητῆς. Ἀπέθανεν. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 473.

- ΚΡΙΤΣΩΤΑΚΗΣ, ΗΡΑΚΛΗΣ (1943), β'. Γέννησις, τόπος: Κρήτη, χρόνος: 1917. Απόφοιτος τοῦ 1943. Διατριβή: **Κύριλλος ὁ Λούκαρις ὡς Πατριάρχης ΚΠόλεως (ΚΡΗΤΗ)**. Διευθυντῆς ἰδιωτικοῦ λυκείου «ὁ Ἀπόλλων», Κρήτη. Ἐκπαιδευτικὸς εἰς τὴν δευτεροβάθμιον ἐκπαίδευσιν. Συνταξιούχος. Ἀπέθανεν. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 72. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 473.

- ΜΠΟΥΡΛΑΚΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (1944). Γέννησις, τόπος: Ἡράκλειον, Κρήτης. Χρόνος: 1921. Απόφοιτος τοῦ 1944. Διατριβή: **Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου καὶ αἱ Ἐνστάσεις τῆς Νεωτέρας Κριτικῆς κατ' Αὐτῆς**. Πρωτοσύγκελλος Κρήτης. Ἐπίσκοπος / Μητροπολίτης Πέτρας 28 Μαΐου 1956/1990, θάν. Τάφος: Κρήτη. Γρατσέα, Γεωργίου, *Δημήτριος Πέτρας* ΘΗΕ 4(1964) 1073-1074. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 473.

- ΒΟΥΖΟΥΝΕΡΑΚΗΣ, ΦΙΛΟΘΕΟΣ (1951). Γέννησις, τόπος: Ἱεράπετρα Κρήτης, Χρόνος: 1927. Απόφοιτος τοῦ 1951. Διατριβή: **Ἡ Διδασκαλία Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως**. Ἐφοίτησε καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Α.Π.Θ. Ὑπηρέτησεν ὡς ἱερεὺς εἰς τὴν ἱερὰν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης, 1951-1956. Πρωτοσύγκελλος Κρήτης, Σεπτ. 1956-31 Μαΐου 1961. Ἐπίσκοπος/Μητροπολίτης Ἱεροπύτνης καὶ Σητείας, 31 Μαΐου 1961-16 Δεκεμβρίου 1993, εὐρὼν τραγικὸν θάνατον. Τάφος: παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, Μητροπολιτικὸν Μέγαρον. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 34. Νανάκη, Ἀνδρέου - Σκυριανοῦ, Ἀνθίμου, *Ὁ Ἱεραπύτνης καὶ Σητείας Φιλόθεος*, θάνατος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 16 Φεβρουαρίου 1994, σ. 7. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 476. Τζεδάκη, Θεοδώρου, Ρεθύμνης, *Φιλόθεος Ἱεραπύτνης καὶ Σητείας*, ΘΗΕ 11(1967) 1129-1130.

Περίοδος Δ΄, 1951-1971 (σύνολον: 37)

- ΔΡΑΚΩΝΑΚΗΣ, ΑΝΘΙΜΟΣ (1956), α΄. Γέννησις, τόπος: Καστέλιον Μεραμβέλλου, Κρήτης. Χρόνος: 1934. Απόφοιτος τοῦ 1956. Διατριβή: **Κύριλλος ὁ Λούκαρις** (ΚΡΗΤΗ). Τερεὺς εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὰς ΗΠΑ. Προϊστάμενος Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἁγίας Τριάδος Νέας Ὑόρκης. Ἐπίσκοπος Χριστουπόλεως, 8 Μαρτίου 1977-(1978) 1979. Βοστώνης, (1978) 1979-1983. Ντένβερ, 1983-1988, πρῶην. Ὀλύμπου, 15 Ὀκτωβρίου 1992. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 45. Παπαϊωάννου, Γεωργίου, *Ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς*, Θεσσαλονίκη, 1985, σελίδες 284-285. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 478.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ (1956), β΄. Γέννησις, τόπος: Καψοδάσος, Σφακιά, Κρήτη. Χρόνος: 1931. Απόφοιτος τοῦ 1956. Διατριβή: **Αἱ Ἀρεταὶ καὶ Κακαὶ τῶν Πρώτων Χριστιανῶν κατὰ τὰς Πράξεις καὶ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον**. Καθηγητῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Γυμνάσιον Πλατανιάς, Πλατανιά, Χανιά, Κρήτη. ΕΧΘ, Ἐπετηρίς, σ. 109. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 478.
- ΜΑΥΡΑΚΗΣ, ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΣ (ΑΝΤΩΝΙΟΣ), 1955. Καταγωγή: Κρήτη, Ἑλλάς. Γέννησις, τόπος: Ἀλεξάνδρεια, Αἰγύπτου. Χρόνος: 1 Σεπτεμβρίου 1932. Απόφοιτος τοῦ 1955. Διατριβή: **Ἡ Ἠθικὴ Διδασκαλία Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως**. Δρ. Φιλοσοφίας: Παν/μιον τοῦ Ντάραμ, Ἀγγλίας. Διατριβή: **Ὁ Γάμος καὶ τὸ Διαζύγιον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Σύγχρονον Ἐποχὴν (1850-1980)**, Ἀθῆναι, 1992, ἀγγλιστί. Διάκονος: 1950, Πρεσβύτερος: 1956. Τερεὺς εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὑποδιευθυντής: Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Βοστώνη, ΗΠΑ. Ἐπίσκοπος Μαρεώτιδος, πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, 16 Νοεμβρίου 1960, (Χειροτονία: 12 Ἰανουαρίου 1970). Ζηνουπόλεως, βοηθὸς εἰς τὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴν Αὐστραλίας, 1 Φεβρουαρίου 1972-1981. Βοηθὸς εἰς τὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴν Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρεταννίας, 1981. Θάν., 9 Αὐγούστου 2002.
- ΖΕΡΒΟΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (1956), γ΄. Γέννησις, τόπος: Καρύδι, Μεραμβέλλου, Κρήτης. Χρόνος: 1930. Απόφοιτος τοῦ 1956. Διατριβή: **Ψευδοδιονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης**. Καθηγητῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως - λυκειάρχης. Λύκειον Γαζίου, Ἡρακλείου, Κρήτης. Θάν. 14 Ὀκτωβρίου 2009. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 86. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 479.

- ΜΑΡΙΝΑΚΗΣ, ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ (1957), α'. Γέννησις, τόπος: Ἡράκλειον, Κρήτης. Χρόνος: 1933. Απόφοιτος τοῦ 1957. Διατριβή: **Ἡ περὶ Θεοῦ Διδασκαλία τοῦ Ἱεροῦ Συνεσίου**. Ἀρχιμανδρίτης. Καθηγητὴς εἰς τὴν Κρήτην. Διευθυντὴς Ἱερατικῆς Σχολῆς Κρήτης. Πρωτοσύγκελλος Κρήτης. Ἰερεὺς εἰς τὴν Μητρόπολιν Κασσανδρείας. Καθηγητὴς. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 86. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 479.
- ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ (1957), β'. Γέννησις, τόπος: Ρέθυμνον, Κρήτη. Χρόνος: 1933. Απόφοιτος τοῦ 1957. Διατριβή: **Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ Κοινωνικὸν Πρόβλημα**. Ἀρχιμανδρίτης. Διευθυντὴς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Κρήτης. Πρωτοσύγκελλος Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κισάμου καὶ Σελίνου. Ἐπίσκοπος / Μητροπολίτης Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου, 8 Φεβρ. 1975 - 30 Αὐγούστου 2006, Κρήτης Ἀρχιεπίσκοπος. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 18. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 479.
- ΞΗΡΟΥΧΑΚΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (1957), γ'. Γέννησις, τόπος: Χανιά, Κρήτη. Χρόνος: 1927. Απόφοιτος τοῦ 1967. Διατριβή: **Ἡ Ἔργασία καὶ τὸ Ἐπάγγελμα κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον**. Ἰερεὺς εἰς τὴν Αὐστράλιαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ΗΠΑ. Θάν., 4 Ἰουνίου 2010. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 103. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 480.
- ΠΑΠΑΤΖΑΝΑΚΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ (1957), δ'. Γέννησις, τόπος: Καμπανοῦ, Χανίων, Κρήτης. Χρόνος: 1934. Απόφοιτος τοῦ 1957. Διατριβή: **Ἡ περὶ τῆς ἀγιότητος καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀναμαρτησίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθόδοξος, βιβλικὴ πατερικὴ καὶ ἄλλη ἀντίληψις**. Λυκειάρχης-Καθηγητὴς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως. Συνταξιούχος. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 115. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 486.
- ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ, ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ (1958), α'. Γέννησις, τόπος: Χανιά, Κρήτης, χρόνος: 1917. Απόφοιτος τοῦ 1958. Διατριβή: **Ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ Εὐαγγελίου**. Ἀρχιμανδρίτης. Σχολάρχης ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡγούμενος, Ἱερὰς Μονῆς Τσαγκαρόλων, Ἀκρωτηρίου. Ἐφυσυχάζων ἐκοιμήθη. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 85. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 481.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (1958), β'. Γέννησις, τόπος: Μοῖρες, Κρήτη. Χρόνος: 1935. Απόφοιτος τοῦ 1958. Διατριβή: **Ἡ θεοδικία κατὰ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ**. Ἀνώτεραι σπουδαὶ εἰς τὴν Γαλλίαν.

Αρχιμανδρίτης. Ἰερεὺς εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Σχολάρχης - Καθηγητὴς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως, μὲ βαθμὸν γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἱερατικῶς προϊστάμενος ἱεροῦ ναοῦ ἁγίου Δημητρίου Παλαιοῦ Ψυχικοῦ. Συγγραφεύς. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 109. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 481.

- ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΗΣ, ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ (1958), γ'. Γέννησις, τόπος: Ρέθυμνον, Κρήτη. Χρόνος: 1935. Ἀπόφοιτος τοῦ 1958. Διατριβή: **Ἡ περὶ γνώσεως διδασκαλία Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ**. Ἀνώτεροι σπουδαὶ εἰς τὴν Γερμανίαν. Δρ. τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν. Ἡγούμενος Ἱερᾶς Μονῆς Βλατάδων, Θεσσαλονίκης, Ἑλλάς. Μητροπολίτης Μιλητουπόλεως, Σεπτ. 1970 (χειροτονία: 26 Νοεμβρίου 1970) - 13 Φεβρουαρίου 1975. Ὑφηγητὴς Θεολογικῆς σχολῆς Α.Π.Θ. 1969. Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας, 13 Φεβρουαρίου 1975. Κοσμήτωρ - Καθηγητὴς τῆς ἱερᾶς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλίας (1986-). Συμπρόεδρος τῆς μικτῆς θεολογικῆς ἐπιτροπῆς διαλόγου ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 481. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 481. Τοῦ ἰδίου, *Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Ἡ Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐστραλίας*, Θεσσαλονίκη, 1954, σελίδες 187-286.

- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ (1958), δ'. Τόπος γεννήσεως: Κρήτη. Ἀπόφοιτος τοῦ 1958. Διατριβή: **Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαι Ἀποστολικά Ἐκκλησίαι τῆς Μακεδονίας**. Καθηγητὴς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Θάνατος εἰς τὴν Κρήτην. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 482.

- ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΑΚΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (1958) ε'. Γέννησις, τόπος: Ρέθυμνον, Κρήτη, χρόνος: 1932. Ἀπόφοιτος τοῦ 1958. Διατριβή: **Ἡ Δαιμονολογία κατὰ τοὺς Πατέρας τῶν ἑξ πρώτων αἰώνων**. Καθηγητὴς εἰς τὴν Κρήτην. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 69. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 482.

- ΚΟΥΜΕΡΤΖΗΣ, ΠΑΥΛΟΣ (1958), στ'. Γέννησις, τόπος: Μέσα Λασιθί, Λασιθίου, Κρήτης, Χρόνος: 1936. Ἀπόφοιτος τοῦ 1958. Διατριβή: **Ἀνδρέας ὁ Κρήτης καὶ ἡ συμβολὴ αὐτοῦ ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησιαστικῇ Ὑμνολογίᾳ (ΚΡΗΤΗ)**. Πρωτοπρεσβύτερος. Ἱερὰ Μητρόπολις Πέτρας. Ἀρχιερ. ἐπίτροπος ἐπαρχίας Λασιθίου, Ἱερατ. προϊστάμενος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίας Ἀννης Τζερμιάδων. Συνταξιούχος

καθηγητής μέσης εκπαίδευσης. Θάν., 2010. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 71. Σταυρίδου, Β.Θ, *Χάλκη*, σ. 482.

- ΣΠΑΝΟΥΔΑΚΗΣ, ΚΥΡΙΑΚΟΣ (1959), α΄. Τόπος γεννήσεως: ή Κρήτη. Απόφοιτος τοῦ 1959. Διατριβή: **Ἡ περὶ οἰκογενείας, πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου**. Καθηγητής εἰς τήν Κρήτην (Ἑλλάδα). Θάνατος: 1992. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 483.

- ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ, ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ (1959), β΄. Γέννησις, τόπος: Ἀργυρούπολις, Ρεθύμνου, Κρήτη. Χρόνος: 1936. Απόφοιτος τοῦ 1959. Διατριβή: **Τὰ κατὰ τὸν Θεόκλητον Φαρμακίδην καὶ ή δογματική αὐτοῦ διδασκαλία**. Λαϊκός. Διευθυντής γυμνασίου-καθηγητής μέσης εκπαίδευσης. 5ον γυμνάσιον Χανίων, Κρήτη. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 50. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 484.

- ΛΑΜΠΑΡΔΑΚΗΣ, ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (1960), α΄. Γέννησις, τόπος: Βουκολιάι, Κισάμου, Χανίων, Κρήτη, χρόνος: 1936. Απόφοιτος τοῦ 1960. Διατριβή: **Ἡ ήθική διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ**. Ἀνώτεραι σπουδαὶ εἰς τήν Γερμανίαν. Ἱερεὺς εἰς τήν Γερμανίαν. Ἐπίσκοπος Ἐλαίας, βοηθός εἰς τήν Μητρόπολιν Γερμανίας, 21 Μαρτίου 1972-29 Σεπτ. 1980. Γερμανίας, 29 Σεπτ. 1980-. Πρόεδρος εἰς τὰς διμερεῖς θεολογικὰς συναντήσεις μεταξὺ θεολόγων τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας τῆς Γερμανίας. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 80. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 484.

- ΣΩΜΑΡΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ (1960), β΄. Γέννησις, τόπος: Κυπάρισσος, Τεμένους, Ἡρακλείου, Κρήτη, χρόνος: 1936. Απόφοιτος τοῦ 1960. Διατριβή: **Τὸ περὶ τὰς πλάνας καὶ τὴν καταδίκην τοῦ Ὀριγένους θεολογικὸν πρόβλημα**. Πρωτοπρεσβύτερος. Ἱερατ. προϊστάμενος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀναλήψεως Ἡρακλείου. Καθηγητής μέσης εκπαίδευσης εἰς τήν Κρήτην. Συνταξιούχος καὶ ἐκ τῶν δύο. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 138. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 484.

- ΓΕΡΓΙΑΝΝΑΚΗΣ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ (1960), γ΄. Γέννησις, τόπος: Αὐγενική, Ἡρακλείου, Κρήτη, χρόνος: 1935. Απόφοιτος τοῦ 1960. Διατριβή: **Τὰ κατὰ τὸ Αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος**. Ἀνώτεραι σπουδαὶ εἰς τὰς ΗΠΑ. Μάγιστρος τῆς Θεολογίας. Ἱερεὺς εἰς τὰς ΗΠΑ καὶ τὸν Καναδᾶν. Ἐπίσκοπος Ἀμμισσοῦ, 13 Ἀπρ. 1978-1979 (;) - Μητροπολίτης Ἀγίου Φραγκίσκου, 1979 (;) - 25 Δεκεμβρίου

2004, Θάν. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 35. Παπαϊωάννου, Γεωργίου, *Η Όδύσσεια του Έλληνισμού της Αμερικής*, Θεσσαλονίκη, 1985, σελίδες 280-281. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 484.

- ΜΑΝΙΟΥΔΑΚΗΣ, ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ (1960), δ'. Γέννησις, τόπος: Ήράκλειον, Κρήτη, χρόνος: 1937. Απόφοιτος του 1960. Διατριβή: **Περὶ ψυχῆς, καὶ δὴ ὑγιούς καὶ νοσοῦσης καὶ τῆς θεραπείας αὐτῆς κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν**. Δρ. φιλ. (Θεολ.), ἀνώτεραι σπουδαὶ εἰς τὰς ΗΠΑ καὶ τὸ ΑΠΘ. Πρωτοπρεσβύτερος. Ἱερεὺς καὶ καθηγητῆς εἰς τὰς ΗΠΑ καὶ τὴν Ἑλλάδα. Μέλος τοῦ διδακτικοῦ σώματος τοῦ ΑΠΘ καὶ εἰς τὰς ΗΠΑ. Ἀπέθανεν. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 84. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 485.

- ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ΔΑΜΙΑΝΟΣ (1961), α'. Γέννησις, τόπος: Έπανοχώρι, Χανίων, Κρήτη, χρόνος: 1939. Απόφοιτος του 1961. Διατριβή: **Ἡ Ἠθικὴ Διδασκαλία Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ**. Καθηγητῆς. Βοηθὸς εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν. Νομικός. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 127. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 485.

- ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ (1961), β'. Γέννησις, τόπος: Κρήτη, χρόνος: 1936. Απόφοιτος του 1961. Διατριβή: **Γρηγόριος ὁ Νεοκαισαρείας ὡς Πατὴρ καὶ Διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας**. Ἱερεὺς ἑγγαμος, εἰς τὰς ΗΠΑ. Θάν. εἰς τροχαῖον δυστύχημα εἰς τὴν Κύπρον, 2 Αὐγούστου 2007. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 64., Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 485.

- ΓΙΓΟΥΡΤΑΚΗΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (1961), γ'. Τόπος γεννήσεως: Κρήτη. Απόφοιτος του 1961. Διατριβή: **Ἡ περὶ Μοναχισμοῦ Διδασκαλία τοῦ Εὐσταθίου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης**. Ἱερεὺς καθηγητῆς εἰς τὴν Κρήτην. Θάνατος: 1989. Τάφος: Κρήτη. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 485.

- ΚΥΠΡΙΩΤΑΚΗΣ, ΚΥΡΙΛΛΟΣ (1961), δ' Γέννησις, τόπος: Πύργος, Ήρακλείου, Κρήτης, χρόνος: 1932. Απόφοιτος του 1961. Διατριβή: **Ὁ Μοναχισμὸς κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον**. Ἐπιμελητῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης (1961-1962). Πρωτοσύγκελλος Κρήτης. Ἐπίσκοπος/Μητροπολίτης Κισάμου καὶ Σελίνου, 8 Φεβρ. 1975-15 Νοεμβρίου 1979. Γορτύνης καὶ Ἀρκαδίας 15 Νοεμβρίου 1979. 23 Ἀπρ. 2005, θάν. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 75. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 486.

- ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ, ΣΤΑΥΡΟΣ (1962) α'. Γέννησις, τόπος: Κρήτη, χρόνος: 1937. Απόφοιτος του 1962. Διατριβή: **Περὶ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ**

ἀφορισμοῦ. Λαϊκός. Καθηγητὴς μέσης ἐκπαίδευσως. Σητεία, Κρήτη. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 55. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 487.

- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ (1962), β'. Γέννησις, τόπος: Ἡράκλειον, Κρήτης, χρόνος: 1937. Ἀπόφοιτος τοῦ 1962. Διατριβή: **Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Διοικητικὸν Σύστημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης** (ΚΡΗΤΗ). Πρωτοπρεσβύτερος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ἱερατ. προϊστάμενος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, Ἡρακλείου, Κρήτης. Καθηγητὴς μέσης ἐκπαίδευσως, γυμνασιάρχης - λυκειάρχης. Ἐφησυχάζων. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 110. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 487-488.

- ΜΕΝΤΙΔΑΚΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ (1962), γ'. Γέννησις, τόπος: Ἡράκλειον, Κρήτης, χρόνος: 1937. Ἀπόφοιτος τοῦ 1962. Διατριβή: **Ἡ Ἠθικὴ Διδασκαλία τῶν Ἀπολογητῶν τοῦ Β' καὶ Γ' μ.Χ. αἰῶνος.** Πρωτοπρεσβύτερος. Ἱερατ. προϊστάμενος Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, Ἡρακλείου, Κρήτης. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 91. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 488.

- ΣΗΜΑΝΔΗΡΑΚΗΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (1963), α'. Γέννησις, τόπος: Μαλάθυρος, Κισάμου, Χανίων, Κρήτη, χρόνος: 1939. Ἀπόφοιτος τοῦ 1963. Διατριβή: **Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας** (ΚΡΗΤΗ). Ἀνώτεραι σπουδαί, Δρ. Θεολ. Πρωτοπρεσβύτερος. Ἱερὰ Μητρόπολις Ἑλβετίας. Ἱερατ. προϊστάμενος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίας Ἐλισάβετ - Ἀγίου Δημητρίου, Ζυρίχης, Ἑλβετίας. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 134. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 488.

- ΨΥΛΛΑΚΗΣ, ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ (1963), β'. Γέννησις, τόπος: Καστέλλι, Πεδιάδος, Ἡρακλείου, Κρήτη, χρόνος: 1940. Ἀπόφοιτος τοῦ 1963. Διατριβή: **Αἱ τέσσαρες μακραὶ νηστεῖαι.** Καθηγητὴς μέσης ἐκπαίδευσως, 4ον γυμνάσιον Ἡρακλείου, Κρήτης. Διευθυντὴς γυμνασίου Καστελλίου Πεδιάδος. Συνταξιούχος. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 160. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 488.

- ΡΟΔΟΥΣΑΚΗΣ, ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ (1963), γ'. Γέννησις, τόπος: Ἡράκλειον, Κρήτης, χρόνος: 1936. Ἀπόφοιτος τοῦ 1963. Διατριβή: **Ὁ τόπος τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου Γολγοθᾶς-Κρανίου τόπος ἐν Ἱεροσολύμοις.** Ἱερεὺς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀρχιεπίσκοπος / Μητροπολίτης Σεβαστείας (6 Νοεμβρίου) 1976-.... Πατριαρχεῖον Ἱερο-

σολύμων. Μέλος τῆς ἱεῤῥας συνόδου. Πέτρας. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 130. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 489.

- ΤΣΙΤΣΙΡΙΔΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ (1963), δ'. Γέννησις, τόπος: Ἀσκούφου, Σφακιών, Κρήτης, χρόνος: 1939. Ἀπόφοιτος τοῦ 1963. Διατριβή: **Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Ρωσσίᾳ**. Πρωτοπρεσβύτερος. Ἱερατ. προϊστάμενος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος Χαλέπας, Χανίων, Κρήτη. Νῦν ἐφημέριος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Στεφάνου Νταχάου τῆς Βαυαρίας, Γερμανίας. Καθηγητῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν Γερμανίαν (Μόναχον). ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 146. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 489.

- ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ (1964). Γέννησις, τόπος: Μυρτιά, Πεδιάδος, Ἡρακλείου, Κρήτης, χρόνος: 1940. Ἀπόφοιτος τοῦ 1964. Διατριβή: **Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς** (ΚΡΗΤΗ). Πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἱερατ. προϊστάμενος Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Γεωργίου Πόρου, Ἡρακλείου. Γραμματεὺς: γραφεῖα Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης. Καθηγητῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 40. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 490.

- ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (1965), α'. Γέννησις, τόπος: Καστέλλι, Κισάμου, Κρήτης, χρόνος: 1929. Ἀπόφοιτος τοῦ 1965. Διατριβή: **Διορθόδοξοι Σχέσεις κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ κ' αἰῶνος**. Ἱερεὺς εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Κίτρους. Καθηγητῆς. Μητροπολίτης Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως, 26 Μαΐου 1974-2004, παραίτησις. Ἑκοιμήθη, 9 Αυγ. 2008. ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 79. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 491.

- ΛΑΡΕΝΤΖΑΚΗΣ, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (1965), β'. Γέννησις, τόπος: Κρήτη, χρόνος: 1942. Ἀπόφοιτος τοῦ 1965. Διατριβή: **Ἡ περὶ Θείας Χάριτος διδασκαλία**. Ἀνώτεραι σπουδαὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα, Δρ. Θεολ. Καθηγητῆς τοῦ Παν/μίου τοῦ Γκράτς, Αὐστρίας. Ἀντιπρόσωπος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Αὐστρίας εἰς τὸ τοπικὸν συμβούλιον Ἐκκλησιῶν τοῦ Γκράτς. Ὁφικίαλος: πρωτονοτάριος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου (ὁ β'). ΕΘΧ, Ἐπετηρίς, σ. 81. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 491.

- ΞΕΞΑΚΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ (1965), γ'. Γέννησις, τόπος: Σπήλι, Ρεθύμνου, Κρήτη, χρόνος: 1942. Ἀπόφοιτος τοῦ 1965. Διατριβή: **Νεμέσιος ὁ Ἐμέσης**. Δρ. Θεολ. Παν/μίου Ἀθηνῶν. Ἀνώτεραι σπουδαί. Ἐπίκουρος καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν. Ἀνα-

πληρωτής καθ. Καθηγητής Παν/μίου. Κοσμήτωρ. Συνταξιούχος / Όμότιμος Κ. Π., Χαρτοφύλαξ της ΜΧΕ, 7 Μαρτίου 2009. ΕΘΧ. Έπετηρίς, σ. 103.

- ΤΖΑΤΖΑΝΗΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (1965), δ΄. Γέννησις, τόπος: Βουτᾶς, Χανίων, Κρήτης, χρόνος: 1938. Απόφοιτος τοῦ 1965. Διατριβή: **Τὸ Βάπτισμα ἐξ ἐπόψεως κανονικῆς**. Πρωτοπρεσβύτερος. Ίερατ. προϊστάμενος Ίεροῦ Ναοῦ ἀποστόλου Παύλου Νυρεμβέργης, Γερμανίας. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 140. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 492.

- ΔΡΑΚΩΝΑΚΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (1966), α΄. Γέννησις, τόπος: Καστέλλι, Λασιθίου, Κρήτης, χρόνος: 1937. Απόφοιτος τοῦ 1966. Διατριβή: **Οἱ μικτοὶ γάμοι ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ**. Πρωτοπρεσβύτερος. Ίερεὺς εἰς τὴν Κρήτην. Ίερατ. προϊστάμενος Ίεροῦ Ναοῦ Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος Βερολίνου, Γερμανίας. Καθηγητὴς μέσης ἐκπαίδευσως. Συνταξιούχος καὶ ἐκ τῶν δύο. ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 45. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 493.

- ΚΑΝΙΑΔΑΚΗΣ, ΜΙΧΑΗΛ (1966), β΄. Γέννησις, τόπος: Ἀρκαλοχώρι, Ἡρακλείου, Κρήτης, χρόνος: 1943. Απόφοιτος τοῦ 1966. Διατριβή: **Αἱ διδασκαὶ καὶ ἡ Πέτρα Σκανδάλου Ἡλίας τοῦ Μηνιάτη**. Ίερατ. Προϊστάμενος Ίεροῦ Ναοῦ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἀρκαλοχωρίου, Ἡρακλείου, Κρήτης. Καθηγητὴς μέσης ἐκπαίδευσως. Λυκειάρχης. Οἱ δύο τελευταῖοι τοῦ 1966 εἶναι οἱ τελευταῖοι ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς ἐκ Κρήτης. Ίερατ. Προϊστάμενος Ναοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Φορτέτσας, ΕΘΧ, Έπετηρίς, σ. 60. / ὁμοίως. Σταυρίδου, Β.Θ., *Χάλκη*, σ. 493.

ΜΕΡΟΣ ΙΙ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ (ΣΚΕΨΕΙΣ, ΚΡΙΣΕΙΣ, ΣΥΝΟΨΙΣ)

Εἰς τὸ Μέρος Ι παρετέθησαν οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Χάλκης, οἱ γεννηθέντες ἢ καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Κρήτην, οἱ ὅποιοι ὑπηρετήσαν ἢ ἐργάζονται εἰς τὴν Κρήτην, εἴτε καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὴν.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι τὸ γεγονός ὅτι σχεδὸν κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀποφοίτους τῆς Χάλκης, τοὺς μὴ γεννηθέντας ἢ μὴ καταγομένους ἀπὸ τὴν Κρήτην δὲν ὑπηρετοῦν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Κρήτης. Ὡς πιθανοὶ λόγοι τοῦ φαινομένου αὐτοῦ θὰ ἦτο δυνατόν ἴσως ὅπως προσαχθοῦν οἱ ἀκόλουθοι:

α) Τὸ ἡμιαυτόνομον καθεστὼς τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης.

β) Ἡ ἀγάπη τῶν Κρητῶν πρὸς τὴν πατρίδα αὐτῶν.

γ) Τὸ τοπικὸν πνεῦμα, ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς Κρήτας.

Ἀκολουθεῖται ἡ αὐστηρῶς χρονολογικὴ σειρὰ τῆς ἀποφοιτήσεως αὐτῶν ἀπὸ τὴν σχολήν. Ὁ πρῶτος ἀπόφοιτος εἶναι τῆς τάξεως τοῦ 1854, ὁ Πηγὰς Κύριλλος, ποὺ ὑπηρέτησεν ὡς διάκονος καὶ οἱ δύο τελευταῖοι: οἱ Δρακωνάκης Κωνσταντῖνος καὶ Κανιαδάκης Μιχαήλ, ἀμφότεροι πρωτοπρεσβύτεροι, καὶ καθηγηταὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως, τῆς τάξεως τοῦ 1966.

Οἱ ἀπόφοιτοι τοποθετοῦνται μέσα εἰς δύο ὑποδιαιρέσεις:

1. Ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία (1844-1923).

2. Ἡ Τουρκικὴ Δημοκρατία (1923-1971).

Καὶ εἰς τέσσαρας περιόδους τῆς λειτουργίας τῆς σχολῆς: Α' (1844-1919). Β' (1919-1923). Γ' (1923-1951). Δ' (1951-1971).

Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀποφοίτων, ποὺ παρατίθενται φθάνει τοὺς 75. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ κατὰ τοὺς ὀθωμανικοὺς χρόνους εἶναι 32 καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ 1923 καὶ ἐξῆς 43. Κατὰ περιόδους: Α' (1844-1919). Β' (1919-1923): 3. Περίοδος πειραματισμῶν. Γ' (1923-1951): 6. Περίοδος ἀναπροσαρμογῆς καὶ ἐπιβιώσεως τῆς σχολῆς. Δ' (1951-1971): 37. Σύνολον: 75.

Καθὼς φαίνεται ὑπάρχουν ἕνας εἰς κάθε μίαν τάξιν, τὸ α' τὸ 1854, εἴτε καὶ δύο (1869) ἢ περισσότεροι, τὸ πλεῖστον δὲ 6 κατὰ τὸ ἔτος 1958.

Καὶ δύο ἀδελφοί, οἱ Δρακωνάκης Ἀνθιμος (1956) ἐπίσκοπος Ὀλύμπου καὶ Κωνσταντῖνος (1966), πρωτοπρεσβύτερος.

Διὰ κάθε ἕνα ἀπὸ αὐτοὺς δίδεται μία σύντομος βιογραφικὴ ἐνημέρωσις. Καταγωγή, τόπος καὶ χρόνος γεννήσεως. Ἐλέχθη προηγουμένως ὅτι ὅσοι ἐγεννήθησαν ἢ κατάγονται ἀπὸ τὴν Κρήτην. Κρητικῆς καταγωγῆς δύο, οἱ Μακράκης Ἰωακείμ (1858) καὶ Ζερβουδάκης Γρηγόριος (1882), ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Σίφνον, ἐνῶ ἕνας, ὁ Ξηρουδάκης Εὐμένιος (1875), μητροπολίτης Κρήτης, εἰς τὴν Κπολιν.

Ἔτος ἀποφοιτήσεως καὶ ὁ τίτλος τῆς ἐναισίμου ἐπὶ πτυχίῳ διατριβῆς. Ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἐκ τῆς Δωδεκανήσου ἀποφοίτους τῆς σχολῆς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κανεὶς δὲν ἡσχολήθη μὲ θέμα σχετιζόμενον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν, ἀρκετοὶ εἶναι οἱ ἐκ Κρήτης ἀπόφοιτοι (δέκα περίπου), ποὺ ἔλαβον θέμᾶ συνδεόμενον πρὸς τὸν τόπον

τῆς προελεύσεώς των: Νινολάκης, Ἀγαθάγγελος (1902). Χαραλαμπάκης, Χαράλαμπος (1904). Κατσαράκης, Κωνσταντῖνος (1913). Ψαλλιδάκης, Εὐγένιος (1936). Κριτσωτάκης, Ἡρακλῆς (1943). Δρακωνάκης, Ἀνθιμος (1956). Κουμερτζής, Παῦλος (1958). Παπαδημητρίου, Ἀντώνιος (1962). Σημανδηράκης, Ἐμμανουήλ (1964).

Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐπεδόθησαν καὶ εἰς ἀνωτέρας σπουδὰς, λαβόντες τὸ δίπλωμα τοῦ μαγίστρου ἢ τοῦ διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς θεολογίας.

Ἀρχατζικάκης, Ἰάκωβος (1847), ἀνώτεραι σπουδαί.

Βουζουνεράκης, Φιλόθεος (1951), ὁμοίως.

Παπαδάκης, Κωνσταντῖνος (1958), ὁμοίως.

Χαρκιανάκης, Στυλιανός (1958), δρ. τῆς θεολ.

Λαμπαρδάκης, Αὐγουστίνος (1960), ἀνώτεραι σπουδαί.

Γεργιαννάκης, Ἀντώνιος (1960), μάγιστρος θεολ.

Μανιουδάκης, Χρυσόστομος (1960), δρ. φιλ. (θεολ.).

Σημανδηράκης, Ἐμμανουήλ (1963), δρ. θεολ.

Λαρεντζάκης, Γρηγόριος (1965), δρ. θεολ. (φιλ.).

Ξεξάκης, Νικόλαος (1965). Δρ. θεολ.

Ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀξιόλογον συγγραφικὴν δρᾶσιν.

Ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀπὸ αὐτοὺς εἰσῆλθον εἰς τὴν ἱερωσύνην, ἄγαμοι ἢ ἔγγαμοι.

Ἀπὸ τοὺς ἱερωθέντας ἓνας, ὁ Ζερβουδάκης, Γρηγόριος (1882) Ζ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον (1923-1924).

Ἄλλοι τίτλοι ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμόν.

Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἐκ Κρήτης ἀποφοίτους, ποὺ ἔγινεν ἱεράρχης ὑπῆρξεν ὁ Πηγάς Γεράσιμος (1862), ὡς ἀρχιεπίσκοπος / Μητροπολίτης Καρπάθου καὶ Κάσου.

Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἐκ Κρήτης ἀποφοίτους τῆς σχολῆς (1864), ὁ ὁποῖος ἐξελέγη ἐπίσκοπος καὶ μητροπολίτης Κρήτης ὑπῆρξεν ὁ Καστρινογιαννάκης Τιμόθεος. Ἐπίσκοπος Χερρονήσου (1870-1882). Μητροπολίτης Κρήτης (1882-1897).

Ἐκτοτε ὅλοι οἱ μητροπολίται / ἀρχιεπίσκοποι Κρήτης, ἀπὸ τοῦ Καστρινογιαννάκη Τιμοθέου μέχρι τοῦ Ψαλλιδάκη Εὐγενίου (1936, 1950-1978) ἦταν ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς τῆς Χάλκης, καθὼς καὶ ἓνας ὑπολογίσιμος ἀριθμὸς ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους / μητροπολίτας τῆς Κρήτης καὶ οὐδεὶς μὴ Κρῆς ἐξελέγετο ἐπίσκοπος ἢ μητροπολίτης

(ἀρχιεπίσκοπος) εἰς τὴν Κρήτην. Ἀπόφοιτος τῆς Θ.Σ.Χ. εἶναι καὶ ὁ παρὼν ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης Ἀθανασιάδης Εἰρηναῖος (2006-).

Ἐνῷ ἡ διοικοῦσα Ἐκκλησία στέλλει ἀρκετοὺς Κρητικοὺς κληρικοὺς καὶ ιεράρχας εἰς ἄλλας περιοχὰς ἐκτὸς τῆς Κρήτης, εἰς τὰς ἀνὰ τὸν κόσμον ἐπαρχίας τοῦ κλίματος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου.

Ἰεράρχαι ἀνεδείχθησαν καὶ εἰς ἄλλας ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας:

α) Ἀλεξανδρείας, Τριανταφυλλίδης Μιχαήλ (1890) καὶ Κατσαράκης Κωνσταντῖνος (1913), Καρθαγένης, Λεοντοπόλεως.

β) Ἱεροσολύμων, Ροδουσάκης Κορνήλιος (1963), Σεβαστείας.

Διεκρίθησαν καὶ οἱ παραμείναντες εἰς τὸν β' βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης, τοῦ πρεσβυτέρου, ὡς ἄγαμοι ἢ ἔγγαμοι κληρικοί. Αὐτοὶ ὑπηρετοῦν εἰς μονάς, εἰς ἐνορίας, τελοῦντες τὰ μυστήρια, κηρύττοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ παραμένοντες εἰς τὸ πλευρὸν τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τὴν δευτεροβάθμιον καὶ τὴν τριτοβάθμιον.

Μνημονεύονται καὶ οἱ διάκονοι, ὅπως ἦσαν: οἱ Πηγᾶς Κύριλλος (1854), Ἀρκαδιώτης Καλλίνικος (1867).

Οἱ δὲ ἐκ τῶν ἀποφοίτων λαϊκοί, ὡσὰν τοὺς κληρικούς, ἐργάζονται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, γενικῶς τὴν δευτεροβάθμιον, ὡς καθηγηταί, γυμνασιάρχαι, λυκειάρχαι, σχολάρχαι ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν καὶ τὴν τριτοβάθμιον.

Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τῆς Χάλκης ἀνέδειξε καὶ δύο καθηγητὰς ἐκ τῶν σπλάγχχνων τῆς, διδάξαντας εἰς τὸ θεολογικὸν τμήμα αὐτῆς, τοὺς Κανάκην Ἰλαρίωνα (1869), ἀρχιμανδρίτην καὶ Ξηρουδάκην Εὐμένιον (1875), μετέπειτα μητροπολίτην Κρήτης, ἐπιμελητὴν δὲ αὐτῆς τὸν Κυπριωτάκην Κύριλλον (1961) μητροπολίτην Γορτύνης καὶ Ἀρκαδίας.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς, ὡς μέλη τοῦ καθηγητικοῦ σώματος εἰς Πᾶν/μιά ἐκτὸς τῆς σχολῆς τῆς Χάλκης ἐδίδαξαν οἱ κάτωθι.

Χαρκιανάκης Στυλιανός (1958), ὑφηγητὴς εἰς τὸ ΑΠΘ, κοσμήτωρ καὶ καθηγητὴς εἰς τὴν ἱερὰν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, Σύδνεϋ, Αὐστραλίας.

Μανιουδάκης Χρυσόστομος (1960), εἰς τὸ ΑΠΘ καὶ τὰς ΗΠΑ.

Λαρεντζάκης, Γρηγόριος (1965), καθηγητὴς τοῦ Παν/μίου τοῦ Γκράτζ, Αὐστρίας.

Ξεζάκης Νικόλαος (1965), ἐπίκουρος καθηγητὴς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν, ἀναπληρωτὴς κ/τῆς καὶ καθηγητὴς πᾶν/μίου.

Ὁφφικίαλοι τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου:

Πετράκης Έμμανουήλ (1913), διδάσκαλος τοῦ γένους. Ξεζάκης Νικόλαος (1965). Χαρτοφύλαξ.

Λαρεντζάκης Γρηγόριος (1965), πρωτονοτάριος.

Ὁ θάνατος καὶ ὁ τάφος αὐτῶν.

Τέλος δὲ ὁ χαρακτηρισμός των.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 1971 μὴ λειτουργία τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης ἐπέφερεν ἤδη μίαν αἰσθητὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐκ τῆς Χάλκης θεολογικῶν στελεχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον ἐπαρχιῶν του. Τὸ τί ἐπιφυλάσσεται διὰ τὴν Χάλκην μελλοντικῶς καὶ τί θὰ συμβῇ ἀπὸ πλευρᾶς θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ, ἄνευ τῆς Χάλκης, τὸ γνωρίζει μόνον ὁ Θεός.

Ὁ ὁμιλῶν θὰ θεωρήσῃ τὸν ἑαυτόν του εὐτυχῇ ἐὰν ἡ παροῦσα ὁμιλία του, εἰσηγητικὴ εἰς τὸ θέμα, δώσῃ τὴν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Κρήτας καὶ ἑτέρους ἀποφοίτους τῆς σχολῆς εἴτε καὶ ἄλλους συγγραφεῖς ὅπως ἀσχοληθοῦν εὐρύτερον ἢ εἰδικώτερον μὲ τὸ γενικὸν θέμα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἐπὶ μέρους εἰς αὐτὴν θιγόμενα σημεῖα.

Εὐχαριστῶ!

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. ΓΡΑΠΤΑ ΠΕΡΙ ΧΑΛΚΗΣ

Χαρκιανάκη, Στυλιανοῦ (Αὐστραλίας), Μνήμη Μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου, *Ἐπετηρὶς Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης*, Ἀθῆναι, 1980, σελίδες 137-143. Ἐκκλησία 72(1995) 154-157.

Δρακωνάκη, Ἀνθίμου (Ὀλύμπου), *Ἐκδρομὴ στὸν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας*, Νῆσος Ἑρατεινὴ, Νέα Ὑόρκη, 1986, σελίδες 11-13.

Γεωργιαννάκη, Ἀντωνίου (Ἀγίου Φραγκίσκου), *Ἡ Ἐπιστροφή*, αὐτ., σελίδες 15-18.

Ξηρουχάκη, Κωνσταντίνου, *Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν Ἀποφοίτησίν μου*, Ἰούνιος 1957, αὐτ., σελίδες 61-62.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αἰμιλιανοῦ Μιλήτου (Τσακόπουλου), *Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι... τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ὁρθοδοξία 31 (1956) 417-. Καὶ ἐν Σταυρίδου, Β.Θ., ὁ Αὐτὸς Τίτλος, Β' ἔκδ., Ἰ. Μητρ/λις Ἀλεξανδρουπόλεως, 2000.

Ἀντουράκης, Γ., Εὐμένιος Ξηρουδάκης, *Ὁ Λόγιος καὶ Ἀγωνιστὴς Τεράρχης*, Ἀθῆναι, 1990.

- Βιδαλάκη, Λ.**, *Παρθένιος Περίδης*, Ἀθῆναι 1970.
- Γερμανοῦ Σάρδεων**, *Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης*, Ἀλεξάνδρεια, 1936.
- Δετοράκη, Θ.**, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης κατὰ τὴν Τουρκοκρατία (1645-1989)*, σελίδες 435-457.
- , *Ἡ Τουρκοκρατία στὴν Κρήτη (1669-1989)*, σελίδες 333-436, στὸ δίτομον ἔργον Κρήτη: Ἱστορία καὶ Πολιτισμός, τ. Β΄, Κρήτη, 1988.
- , *Ἱστορία τῆς Κρήτης*, β΄ ἔκδ., Ἡράκλειον, 1990, Βιβλιογραφία, σελίδες 473-523.
- Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης**, *Ἐπετηρὶς Μελῶν*, Ἀθῆναι, 1992, β΄ ἔκδ., 2009.
- Ἡμερολόγιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἔτους 1995, Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, 1995. Ἔτος 2011, 2011.
- Νανάκη, Α.Α.**, *Τὸ Ἐπισκοπικὸ Ζήτημα 1880-1882 καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης*, Κατερίνη, 1992.
- Σταυρίδου, Βασιλείου Θ.**, *Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης*, β΄ ἔκδ., Θεσσαλονίκη, 1988. Βιβλιογραφία σελίδες 631-659. Τόμος Β΄, Συμπλήρωμα, 1985-2000, 2001.
- , *Ἡ Ἐκκλησία Κρήτης, εἰς Ἑλβετίας Δαμασκηνοῦ*, ἔκδ., Ἀναφορὰ εἰς Μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου, 1914-1986, 5(1989) 11-32. Βιβλιογραφία.
- Νέα Χριστιανικὴ Κρήτη 3(1991) τεύχη 5-6, ἀν. Ρέθυμνον, 1991.
- , *Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, Μία Συνοπτικὴ Θεώρησις*, Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, 1994, Βιβλιογραφία.
- Τζεδάκη, Θεοδώρου** (Ρεθύμνης), *Κρήτης Μητρόπολις*, ΘΗΕ 7(1965), 1013-1030.
- , *Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι, 1967.
- Τωμαδάκη, Νικολάου Β.**, *Σύντομον Διάγραμμα τῆς Ἱστορίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 14 (1960) 3-32, 156-163, ἀν. Ἀθῆναι, 1959.
- , *Κρήτη* (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία), ΘΗΕ 7(1965) 967-979.
- , *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645-1989)*, Α΄ Αἰ Πηγáι, Ἀθῆναι, 1974.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἡ ἐργασία αὕτη, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν συμπόσιον μετὰ τὸν τίτλον: *Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης μετὰ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα*, 8-9 Νοεμβρίου 1995, Ἡράκλειον, Κρήτη, ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τῆς 100 ἐτηρίδος τοῦ Ἱ. Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ (1895-1995), ἐνεφανίσθη εἰς τὸν τόμον τοῦ συμποσίου:

...*Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίου Μηνᾶ, Τὰ Πεπραγμένα τῶν ἑορταστικῶν Ἐκδηλώσεων* (5-12 Νοεμβρίου 1995), ἀνάτυπον, Ἀθ., 1997, σελίδες 179-194 καὶ τὸ περιοδικὸν *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 79 (1996) 983-1012.

Ἦδη παρῆλθε μία 15ετία ἀπὸ τὴν σύγκλησιν τοῦ συμποσίου ἐκείνου, μετὰ τὰς ἐν τῷ μεταξύ ἐπελθούσας ἀναλόγους ἱστορικὰς ἐξελίξεις, ἐξ οὗ καὶ ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως μετὰ τὰς σχετικὰς συμπληρώσεις καὶ προσθήκας δημοσιευθῇ αὕτη εἰς β' ἔκδοσιν.

Πρὸς τοῦτο ἐνισχυτικὴ ὑπῆρξεν ἡ εὐγενὴς ἐκδήλωσις τοῦ γόνου τῆς εὐάνδρου Κρήτης, Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου, ὅπως συμπεριληφθῇ αὕτη εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦτο, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ τὸν εὐχαριστῶ.

Ἐπίσης εὐχαριστῶ καὶ τοὺς πανοσ. Ὑπογραμματέα τῆς Ἱ. Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κ. Ἰωακεῖμ καὶ ἀγαπητόν μου μαθητὴν ἐκ Κρήτης κ. Νικηφόρον Ψυλλάκην (1963) διὰ τὴν συνεργασίαν των κατὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς β' ταύτης ἐκδόσεως.

Μὲ τὰς καλυτέρας τῶν ἀναμνήσεων συνιστᾷ μίαν ταπεινὴν προσφορὰν ἀγάπης καὶ τιμῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης.

Φανάριον / Χάλκη Κπόλεως.

Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων, 19 Ἰουνίου 2011.



ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Αρχαιολόγος

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΧΑΒΙΑΡΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΗ¹

Κατὰ τὸ 19ο καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀρκετοὶ δωδεκανήσι-
οι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία καὶ τὴ λαογραφία τῶν νησιῶν κα-
ταγωγῆς τους, ὅπως εἶναι ὁ Δ. Βενετοκλῆς ἀπὸ τὴ Ρόδο, ὁ Ἰ.
Ζαρράφτης ἀπὸ τὴν Κῶ, ὁ Μ. Μαλανδράκης ἀπὸ τὴν Πάτμο, ὁ Ἀ.
Διαμαντάρης ἀπὸ τὴ Μεγίστη κ.ἄ. Μεταξὺ αὐτῶν, ἐξέχουσες μορφές
εἶναι ὁ Δημοσθένης Χαβιαρᾶς (1849-1922) ἀπὸ τὴ Σύμη² μὲ τοὺς
γυιούς του Νικήτα³ (1884-1962) καὶ Μιχαήλ († 1954). Ἀξιόλογη εἶναι
ἡ βιβλιοθήκη τους ποὺ δωρήθηκε στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Σύμης
ἀπὸ τὴν ἐγγονή κ. Μαρία Χαβιαρᾶ-Κατσιμπρῆ⁴.

Ὁ Δημοσθένης Χαβιαρᾶς γεννήθηκε στὴ Σύμη, ὅπου καὶ ἀπε-
βίωσε. Διετέλεσε γραμματέας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου (1865-
1867) καὶ γιὰ πενήντα δύο συνεχῆ ἔτη, ἀπὸ τὸ 1867 ὡς τὸ 1919, τῆς
Δημογεροντίας Σύμης, ἀσχολούμενος κυρίως μὲ τὴν τακτοποίηση
τῶν ἱστορικῶν ἀρχείων ποὺ περιελάμβαναν τὴν ἱστορία τῶν τελευ-
ταίων δεκαετηρίδων τοῦ νησιοῦ καὶ ὅλης τῆς Δωδεκανήσου. Ἀντι-

1. Γιὰ τὴν οἰκογένεια Χαβιαράδων βλ. Ἰ. Χατζηφώτης, «Ἡ ἐν Σύμῃ οἰκογένεια
Χαβιαράδων», *Μνημοσύνη* 1 (1967), σ. 123-132. Ὁ ἴδιος, «Δωδεκανησιακὰ Σύμει-
κτα», *Παρνασσός* Θ' (1967), σ. 69-71. Ὁ ἴδιος, *Δωδεκανησιακὰ Μελετήματα*, Α', σ.
29-38, σ. 71-73.

2. Περὶ τῶν λογίων τοῦ νησιοῦ βλ. Ἰ. Χατζηφώτης, *Συμαϊκὸν Βῆμα*, Δεκ. 1962,
Ἰαν.-Μαρτ. 1963.

3. Ἰ. Χατζηφώτης, «Νικήτας Δ. Χαβιαρᾶς (1884-1962)», *Δωδεκανησιακὸν*
Ἀρχεῖον 4 (1963), σ. 293-294. Κ. Φαρμακίδης, «Νικήτας Δ. Χαβιαρᾶς», *Συμαϊκὸν*
Βῆμα, Νοέμ. 1962, ἀρ. φ. 32.

4. Ἡ πρώτη ἀναφορὰ στὴν ἐν λόγῳ βιβλιοθήκη ἔγινε στὸ ἄρθρο Ἐ. Παπαβα-
σιλείου, Ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς καὶ ἡ σχέση του μὲ τὴ Σύμη, στὸν ἀφιε-
ρωματικὸ τόμο στὴ μνήμη τοῦ Σωτήρη Κίσσα, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 396.

κείμενο τῶν ἐρευνῶν του καὶ τῶν μελετῶν του ἦταν οἱ ἀρχαιότητες καὶ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Σύμης, καθὼς καὶ τῆς ἀπέναντι δωρικῆς ἀκτῆς. Ἔχουν δημοσιευθεῖ περισσότερες ἀπὸ πενήντα (50) πραγματεῖες του. Πολλὲς ὅμως ἔχουν μείνει ἀδημοσίευτες καὶ βρίσκονται στὴ βιβλιοθήκη του.

Μέσα ἀπὸ τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του ποὺ εἶναι χειρόγραφα καὶ ἓνα τμῆμα τους ἔχει δημοσιευθεῖ⁵, διαφαίνεται ὅτι ὁ Δημ. Χαβιαρᾶς συνέβαλε σημαντικὰ στὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Σύμης. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προσωπικὲς στιγμὲς του, διακρίνεται ἀφενὸς μὲν ἓνα γενικώτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία, τὰ κοινὰ τῆς Σύμης καὶ τὰ προβλήματα τῶν κατοίκων της στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ ἀφετέρου παρέχονται ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς ἐποχῆς του, ὅπως γιὰ τοὺς ἐπιφανεῖς λογίους Μανουὴλ Γεδεῶν καὶ Ἀθανάσιο Παπαδόπουλο-Κεραμέα. Ἐπισημαίνουμε ἐνδεικτικὰ μερικὰ σημεῖα ποὺ σηματοδότησαν τὴν πορεία τῆς ζωῆς του καὶ συχνὰ συνδέθηκαν μὲ ἱστορικὰ γεγονότα, ὅπως:

α) Ἔμαθε ἀνάγνωση καὶ γραφὴ κοντὰ στὸν πατέρα του, ἀρχίζοντας τὴ γραμματικὴ τοῦ Λασκάρως. Μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ δασκάλου Λ. Κληρίδη τὸ 1860 πῆγε στὸ σχολεῖο καὶ ἐφοίτησε δυὸ χρόνια. Μετὰ μετέβη στὴ Ρόδο, ὅπου: «...ἤρχισαν τὰ μαθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ τοῦ Παρθεναγωγείου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς δεσποινίδος Αἰμιλίας Κληρίδη, ἐν ἰδίᾳ οἰκίᾳ».

β) Ἀργότερα ἐγκαταστάθηκε στὴ Σμύρνη, ὅπου ἐφοίτησε στὸ ἐκεῖ Σχολαρχεῖο, χωρὶς νὰ ἀποφοιτήσει, διότι στὴ συνέχεια πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ προετοιμάστηκε γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ στὴ Θεολογικὴ σχολὴ τῆς Χάλκης, τὴν ὁποία ὅμως ἡ Μεγάλὴ Ἐκκλησία τὴν ἐκλείσει λόγῳ σκανδάλων, χωρὶς νὰ καταφέρει νὰ φοιτήσει. Ἐν τῷ μετὰ στὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνέσκηψε χολέρα, ἀπὸ τὴν ὁποία προσβλήθηκε.

γ) Μετὰ διορίστηκε γραμματέας τοῦ νέου Μητροπολίτη Ρόδου Συνέσιου, ποὺ ἔμεινε γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα στὸ Φανάρι, ἀφοῦ τὸν σύστησε ὁ δάσκαλός του Κληρίδης. «...τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι εἶμαι διαγωγῆς ἀμέμπτου, ὅτι ἐννοῶ τοὺς συγγραφεῖς πολὺ καλὰ καὶ ὅτι γράφω καλὰ». Κατὰ τὴ δέμηνη θητεία του στὸ Πατριαρχεῖο συνέτασ-

5. Ἰ. Χατζηφώτης, «Δημοσθένους Χαβιαρᾶ (1849-1922) ἀπομνημονεύματα», *Συμμεῖκα Ε΄* (1989), σ. 7-30.

σε απαντήσεις σὲ συγχαρητήρια καὶ σὲ ἄλλα ἔγγραφα γιὰ τὴν ἐπαρχία. Γνώρισε τὸν Μέγαν Ἐκκλησιάρχην Καλλίνικον καὶ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1865 ἀνεχώρησε γιὰ Ρόδο.

δ) Τὸ Μάρτιο τοῦ 1867 ἐξελέγη γραμματέας στὴ Σύμη, ὅπου ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά. Ἀρχισε τὴν τακτοποίηση τῶν ἐγγράφων ποὺ τοποθέτησε σὲ φακέλλους καὶ τὰ συναρμολόγησε σὲ Κώδικες, πρᾶγμα ποὺ ἐφήρμοσε καὶ γιὰ τὰ ἀρχεῖα τῆς Μονῆς Πανορμίτου καὶ τῆς Μονῆς Ρουκουνιώτου. Κατὰ τὴν τακτοποίηση αὐτὴ ἀναφέρει: «...εὗρον εἰς τὴν πελωρίαν σεντούκαν τῆς Παναγιᾶς εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ διαμέρισμα ἄνωθεν τοῦ ἰσογείου θόλου τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν αὐτὴν σεντούκαν ἀνεκάλυψα ἀποκείμενα καὶ ὅλα τὰ φερμάνια, τὰ ὁποῖα τῷ 1869 ἐκόμισαν οἱ ἀπεσταλμένοι Σύμης Γ. Περίδης καὶ Ἰω. Φωκᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μεταφράσθησαν ὑπὸ τοῦ Ν. Σουλλίδου. Εἰς τὴν σεντούκαν εὗρον καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦ Φρ. Μοροζίνη».

ε) Σὲ ἄλλο σημεῖο κάνει ἀναφορὰ γιὰ τὰ σύγχρονα ἱστορικὰ γεγονότα, ὅπως: «...Ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις προώδευσε πολὺ. Αἱ μεγάλοι Δυνάμεις συνέστησαν εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ μὴ ἐξεγείρῃ τὰς Σποράδας καὶ διετάχθη ὁ Ἀχμέτ Πασᾶς Νομάρχης τῶν νήσων ἐν Δαρδανελλίοις νὰ ἔλθῃ εἰς Σύμην καὶ συμβιβάσῃ τοὺς Συμαίους». Στὴ συνέχεια ἀναφέρει λεπτομερῶς τὸ γεγονὸς ποὺ συνέβη μεταξὺ τοῦ Πασᾶ Ἀχμέτ καὶ τοῦ διερμηνέα Νεσάτ ἐφέντη σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Δημαρχοσυμβουλίου περὶ Καϊμακαμίας. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ἀνασταλεῖ ὁ διορισμὸς τοῦ Καϊμακάμη.

στ) Ἡ γνωριμία του μὲ τὸν Μέγα Χαρτοφύλακα καὶ Ὑπομνηματογράφο τὸν ἐκ Λέρου Μανουὴλ Ἰωάννου Γεδεῶν (1851-1943), καθὼς καὶ μὲ τὸν Μητροπολίτη Ἐφέσου Ἰωακείμ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Γεδεῶν συνέστησε ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα, ὅπου ἔκανε εὐφημοτάτη βιβλιοκρισία γιὰ τὰ Χρονικὰ τοῦ Ἀναγνώστηριου «ΑἰΓΛΗ». Ἐπίσης, συνέγραψε πολλὰ ἔργα ποὺ κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ἐκδότη τοῦ Λεξικοῦ Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας Σταῦρο Βουτυρᾶ εἶναι «...μόνον πολυλογίας περιττῆς πλήρη». Ἀναφέρει ἀκόμη ἓνα δυσάρεστο γεγονὸς μετὰ τοῦ Γεδεῶν καὶ τοῦ Ἀθανασίου Παπαδοπούλου-Κεραμέως ποὺ εἶχε ἔλθει στὴν Κωνσταντινούπολη. «...Ἐκεῖνο δι' ὃ ἐλυπούμην, εἶναι ἡ δυσμένεια, ἣν ἔδειξε κατὰ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως, μόλις ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τὸν διέβαλεν ἐν πολλοῖς, ἀλλὰ φιλολογικῶς δὲν κατώρθωσε νὰ τὸν βλάψῃ καὶ μόνον ὅτι τὸν ἠνάγκασε νὰ ἀφήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ

προαχθῇ ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Περουπόλει καὶ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ κράτιστος τῶν ἐρευνητῶν, πρὸ τοῦ ὁποίου ὁ Γεδεὼν φαίνεται νάννος σχεδόν».

ζ) Ὁ Χαβιαρᾶς διωρίστηκε ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς ἐταιρείας τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς. Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Σύμη πέρασε ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ὅπου γνώρισε ἀπὸ κοντὰ τὸν Ἀ. Π. Κεραμέα, μὲ τὸν ὁποῖο διετήρησε ἀλληλογραφία καὶ ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴ Σύμη τὸ 1878 καὶ φιλοξενήθηκε στὸ σπίτι τοῦ Χαβιαρᾶ. Στὴ συνέχεια ἀναφέρει ὅτι ὁ Κεραμέας ἀγόρασε πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἀντικείμενα ἀπὸ τὸν ἀρχαιοκάπηλο Μιχαὴλ Καστελλορίζιτη ἢ Βογιατζῆ καὶ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Μιλιοράτη. Ἀκόμη καὶ ὁ Χαβιαρᾶς τοῦ ἐχάρισε ἀρκετά, ὅπως: «ἐνεπίγραφον μολυβδίνην ἡμίσειαν ἄγκυραν μ' ἐπιγραφὴν Σώτεια. Χειρόγραφον σπουδαῖον τοῦ Ἀρμενοπούλου. Τῷ εἶχα δώσει καὶ ἄλλο χειρόγραφο πρὸς μελέτην, Ὅπριανου ἀλιευτικά μετὰ σχολίων..., καθὼς καὶ ἓνα ἀρχαῖον δακτυλιδίον...».

Στὸ τέλος τοῦ τετραδίου (σχ. 59x49, σελ. 32) ὑπάρχουν μερικὲς ἐνδιαφέρουσες σκέψεις καὶ ἀπόψεις τοῦ Χαβιαρᾶ, ἐμπειρίες ποὺ ἀπέκτησε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀνάμειξής του μὲ τὰ κοινά, ὅπως: «Τὰ πράγματα δὲν ἔρχονται ὅπως μερικοὶ ...κακεντρεχεῖς, ἰδιοτελεῖς φαντασιοκόποι καὶ τὰ θέλουν καὶ βιάζονται μάλιστα αὐτοὶ νὰ τὰ φέρουν κατὰ τὴν γνώμην των... Ἀπ' ἐναντίας ἔρχονται πάντοτε κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ κατὰ τὴν θέλησιν τῆς θείας προνοίας, ἣτις κάμνει πολλὰ θαύματα. Ἐγενόμην μάρτυς πολλάκις τοιούτων εἰς τὸν βίον. Πολλάκις φίλοι συμπαθοῦντες μοὶ ἔλεγον: ὁ Θεὸς κάτω κάτω κάε-ται...δὲν κάεταί ἀψηλά...δὲν κάεταί μακρυά».

Ἀπ' ὅσα προαναφέραμε, παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ Σύμη στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνα ἔχει ἄμεση σχέση, πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ, μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀρκετὴ πνευματικὴ κίνησι, ὀφειλόμενη κυρίως στὴ δράση τοῦ Δημ. Χαβιαρᾶ ποὺ γιὰ μιὰ πεντηκονταετία ἀσχολήθηκε μὲ ἱστορικὲς καὶ λαογραφικὲς ἔρευνες, μὲ ἀρχαιολογικὲς ἀνασκαφές καὶ μὲ ἐπιγραφές. Οἱ ἐργασίες ποὺ δημοσίευσε αὐτοτελῶς, εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Ἡ Πανήγυρις τῆς ἐν Πανόρμῳ Σύμης Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ τῆς ἐπιλεγομένης τοῦ Πανορμίτου, Σάμος 1901.

2. Περιγραφὴ ἱστορικὴ καὶ τοπογραφικὴ τῆς ἐν Πανόρμῳ Σύμης

Ι. Μ. τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ τῆς ἐπιλεγομένης τοῦ Πανορμίτου, Σάμος 1911.

3. Περί σπόγγων καὶ σπογγαλιείας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, Ἀθῆναι 1916.

Αὐτὸν τὸν πολυγραφέστατο λόγιον, γιὰ τοῦ ὁποῖου τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ἄρκετὰ ἔχουν γραφεῖ σὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ στὸν τοπικὸ τύπο, καθὼς καὶ γιὰ τοὺς γιουὺς του Νικήτα καὶ Μιχαήλ, εἶναι δυνατὸ νὰ προσεγγίσει κανεὶς κάπως περισσότερο, ἀπὸ ἓνα πιὸ οἰκεῖο χῶρον, πιὸ προσωπικόν. Αὐτὸς ὁ χῶρος εἶναι ἡ ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη τῶν τριῶν γενεῶν, τοῦ παπποῦ, τῶν γυιῶν καὶ τοῦ ἐγγονοῦ. Στὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του ὁ Δ. Χαβιαρᾶς σημειώνει χαρακτηριστικά: *«Ζητῶ συγγνώμην ἀπὸ τὰς ἀτυχεῖς θυγατέρας μου, ἃς ἀφίνω εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου, διὸ τὰς συνιστῶ εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἀδελφῶν των Κωνσταντίνου καὶ Σωτηρίου καὶ Γαβριήλ, εἰς οὓς ἀφίνω τὴν Βιβλιοθήκην μας καὶ τὰς ἀνεκδότους πραγματείας καὶ σημειώσεις μου καὶ τὰς διαφόρους ἀρχαιοτήτων συλλογὰς μου, διὰ νὰ τὰς διευθύνωσι καὶ ἐκδώσωσι καὶ πράξωσιν ὅ,τι καλὸν ταῖς συμβουλαῖς καὶ ταῖς ὁδηγίαις τῶν ἀδελφῶν Νικήτα καὶ Μιχαήλ»*.

Αὐτὴ ἡ βιβλιοθήκη, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα, ἦταν ἡ μοναδικὴ κληρονομιά γιὰ τοὺς ἀπογόνους του καὶ προφανῶς ὅ,τι πιὸ πολύτιμο εἶχε, ξοδεύοντας ὅλη τὴν περιουσία του γιὰ τὴν ἀπόκτησίν τους. Πράγματι, γιὰ τοὺς περισσότερους πνευματικὸς ἀνθρώπους ὅλη ἡ ζωὴ τους συνοψίζεται στὰ βιβλία καὶ τὴ μελέτη τους, ὅποτε οἱ ἐρευνητὲς χρησιμοποιοῦν τὴ βιβλιοθήκη τους ὡς τεκμήριο βιογραφίας.

Τὸ 1987 μέρος αὐτῆς τῆς βιβλιοθήκης ποὺ ἀριθμοῦσε περίπου τὰ πεντακόσια (500) βιβλία, παραχωρήθηκε στὸ Μουσεῖο Σύμης, ὅπως ἔχει προαναφερθεῖ. Τὸν ἐπόμενο χρόνο οἱ φύλακες τοῦ Μουσείου παρέλαβαν καὶ τὸ υπόλοιπο τμῆμα αὐτῆς τῆς ἀξιόλογης βιβλιοθήκης. Μετὰ τὴν παραλαβὴ τῶν βιβλίων, ἔγινε καταγραφὴ καὶ ταξινόμηση κατὰ εἶδος⁶. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχει γίνῃ συστηματικὴ μελέτη αὐτοῦ τοῦ ἀξιόλογου ἀποκτήματος ἀπὸ εἰδικούς ἐπιστήμονες πού, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, θὰ φέρει στὸ φῶς πολλὰ σημαντικὰ στοιχεῖα. Ἡ ἐνασχόλησή μου μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, παρόλο ποὺ δὲν εἶμαι εἰδήμων, ξεκίνησε πρῶτα ἀπὸ ὑποχρέωση καὶ ὑπόσχεση πρὸς τὴ δωρήτρια γιὰ ἀξιοποίηση τῆς δωρεᾶς της καὶ μετὰ ἀπὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον.

6. Ἐ. Παπαβασιλείου, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως ἐκ τοῦ ἀρχείου Δημ. Χαβιαρᾶ ἐν Σύμῃ», *ΕΕΒΣ* Ν' (1999-2000), σ. 29.

Μιά ιδιωτική βιβλιοθήκη, ανάλογα με τὰ βιβλία ποὺ περιλαμβάνει, ὑποδηλώνει ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς ὀρίζοντες τῶν κατόχων καὶ τὸ συναισθηματικὸ τοὺς κόσμος, τὰ προσωπικά τοὺς ἐνδιαφέροντα. Ἐκφράζουν τὴν πνευματικὴ τοὺς διαμόρφωση καὶ τί συνετέλεσε σ' αὐτό⁷. Ἐπιπλέον, ἐπειδὴ ὡς ιδιωτικὴ εἶναι καὶ βραχύβια, διαγράφεται τὸ πνευματικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἔζησαν οἱ κάτοχοί της, πιὸ ἀνάγλυφο ἀπ' ὅ,τι σὲ μιὰ βιβλιοθήκη διαχρονικὴ, ὅπως εἶναι οἱ δημόσιες.

Οἱ ιδιωτικὲς βιβλιοθηκὲς δίνουν ἀφενδὸς μὲν στοιχεῖα ποὺ φωτίζουν ὀρισμένες πλευρὲς τοῦ κατόχου της, καὶ ἀφετέρου μαρτυρίες ποὺ μᾶς πλησιάζουν πρὸς τὴ συγκεκριμένη προσωπικότητα, τὴ διανοητικὴ κυρίως, ἀλλὰ καὶ τὴ γενικώτερη, ὅπως π.χ. ποιὲς ἦταν οἱ ἀτομικὲς προτιμήσεις τοῦ κατόχου τῆς βιβλιοθήκης. Κάποιες χαρακτηριστικὲς ιδιαιτερότητες, ὅπως οἱ πολυτελεῖς βιβλιοδεσίες, ἡ τάξη ἢ ἡ ἀταξία στὴν τακτοποίηση τῶν βιβλίων καθὼς καὶ ἡ κατάσταση διατήρησής τους, ὁδηγοῦν σὲ χαρακτηρισμολογικοῦ τύπου ἀποκαλύψεις ἢ προσδιορισμούς. Ἐπίσης, ἀντανεκλᾶται τὸ ἰδεολογικὸ κλίμα, μέσα στὸ ὁποῖο ἀνατράφηκε ὁ κάτοχος, οἱ ἀξίες ποὺ ἐβίωνε ἡ ἐποχὴ του καὶ γενικὰ διαγράφεται ἡ κοινωνία περισσότερο ἀπὸ τὸ ἄτομο.

Ἀπὸ τὴν πρώτη προσέγγιση ποὺ ἐπιτεύχθη μὲ τὴν ἀπλὴ καταγραφή, εἶναι δυνατόν νὰ κάνουμε μερικὲς γενικὲς παρατηρήσεις.

1. Πληροφοροῦμαστε γιὰ τὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχαν συνεργασίες ἢ ἀνταλλαγές, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι: Νεολόγος, Παρνασσός, Πρόοδος (Σμύρνη), Φωνὴ τῆς Κύπρου, Νέα Ζωή (Βαθὺ Σάμου), Νέα ἡμέρα (Τεργέστη), Βυζαντινὰ Χρονικὰ Περτροπόλεως, Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος (Ἀλεξάνδρεια), τὸ περιοδικὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως κ.ἄ.

2. Οἱ προσωπικὲς τοὺ σημειώσεις γραμμένες σὲ κιτρινισμένα ἀπὸ τὸν χρόνον χαρτιά, τακτοποιημένες καὶ ταξινομημένες, ἀποτελοῦν στοιχεῖο ποὺ δείχνει ἄνθρωπο ποὺ τὸν διέκρινε ἡ τάξη καὶ ἡ μεθοδικότητα. Τὰ διάφορα τεύχη τῶν περιοδικῶν βρέθηκαν τοποθετημένα σὲ ξεχωριστὲς χάρτινες, χειροποίητες θήκες, φτιαγμένες πιθανότατα ἀπὸ τὸν ἴδιο.

3. Ἀπὸ τὴν προσωπικὴ τοὺ ἀλληλογραφία παρατηροῦμε ὅτι ἐκτὸς

7. Λ. Δρούλια, «Οἱ ἑλληνικὲς βιβλιοθηκὲς στὸν 18ο αἰῶνα», *Πρακτικὰ Ἰ. Μ. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, 900 χρόνια ἱστορικῆς μαρτυρίας (1088-1988)*, (Πάτμος 22-24 Σεπτ. 1988), Ἀθήνα 1989, σ. 331-339.

ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἐπικοινωνία μὲ διάφορες προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς του, εἶχε ἀλληλογραφία μὲ ἀρκετὰ περιοδικά, ἱστορικοῦ καὶ ἀρχαιολογικοῦ περιεχομένου, στὰ ὁποῖα δημοσίευε διάφορες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες του.

4. Στὰ «Ἀπομνημονεύματά» του ἀναφέρει τὴν πικρία καὶ τὸ παράπονό του γιὰ τὴν παρεμπόδιση τῆς δημοσίευσης τοῦ ἔργου περὶ σπόγγων καὶ τοῦτο «...πρὸς ζημίαν τῆς δόξης καὶ τιμῆς τῆς Σύμης καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς φιλολογίας». Γι' αὐτὸ ὅποιεσδήποτε κριτικὲς γιὰ τὸ ἔργο του δημοσιεύθηκαν στὸν τύπο, τὶς συγκέντρωνε, κόβοντας τὸ σχόλιο καὶ κολλῶντας το σὲ μία λευκὴ σελίδα. Αὐτὴ ἡ ἐνέργεια φανερώνει καὶ τὴν ἠθικὴ του ἱκανοποίηση σὲ σχέση μὲ τοὺς κακοήθεις καὶ τοὺς κακοθελητὲς συμπατριῶτες του ποὺ ἀπαγόρευσαν τὴν πώληση τοῦ βιβλίου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μείνουν ἀπούλητα 1.600 ἀντίτυπα καὶ μὲ οἰκονομικὸ χρέος εἰς βάρος του.

Μετὰ τὴν καταγραφή τῶν βιβλίων διαπιστώνουμε ὅτι ἔχουμε στὰ χέρια μας ἕναν πλοῦτο μὲ ἀξιόλογα βιβλία τριῶν γενεῶν ποὺ συνάμα φανερώνουν καὶ τὴν πνευματικὴ ἀκμὴ ἐνὸς τόσο μικροῦ νησιοῦ, τῆς Σύμης, στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰῶνα.

Στατιστικὰ αὐτὴ ἡ πρώτη καταγραφή μᾶς ἔδωσε τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα: ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ποὺ ἀνέρχεται στὰ 170, ἀνήκει σὲ κείμενα κλασσικῶν συγγραφέων, ἀκολουθοῦν τὰ ἱστορικά (130), τὰ ἀρχαιολογικά (126), τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευση (112), τὰ ἐκκλησιαστικά (106), τὰ λογοτεχνικά (87), τὰ περιοδικά (51), τὰ λεξικά καὶ οἱ ἐγκυκλοπαίδειες (41), τὰ ἡμερολόγια (11) καὶ τέλος τὰ θεατρικά (50)⁸.

Ἐπειδὴ ἔχει προηγηθεῖ ἡ δημοσίευση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέα πρὸς τὸν Δημ. Χαβιαρᾶ⁹, ὅπου ἀναγράφεται ἡ συνέχιση τῆς δημοσίευσης καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστολῶν, ἐπιλέξαμε νὰ τὶς παρουσιάσουμε σὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο¹⁰, ἐφόσον ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τοῦ περιεχομένου τῆς βιβλιοθήκης.

8. Σὲ αὐτὸ τὸ ἔντυπο ὕλικο δὲν περιλαμβάνονται τὰ χειρόγραφα ποὺ ἔχουν καταγραφεῖ σὲ χωριστὸ κατάλογο.

9. Παπαβασιλείου, σημ. 6, σ. 396.

10. Σὲ μερικὰ σημεῖα οἱ λέξεις εἶναι δυσανάγνωστες καὶ δηλώνονται μὲ ἀποσιωπητικά, ἐνῶ ὅπου τὸ κείμενο δὲν εἶναι κατανοητὸ λόγῳ λεκτικῶν κενῶν, παραλείπεται.

Ἐν Σύμῃ τῇ 28ῃ Νοεμβρίου 1905

Ἀγαπητέ μοι Ἀθανάσιε,

Εἰς Πετρούπολιν

Μετὰ χαρᾶς ἔλαβον τὰς ἀπὸ 4ης καὶ 7ης λήγοντος ἐπιστολάς σας καὶ σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὰς ὑπὲρ ἐμοῦ διαθέσεις σας. Συγχρόνως ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν τῆς Διευθύνσεως τῆς Βιβλιοθήκης αὐτόθι εἰς ἣν ἐπρότεινα νὰ ἀγοράσῃ βιβλία τινὰ καὶ χειρόγραφα καὶ θὰ ἀπαντήσω κατ' αὐτὰς ὅτι δέχομαι. Ταύτην μου θὰ σᾶς στείλω διὰ Σάμου. Μὴ παραξενευθῆτε, ἂν λάβητε ἐπιστολάς μου καὶ δι' Ἀθηνῶν, διότι θὰ τὰς στέλλω διὰ τῶν υἱῶν μου.

Τὰ χειρόγραφα καὶ βιβλία ἔλαβον μαζί των οἱ υἱοί μου, ὅταν ἀνεχώρησαν δι' Ἀθήνας πλὴν μηναιῶν ὧν τινὰ ἐλησμόνησαν ἐδῶ καὶ θὰ τὰ στείλω μὲ ἄνθρωπόν μου εἰς Σάμον καὶ ἐκεῖθεν νὰ σταλῶσι αὐτόθε. Οἱ υἱοί μου εἶχον ἀναχωρήσει ἐσπευσμένως καὶ ἔξαφνα διότι ἐφοβοῦντο μὴν εἶχαν χάσῃ τὴν προθεσμίαν τῆς ἐγγραφῆς των. Εὐτυχῶς εἶχε γίνεи παράτασις. Ἦδη εὐτυχῶς διότι φίλος μας εἶχε..... τὰ ἔξοδα τῆς ἐγγραφῆς των καὶ ἕτερος ἄλλο ποσὸν διὰ τὰ ἔξοδα δύο ἢ τριῶν μηνῶν. Ἀπὸ τὸ ποσὸν λοιπὸν ὅπερ θὰ λάβω θὰ μείνουν καὶ δι' ἐκείνους, θὰ πληρώσω καὶ ὅσα χρεωστῶ δι' ἓν χειρόγραφον καὶ τρία βιβλία καὶ θὰ ἀγοράσω καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια ἔχω εἰς τὸ μάτι, διὰ νὰ κάμω νέαν πρότασιν κατὰ Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον. Ἐχω σκοπὸν νὰ προσφέρω καὶ τινὰ δωρεάν...

Εὐχομαι μόνον νὰ παρέλθῃ αἰσίως ὁ νῦν σάλος καὶ σᾶς νὰ φυλάττῃ ὁ Κύριος ... καὶ ἀπρόσβλητον. Αὕτῃ εἶναι ἡ μόνη εὐχὴ καὶ ἐπιθυμία. Τί νὰ σᾶς εἴπω, εἶμαι καὶ ἐγὼ πράγματι φιλάρρωστος καὶ δὲν ἴσχυσαν νὰ μὲ κλονίσουν μέχρι τοῦδε ὅσα πολλὰ προβάλλουν λογικὰ καὶ παράλογα. Μὲ κατέστησαν τοιοῦτον ὁ πατήρ μου ἀπὸ μικρὸν καὶ κατόπιν τὰ ποιήματα τοῦ Ἀλ. Σούτσου, τὰ ὅποια ἀνεγίνωσκον καὶ ἀπλήστως καὶ εὐθύμως. Ἄν ἤξευραν οἱ ρῶσοι, ἔπρεπε νὰ πληρώνουν....ἐφθηνότατα ἢ καὶ δωρεάν τὰ ποιήματα τοῦ Σούτσου, ἐκδιδόμενα καταλλήλως ἀπὸ Ἑλλήνας.

Εὐχαριστῶ διὰ τὰς ὁδηγίας σας διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐπιγραφῶν τῆς συλλογῆς μου λαβῶν ἀμφορέων. Τὸν Dumont καὶ Νεροῦτσον ἔχω καθὼς καὶ τὸν Chiller. Ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου (ἐπιγρ. Ρόδου κλπ. τεῦχος Α'). Αἱ λαβές μου εἶναι ὑπερδισχίλια. Ἡ ἰδιοτροπία μου εἶναι ὅτι θέλω νὰ ἐκδοθῇ τὸ βιβλίον μου

μὲ τὰ προλεγόμενα καὶ εἰσαγωγικὰ εἰς κάθε κεφάλαιον ἀπαραλλάκτως ὅπως τὰ ἔχω γράψῃ. Δὲν θὰ μὲ ἐπείραζε μόνον ἂν ὅστις ἤθελεν ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσιν ἀρχαιολόγος ἢ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἢ περιοδικόν, προσέθετε οἰασδὴποτε καὶ ὅσας δὴποτε ἤθελε σημειώσεις. Ἐπειδὴ ὁ κλάδος αὐτὸς τῆς ἀρχαιολογίας σκοπεῖ νὰ δεῖξῃ ἐκτός ἄλλων ἀρχαιολογικῶν πορισμάτων καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ ἐμπορίου τῶν ἀμφορέων ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Τὸ βιβλίον μου εἶναι λαμπρὰ συμβολὴ διὰ τὴν Σύμην, τὴν Τεύτλουςαν, τὴν Ρόδον αὐτήν, διάφορα μέρη τῆς Περέας τῶν Ροδίων καὶ τῆς Κνιδίας Χερσονήσου καὶ ἐν μέρει νήσων τινων (Τήλου, Χάλκης, Νισύρου, Κῶ, Σάμου, ἐξ ὧν ἐπίσης ὀλίγας ἀπέκτησα λαβάς). Ἀφήνω ὅτι ἔχω διάφορας καὶ ποικιλίας πλείστας ὅσας καὶ μάλιστα ὀνόματα ἀρχόντων ἐμπόρων καὶ τεχνητῶν καὶ σύμβολα πρῶτα νῦν ἀπαντῶνται ἐν τῇ συλλογῇ μου. Θὰ ἔχω καὶ ἐν κεφάλαιον μελέτης εἰς ἣν καταγίνομαι τεχνοτροπίας ἀκέραιων ἀμφορέων οὓς ἀπέκτησα ἀνελκυσθέντας ἐκ τῆς θαλάσσης. Θέλω δὲ νὰ ἐκδίδονται κατὰ τεύχη τὸ βιβλίον πρὸς εὐκολίαν. Καὶ ἤδη οἱ υἱοί μου ἔχουν μαζί των τὸ πρῶτον τὸ περὶ Τευτλούσης. Διὰ τοῦτο θὰ καταντήσω ἴσως νὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ τὸ προτείνητε εἰς τὴν αὐτόθι ἀρχαιολογικὴν ἐταιρείαν νὰ τὸ τυπώσῃ ὡς παράρτημα αὐτοτελές χαρίζεσά μοι 100 ἀντίτυπα. Θὰ ἐπιφυλαχθῶ μόνον νὰ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ὑποβάλω εἰς τινὰ ἀκαδημίαν ἢ σύλλογον πρὸς βράβειυσιν δι' ἀποκλειστικὸν ὄφελός μου. —Καὶ ὅλα ταῦτα, φίλτατε, διὰ τὸν φοβερὸν αὐτὸν ἀγῶνα τοῦ βίου, καθὸ οἰκογενειάρχης, ἄλλως θὰ τὸ ἔδιδα δεξιὰ ἀριστερά, χάριν τῆς ἐπιστήμης.

Ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ καιρὸς στείλετε τὰ ἀντίτυπα τῶν εἰς τὰ Βυζ. Χρονικὰ διατριβῶν μου καθὼς καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχετε νὰ μοὶ στείλητε πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις υἱούς μου ὑπὸ τὴν ἐξῆς διεύθυνσιν:

Νικήταν Δ. Χαβιαρᾶν
φοιτητὴν τῆς φιλολογίας
Athènes/ Grèce

Τὴν ἀμοιβὴν μου ἐκ μέρους τῶν Βυζ. Χρονικῶν στέλλετε πρὸς ἐμὲ ἐδῶ διὰ συναλλάγματος τοῦ Crédit Lyonnais ἐπὶ Παρισίων, διότι εἶναι οὕτως δυνατόν νὰ τὸ ἐξαργυρώσω ἐδῶ. Ἄλλων τραπεζῶν δὲν γνωρίζουν συναλλάγματα.

Ἀφοῦ δώσητε τὸ Β' καὶ Γ' τῶν Συμαϊκῶν μου, θὰ φανῶ φορτικὸς στέλνων καὶ τὰς χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰς συμαϊκὰς τοπωνυμίας ἢ πρέπει νὰ ἀναβάλω τὴν ἀποστολὴν των, δὲν βιάζομαι διὰ

τὴν ἔκδοσίν των πότε θὰ γίνη. Θέλω μόνον νὰ ἔχουν σειρὰν ἥτοι προτεραιότητα ἀπέναντι ἄλλων. Τελικὰ νὰ σᾶς ἐνθυμίσω νὰ ἐξετάσητε διὰ τὸν συμαῖον Νίκανδρον Φιλάδελφον εἰς τὰς Travels and discoveries τοῦ Νεύτωνος, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τοῦ (.....) χειρογράφου περιλήψεως διὰ στίχων τῶν κεφαλαίων τῶν Ευαγγελίων κλπ. οὗτινος περιγραφὴν σᾶς ἔχω γράψῃ πρὸ πολλοῦ.

Σᾶς ἐζάλισα πολὺ καὶ σᾶς ζητῶ συγγνώμην. Ἀλλὰ πείσθητε ὅτι ἀνακουφίζομαι γράφων σας, καθὼς καὶ ὅταν λαμβάνω ἐπιστολάς σας, ἃς ἀναγινώσκω ἐπανειλημμένως καὶ ἀπλήστως.

Κατασπαζόμενος ὑμᾶς ἐγκαρδίως διατελῶ μετ' ἄκρας τιμῆς καὶ ὑπολήψεως.

Ὅλως ὑμέτερος

Ὑπογραφή

Υ.Γ. Εἰς οὐχὶ πολὺ παλαιὸν φύλλον τοῦ ταχυδρόμου Κ/πόλεως ἀνέγγων ὅτι διωρίσθητε αὐλικὸς σύμβουλος. Σᾶς συγχαίρω ὀλοψύχως διὰ τὸ νέον σας ἀξίωμα. Οὐχ ἥττον σᾶς παρακαλῶ νὰ μοὶ γράψῃτε ἂν καλῶς ἐξακολουθῶ εἰς ἐπιγραφὰς τινὰς ἐπισταλεῖν μοι ἀναγράφων ἓνα μόνον τίτλον: *professeur à l' Université*, ἢ ἂν πρέπει νὰ προσθέσω ἄλλον. Ὁ σκοπός μου διὰ νὰ λαμβάνητε ἀσφαλῶς καὶ εὐκόλως τὰς ἐπιστολάς μου.

Παρ' ὀλίγον νὰ λησμονήσω ἓν ἄλλο: περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας μου ἓν μόνον φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Χρόνου».....τῆς 19ης λήγοντος. Περιέχει: ἱστορικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ σελίδες.

Δὲν λέγῃ δυστυχῶς τίνος ἔργον εἶναι. Ἀλλ' ἰδοὺ τώρα, φίλτατε, ἐν μέσῳ τόσων συζητήσεων καθαρῶς φιλολογικῶς καὶ μονογραφικῶν, ὧν προεξάρχεις καὶ ἐξέχεις ὁμολογουμένως, περὶ τοῦ Ἀκαθίστου, ἰδοὺ λέγω καὶ ἓν μυθιστόρημα περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἐγὼ τουλάχιστον δὲν λέγω ἂν εἶναι ἄξιον λόγου καὶ ἂν θὰ ἐκφέρῃ σπουδαίαν τινα γνώμην ἢ ἀνεμώλιον.



Ἐν Σύμῃ τῇ 21/3 Φεβρ. 1907

Ἀγαπητέ μοι κύριε Ἀθανάσιε,

εἰς Πετρούπολιν.

Σᾶς ἔγραψα εἰς Κων/πολιν, ἀλλ' ἀπάντησίν σας δὲν ἔλαβα.

Φοβοῦμαι μὴ καὶ ἡ ἐφετινὴ μου ἔπαθεν ὅ,τι καὶ ἡ περσινὴ μου ἐπιστολή. Καὶ ἡ λύπη μου εἶναι διότι ἐπεθύμουν πολὺ νὰ λάβω ἀντίγρα-

φον του ἐν τῷ ἁγιοταφ(ικῷ) Μετοχίῳ χειρογράφου περὶ τῶν προνομίων τῶν νήσων. Καὶ εἶναι ἀπαραίτητον διὰ μελέτην περὶ τῶν προνομίων τῶν Σποράδων. Σᾶς παρακαλῶ πολὺ νὰ μὲ πληροφορήσητε διὰ τίνος μέσου δύναμαι νὰ λάβω ἀντίγραφον πιστὸν καὶ πόσα τὰ ἔξοδα.

Τοὺς σπόγγους θὰ σᾶς στείλω ἀφοῦ ἀπαντήσητε αὐτόθεν, ὡς καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῶν χριστ(ιανικῶν) ἐπιγραφῶν, διότι ἀδιαθετήσας μένω εἰς τὴν ἐξοχὴν μου: μονύδριον τὸ ἀρχαιότατον τῆς Σύμης. Ἐρείπια ἱκανά. Ἀλλὰ μὲ τὰς ἀσημάντους ἐρεῦνας μου δὲν εὔρον τί ἄξιον λόγου ἢ μόνας λαβὰς καὶ μίαν γούρναν, ἣν θὰ περιγράψω.

Ἐγκλείω δύο διατριβὰς τοῦ υἱοῦ μου Νικήτα διὰ βυζαντιακὴν σφραγίδα καὶ ὑάλινον ἀντικείμενον. Τὰ εὑρῆκε μόνος του καὶ ἐκατάλαβα ὅτι ἤθελε διὰ τοῦτο καὶ μόνος του νὰ τὰ περιγράψῃ καὶ ἐκδώσῃ. Ὅθεν ἂν τὰς κρίνητε ὅπωςδὴποτε εὐπροσδέκτους, παρακαλῶ νὰ τὰς δώσητε εἰς τὰ «Βυζ. Χρονικά». Ἐὰν τὰς ἐγκρίνητε, θὰ ὑπεκκαύσητε τὸν ζῆλον τῶν υἱῶν μου, οἵτινες, ὅταν ἔχωσι καιρὸν, καταγίνονται εἰς ἐρεῦνας, εἰς ἐκδρομάς, βιβλιοθήκας κ.λπ. Ἡ κλίσις των τοὺς ἔκαμεν νὰ ἀνεύρωσιν ἐν Σάμῳ εἰς μέρος ἀνέλπιστον λαβὰς ἀμφορέων σαμιακῶν ὑπὲρ τὰς ἐξήκοντα, μὲ σφραγίδας ἐξαιρέτους ποικίλων παραστάσεων. Εἶναι ἄλλαι ἕως τώρα γνωσταί; Ἐλαβα τὸ τίμημα τῶν βιβλίων. Θὰ γράψω τὴν παραλαβὴν προτείνων νέα.

Παρακαλῶ νὰ μοὶ δώσητε σημείωσιν τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας: ποῦ δύναται τις νὰ τὸ παραγγεῖλῃ. Ἐχῶ φίλον ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἴσως... Ὁ ἄλλος υἱός μου Μιχαὴλ κάμνει περιγραφὴν ωραίας παλαιοτάτης εἰκόνας τῆς δευτέρας παρουσίας, προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ φωτογραφίαν της διὰ νὰ τὴν στείλῃ.

Καὶ μία σύμπτωσις. Ἄς τὴν σημειώσω. Ὑμεῖς μοὶ ἐπιστήσατε, ὅτε ἐπρωτογνωρίσθημεν δι' ἐπιστολῶν ἐν ἔτεσι 1876/7 τὸ μέγαν ἀρχαιολ. Λεξικὸν Darenuberg et Saglio.

Ὑμεῖς μοί (ἐπιστήσατε) ἤδη καὶ τὸ μέγα Λεξικὸν Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας.

Σᾶς γράφω πολλὰ, ἀλλὰ μὲ τὸ θάρρος. Ἄλλωστε μ' ἐγράψατε ὅτι δὲν σᾶς πειράζει νὰ λαμβάνητε πολλὰς ἐπιστολάς καὶ νὰ ἀναγινώσκητε πολλὰ. Σᾶς ἀσπάζομαι ἐγκαρδίως.

Ὅλος ὑμέτερος

Ὑπογραφή



Ἐν Ρόδῳ, τῇ 21/3 Ἀπριλίου 1908

Ἀγαπητέ μοι Ἀθαν. Παπα(δόπουλε)-Κεραμεῦ εἰς Πετρούπολιν

Ἀπὸ ἡμερῶν εὐρίσκομαι εἰς Ρόδον συνοδεύων τὸν Δήμαρχον Σύμης διὰ τὸ ζήτημα τῆς καταστάσεως τῶν σκαφάνδρων.

Ἔχω οὕτω διάλειμμα ἀπὸ τῶν ἐν Σύμῃ κόπων καὶ ἀσχολιῶν καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ δὲν παραλείπω νὰ σᾶς γράψω, διότι δὲν ἠυκέρησα τῷ ὄντι ν' ἀπαντήσω εἰς τὴν ἐπιστολήν σου τῆς 1ης παρελθ. Ἰανουαρίου. Τόσης ζάλης εἶχα. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν ἔστειλα καὶ τὰ βιβλία, τοῦθ' ὅπερ θὰ πράξω μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἑβδομάδας τὸ πολὺ. Αἰτία τούτου ἦτο ἡ πληρωμὴ, τὴν ὁποία μόλις πρὸ ὀλίγου κατώρθωσα τῶν τε ἐκλεγέντων εἰς ἕκ τινων ἐκ τῶν μὴ ἐκλεγέντων, ἅτινα οὕτω μένωνδιέρχοντες τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ τελευταίου ἔτους τῶν σπουδῶν των καὶ δὲν δύναται τις νὰ φαντασθῇ ποίας καὶ πόσας ὑφίσταμαι μερίμνας ἐπὶ τούτοις.

Εἰς Ρόδον δὲν ἦλθον ἀπὸ δεκαετίας, ἐνῶ προτῆτερα ἡρχόμεν ἡ σχεδὸν κατ' ἔτος, καὶ ἐνίοτε δις καὶ τρίς αὐτοῦ τοῦ ἔτους καὶ διὰ τοῦτο εὗρον πολλὴν τὴν μεταβολήν...κτίρια νέα πολλά, αἱ ὁδοὶ καλὰ καὶ περιπλέονἄμαξας ἀρκετάς. Πρὸ δεκαετίας ὑπῆρξε μόλις μία. Ὅτε δὲ ὑμεῖς ἐπεσκέφθητε τὴν Ρόδον, ἄμαξα δὲν ὑπῆρξε.

Ὅτε ὑπῆγα εἰς τὸ μαγαζίον τοῦ Ἀναστάση Διακάκη (ἐμπορικοῦ ἀρχαιοτήτων) οὗτος σᾶς ἐνθυμεῖτο, διότι ἀμέσως μὲ ἠρώτησε διὰ σᾶς καὶ τῷ ἀπῆντησα Ὁ κ. Διακάκης παραπονῆτε διὰ τὰ....κεσάτια... οὔτε εὐρίσκει λέγει...νὰ ἀγοράσῃ...ἀλλ' οὔτε εὐρίσκει νὰ πωλήσῃ...

Ἔχει πολλὰς καὶ ποικίλας ἀρχαιότητας πάντων τῶν..... μὴδ' αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος ἐξαιρουμένου. Νομίζω ὅτι ...θὰ μείνουν εἰς τὸ μαγαζίδιον του, ἀφ' ὧν χρόνων ἔχετε ἐπισκεφθῇ τὴν Ρόδον. Πιάτα τῆς Λίνδου ἔχει ἀρκετά. Ἐζήτησα (ἐκ περιεργείας) ν' ἀγοράσω δῆθεν διάφορα, ἀλλὰ μ' ἐπρότεινε τιμὰς ...πολύ... ἐδοκίμαζον ἀπλῶς....

Ὁ Δανὸς Kineh ἔκανε καλὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν Λίνδον, ἥδη κάμνει καὶ εἰς τὴν Κατταβιάν, τὴν νοτιωτάτην ἄκρην τῆς Ρόδου καὶ τὸν περιμένουν προσεχῶς νὰ ἔλθῃ ἐξ Εὐρώπης.

Ὁ Διακάκης εἶχε καὶ νομίσματα τῶν μεγ(άλων) μαγίστρων. Διὰ τὸ καθένα γυρεῦει ἀριθμὸν λιρῶν τινῶν στερλινῶν.

Περιμένουν ἀρχαιολόγους περιηγητὰς ἤτοι Λόρδους..... μετὰ τὴν Λαμπρὴν καὶ ἐλπίζουν νὰ πωλήσουν. Ἀλλὰ οἱ Λόρδοι ἢ μᾶλλον οἱ πε-

ριγηγντέςμέ μεγάλα βαπόρια καὶ ὅπου σταθοῦν, τρεχάτοι βλέπουν καὶ φεύγουν ὡς νὰ τοὺς κυνηγοῦνΤώρα κατ' ἐμὲ εἶναι τοῦ φίλου μου Ἀλέξανδρου.....Ξενοδοχεῖον τῶν Ξένων, ἔνθα μένω.

Μὴ νομίσης πρὸς Θεοῦ ὅτι σοὶ γράφω οἷα ταῦτα διὰ νὰ σὲ κάμω νὰ ἔλθης εἰς Ρόδον...ὄχι. Δὲν ἔχει δυστυχῶς διὰ σᾶς βιβλιοθήκας κ.λπ.

Θὰ ἤθελα μάλιστα νὰ ἤρχεσθε δι' ὀλίγας ἡμέρας εἰς Σύμην μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ σᾶς ἐπανίδω, διότι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, δὲν γνωρίζω ποῦ καὶ πῶς καὶ πότε θὰ κατορθώσω νὰ σᾶς ἐπανίδω.

Σᾶς φιλῶ ἐγκαρδίως

Ὅλος σας

Υ. Γ. Μὴ γελᾶτε μὲ τὸ ὕφος μου εἰς τὴν γραφὴν μου. Γράφω ὅπως ἂν εὖρω.



Ἐν Ρόδῳ τῇ 22/4 Ἀπριλίου 1908

Ἀγαπητέ μοι Αθανάσιε

εἰς Πετρούπολιν

Σᾶς συγχαίρω ἐγκαρδίως διὰ τὸ ἀπονεμηθὲν ὑμῖν ἐπαξίως ρωσικὸν παράσημον. Παρακαλῶ δὲ νὰ μοὶ σημειώσητε ποιᾶς τάξεως καὶ ποίου παράσημον εἶναι, διότι εἰς τὴν ἐφημερίδαν ἄλλως οὕτως καταλλήλως ...τὸ ἀντέγραφον.

Σᾶς εὖχομαι ὅλως ὀλοψύχως εἰς ἀνώτερα. Πρὸ πάντων ὅμως διὰ σᾶς χαίρω διότι δὲν ἔχετε κίνδυνον νὰ πάθητέ τι ὡς ὁ κ. Σάθας..... Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς παρακαλέσω νὰτὴν διεύθυνσιν τῶν Βυζ. Χρονικῶν νὰ στείλῃ τὸν τόμον τοῦ 1905..... πρὸς τοὺς ἐν Σμύρνη κυρίους Jeard Freres, οἵτινες θὰ μοὶ τὸν στείλωσι ἀσφαλῶς.

Ἦγόρασα δύο χάρτες τῆς Ρόδου. Ἄν ...τῶν τριῶν ἄλλων νήσων, νὰ στείλω ἓν σῶμα εἰς τὴν βιβλιοθήκην ἄνευ προηγουμένης προτάσεως; Δὲν τοὺς θέλουν; Ἀξίζουν ὅλοι 10 φράγκα. Ἦθελα διὰ τούτου τοῦ τρόπου νὰ γίνωνται γνωστὲς αἱ νῆσοι διὰ μεγάλων πινάκων καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡ Σύμη μὲ τὸν Πανορμίτην της.

Ἐν Λονδίῳ ἔχω ἓνα πλουσιώτατον συμπολίτην. Ἐνήργησα...Τῷ ἔστειλα καὶ τὶς φυλλάδες μου. Δὲν συνεκινήθη διόλου... Ἀλλὰ δὲν συνεκινήθησαν οὐδὲ καὶ ὁ Ἠγούμενος τῆς Μονῆς Πανορμίτου οὐδὲ οἱ περὶ αὐτὸν διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς.

Εἶχον ὅμως τὴν τόλμην τινὲς αὐτῶν ...περιοδικὰ ἢ ἑλλ. ἐφη-

μερίδας αναγινώσκετε; Θά σᾶς ἔστελλα πότε πότε ... οὐχί... λόγους διὰ σᾶς, τὸ ὁποῖον θὰ ἔκοπτα ἀπὸ ἡμερίδας καὶ περιοδικά.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἐγκαρδίως

Ὑπογραφή



Ἐν Σύμῃ τῇ 14/27 Μαΐου 1909

Ἀγαπητὲ μοι κύριε Ἀθανάσιε

εἰς Πετρούπολιν

Ἀπὸ πολλοῦ στεροῦμαι περισπουδάστου μοι ἐπιστολῆς σας. Δὲν φαντάζεσθε πόσον ἀνεξήγητον μοι ἐφαίνετο τοῦτο καὶ πόσον θὰ ἐξηκολούθουν νὰ λυποῦμαι, ἂν μὴ εὐτυχῶς ἀπὴντων ἀνταποκρίσεως εἰς ὄνομά σας εἰς τὸν «Πάνταινον», ἐξ ὧν ἡσύχασα. Οὐχ ἤττον μόλις τολμῶ νὰ σᾶς γράψω, ὑποπτεύων μήπως σπάνια ἐπιστολὴς μου σᾶς ἀνησυχοῦν, τοῦθ' ὅπερ δὲν πιστεύω καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ παύσω νὰ σᾶς γράφω ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν.

Πῶς σᾶς ἐφάνη ἡ σύστασις τῆς «Βυζαντινολογικῆς Ἑταιρείας» ἐν Ἀθήναις καὶ τοῦ παρ' αὐτῆς ἀγγελομένου περιοδικοῦ «Βυζαντίδος»; Λέγετε νὰ προτιμῶσι αὐτὴν ἀπὸ τὰ «Βυζ. Χρονικά»; Καὶ ἐπειδὴ τὰ ἀνέφερα, τολμῶ νὰ ἐρωτήσω, ἂν ἔγινεν ἀποδεκτὴ ἡ διατριβή μου τῶν χριστιαν(ικῶν) ἐπιγραφῶν καὶ πότε θὰ ἐκδοθῇ, διὰ νὰ ἐτοιμάσω καὶ τὴν συνέχειαν, εἰς ἣν θὰ περιλάβω ἐπιγραφὴν ἐκ τῆς Περέας τῶν Ροδίων, ἄρκετὰ νομίζω σπουδαίαν ἂν καὶ κολοβήν, ἣν μοι παρεχώρησαν οἱ υἱοί μου, οἵτινες εὗρηκαν πολλὰς ἑλληνικάς, περιερχόμενοι μετὰ πολλοῦ ζήλου, ἀλλὰ καὶ κόπων καὶ ἐξετάζοντες ὅλας τὰς θέσεις τῆς Περέας τῶν Ροδίων. Βιβλία μόλις εὗρηκα τινὰ μικρὰ καὶ ἴσως προσθέσω καὶ ἓν ἢ δύο ἀπὸ τὰ ἰδικά μου, διὰ νὰ προτείνω. Ἔχω, φίλτατε, πολλὰς ἀνάγκας, ὥστε καὶ ὀλίγα χρήματα ἂν μοι δοθοῦν.... Διὰ τὰ βιβλία, ὧν σᾶς ἔστειλα σημείωσιν καὶ ἅτινα εἶναι ἀπὸ τὰ μὴ γενόμενα δεκτά, δὲν ἐννόουν παζαρλίκια. Ἄν θέλητε τινὰ εὐχαρίστως, θὰ σᾶς τὰ στείλω δωρεάν, φίλτατε.

Ὁ Χρυσόστομος Δαπόντης εἶναι ὁ ἄλλοτε ἐν Σύμῃ ἱεροκῆρυξ Χ'δανιήλ. Ἦδη ἤρχισε διορθώσεις τροπαρίων ἐν τῇ «Ἐκκλ(ησιαστικῇ) Ἀληθείᾳ» κατὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς του. Ἐν τούτοις εἰς τὰ αὐτὰ τροπάρια ἔχει διάφορες τινὲς διορθώσεις ὁ ἰδικὸς μου Ἱερόθεος.

Τώρα μὲ τὴντῆς λογοκρισίας παρακαλῶ πολὺ νὰ μοι στείλητε μερικά σας ἔργα ἀπὸ τὰ νέα ἐπὶ λογαριασμῶ, ὃν θὰ σᾶς ἐννοεῖται αὐτῶν τῶν μικρῶν φυλλαδίων, ἂν τοιαῦτα μοι στείλητε. Σᾶς

ἔγραψα περὶ Σκεύου Ζερβοῦ καὶ περὶ τῶν ἀνευρεθέντων χειρογράφων τοῦ Σινᾶ

.....θὰ τύχῃ περισπουδάστου μοὶ ἀπαντήσεώς σας, κατασπάζομαι ὑμᾶς ἐγκαρδίως.

Ὑπογραφή



Ἐν Σ(ύμῃ) 11/24 Ἰουνίου 1909

Ἀγαπητὲ κύριε Ἄθαν. Παπαδ(όπουλε)- Κερ(αμεῦ) εἰς Πετρ(ούπολιν)

Σπεύδω νὰ σᾶς εὐχαριστήσω θερμότατα διὰ τε τὴν τελευταίαν σας καὶ διὰ τὸ ἀντίτυπον τῆς λαμπρᾶς ἐκδόσεώς σας τῆς «Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης» Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνά. Ἐθαύμασα καὶ ἐκαμάρωσα ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ εἰλικρινέστατα διὰ μυριοστὴν ταύτην φορὰν τὴν ὀξύνοian καὶ τὰ λοιπὰ πλεονεκτήματα τοῦ φίλου ἐκδότου. Τί κρίμα νὰ μὴν γράφω βιβλιογραφίας εἰς κανὲν καλὸν περιοδικὸν ἢ ἐφημερίδα!

Ἐξ ἀφορμῆς ταύτηςσᾶς ἀνακοινῶνω ὅτι καὶ ἐν Σύμῃ ὑπάρχει χειρόγραφον τῆς ἑρμηνείας τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος μεταβυῖαν ἔκτοτε ἀπὸ ζωγράφου εἰς ζωγράφον. Ὁ νῦν κάτοχος ζωγράφος θαρρεῖ πὺς κατέχει κειμήλιον πολύτιμον... Τὸ ἐξήτασα νέος ἐκ περιεργείας καὶ ἐβεβαιώθην ὅτι δὲν περιέχει τὰ περὶ Τὸ ἐνθυμοῦμαι ὡς ἀρκετά..... χειρόγραφον σῶον. Πολὺ ὑποπτεύω νὰ τὸ ἤξερε ὁ Σιμωνίδης ἢ νὰ τῷ ἀνεκοινώθῃ παρὰ τοῦ πατρός του, ὅστις μὴ μνησικακῶν καὶ θαυμάζων τὸν υἱόν, τῷ ἔστειλε πληροφορίας καὶ ἀντίγραφα τοῦ χειρογράφου βιβλίουἩ ἐκτεταμένη βιβλιογραφία του θὰ εἶναι μᾶλλον περίεργος τῆς πρώτης, ἀλλὰ πὺς νὰ ἐκδοθῇ;

Θὰ στείλω συντόμως τὸ μεῖζον μέρος τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν. Εὐχαριστῶ διὰ τὰς πληροφορίας τῶν ἐκδόσεων τῶν Βυζ. Χρονικῶν. Παρακαλῶ νὰ μὴ στείλετε τσέκ. Θὰ σᾶς σημειώσω καὶ ἅς δώσητε αὐτὸ εἰς Τράπεζαν διὰ τὸ καλλίτερον.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἐγκαρδίως.

Ὑπογραφή



Ἐν Σύμῃ τῇ 30/13 Ὀκτωβρίου 1909

Ἀγαπητέ μοι Ἀθανάσιε,

Ὅ,τι ἔγραψα ἐν τῇ Ν. Ἡμέρᾳ διὰ τὴν Ἑρμηνείαν τῆς Ζωγραφικῆς ἀπέρρευσε ἀπὸ ἀβίαστον ὅλως διαθέσεως καὶ ἐκτιμήσεως πρὸς τε ὑμᾶς καὶ τὸ ἔργον σας.

Προθύμως θὰ ἀποστείλω ὑμῖν τὸ ἄρθρον μου περὶ τοῦ Συμαϊκοῦ κώδικος καὶ ἀπόκειται ὑμῖν νὰ κάμῃτε οἷαν θέλητε χρῆσιν αὐτοῦ, ἂν τῷ ὄντι τὸ εὖρητε οὐχὶ ὅλως ἀνάξιον λόγου. Τὸ νέον σας ἔργον: «Ἑλληνικὰ κείμενα χρήσιμα τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ρωμανίας» δὲν ἔφθασεν ἀκόμῃ, ἅμα τὸ λάβω θὰ κάμω καὶ περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφίαν κατὰ τὰς δυνάμεις μου ἐν τῇ Ν. Ἡμέρᾳ.

Αἱ Σποράδες διέρχονται ἡμέρας ὀδυνηράς, διότι ἡ Ὁθ(ωμανικὴ) Συνταγματικὴ Κυβέρνησις ζητεῖ νὰ μειώσῃ σπουδαίως ἢ καὶ νὰ καταργήσῃ τὰ προνόμιά των. Ἐνεκα τούτου συνῆλθεν ἐν Σύμῃ καὶ δὴ ἐν τῇ Μονῇ Πανορμίτου τὸ Β΄ Νησιωτικὸν Συνέδριον, οὗ διωρήσθη Γραμματεὺς.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ οἱ εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο λαβόντες μέρος Σχολάρχαι καὶ σπουδαῖοι λόγιοι τῶν μικρῶν μας Μιχαὴλ Μαλανδράκης πληρεξούσιος Πάτμου καὶ Ἀχιλλεὺς Διαμαντάρης Καστελλορίζου εἶδον καὶ διῆλθον καὶ ἐθαύμασαν τὴν ἔκδοσίν σας τῆς Ἑρμηνείας τῆς Ζωγραφικῆς, πρῶτον ἥδη λαμβάνοντες γνῶσιν τῆς Ἑρμηνείας καὶ ὑποσχεθέντες νὰ μοὶ ἀνακοινώσωσιν ὅ,τι ἤθελον εὖρη που σχετικόν.

Εἰς τοὺς υἱοὺς μου ἔδωκα καὶ τὰς δύο κεραμίδας, τὴν μὲν μήκους 0,61 καὶ πλάτους 0,54 ἀκεραίαν εἰς 2 τεμάχια, τὴν δὲ μήκ. $\pm$ 0,57 καὶ πλάτους 0,41 εἰς 5 τεμάχια. Τῆς δευτέρας ἐλλείπει μέρος, ὅπερ ὡδὴ προδήλως παρίστα. Ἀμφότεραι φέρουσιν ἀρχαίας μουσικὰς κλίμακας λύρας ἢ κιθάρας μετὰ σηματοφώνων. Ὅλα εἶναι κεχαραγμένα δι' ὀξέος ἐργαλείου. Εὐρέθησαν κατὰ τάφῳ εἰς τινὰ θέσιν τῆς Κνιδίας.

Αἱ κεραμίδαι αὗται ἀξίζουσιν καὶ εἶναι δυνατόν νὰ πωληθοῦν καὶ πῶς; Σὰς ἐρωτῶ ἰδοὺ διατί. Οἱ υἱοί μου θέλουν νὰ τὰς δημοσιεύσουν, διὰ νὰ γίνωνται γνωστοὶ ἤτοι χάριν συστάσεως, ἀλλ' ὁ ἔχων δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ τὰς φωτογραφίσουν καὶ τὰς μελετήσουν ζητῶν νὰ τὰς πωλήσῃ ἀκριβὰ ἐννοεῖται καὶ μόλις ἐπέισθη νὰ μὴ τὰς μεταφέρει εἰς Ἑλλάδα ἢ εἰς Εὐρώπην. Παρακαλῶ νὰ μοὶ συμβουλευσῇτε, ἴσως μὲ τὴν μεσιτείαν τῆς πωλήσεως δυνηθῶν οἱ υἱοί μου νὰ τὰς δημο-

σιεύσωσι πρώτοι, έννοείται ξηρώς, διότι άλλοι αρμόδιοι θά τας με-
λετήσουν έπιστημονικώς.

Άλλας μικράς δημοσιεύσεις σας από πολλοῦ δέν μοι έστείλατε.

Μόλις έπρόφθασα καί έγκλείω 4 σελίδας συνεχείας τών χριστ(ια-
νικών) έπιγραφών μου. Ταχέως θά στείλω καί τὸ υπόλοιπον μέ
αξιολόγους χρ(ιστιανικάς) έπιγραφάς έκ τῆς Περαιάς.

Σας ασπάζομαι έγκαρδίως.

Υπογραφή



Έν Ρόδω τῇ 24/6 Νοεμβρίου 1909

Άγαπητέ μοι Άθανάσιε,

εἰς Πετρούπολιν

Έδῶ ἦλθον τὴν παρελθοῦσαν Δευτέραν διὰ λόγους ύπηρεσίας,
ἀλλ' έπεσα από τὸ ζῶον καί έξήρθωσα τὸν δεξιὸν ὦμον....., έξ οὔ
ύποφέρω τόσας ήμέρας καί δέν ήξεύρω πόσας ήμέρας ἀκόμη θά
ύποφέρω. Έφθασε προχθές ὁ έτερος τών υἱών μου διὰ νὰ μέ βοηθήση
νὰ έπιστρέψω εἰς Σύμην αὔριον ἢ μεθαύριον. Εὐτυχῶς μένω εἰς Ξε-
νοδοχεῖον στενῶν φίλων καί σὰς ένθυμοῦμαι. Ό δέ πρεσβύτερος
ἀδελφὸς Κων. Κεραμεύς

Ό φίλος κ. Burmann πρόξενος τῆς Δανίας, εύρηκε.... από πολλοῦ
εἰς τὸ Τελωνεῖονκαί μοι έφερε τὸ πραγματικά ὀγκῶδες έργον σου
«Έλλ. κείμενα χρήσιμα τῇ ιστορίᾳ τῆς Ρωμανίας». Ποῦ νὰ φαντασθῶ
ὅτι ἦλθεν έδῶ,colis postal καί μ' εἶπον. Θά γράψω βιβλιογραφίαν/
Εὐδόξιος Χουρμουζάκης.....έν Ρωμανία εἶναι ὁ χορηγὸς τοῦ μεγάλου
έργου,

Άναμένω πληροφορίας καί ὁδηγίας διὰ τὰς μουσικάς κεραμίδας.

Σας κατασπάζομαι ὅλος σας.



Έν Σύμη τῇ 27 Ίανουαρίου 1910

Άγαπητέ μοι Άθανάσιε,

Μετά πολλῆς εύχαριστήσεως έλαβα τὴν έπιστολήν σας από 9 ἢ
10 τρέχοντος περιέχουσιν τσέκι φρ. 15/οο.

Σας εύχαριστῶ θερμῶς διὰ τοὺς κόπους, οὓς καταβάλλετε χάριν
έμοῦ. Εἴσθε έλεύθερος νὰ έπιφέρητε οἰασδήποτε μεταβολὰς καί

ἀφαιρέσεις καὶ προσθήκας ἐφ' ὅλας τὰς διατριβάς μου. Μάλιστα εἶναι δίκαιον νὰ σημειώνητε τὸ ὄνομά σας.

Δὲν ἔλαβον τὰ ἀντίτυπα τῶν διατριβῶν σας καὶ λυποῦμαι πολύ. Ἔλαβον τὰ ἀντίτυπα τῆς τοῦ υἱοῦ μου Νικήτα. Τώρα μετανοεῖ διότι μίαν διατριβὴν τοῦ περὶ τυπαρίων ἔστειλεν εἰς τὸν Ἑκκλ(ησιαστικόν) Φάρον καὶ ἀκόμη δὲν ἐτυπώθη διότι δὲν γνωρίζω ἔτι ἂν ὁ ὑποσχεθεὶς φίλος ἐφρόντισετῶν ἀρχαίων τυπαρίων, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ διατριβὴ δὲν ἀξίζει. Τὰ κλισὲ ἔπρεπε νὰ γίνουν ἐν Ἀθήνησι.

Σᾶς παρακαλῶ πολὺ νὰ λάβητε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ σημειώσητε ὁλόκληρον τὸ μέρος περὶ Νικολάου Μαδραμίτου ἐκ τοῦ Ἀθαν.ὥς σημειοῦτε εἰς τὰ Ρωμανικά σας (σελ. 1). Προσέτι ἂν γνωρίζετε ὑμεῖς περὶ τοῦ Μαδραμίτου καὶ διὰ τὸ οὕτω λέγετε καὶ περὶ τῆς πατρίδος του. Θὰ μοῦ ὑποχρεώσητε. Θέλω νὰ συμπληρώσωπερὶ αὐτοῦ περὶ οὗ ἔγραψα ὑποσχεθεὶςεἰς τὸν Φιλ. Σύλλ. Κ/πόλεως.

Διὰ Ρόδου σᾶς ἔστειλα τὸ πρῶτον τμῆμα περιγραφῆς σφραγίδων ἀμφορικῶν εὐρεθεισῶν ἐν Τευτλούσῃ. Σᾶς ἐγκλείω ἤδη τὸ ὑπόλοιπον. Μετ' οὐ πολὺ θὰ σᾶς στείλω τὸν πρόλογον καὶ τὴν ἐπιστολὴν μου ...

Ἀντιγράφω τὸ τοπογραφικὸν τῆς Σύμης. Τὸ εἶχα ἔτοιμον πρὸ ἐτῶν καὶ ἡμέλησα. Ὁ Σίμος Μενάρδος.....μὲ τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου. Θέλωτοῦλάχιστον δεύτερον. Θὰ τὸ δεχθῶσι τὰ Βυζ. Χρονικά; Παρακαλῶ νὰ μὲ πληροφορήσητε διὰ νὰ μὴν τὸ στείλω μάτην.

Ἦθελα ἀλλὰ ἀναβάλλω νὰ σᾶς γράψω καὶ κλπ. Ζητῶ μάλιστα συγγνώμην διότι τόσο πολὺ ἐνοχλῶ.

Οἱ υἱοί μου καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά μου σᾶς ὑποβάλλουν τὰ σέβη των. Εὐτυχῶς ἡ ἀδελφή μου ἀπέθανε πρὸ πολλοῦ..... Ἐπιζῶσι τὰ τέκνα των.



Ἐν Σύμῃ τῇ 25/8 ὁβρίου 1910.

Ἀγαπητέ μοι Ἀθανάσιε

εἰς Πετρούπολιν

Ἡ τελευταία μου ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου θὰ εἶχε φθάσῃ εἰς Πετρ(ούπο)λιν μετὰ τὴν αὐτόθεν ἀναχώρησίν σας καὶ διὰ τοῦτο ἐστερήθην ἀπαντήσεώς σας.....Μάτην δὲ ἀνέμενον νὰ λάβω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ὑποδεχθῶ ἐν Σύμῃ....κρίμα... μ' ἔπιασε τό 'μμάτι τῇ ἀληθείᾳ. Οἱ υἱοί μου καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά μου ἐλυπήθησαν ὅσον δὲν φαντάζεσθε.

Σᾶς ἐτράβηξε τὸ Ἅγιον Ὅρος μὲ τὰς πλουσίας βιβλιοθήκας του. Νὰ ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐπισκεφθῆτε τὴν Σύμη τοῦ χρόνου;

Σᾶς εἶχα στείλει μέρος παραβολῆς τοῦ συμαϊκοῦ κώδικος καὶ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων. Θέλετε νὰ σᾶς στείλω καὶ τὸ λοιπὸν καθ' αὐτὸν ἢ καθ' ὃν ἄλλον τρόπον θέλετε; Παρακαλῶ καὶ πάλιν νὰ λάβητε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ σημειώσητε τὸ περὶ Νικολάου Μαδραμίτου μέρος ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Ἀθ-Κ-Υψηλάντου, ὃν σημειώνετε εἰς τὰ ἐλ(ληνικά) κείμενα χρήσιμα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ρωμανίας.

Παρακαλῶ νὰ δώσητε προθυμότατα ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύνταξιν τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν νὰ μᾶς στείλῃ τὸν ΙΕ' τόμον, ὅστις πιστεύω νὰ ἐξεδόθῃ. Τὴν ἀξίαν του δὲν βλάπτει πιστεύω, ἂν κρατήσῃ ἡ βιβλιοθήκη, ἀπὸ τὰ ὅποιαδήποτε ἐγκριθησόμενα βιβλία, ἐξ ὧν προτείνω.

Ἀπὸ τὰ νέα ἰδικά σας δὲν μοὶ ἐστείλατε πλέον οὔτε μικρὰ οὔτε ὀγκώδη, ἐνῶ μ' εἶχατε γράψῃ ὅτι θὰ μοὶ ἐστέλλετε. Προτείνω κατ' αὐτὰς μερικά βιβλία καὶ παρακαλῶ πολὺ νὰ εὐαρεστεθεῖτε νὰ πράξητε δι' αὐτὰ ὅ, τι δυνατόν.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἐγκαρδίως.

Υ.Γ. Εἰς τὴν Ν. Ἡμέραν ἔγινα ἐπίτηδες συνδρομητής, ἀλλὰ μετὰ τὴν βιβλιογραφίαν διὰ τὰ ρωμανικά σας δὲν εἶχα ἀφορμὴν νὰ στείλω ἄλλην. Νομίζω ὅτι αἱ βιβλιογραφίαι μου ἦσαν καλλίτεραι τῶν ἐν τῷ Ἑκκλ(ησιαστικῷ) Φάρῳ.



Ἐν Σύμῃ τῇ 20/5 Μαρτίου 1910

Ἀγαπητέ μοι κύριε Ἀθανάσιε Π(απαδόπουλε)- Κεραμεῦ

εἰς Πετρούπολιν

Πιστεύω ὅτι ἐλάβετε ἤδη ὅλα τὰ τμήματα τῆς περιγραφῆς τῶν ἐνσφράγιστων λαβῶν ἀμφορέων ἐκ Τευτλούσης μετὰ τοῦ προλόγου εἰς τὸ ὅλον ἔργον καὶ ἐπιστολῆς μου πρὸς τὴν Γραμματείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ρωσικῆς Ἑταιρείας.

Σᾶς παρακαλῶ νὰ μοὶ πληροφορήσητε περὶ τε τῆς παραλαβῆς των καὶ τῆς γνώμης σας ἐπ' αὐτῶν. Ἡ συλλογὴ μου ὅλον ἐν πλουτίζε-ται διὰ νέων λαβῶν πολλαχόθεν.

Ἐγκλείω διπλὰ φωτογραφήματα ἀναγλύφου τοῦ Λέοντος τῆς Βε-

νετίας διὰ νὰ προφθάσῃ νὰ περιληφθῇ ἡ εἰκὼν τοῦ εἰς τὴν.....συνέχει-
αν τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν. Πιστεύω νὰ προφθάσω νὰ σᾶς
στείλω φωτογραφήματα Κοκκιμήδη καὶ Ρουκουνιώτη. Τοῦ Πα-
νορμίτη ἔχω στείλει.

Παρακαλῶ θερμῶς νὰ μοὶ στέλλετε....τὰ ἐκδιδόμενα τεύχη τῶν Βυ-
ζαντινῶν Χρονικῶν, ὧν τὴν συνδρομὴν καὶ τὰ ταχυδρομικὰ κρατᾶτε
ἐκ τῆς ἀμοιβῆς μου. Τὸ τσεκάκι μοὶ ἐχρησίμευσε.

Τὰ φυλλάδιά σας ἄτινα μοὶ ἐστείλατε, δὲν ἔφθασαν ἔτι καὶ δὲν θὰ
φθάσουν βεβαίως. ΛυποῦμαιΔιὰ τῆς τέχνης.....δὲν ἤξεύρω τί νὰ
σᾶς δίδω καὶ σεῖς ζητεῖτε κάποτε βιβλία τινά, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν
εὐρίσκονται ἐδῶ.

Ἀγόρασα πρό τινος τὰ τεύχη τῆς γνωστῆς σας ἱστορίας τῆς Ρό-
δου. Ἄν θέλετε, σᾶς τὴν στέλλω. Ἀλήθεια καὶ ὁ φίλος κ. Μα-
λανδράκης μοῦ γράφει ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς Πάτμον. Θὰ ἐλογιζόμην
εὐτυχὴς ἂν ἔρχεσθε πρῶτα εἰς Σύμην ὥστε ἂν δυνηθῶ νὰ σᾶς συνο-
δεύσω.

Παρακαλῶ νὰ μὴ λησμονήσητε νὰ μοὶ στείλητε τὰς σημειώσεις
περὶ Νικολάου Μαδραμίτου (περὶ οὗ ἔγραφα εἰς τὴν προλαβοῦσαν
μου).....Τὴν προσεχῇ ἐβδομάδα θὰ σᾶς στείλω τὸ ἥμισυ καὶ κατόπιν
τὸ ἄλλο ἥμισυ τοῦ «Τοπωνυμικοῦ τῆς Σύμης». Πιστεύω νὰ γίνῃ
δεκτὸν εἰς τὰ Βυζαντινὰ Χρονικὰ διὰ νὰ δημοσιευθῇ μὲ τὴν σειρὰν
του.

Ἐδῶ εὐρισκόμεθα ἐν ἀπεριγράπτῳ....., ἐπειδὴ ἤρχισαν τῆς ἐφαρ-
μογῆς τῆς στρατολογίας. Φαντασθῆτε τί δοκιμασίαν φοβε-
ρὰν....ὑποφέρω ἐγὼ καὶ ὑμεῖς...., ἀφοῦ οἱ δύο υἱοί μου εἶναι ἐπίστρα-
τοι! Δὲν μᾶς ἔφθανεν ἡ φτώχεια μας, ἔχομεν τώρα καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὰ
ἀπροσδόκητα...

Σᾶς ἀσπάζομαι ἐγκαρδίως/ ὅλος ὑμέτερος.



Ἐν Σύμῃ τῇ 11/24 Ἀπριλίου 1910.

Ἀγαπητέ μοι Ἀθανάσιε,

Ἀπὸ πολλοῦ στεροῦμαι ἐπιστολῆς σας, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ἐβράδυνα νὰ
σᾶς γράψω, ἀναμένων νὰ μὲ συμβουλευῆτε διὰ τὸ τοπωνυμικὸν τῆς
Σύμης, τοῦ ὁποῖου ἔστειλα τὸ ἥμισυ μέρος διὰ νὰ στείλω καὶ τὸ
μένον, διὸ παρακαλῶ πολὺ νὰ μοὶ συμβουλευῆτε περὶ τούτου ὃ, τι
κρίνετε δέον.

Ἐμὲ καταβάλλουν ἐνδελεχεῖς καὶ ἐπίπονοι ἐργασίαι διὰ τὸ ζήτημα τῶν Σποράδων, ὅπερ ἐσχάτως ἔλαβε τροπὴν ὀξεῖαν. Εἰς Νεωλόγον καὶ Ν. Ἡμέραν καταχωροῦνται αἱ σοβαρώτεροι φάσεις του. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ νὰ μὲ πληροφορήσετε ὥν δέχεσθε ὑμεῖς ἢ ἂν ἔχετε νὰ ὑποδείξητε ἄξιον τινὰ ὁμογενῆ, ὅστις νὰ ἔχῃ τὴν εὐγενῆ διάθεσιν νὰ ἀναλάβῃ καὶ ἐνεργήσῃ παρὰ τῷ Ὑπουργῷ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὃχι βέβαια διὰ σοβαρὰ πράγματα, ἀλλὰ διὰ νὰ κολακευθῇ ἡ ὁμόδοξος Ρωσία καὶ νὰ δεχθῇ νὰ συστήσῃ φιλικῶς διὰ τοῦ ἐν Κ/πόλει πρεσβευτοῦ εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν νὰ μὴ χαλάσῃ τὰ πρόνομια ἥτοι τὸ καθεστῶς τῶν νήσων. Γράψατέ μοι παρακαλῶ περὶ τούτου, φίλτατε, ἐγκαίρως καὶ συγχρόνως με πληροφορῆτε ἂν ἀπαιτοῦνται μερικὰ ἔξοδα διὰ τοῦτο καὶ πόσα πάνω κάτω.

Ἐνεκα τῶν τοιούτων ἐργασιῶν, παρέλειψα νὰ στείλῳ μὲ τὴν ἐπιστολήν μου καὶ τὴν facture, διὰ τοῦτο τὴν ἐσωκλείω διὰ νὰ τὴν δώσητε ὑμεῖς, ἂν δὲν βλάβῃ, ἄλλως νὰ στείλῳ ἀπὸ ἐδῶ ἄλλην. Σᾶς ἱκετεύω καὶ πάλιν νὰ μοι στείλητε τὸ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Ἀθανασίου Ὑψηλάντου (ὅπερ μνημονεύετε εἰς τὸν πρόλογόν σας εἰς τὰ κείμενα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ρωμανίας) περὶ Νικολάου Μαδραμίτου.

Σᾶς εὐχομαι ἐγκαρδίως νὰ διέλθῃτε ἐν ὑγείᾳ ἄκρα καὶ θεαρέστως τὰς ἐπὶ θύρας ἐορτὰς τοῦ Πάσχα. Ἐγὼ χαίρω διότι.....καὶ πλησιάζῃ ὁ καιρὸς νὰ ἔλθῃτε νὰ σᾶς ἐπανίδω μετὰ εἰκοσαεξαετίαν ὄλην! Ποῖον εὐτύχημα δι' ἐμέ!

Σᾶς ἀσπάζομαι.

Ὑπογραφή



Ἐν Σύμῃ τῇ 17/30 Ἰανουαρίου 1911

Ἀγαπητέ μοι Ἀθανάσιε,

εἰς Πετρούπολιν

Ζητῶ συγγνώμην, διότι βραδέως οὕτω ἔνεκα διαφόρων ἐμποδίων καὶ δὴ τῆς ἀσθενείας ἔρχομαι νὰ σᾶς γράψω εἰςὶ τῷ νέῳ ἔτει, ὅπερ ἐγκαρδίως σᾶς ἐπέυχομαι κατὰ πάντα αἴσιον καὶ ὑγιὲς καὶ ὑπέροχον ὅλων τῶν καταστάσεών σας διὰ τὰς ἐργασίας καὶ μελέτας σας ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας

Διὰ τοῦ κ. Βελλερῆ ἥτοι μέσῳ Σμύρνης διαβιβάζων τὰ ἐγκριθέντα βιβλία σᾶς στέλλω ἀντίτυπα μικρῶν τριῶν διατριβῶν ἐμοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ μου Νικήτα, ὅστις μάλιστα προσεχῶς δημοσιεύει καὶ διατριβὴν περὶ Φωτίου καὶ τοῦ Ἀκαθίστου, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ κρίνητε εὐμενῶς,

ἀποβλέποντες εἰς τὸν ζῆλον του, χάριν τοῦ ὁποίου δὲν τὸν ἐμποδίζω ἀπὸ τινων ἴσως τολμηρῶν πραγματειῶν του, φρονῶν ὅτι ἀφοῦ ἀκούση κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις, θὰ ὠφεληθῇ, ὥστε νὰ προσέχη ἢ καὶ θὰ παρεν-
θαρρυνθῇ, διότι ὅπωςδήποτε οἱ κριταί, ὅταν ὥσιν ἔστω αὐστηροὶ ἀλλὰ δίκαιοι καὶ οὐχὶ κακεντρεχεῖς, πάντοτε ὠφελοῦσι τοὺς τὰ πρῶτα φτερουγίσματα τολμῶντας νεοσσοὺς ἐν ταῖς γράμμασιν.

Εἰς τὸν «Ἐκκλησιαστικόν» Φάρον» ἐδημοσίευσεν ἀρτίως δια-
τριβὴν περὶ τυπαρίων. Ἐπεθύμουν νὰ μοι εἰπῇτε τὴν κρίσιν σας. Οἱ
υἱοὶ μου σᾶς ὑποβάλλουσι τὰ σέβη των, ἐπίσης καὶ τὰς εὐχὰς των ἐπὶ
τῷ νέῳ ἔτει. Ἀναμένων ὀλιγόστιχον ἀπάντησίν σας, οἷας ἀπὸ πολ-
λοῦ με στερεῖτε καὶ με κάμνετε νὰ ὑποπτεύω μυρία ὅσα, σᾶς ἀσπάζο-
μαι ἐγκαρδίως. Ὅλος ὑμέτερος.

Υ.Γ. Κάποιος ἐδῶ μοὶ ἔδειξε δύο φύλλα χαρτῶου χειρογράφου
ἀρμενικοῦ, ἅτινα μοὶ εἶπεν ὅτι ἀπεκόλλησεν ἀπὸ χαρτόνου βιβλίου
λαβὼν τὸ παράδειγμα ἄλλοτε παρ' ἐμοῦ. Πιστεύω νὰ εἶναι ἀρκετὰ
παλαιά. Εἶχον ἀρχικὰ κεφαλαῖα ἐρυθρὰ κεκοσμημένα. Σᾶς κάμνουν.
Ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται διὰ παράδες. Ἐγὼ κάμνω καλὰ μὲ τὸν
φίλον, ἂν σᾶς κάμνουν. Ὁ ἴδιος



Ἐν Σύμῃ τῇ 26/8 Φεβρ. 1911

Ἀγαπ(ητέ) μου κ. Ἀθαν. Παπ(αδόπουλε)-Κεραμεῦ εἰς Πετρούπολιν

Ἀπὸ μακροῦ χρόνου στεροῦμαι περισπουδάστου μοὶ ἐπιστολῆς
σας, ἐνῶ προτιήτερα τόσον συχνὰ μοὶ ἐγράφετε καὶ εὐφρανόμην
πολὺ καὶ ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος. Ἐντριβῶν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν χα-
ριεστάτων ἐπιστολῶν σας, ἐν αἷς διέκρινα πάντοτε μετ' εὐγνω-
μοσύνης τὴν τόσῃν πρὸς ἐμὲ εὐνοίαν σας. Διὰ τοῦτο θλιβόμενος
κυρίως ἐπὶ τῇ μακρᾷ σιωπῇ σας, λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ ποιήσωμαι
ἐκκλησιν εἰς τὰ εὐγενῆ σας αἰσθήματα καὶ σᾶς ἱκετεύω θερμῶς νὰ μὴ
μὲ στερῇτε ἀπαντήσεώς σας, λάβητε δὲ τὴν καλωσύνην νὰ μὲ πλη-
ροφορήσητε ἂν ἐξεδόθησαν εἰς τὰ «Βυζ. Χρονικά» αἱ πραγματεῖες μου
συνεχείας Χριστ(ιανικῶν) ἐπιγραφῶν καὶ τοπωνυμικὸν τῆς Σύμης, ἔτι
δὲ ἂν ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Αὐτ. Ρ. Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἢ ἄλλῃ
πραγματεία μου:

«Σφραγίδες λαβῶν ἀμφορέων-Α΄ ἐκ Τευτλούσης». Ἀφοῦ ἀπέλασεν καὶ τὸ καλοκαίριον τοῦ ἔτους τούτου χωρὶς νὰ μοὶ δώσητε τὴν εὐκαιρίαν νὰ λάβω τὴν μεγάλην εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ξενίσω ἐν τῇ μικρᾷ ἀλλὰ γνωστῇ σας πατρίδι μου Σύμη, ἐλπίζω ὅτι τουλάχιστον δὲν θ' ἀπαξιώσητε νὰ μοὶ ἀπαντήσητε μετὰ τῆς τόσο συνήθως ὑμῖν εἰλικρινοῦς προθυμίας.

Ἀσπαζόμενος ὑμᾶς ἐγκαρδίως, διατελῶ μετ' ἄκρας ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης.



Ἐν Σύμῃ τῇ 6/19 Μαΐου 1911

Ἀγαπητέ μοι Ἀθανάσιε

εἰς Πετρούπολιν

Ἐνῷ ἤμην πράγματι πολὺ καταλυπημένος, διότι δὲν ἔχω λάβει ἀπὸ ἐνὸς ἔτους σχεδὸν γράμμα σας, αἴφνης ὁ κ. Βεγκλερῆς ἀπαντῶν μοι τελευταίως....., διότι ἦτο ἀσθενής, περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν ἐγκριθέντων βιβλίων, ἅτινα πρό τινος καὶ πλεον τῷ ἐστάλῃ διὰ νὰ διευθύνῃ διὰ τοῦ ρωσικοῦ ταχυδρομείου, αἴφνης, λέγω, ὁ κ. Βεγκλερῆς μ' ἐρωτᾷ διὰ τί δὲν τῷ ἔκαμα λόγον περὶ τῆς ἐπιστολῆς του, ἣν μοι ἔστειλεν ἔχων ἐσώκλειστον καὶ ἰδικήν σας ὅτε μοι διεβίβασε τὰ ἀντίτυπα τῆς διατριβῆς μου περὶ τοῦ ἀσκηταρίου της, τὰ ὅποια πρὸ μηνῶν ἱκανῶν εἶχα λάβει χωρὶς, ὅμως νὰ λάβω καὶ ἐπιστολήν του ἢ ἰδικήν σας. Ἡ ἀπώλεια τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἰδίᾳ δὲ τῆς ἰδικῆς σας ἐπέθηκεεἰς τὴν λύπην μου.

Μιὰ φορὰ ἔτυχεν ὁ Ἐβραῖος νὰ καβαλλικεύσῃ καὶ ἔτυχε καὶ Σάββατο. Μιὰν ἐπιστολήν σας μ' ἐστέλλετε ὕστερα ἀπὸ τόσοις μηνῶν καὶ ἔφθασε ὡς αὐτοῦγιὰ νὰ μὴ τὴν λάβω.

Ἀλλὰ τοιαύτη εἶναι πολλάκις ἡ τύχη τῶν πτωχῶν καθ' ἐμέ. Τί νὰ γίνῃ...παραπονοῦμαι λοιπὸν κατ' αὐτῆς διὰ νὰ ξεθυμάνω, διὰ νὰ ξεσκάσω ἐκθέτων εἰς φίλον μου, οἷος ἦσθε ὑμεῖς, ἐπὶ τὸ δραματικώτερον ἐν ἀπὸ τὰ πολλὰ παθήματά μου ἀλλὰ τὸ ὀδυνηρότατον, διότι αἱ ἐπιστολαὶ σας φίλτατε δὲν ἤμπορῶ νὰ σᾶςπόσον μὲ ἐμψυχώνουν, πόσον μ' ἐνθαρρύνουν.

Σύγγνωτέ μοι λοιπόν, φίλτατε, διότι σᾶς ἐζάλισα μὲ τὴν ἄχαρη πολυλογίαν μου. Σᾶς παρακαλῶ ὅμωςνὰ μοὶ γράψῃτε εἰς ἀπάντησιν περὶ ἐκείνων, ὅσα εἰς τὰς διαφορὰς μου σᾶς ἔγραψα καὶ κυριώτατα ἂν θὰ ἔχω τὴν εὐχαρίστησιν ἐφέτος νὰ σᾶς ἐπανάιδω πλέων ἐν Σύμῃ. Δὲν σᾶς ὑπόσχομαι βέβαια χειρόγραφα κλπ. κλπ., ἀλλὰ θὰ

δυνηθῆτε νὰ διέλθῃτε ἡμέρας ὅσας θελήσῃτε πραγματικῆς ἀναψυχῆς
 μὲ ὀρεινὸν καὶ θαλάσσιον ἀέρα, μὲ πέρδικας, συμαῖκά γνήσια γαλε-
 κτερά (βούτυρον, γιαούρτι κλ.) μὲ ψάρια λαμπρά καὶ μὲ πολυλογίαν
 ἰδικὴν μου καὶ τῶν υἱῶν μου, ὧν τὰ σέβη σᾶς διαβιβάζω.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἐγκαρδίως et attendant de vous livre.

Ὅλος ὑμέτερος.



Τελειώνοντας, ἐπισημαίνουμε ὅτι μὲ τὴν παράθεση ὁρισμένων
 ἐπιστολῶν τοῦ Δ. Χαβιαρᾶ πρὸς τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμέα ἐκπλη-
 ρώνεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ συμιακοῦ λογίου ποὺ καταγράφεται στὰ
 «Ἀπομνημονεύματά» του καὶ ἀναφέρει ὅτι: «Ἀξίζει νὰ δημοσιευθῶσιν
 ἡμέραν τινά». Κατὰ τὴν ἀποψή μας, πιστεύουμε ὅτι ἡ δημοσίευση τό-
 σο τῶν Ἀπομνημονευμάτων (1989) ὅσο καὶ τῆς ἀλληλογραφίας με-
 ταξὺ τῶν δύο αὐτῶν σημαντικῶν προσωπικοτήτων (2000-2001)
 ἀλληλοσυμπληρώνονται, παρέχοντας ἓνα πλῆθος πληροφοριῶν γιὰ
 τὴ Σύμη σὲ μιὰ δύσκολη ἐποχή, ὅπως εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Πάντως, ἡ ἐν λόγῳ ἀξιόλογη βιβλιοθήκη τῆς οἰκογένειας Χα-
 βιαρᾶ σύντομα θὰ ἀποκτήσῃ τὸ δικό της χώρο στὸ Ἀρχαιολογικὸ
 Μουσεῖο Σύμης καὶ θὰ εἶναι προσβάσιμη σὲ κάθε ἐρευνητὴ-μελετη-
 τή, ἐφόσον ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ Μουσείου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἔργα
 τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, ποὺ ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ
 ΕΣΠΑ.



ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΩΟΥ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΥ ΝΑΘΑΝΑΗΛ

Η ΟΣΙΑ ΜΕΛΩ Η ΕΝ ΚΩ ΑΣΚΗΣΑΤΑ

Εἶναι πραγματικό προνόμιο γιὰ ἕναν τόπο νὰ σεμνύνεται γιὰ ἁγίους ἄμεσα συνδεόμενους μὲ αὐτόν. Στὸ νησί μας ἔχουμε τὴ μοναδική χαρὰ νὰ ἔχουμε τὴ δική μας Ἀγία, τὴν «φιλήρημον κόρη», τὴν Ὁσία Μελώ, ἡ ὁποία ἀγωνίσθηκε στὴν περιοχὴ τῆς Βουρρίνας.

Μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μας κ.κ. Βαρθολομαίου καὶ τὴν θέληση τῶν κατοίκων τῆς Κῶ προσπαθοῦμε νὰ ἀνασύρουμε ἀπὸ τὴ λήθη καὶ νὰ ἀποκαθάρουμε ἀπὸ τὶς σκωρίες τοῦ χρόνου τὴν ἱερὰ μνήμη τῆς «Ἀγίας Μελοῦ» ὅπως τὴν ἀποκαλοῦν οἱ ντόπιοι.

Τὸ ἔργο δὲν εἶναι εὐκόλο, ἀλλὰ προχωρᾷ μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς μεσιτεῖες τῆς Ἀγίας, ἡ ὁποία ἐνδυναμώνει ἀνθρώπους ποὺ τὴν εὐλαβοῦνται στὴν προσπάθεια νὰ γίνει γνωστὴ ἡ ἀλήθεια γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό Της.

Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀγωνίσθηκε ὁ καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ζαχαρίας Τσιρπανλῆς. Κῶς ὡς πρὸς τὴν καταγωγή, ἔχοντας ἀσχοληθεῖ ἰδιαίτερα μὲ τὴ μελέτη τῆς Ἱστορίας τῆς Δωδεκανήσου, δημοσίευσε σημαντικὴ μελέτη ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1998 στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίδα τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων μὲ τίτλο «Τὸ βυζαντινὸ ἐκκλησάκι τῆς ὁσίας Μελοῦς στὴν Κῶ καὶ τὸ οἰκεῖο τοπωνύμιο» γνωστοποιώντας ἄρθρο τοῦ Fr. Halkin ἀπὸ τὸ 1972/1973, στὸ ὁποῖο ὁ διάσημος Βολλανδιστὴς ἁγιολόγος εἶχε ἐκδώσει τροπάρια πρὸς τιμὴν τῆς Ὁσίας Μελοῦς τῆς ἐν τῇ Βουρρίνῃ τῆς Κῶ. Ὁ Ζαχαρίας Τσιρπανλῆς ἐπανεξέδωσε τὸ κείμενο τῶν στιχηρῶν μεταγράφοντάς το κατὰ τοὺς ἰσχύοντες διπλωματικούς κανόνες, μὲ δήλωση τῆς ἀλλαγῆς τοῦ στίχου καὶ τῆς σελί-

δας. Ἡ συμβολή του, μάλιστα, δὲν περιορίσθηκε σὲ αὐτὴ τὴ δημοσίευση, ἀλλὰ προσπάθησε νὰ ἐνημερώσει καὶ νὰ εὐαίσθητοποιήσει τὶς ἀρχές καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ, ὥστε ἡ ἐκ νέου ἀνακάλυψη τῆς Ὁσίας νὰ καταστεῖ γεγονός.

Ἀπὸ τὸ 1998 ἔγιναν πολλὰ βήματα, τὰ ὁποῖα μᾶς ὁδηγοῦν στὴν ἀναφορὰ τῆς συμβολῆς τοῦ δευτέρου προσώπου τὸ ὁποῖο ἔπαιξε καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἀνάσταση τῆς λατρείας τῆς Ὁσίας Μελοῦς. Οἱ προσπάθειες τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κώου καὶ Νισύρου σὲ πολλὰ ἐπίπεδα προχώρησαν ἱκανοποιητικά, ὥστε πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἔτους 2011 νὰ προετοιμάζεται ὁ ἑορτασμός τῆς μνήμης τῆς Ὁσίας κατὰ τὸ πρῶτο Σάββατο τοῦ μηνὸς Ἰουλίου. Παρὰ τὰ ὅσα εἶχαν γίνει καὶ τὸ ἔργο τὸ ὁποῖο εἶχε ἐπιτελεσθεῖ ἔλειπε ἡ ἀκολουθία τῆς Ὁσίας. Εἶχαμε μόνο τὰ στιχηρὰ τοῦ Μητροφάνους. Τότε προσφέρθη μὲ προθυμία ὁ φιλάγιος καὶ φιλακόλουθος, λίαν ἀγαπητὸς ἀδελφός, Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος νὰ καλύψει αὐτὸ τὸ κενό. Ἐπιστρατεύοντας τὸ ποιητικὸ χάρισμα, μὲ τὸ ὁποῖο πλουσιοπάροχα τὸν ἐπροίκισε ὁ Θεός, ἐργαζόμενος ἐντατικά, παρὰ τὸ βεβαρυμένο πρόγραμμά του, κατόρθωσε σὲ πολὺ μικρὸ χρονικὸ διάστημα νὰ συγγράψει μία πλήρη ἀκολουθία τῆς Ὁσίας, ἐνσωματώνοντας, μάλιστα, σὲ αὐτή, τὰ στιχηρὰ τοῦ προκατόχου του, Μητροπολίτου Ρόδου Μητροφάνους (1471-1498). Ἐτσι λίγες ἡμέρες πρὸ τοῦ ἑορτασμοῦ ἦταν ἔτοιμη καὶ ἡ ἀκολουθία τῆς Ὁσίας.

Στὴν περιοχὴ νοτιοδυτικὰ τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ περίπου 150 μέτρα δυτικὰ ἀπὸ τὴ θέση Κοκκινόνερο (ιαματικὲς πηγές) βρίσκεται τὸ παλαιότατο ἐκκλησάκι («μοναστηράκι») τῆς Ὁσίας Μελοῦς.

Ἡ ἀβέβαιη ἐτυμολογικὴ προέλευση τοῦ ὀνόματος ὁδήγησε σὲ ἀμφισβήτηση τῆς ἱστορικότητος τῆς Ὁσίας, ἡ ὁποία, τελικά, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴ δημοσίευση κατὰ τὸ ἔτος 1972/3 τοῦ προαναφερθέντος χειρογράφου τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνα (Παρισινὸς Κώδικας μὲ ἀριθμὸ 1362) μὲ στιχηρὰ γραμμένα πρὸς τιμὴν τῆς ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ρόδου Μητροφάνη.

Ὁ Κῶος ἱστοριοδίφης Ἰάκωβος Ζαρράφτης παραθέτει τὴ μαρτυρία ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1018 κάποιος ἀσκητὴς ἔκτισε μοναστήρι πλησίον τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῆς Ὁσίας Μελοῦς καὶ ζοῦσε ἐκεῖ θεραπεύοντας τοὺς πιστοὺς ποὺ ἔφθαναν κοντά του ὑποδεικνύοντάς τους τὰ ἱαματικά ὕδατα. Μάλιστα, μέχρι τὶς μέρες μας σώζονται τὰ ἐρείπια τοῦ

κελλιοῦ τοῦ ἀσκητῆ περίπου 50 μέτρα ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ναῖσκο (πρὸς νότον).

Ξένοι ἀρχαιολόγοι ποὺ ἐπισκέφθηκαν τὸ ἐκκλησάκι, κατὰ τὸ ἔτος 1933, ἐξέφρασαν τὴ γνώμη ὅτι προέρχεται ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους.

Τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ κατέχουμε ἀπὸ τὸ βίο τῆς Ὁσίας προέρχονται ἀπὸ τοὺς ὕμνους τοῦ μητροπολίτη Μητροφάνη. Σύμφωνα μὲ μελέτη τοῦ καθηγ. Ζαχαρία Τσιρπανλῆ ὁ συγγραφέας τοὺς κατεῖχε τὸν ἀρχιερατικὸ θρόνο τῆς μητροπόλεως Ρόδου, κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἱπποτοκρατίας στὴ Δωδεκάνησο, καὶ εἶχε ὑπὸ τὴν ποιμαντικὴ του εὐθύνη καὶ τὴν Κῶ, καθὼς οἱ ἱππότες δὲν ἐπέτρεπαν τὴ χειροτονία ἀρχιερέων στὰ ἄλλα νησιά. Ἀπὸ τὰ στιχηρὰ διαπιστώνουμε ὅτι πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς της ἡ Ὁσία μοίρασε τὰ ὑπάρχοντά της σὲ ὅσους εἶχαν ἀνάγκη. Ἀμέσως μετὰ ἀποτραβήχθηκε σὲ ὀρεινὸ τόπο, ὅπου, στερούμενη ἀκόμη καὶ τὰ ἀναγκαῖα, ἀφιερώθηκε στὴν ἄσκησι. Μέσα σὲ συνθῆκες ψύχους, λόγω τοῦ ὑψομέτρου, κατόρθωσε νὰ λιώσει τὸ σῶμα καὶ τὰ πάθη της. Γιὰ τὴν ἐπιλογὴ της νὰ ἀπομονωθεί στὸ δύσβατο τόπο τῆς Βουρρίνας ὁ Μητροπολίτης Μητροφάνης παρομοιάζει τὴν Ὁσία μὲ ἐρημικὸ πελεκάνο, ὁ ὁποῖος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μὲ τοὺς πολλοὺς γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ Θεό.

Ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ παρατήρησή του ὅτι ἀφοῦ, ἀπὸ τὴ μεγάλη της ταπείνωση, ἐκοιμήθη ἀνάμεσα στοὺς βράχους, ὁ τόπος ἐγίνε προσκύνημα τοῦ λαοῦ μὲ συνέπεια νὰ οἰκοδομηθεῖ ναὸς («τέμενος») τῆς Ὁσίας. Αὐτὸ τὸ σχόλιο ταιριάζει μὲ τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους στὴν περιοχὴ ποὺ ἔχει ἀνεγερθεῖ τὸ ἐκκλησάκι. Στὴ νότια πλευρὰ βρίσκεται βράχος, πάνω στὸν ὁποῖο εἶναι στερεωμένος ὁ νότιος τοῖχος τοῦ ναοῦ. Ὁ βράχος αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν κατοικία της, ἀλλὰ καὶ τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο ἐκοιμήθη καὶ ἐτάφη. Στὸ ὑπάρχον ἐκκλησάκι σώζονται ἴχνη τοιχογραφιῶν καὶ ἐπιγραφὴ στὸ ὑπέρθυρο. Σύγχρονη ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα θὰ ἦταν δυνατό νὰ προσδιορίσει τὴν περίοδο κατασκευῆς του, θὰ βοηθοῦσε νὰ ἐντοπιστοῦν καὶ νὰ ἀποθησαυριστοῦν πιθανὰ λείψανα τῆς Ὁσίας καὶ νὰ μάθουμε περισσότερα γιὰ τὸ βίο της.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ Ὁσία ἐμφανίζεται συχνὰ σὲ Κῶους, κοντὰ στὸ ναὸ της, ἀνάμεσα σὲ ρόδα δηλώνοντας ἔτσι τὴν εὐαισθησία καὶ τὴν ἀγνότητά της. Ἡ παρουσία τῆς Ὁσίας Μελοῦς ἀποτελεῖ μία ξεχωριστὴ εὐλογία γιὰ τὸ νησί μας.

Ὑπογραμμίζει τὴν ὕπαρξη πλήθους ἀφανῶν ἀγίων, οἱ ὅποιοι ἀγιάζουν τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐμπνέουν μὲ τὰ πνευματικὰ κατορθώματα καὶ τοὺς ἀγῶνες τους.

Κατακλείοντας σημειώνουμε ὅτι, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Μηνᾶ Ἀλ. Ἀλεξιάδη, ἐκπονοῦμε διπλωματικὴ ἐργασία στὸ ἐπιστημονικὸ πεδίο τῆς λαογραφίας μὲ θέμα τὴ σχέση τῆς Ἀγίας Μελοῦς μὲ τὸ λαὸ τῆς Κῶ καὶ τὶς σχετικὲς παραδόσεις ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ μέχρι σήμερα.

Εὐχή μας εἶναι μὲ τὴν χάριν τοῦ Πανοικτίρμονος Θεοῦ, τὶς πρεσβεῖες τῆς Ὁσίας καὶ τὶς θεοπειθεῖς εὐχὲς τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, ἡ Ἀκολουθία τῆς Ὁσίας Μητρὸς ἡμῶν Μελοῦς τῆς ἐν τῇ Βουρρίνῃ τῆς Κῶ νὰ τέρπει καὶ νὰ εὐφραίνει ἐς αἰὶ τὶς ψυχὰς τῶν προσερχομένων εἰς τὸν Ναὸ τῆς καὶ ἐπιτελούντων τὴν Ἀγίαν μνήμην τῆς κατὰ τὸ πρῶτο Σάββατο τοῦ Ἰουλίου.





ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΗΣ ΟΣΙΑΣ ΜΗΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΜΕΛΟΥΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΒΟΥΡΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΩ ΑΣΚΗΣΑΧΗΣ

Ἦς ἡ Μνήμη τῷ πρώτῳ Σαββάτῳ τοῦ Ἰουλίου

Ποιηθεῖσα
ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἐν Ἐπισκόποις Κυρίλλου, τοῦπικλῆν Κογεράκη
Μητροπολίτου τῆς Ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ρόδου.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΙΚΡΟΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Ἰστώμεν στίχ. δ' καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.

Σήμερον χαίρει ἡ νῆσος, τῆς Κῶ καὶ γάνυται, τὴν μνήμην σου τελοῦσα, ὦ Μελὼ μακαρία· σὺ δὲ τοὺς συναχθέντας πανευσεβῶς, ἐν αὐτῇ καὶ ὑμνοῦντάς σε, ἀπὸ παντοίων διάσωσον πειρασμῶν, ταῖς πρεσβείας σου πρὸς Κύριον.

Εὐαγγελίου ῥημάτων, ὡς ἐπακούσασα, ἐβάστασας ἐπ' ὧμων, τὸν Σταυρὸν διὰ βίου, νηστείαις, ἀγρυπνίαις καὶ προσευχαῖς, ἐν ἐρήμοις σχολάζουσα· διὸ Χριστὸς ὁ Θεὸς σε Μήτηρ Μελῶ, ἐμεγάλυνε τοῖς θαύμασιν.

Υ' περμεγέθεις ἀγῶνας, ἐν τῇ ἀσκήσει σου, ἀνύσασα δι' ἄκρας, ὦ Μελὼ ἐγκρατείας, ἀπάσας μεθοδείας τὰς πονηράς, δαιμονίων ἐγύμνωσας, ἐξ ὧν ῥυσθῆναι ἰκέτευε καὶ ἡμᾶς, τοὺς τιμῶντάς σε ἐν ἄσμασι.

Τῆς ἐγκρατείας εἰς κόρον, κατατρυφήσασα, Μελὼ διαιτωμένη, τῶν πετρῶν ἀναμέσον, τρυφῆς κατηξιώθης τῆς θεϊκῆς, τῆς σαρκὸς ἐκδημήσασα, καὶ τῶν θαυμάτων ἀπέλαβες τὴν ἰσχύν, δι' ὧν λάμπεις ὥσπερ ἥλιος.

Δόξα. Ἦχος β΄.

Ὅλην σεαυτήν, Θεῷ ἀναθεμένη, ὅλην σεαυτήν ἀσκητικῶς, τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ ἐσταύρωσας, πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ἀποσκοποῦσα Μελῶ παμμακάριστε. Ὅθεν χαρισμάτων πολλῶν ἀξιωθεῖσα, καὶ τῆς οὐρανίου τρυφῆς ἀπολαύσασα, μνημόνευε ἡμῶν ἀκαταπαύστως, τῶν ἐκτελούντων εὐσεβῶς, τὴν ἀεισέβαστον μνήμην σου.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου, εἰς σὲ ἀνατίθην, Μῆτερ τοῦ Θεοῦ, φύλαξόν με ὑπὸ τὴν σκέπην σου.



ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ, Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος β΄. Οἶκος τοῦ Ἐφραθά.

Ἐρῳτι τοῦ Χριστοῦ, τρωθεῖσα τὴν καρδίαν, Μελῶ Ὁσία Μῆτερ, ἀσκητικῶς ἐν κόσμῳ, ὡς Ἄγγελος διέπρεψας.

Στίχ. Ὑπομένων, ὑπέμεινα τὸν Κύριον καὶ προσέσχε μοι.

Πόνοις ἀσκητικοῖς, λεπτύνασα τὸ σῶμα, Θεοῦ τῆς βασιλείας, ἀνῆλθες πρὸς τὴν δόξαν, Μελῶ Ὁσίων καύχημα.

Στίχ. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου.

Ἐλῆφας ἐκ Θεοῦ, ἰάσεων τὴν χάριν, Μελῶ Ὁσία Μῆτερ, καὶ πάθη θεραπεύεις, τῶν ἐπικαλουμένων σε.

Δόξα. Τριαδικόν.

Δόξα σοι ὦ Τριάς, Πάτερ, Υἱὲ καὶ Πνεῦμα, ἡ ἀναρχος Θεότης· Μελοῦς ταῖς ἱκεσίαις, εἰρήνην δὸς τῷ κόσμῳ σου.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Χαίροις ἡ τὸν Θεόν, τεκοῦσα ἀπειράνδρως, Θεόνυμφε Μαρία· τοὺς Χύμνητάς σου ῥύου, ἐκ πειρασμῶν καὶ θλίψεων.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον, τὸ Ἀπολυτίκιον ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Ὁ Προοιμιακὸς καὶ τὸ Μακάριος ἀνὴρ. Εἰς δὲ τὸ Κύριε ἐκέκραξα ἰστώμεν στίχ. στ' καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α΄. Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος.

Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος! ἐν Βουρρῖνῃ τῆς Κῶ, ἐγκρατεία λάμψασα, ὡς ἥλιος ἐπὶ γῆς, Μελῶ ἢ πάνσεμνος, θαυμάτων ταῖς ἀστραπαῖς, καὶ ἀγλαΐαις τῆς ἄνωθεν χάριτος, αὐγάζει θεουργικῶς, τοὺς ἐκβοῶντας αὐτῇ μετὰ πίστεως· Χαίροις Μῆτερ πανολβία, Χριστοῦ νύμφη πάγκαλε, τοῦ ωραίου Νυμφίου, καὶ Σωτῆρος τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Βαβαὶ τῆς σῆς πολιτείας Μελῶ! σὺ γὰρ εὐποιῖας, ἔργων ἐπιδείξεις, ἐμπρέψασα εὐσεβεῖ, ζήλω τὸ πρότερον, ἐσύστερον βιοτήν, ἀγγελικὴν ἐγκρατεία διήνυσας, καὶ ἥσυχνας τὸν ἐχθρόν, ἀρρένωθεισα δυνάμει τῆς πίστεως. Ὅθεν στέφανον ὑπόθεν, δεξαμένη ἄφθαρτον, τῶν θαυμάτων ἐργάζῃ, τοῖς ἐν κόσμῳ τὰ τεράστια.

Τὴν σὴν θαυμάζουσιν ἄσκησιν, αἱ χοροστασίαι, τῶν ἄνω δυνάμεων, καὶ τάξεις αἱ τῶν πιστῶν, Μελῶ πανεύφημε· ποθήσασα γὰρ Χριστόν, ἐν ἐρημίαις τὸν βίον διήνυσας, νηστείαις καὶ προσευχαῖς, καὶ ἀγρυπνίαις συντόνοις σχολάζουσα. Ὅθεν τὴν σεπτὴν σου μνήμην, ἐκτελοῦντες σήμερον, μεγαλύνομεν πάντες, τὸν δοξάσαντά σε Κύριον.

*Ἔτερα. Ἦχος πλ. β΄. Ὅλην ἀποθέμενοι.
Μητροφάνους Μητροπολίτου Ρόδου.*

Μῆτερ ἀεισέβαστε, ἡ τοῦ Θεοῦ ἐν καρδίᾳ, ἐσχηκυῖα ἔρωτα, καὶ καταπατήσασα, τὸν πολέμιον, τὸν ἡμᾶς κτείναντα, μηχανῇ ὄφως, εὐπροσδέκτοις σου δεήσεσι, τὸν σάλον εὐνασον, τῶν ἀμαρτιῶν τὸν βαρύτατον, συγχώρησιν παρέχουσα, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἀναστέλλουσα, πάθη ψυχοφθόρα, λαμβάνουσα τὴν χάριν πρὸς Θεοῦ, ὃν ἐπιμόνως ἐπόθησας, Μῆτερ ἀεισέβαστε.

Πόνοις τῆς ἀσκήσεως, τὴν φυσικὴν λαμπηδόνα, ἔτηξας τοῦ σώματος, καὶ σαυτὴν εἰς ἔρημον, εἰσοικίσασα, παγετὸν ἤνεγκας, καὶ τροφῆς ἔνδειαν, ἐναθλοῦσα ἐν τοῖς ὄρεσι, Μελῶ ἢ πάνσεμνος, ὥσπερ πελεκᾶν ὁ φιλέρημος· καὶ τέλος δὲ μακάριον, ἐν τοῖς τῶν πετρῶν καταδέδεξαι, χάσμασι θανοῦσα· ἐντεῦθεν καὶ θαυμάτων αὐτουργόν, τοῖς μετὰ πόθου προστρέχουσι, γίνεται σὸν τέμενος.

Εἴσοδον εἰς ἄσκησιν, καὶ θαυμαστὴν εὐποΐαν, σὺ σαφῶς ἀπέφηνας, καὶ σαυτὴν ἐγύμνασας, πρὸ μονώσεως, δωρεὰς νέμουσα, τοῖς πιστοῖς χρήζουσι· διὰ τοῦτο καὶ ἀνέδραμες, εἰς ὕψος ἔνθεον, τῶν θεωριῶν τῶν τοῦ Πνεύματος, προσπάθειαν ἐλάσασα, τῶν βιοτικῶν περιστάσεων, πόρρω τε δειχθεῖσα, ἀπάντων βαρυνόντων γεηρῶν, ἵν' ἐπαξίως τιμῶμέν σε, ὦ ἀειμακάριστε.

Δόξα. Ἦχος πλ. β'.

Στολίζεται σήμερον ἡ Ἐκκλησία, ὡς χρέος ἐτήσιον καὶ κλητὴν ἑορτὴν, τὴν χαρμόσυνον μνήμην σου ἐπιτελοῦσα, Μελῶ ἀσκητριῶν τὸ ἐγκαλ-
λώπισμα· διὸ ἐν ναῷ σου σεπτῷ συναθροισθέντες, ἐόρτια κροτοῦμέν σοι, καὶ μελωδικῶς ἀναβοῶμεν· Χαίροις ἡ τοῦ νομοθέτου σου Χριστοῦ, τὸν νόμον ἐκπληρώσασα, καὶ τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον ἀραμένη, ἐν ἀπαρνή-
σει κόσμου ματαιότητος· χαίροις ἡ τοὺς χαρακτήρας τῶν ἀρετῶν, σεαυτῇ ἐμμορφώσασα, καὶ τοῦ Θεοῦ ἀσκητικῶς κατ' εἰκόνα, τὴν καθαρὰν σου ψυχὴν ἐπιδείξασα· χαίροις Βουρβίνης τὸ κλέος, τῶν ἐν Κῶ πιστῶν ἡ προ-
στάτις, καὶ ἀσθενούντων ἡ ῥῶσις καὶ ἀντίληψις. Ἀλλ' ὦ Ὁσία παγγέρα-
στε, ὡς ἔχουσα παρρησίαν πολλήν, πρὸς τὸν σφίζειν δυνάμενον, πρέσβευε ἐκτενῶς, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Τίς μὴ μακαρίσει σε Παναγία Παρθένε; τίς μὴ ἀνυμνήσει σου τὸν ἀλό-
χευτον τόκον; ὁ γὰρ ἀχρόνως ἐκ Πατρός, ἐκλάμπας Υἱὸς μονογενής, ὁ αὐτὸς ἐκ σοῦ τῆς Ἀγνῆς προήλθεν, ἀφράστως σαρκωθείς, φύσει Θεὸς ὑπάρχων, καὶ φύσει γενόμενος ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, οὐκ εἰς δυάδα προ-
σώπων τεμνόμενος, ἀλλ' ἐν δυάδι φύσεων, ἀσυγχύτως γνωριζόμενος. Αὐτὸν ἰκέτευε, σεμνὴ Παμμακάριστε, ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Εἴσοδος, τὸ Φῶς ἰλαρόν, τὸ Προκείμενον τῆς ἡμέρας καὶ τὰ Ἀναγνώσματα.

Παροιμιῶν τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. λα', 10, 13-20, 25)

Γυναῖκα ἀνδρεῖαν τίς εὐρήσει; τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοι-
αύτη. Μηρυομένη ἔρια καὶ λίνον ἐποίησεν εὐχρηστον ταῖς χερσίν αὐτῆς. Ἐγένετο ὡσεὶ ναῦς ἐμπορευομένη μακρόθεν, συνάγει δὲ αὕτη τὸν βίον. Καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίνοις. Θεωρήσασα γεώργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν χειρῶν αὐτῆς κατεφύτευσε κτῆμα. Ἀναζωσαμένη ἰσχυρῶς τὴν ὁσφὺν αὐτῆς

ἤρεισε τοὺς βραχίονας αὐτῆς εἰς ἔργον. Ἐγεύσατο ὅτι καλόν ἐστι τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα. Τοὺς πῆλεις αὐτῆς ἐκτείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. Χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πέννῃ, καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῷ. Ἰσχὺν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἐσχάταις.

Σοφίας Σολομώντος τὸ Ἀνάγνωσμα

(Κεφ. γ', 1-9).

Δικαίων ψυχὰι ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἄψηται αὐτῶν βάσανος. Ἐδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἢ ἐξοδος αὐτῶν καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ. Καὶ γὰρ ἐν ὄψει ἀνθρώπων ἐὰν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης. Καὶ ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλα εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπείρασεν αὐτοὺς, καὶ εὔρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ. Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς, καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτοὺς. Καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάβουσιν, καὶ ὡς σπινθήρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται. Κρινοῦσιν ἔθνη καὶ κρατήσουσι λαῶν, καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. Οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ συνήσουσιν ἀλήθειαν, καὶ οἱ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ· ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

Σοφίας Σολομώντος τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. ε', 15-6,3)

Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, καὶ ἡ φροντὶς αὐτῶν παρὰ Ὑψίστῳ. Διὰ τοῦτο λήψονται τὸ βασιλεῖον τῆς εὐπρεπείας, καὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους ἐκ χειρὸς Κυρίου· ὅτι τῇ δεξιᾷ σκεπάσει αὐτοὺς, καὶ τῷ βραχίονι ὑπερασπιεῖ αὐτῶν. Λήψεται πανοπλίαν τὸν ζῆλον αὐτοῦ, καὶ ὀπλοποιήσει τὴν κτίσιν εἰς ἄμυναν ἐχθρῶν. Ἐνδύσεται θώρακα δικαιοσύνης, καὶ περιθήσεται κόρυθα κρίσιν ἀνυπόκριτον. Λήψεται ἀσπίδα ἀκαταμάχητον ὁσιότητα, ὅξυνεῖ δὲ ἀπότομον ὀργὴν εἰς ῥομφαίαν, συνεκπολεμήσει αὐτῷ ὁ κόσμος ἐπὶ τοὺς παράφρονas. Πορεύονται εὐστοχοὶ βολίδες ἀστραπῶν, καὶ ὡς ἀπὸ εὐκύκλου τόξου τῶν νεφῶν, ἐπὶ σκοπὸν ἀλοῦνται, καὶ ἐκ πετροβόλου θυμοῦ πλήρεις ριφῇσονται χάλασαι. Ἀγανακτήσει κατ' αὐτῶν ὕδωρ θαλάσσης, ποταμοὶ δὲ συγκλύσουσιν ἀποτόμως. Ἀντιστήσεται αὐτοῖς πνεῦμα δυνάμεως, καὶ ὡς λαίλαψ ἐκλικμήσει αὐτοὺς. Καὶ ἐρημώσει πᾶσαν τὴν γῆν ἀνομία, καὶ ἡ κακοπραγία περιτρέψει θρόνους δυναστῶν. Ἀκούσατε οὖν βασιλεῖς, καὶ σύ-

νετε· μάθετε δικασταὶ περάτων γῆς· ἐνωτίσασθε, οἱ κρατοῦντες πλήθους, καὶ γεγαυρωμένοι ἐπὶ ὄχλοις ἐθνῶν ὅτι ἐδόθη παρὰ Κυρίου ἡ κράτησις ὑμῖν καὶ ἡ δυναστεία παρὰ Ὑψίστου.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΙΤΗΝ, Ἰδιόμελα.

Ἦχος α΄.

Σήμερον πιστοί, Μελῶ ἡ πανολβία, εἰς ἔπαινον ἐόρτιον, τῶν κατορθωμάτων αὐτῆς, πάντας ἡμᾶς συνεκάλεσε· δεῦτε οὖν σπεύσωμεν, ἀγαλλιώμενοι τῷ πνεύματι, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐκβοήσωμεν· χαίροις ἡ ἐν Βουρβίνης ταῖς πέτραις, ἀσκητικῶς τοὺς πόδας σου στήσασα, καὶ πρὸς Θεὸν τὸν νοῦν ἀνυψώσασα· χαίροις ἡ τὰς ἐρημίας οἰκήσασα, καὶ ταῖς ἀρεταῖς σου ἐργασαμένη, αὐτὰς ἀληθῶς ἄλλον παράδεισον· χαίροις ἡ τὴν στενὴν διοδεύσασα, καὶ ἐν πλατυσμῷ τῆς αἰωνίου ζωῆς, πεποικιλμένη καταπαύσασα. Ἄλλ’ ὥς ἔχουσα παρῤῥησίαν πρὸς Χριστόν, τῇ οἰκουμένῃ τὴν εἰρήνην ἐξαίτει, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Ἦχος β΄.

Ἀ’ ῥρένωθεῖσα ταῖς φρεσὶ, ἐν σώματι θηλείας, τὸν ἀρχέκακον ἐχθρόν, τὸν τὴν Εὐὰν πτερνίσαντα, ἀσκητικῶς κατεπάλαισας, καὶ ὡς στρουθίον οἰκτρόν, τῇ ἐγκρατεῖα κατεπάτησας, Μελῶ Ὅσιων ἐγκαλλώπισμα. Ὅθεν ἐν οὐρανοῖς, τῶν κατορθωμάτων σου τὸν μισθόν, παρὰ Χριστοῦ δεξαμένη, αὐτῷ ἐν δόξῃ παρίστασαι, πρεσβεύουσα ὑπὲρ ἡμῶν, τῶν τελούντων τὴν μνήμην σου.

Ὁ αὐτός.

Τῆς εὐποιᾶς τοῖς ἔργοις διέπρεψας, Μελῶ θεομακάριστε, τὸν πλησίον ὡς σεαυτὴν ἀγαπήσασα· τῆς ἐγκρατείας τοῖς ἄθλοις ἠρίστευσας, τῷ ἔρωτι τοῦ Νυμφίου σου, τῶν ματαίων καταφρονήσασα· κόσμον ἐμίσησας, καὶ Χριστῷ ἠκολούθησας· συναφείας ἀνθρώπων ἀπέστης, καὶ Ἀγγέλων συναυλίας ἠξίωσαι· διὸ Μήτηρ πανεύφημε, πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν, τῶν ἐκτελούντων τὴν μνήμην σου.

Ἦχος δ΄.

Τὴν πτωχείαν τοῦ δι’ ἡμᾶς, φιланθρώπως πτωχεύσαντος, Μελῶ Ὅσια ἀγαπήσασα, ὡσεὶ χόρτον ἡγήσω, τὰ ἐπὶ γῆς θαυμαζόμενα· διὸ ἐν ἐρημίαις αὐλιζομένη, τῇ ἐγκρατεῖα αὐτὸν ἐθεράπευσας, καὶ αὐτῷ ἐνυμφεύ-

θης μυστικῶς, προῖκα πολύτιμον ἐνεγκαμένη, τὰς ἀρετὰς τῆς ἀσκήσεως. Ὅθεν πρέσβευε ἐκτενῶς, πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δόξα. Ἦχος πλ. α΄.

Ὁσία Μῆτερ, Μελὼ θεομακάριστε, οὐρανίῳ ἔρωτι, τῷ Χριστῷ κατηγγύησαι, καὶ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ἀραμένη, κόσμῳ ἐσταυρώθης καὶ πάθῃσι· διὸ θυγάτηρ εὐκλεής, τῆς ἀνεσπέρου δόξης, τῆς Ἀναστάσεως ἀνεδέδειξαι, καὶ τῷ φωτὶ τῆς θεώσεως, ἐλαμπρύνθης ὑπὲρ ἔννοιαν, Ἀγγέλοις συνευφραινομένη, καὶ θαύματα ἐνεργοῦσα, τοῖς ἐπὶ γῆς τιμῶσί σε, καὶ δοξάζουσι τὸν ἐν Τριάδι Θεόν, τὸν παρέχοντα διὰ σοῦ, τὴν εἰρήνην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Μακαρίζομέν σε, Θεοτόκε Παρθένε, καὶ δοξάζομέν σε, οἱ πιστοὶ κατὰ χρέος, τὴν πόλιν τὴν ἄσειστον, τὸ τεῖχος τὸ ἀρρήκτον, τὴν ἀρράγῃ προστασίαν, καὶ καταφυγὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν.



Εἰς τὸν Στίχον, Στιχηρὰ προσόμοια.

Ἦχος β΄. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου.

Δεῦτε εὐφημήσωμεν πιστοί, ἐν ἀγαλλιάσει καρδίας, τὴν θεοφόρον Μελῶ· αὕτη εὐποιΐας γάρ, ἔργοις διέπρεψε, μέσον κόσμου τὸ πρότερον, καὶ ἐν ἐρημίαις, ἐγκρατείας ἔλαμψεν, ἄθλοις ἐσύστερον· νῦν δὲ ἐν Ἐδέμ παρεστῶσα, τῇ ὁμοουσίῳ Τριάδι, τοῖς ἐν κόσμῳ βλύζει τὰ ἰάματα.

Στίχ. Ὑπομένων, ὑπέμεινα τὸν Κύριον καὶ προσέσχε μοι.

Πίστει ἀγαπήσασα θερμῇ, τὸν Χριστὸν ψυχῶν τὸν Νυμφίον, Μῆτερ Ὁσία Μελῶ, κόσμου κατεφρόνησας, τῆς ματαιότητος, καὶ ἐγκράτειαν ἄμετρον, ἐν ταῖς ἐρημίαις, τῆς Βουρβρίνης ἥσκησας, καθάπερ ἄσαρκος. Ὅθεν ἀπαθείας εἰς ὕψος, χάριτι Θεοῦ ἀναχθεῖσα, τῷ φωτὶ ηὑγάσθης τῆς θεώσεως.

Στίχ. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνεν τὰ διαβήματά μου.

Πάθη ὑποτάξασα σαρκός, ὑπερφρεστάτῃ ἀσκήσει, Μῆτερ Ὁσία Μελῶ, Παρακλήτου γέγονας, τέμενος ἔμψυχον, καὶ πηγὴ πολυχεύμονα, θαυμάτων ἀπείρων, σὸν ναὸν ἀνέδειξας, τοῖς προσπελάζουσιν. Ὅθεν ἐν αὐτῷ

νῦν ἐστῶτες, τῶν ἀγγελικῆς βιοτῆς σου, μέλομεν πιστῶς τὰ κατορθώματα.

Δόξα. Ἦχος πλ. δ'.

Μητροφάνους Μητροπολίτου Ρόδου.

Δεῦτε πιστοί, Μελῶ τὴν Ὅσιαν, ὕμνοις τιμήσωμεν, ἥτις τοῖς ἰδίοις ἰδρῶσί τε καὶ πόνοις, τὴν Ἐκκλησίαν ἐφαίδρυνε Χριστοῦ, καὶ τῶν πιστῶν τὸ πλήρωμα, χαρᾶς ἐνέπλησε· νέμει γὰρ ἰάματα, πᾶσι τοῖς προσιούσι, καὶ παντοίων νοσημάτων, ἀποπαύει ῥοάς, μῦρά τε προχέει, καὶ εὐωδίαν ἄφατον πιστοῖς. Αὐτῆς ταῖς ἰκεσίαις, ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς.

Καὶ νῦν. *Θεοτοκίον.*

Α' νύμφευτε Παρθένε, ἡ τὸν Θεὸν ἀφράστως συλλαβοῦσα σαρκί, Μητὴρ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, σὼν οἰκετῶν παρακλήσεις δέχου Πανάμωμε, ἡ πᾶσι χορηγοῦσα καθαρισμόν τῶν πταισμάτων, νῦν τὰς ἡμῶν ἰκεσίας προσδεχομένη, δυσώπει σωθῆναι πάντας ἡμᾶς.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ *Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον.*

Ἦχος α'. Τῆς ἐρήμου πολίτης.

Τῆς Βουρρίνης τό κλέος, καὶ τῆς Κῶ τὸ θησαύρισμα, τὴν ἐρημικὴν χελιδόνα, ἀρετῶν τῶν τῆς χάριτος, Μελῶ ἀσκητριῶν τὴν καλλονήν, τιμήσωμεν συμφώνως οἱ πιστοί· ἐνεργεῖ γὰρ τῶν θαυμάτων τὰς δωρεάς, τοῖς πόθῳ ἀναβοῶσι· Δόξα τῷ σὲ καλέσαντι Χριστῷ, δόξα τῷ σὲ θαυμαστώσαντι, δόξα τῷ χορηγοῦντι διὰ σοῦ, πᾶσι τὰ κρείττονα.

Ἔτερον. Ἦχος γ'. Θείας πίστεως.

Εἴργοις ἔλαμψας, τῆς εὐποΐας, ἄθλοις ἥστραψας, τῆς ἐγκρατείας, ὡς λυχνία φωσφόρος τῆς πίστεως, φωταγωγία θαυμάτων φωτίζουσα, τοὺς προσιόντας τῷ θείῳ τεμένει σου. Ὅθεν πρέσβευε, Μελῶ τῷ Χριστῷ δεόμεθα, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Ἔτερον. Ἦχος πλ. α'.

Ποίημα Ναθαναὴλ Ἀρχιερέως.

Τὴν φιλέρημον κόρην, ὕμνοις τιμήσωμεν, Μελῶ τὴν Ὅσιαν, Κώου τὸ καύχημα, πόνοις διαλάμψασαν, καὶ χάριν λαβοῦσαν ἄνθθεν· τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ φαιδρύνασαν, τοῖς δὲ πιστοῖς τοῖς προσιούσιν αὐτῇ,

προχέουσαν εὐωδίαν ἰάσεων· αἰτουμένην δὲ πᾶσιν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Τὸ ὁμόηχον Θεοτοκίον καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ

Μετὰ τὴν α΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος α΄. Τὸν τάφον σου.

Εὐφραίνεται ἡ Κῶς, τῇ παρούσῃ ἡμέρᾳ, Μελοῦς τῆς θαυμαστῆς, ἔκτε-
λουσα τὴν μνήμην· φαιδρὰ γὰρ ἐξανέτειλε, φωταυγῆς καὶ σωτήριος,
θείας χάριτος, ταῖς ἀνεσπέροις ἀκτίσι, καταυγάζουσα, τῶν ἐν αὐτῇ συν-
αχθέντων, πιστῶν τὰ συστήματα.

Δόξα. Ὅμοιον.

Α΄ σκήσεως στερρῶς, διανύσασα δρόμον, ὡς ἔρωτι Χριστοῦ, τὴν ψυχὴν
Ἀέκκαυθεῖσα, Μελῶ θεομακάριστε, τῶν Ἀγγέλων ὁμότροπε, τὸ πολί-
τευμα, ἐν τοῖς ὑψίστοις ἐκτίσω· διὸ πρέσβευε, τῷ Λυτρωτῇ παρρήσια,
ὕπὲρ τῶν ὑμνούντων σε.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Α΄ γάπης τοῦ ἐκ σοῦ, σαρκωθέντως ἀφράστως, τὸ φίλτρον ἐν ψυχῇ, ἡ
Μελῶ δεξαμένη, ὡς ἄσαρκος ἤσκησε, καὶ Ἀγγέλους ἐξέπληξεν. Ὅθεν
πρέσβευε, νῦν σὺν αὐτῇ παρρήσια, Θεονύμφευτε, Εὐλογημένη Μαρία,
σωθῆναι τοὺς δούλους σου.

Μετὰ τὴν β΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος γ΄. Θείας πίστεως.

Α΄ νῶ ἔχουσα, ψυχῆς τὸ ὄμμα, κόσμου ἔλιπες, τὰς ἀπολαύσεις, καὶ
Ἀσκήσει τελείᾳ ἐβίωσας· διὸ Χριστὸς ὁ Θεός σε ἐδόξασε, καὶ αὐτουρ-
γὸν σε θαυμάτων ἀνέδειξεν. Αὐτῷ πρέσβευε, Μελῶ τῶν Ὁσίων καύχη-
μα, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. Ὅμοιον.

Θείου Πνεύματος, προσομιλοῦσα, ἐπιλάμψεσι, νοῦ τελείῳ, ἐν ἀβάτοις
διηγες τὸν βίον σου, ξένη τοῖς πᾶσι καὶ μόνον πρὸς Κύριον, νυχθη-
μερὸν δι' εὐχῆς ἀτενίζουσα. Αὐτῷ πρέσβευε, Ὁσία Μελῶ ἀοίδιμε, δω-
ρήσασθαι ἡμῖν πταισμάτων ἄφεσιν.

Καὶ νῦν. *Θεοτοκίον.*

Θεῖα χάριτι, ἀρρένωθεῖσα, τοῦ ἐν μήτρᾳ σου, σωματωθέντος, Θεοτόκε, Μελὼ ἡ πανένδοξος, τῇ ἐγκρατεῖᾳ τὰ πάθη ἐνέκρωσε, καὶ ἱαμάτων τὴν χάριν ἀπέλαβε· μεθ' ἧς πρέσβευε, αὐτῷ ὡς Υἱῷ σου πάντοτε, σωθῆναι τοὺς εἰς σὲ Ἀγνὴ ἐλπίζοντας.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον, Κάθισμα.
Ἦχος δ΄. Ταχὺ προκατάλαβε.

Προσπάθειαν πρόσκαιρον, ἀποθεμένη σαφῶς, καὶ μόνα τὰ μένοντα, ἐπιποθοῦσα σφοδρῶς, Μελὼ παναοίδιμε, ἔλαμψας ἐγκρατείας, ἀνενδότοις καμάτοις, ὡς φωταυγῆς λυχνία, τῇ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, φωτίζουσα ἡμῶν τὰς ψυχάς, τῶν πίστει τιμώντων σε.

Δόξα. Ὅμοιον.

Ανδρεῖον τὸ φρόνημα, ἔχουσα Μῆτερ Μελῷ, θηλείας ἐν σώματι, τὸν Παλαμναῖον ἐχθρόν, εἰς χοῦν ἐταπείνωσας· εὐφρανας τῶν Ἀγγέλων, τὰς αὐλοὺς χορείας· δόξη τε ἀνεκφράστῳ, πρὸς Χριστὸν μετετέθης· ᾧ πρέσβευε Ὅσῖα ἀεὶ, ὑπὲρ τῶν ὑμνούντων σε.

Καὶ νῦν. *Θεοτοκίον.*

Εἰς μύρων οὐράνιον, ὁσμήν δραμοῦσα Χριστοῦ, Θεόνυμφε Δέσποινα, τοῦ σαρκωθέντος ἐκ σοῦ, Μελῷ ἡ πανεύφημος, τούτου ἐν τῇ παστάδι, ἐγκρατείας ἐλαίῳ, χαίρουσα συνεισῆλθε, τοῖς φρονίμοις παρθένοις· διὸ ὑπὲρ ἡμῶν σὺν αὐτῇ, Παρθένε ἰκέτευε.

Οἱ Ἀναβαθμοί, ἦτοι τὸ α΄ Ἀντίφωνον τῶν Ἀναβαθμῶν τοῦ δ΄ ἤχου καὶ τὸ Προκείμενον.

Ὑπομένων, ὑπέμεινα τὸν Κύριον καὶ προσέσχε μοι.

Στίχ. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου.

Εὐαγγέλιον, ζῆτει τῇ ε΄ Δεκεμβρίου.

Ὁ Ν΄. Δόξα. Ταῖς τῆς σῆς Ὁσίας... Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου...

Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ. β΄.

Στίχ. Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλήθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου.

Τοῖς ἐρημικοῖς σου ἀγῶσιν, ἀνδρειωθείσα τῇ ψυχῇ, τοῦ παλαμναίου Σατὰν τὰς παγίδας, εἰς τέλος διέλυσας· τῇ οὐρανίῳ δὲ χάριτι, δι' ἧς ὑπερφυῶς ἐδοξάσθης, παρὰ τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, τῶν εὐσεβῶν εὐφραίνεις τὸ πλήρωμα. Ἄλλ' ὦ Μελῶ θεομακάριστε, ἀσκητριῶν ἐγκαλλώπισμα, καὶ Κῶ ἐξάαιρετον καύχημα, ἀδιαλείπτως πρέσβευε, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Σῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν σου...

Εἶτα οἱ Κανόνες· ὁ Κανὼν τῆς Θεοτόκου εἰς στ' καὶ ὁ τῆς Ὁσίας ὁμοίως εἰς στ' Κανὼν τῆς Θεοτόκου, οὗ ἡ Ἀκροστιχίς· «Παρθένε χαῖρε ἀγαθῶν ἡ αἰτία. Κυρίλλου».

Ὡδὴ α΄. Ἦχος δ΄. Ὁ Εἰρμός.

Θαλάσσης, τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος, ἀβρόχοις ἵχνεσιν, ὁ παλαιὸς πεζεύσας Ἰσραὴλ, σταυροτύποις Μωσέως χερσί, τοῦ Ἀμαλὴκ τὴν δύναμιν, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐτροπώσατο.

Τροπάρια.

Παρθένε, ὡς ἀγαθὴ ὑπάρχουσα, τὸν νοῦν μου φώτισον, φωτιστικῇ λαμπρότητι τῇ σῇ, ἵνα μέλψω πιστῶς ἐν ᾧδαῖς, τὰ ὑπὲρ νοῦν θαυμάσια, Θεοκυῆτορ τῆς λοχείας σου.

Ἀγίων, ἀγιωτέρα γέγονας, φρικτῶς κυήσασα, ἄνευ σποράς τὸν Λόγον τοῦ Πατρός, ὃν δυσώπει αἰὲ μητρικῶς, ὑπὲρ ἡμῶν Πανάχραντε, τῶν πεποιθότων τῇ πρεσβείᾳ σου.

Ρανίδας, τῆς θεαυγοῦς σου χάριτος, ἡμῖν ἐπόμεβρισον, τοῖς τηκομένοις πάθεισι πολλοῖς, Θεοτόκε Παρθένε Ἀγνή, καὶ ῥῦσαι τοὺς τιμῶντάς σε, πυρὸς ἀστέκτου τῆς κολάσεως.

Θεοῦ σε, τὸ φωτεινὸν παλάτιον, ἐγκωμιάζομεν, ἀναβοῶντες ἅπαντες Ἀγνή· Χαῖρε Μῆτερ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, τοὺς γηγενεῖς ἡ σώσασα, ἀδαμιαίας παραβάσεως.

Κανὼν τῆς Ὁσίας φέρων Ἀκροστιχίδα ἐν τοῖς Θεοτοκίοις τήνδε· «Κυρίλλου».

Ἦδὴ α΄. Ἦχος δ΄. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Τριάς ὑπερούσιε, Πάτερ, Υἱὲ καὶ Παράκλητε, ἀκτῖσι τῆς χάριτος, κα-
ταύρασόν μου τὸν νοῦν, καὶ τῇ γλώττῃ μου, δός λόγον ὡς ἂν μέλψω.
Μελοῦς τῆς Ὁσίας σου, τὰ κατορθώματα.

Ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἐπιφοιτήσασα ἄνωθεν, Μελῶ παναοίδιμε, τῇ
καθαρᾷ σου ψυχῇ, κατὰμόνας σε, κατεύθυνε διάγειν, τὸν βίον Κυρί-
ου σου, ἐν τῷ θελήματι.

Χριστοῦ ἀγαπήσεως, πῦρ δεξαμένη τὸ αὔλον, τὸν κόσμον ἐμίσησας, καὶ
τὰ ἐν κόσμῳ τερπνά, καὶ ἐβίωσας, ὡς Ἄγγελος τὰ πάθη, Μελῶ ἀπο-
κτείνας, πόνοις ἀσκήσεως.

Θεοτοκίον.

Κυρία τῆς κτίσεως, ἐδείχθης Ἀχραντε Δέσποινα, τῆς δόξης τὸν Κύριον,
ἀποτεκοῦσα φρικτῶς· ἀλλὰ κύριον, παθῶν ἀπέργασαί με, τῇ θεῇ
προνοίᾳ σου, ἵνα γεραίρω σε.

Τῆς Θεοτόκου. Ἦδὴ γ΄. Ὁ Εἰρμός.

Εὐφραίνεται ἐπὶ σοί, ἡ Ἐκκλησία σου Χριστὲ κράζουσα· Σύ μου ἰσχύς
Κύριε, καὶ καταφυγὴ καὶ στερέωμα.

Τροπάρια.

Εὐφραίνεται ἐπὶ σοί, ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν κράζουσα· Χαῖρε Ἀγνή
Δέσποινα, Λόγον τοῦ Θεοῦ ἡ γεννήσασα.

Ναμάτων ζωοποιῶν, τῆς μητρικῶν σου δωρεῶν πλήρωσον, ὡς ἀγαθὴ
πέλουσα, Μῆτερ τὰς ψυχὰς τῶν ὑμνούντων σε.

Εἴλησον Μαριάμ, εὐλογημένη τοῦ παντὸς Ἄνασσα, τοῦ εὐσεβῶς
σπεύδοντα, τῇ ὑπερφνεῖ προστασίᾳ σου.

Χειμῶνος τῶν πειρασμῶν, στήσον Παρθένε τὸν σφοδρὸν κλύδωνα· σὲ
γὰρ πιστοὶ ἔχομεν, σκέπην κραταιὰν καὶ προσφύγιον.

Τῆς Ὁσίας. Τοὺς σοὺς ὕμνολόγους.

Τῷ πνεύματι ὅλη περωθεῖσα, τοῦ κόσμου ἐμάκρυνας σαυτήν, καὶ ὤφθης φυγαδεύουσα, ἐν ἐρημίαις πάνσεμνε, προσδεχομένη Κύριον, Μελῶ Ὁσία, τὸν σφύζοντα.

Ἀσκήσει τελεία ὑπερβάσα, τοὺς ὄρους τῆς φύσεως Μελῶ, τῆς τῶν Ἀγγέλων στάσεως, ἐν οὐρανοῖς ἡξίωσαι, καὶ ἀρετῶν ἐπέλαβες, τὴν ἀμοιβὴν πολυπλάσιον.

Δακρύων τοῖς ρείθροις τῆς ψυχῆς σου, τὸ ὄμμα καθάρασα Μελῶ, τῆς θείας κατηξίωσαι, τοῦ ποθητοῦ Νυμφίου σου, Χριστοῦ τοῦ σὲ καλέσαντος, πρὸς βιοτὴν ὑπερθαύμαστον.

Θεοτοκίον.

Υἵεράγνε Μητὲρ τοῦ Ὑψίστου, ἐκ σοῦ ἐπεδήμησεν ἡμῖν, σωματικῶς ὁ Κύριος, πρὸς πολιτείαν κρείττονα, ἀναβιβάζων ἅπαντας, τοὺς εὐσεβῶς σε δοξάζοντας.

Κάθισμα. Ἦχος δ΄. Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ Σταυρῷ.

Τῆς ἀγαπήσεως Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος, ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πῦρ δεξιμένη, ὡς νουνεχῆς παρέδραμες, τοῦ κόσμου τὰ τερπνά, καὶ αἰεὶ σχολάζουσα, προσευχαῖς καὶ νηστείαις, Πνεύματος ἐσύλησας, τὴν σωτήριον χάριν, δι' ἧς αἰεὶ πανεύφημε Μελῶ, εὐεργετεῖς τοὺς πιστῶς σοι προστρέχοντας.

Δόξα. Ὅμοιον.

Ὡς θεραπεύσασα Θεὸν κατὰ μόνας, διαιτωμένη τῶν πετρῶν ἀναμέσον, ἀσκητριῶν τὸ καύχημα, πανεύφημε Μελῶ, τῶν Ἀγίων ἔτυχες, τῆς λαμπρᾶς συναυλίας, τὴν ἀχειροποίητον, εἰσοδεύσασα πόλιν· μεθ' ὧν θερμῶς ἰκέτευε τυχεῖν, καὶ ἡμᾶς ταύτης, τοὺς σὲ μακαρίζοντας.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Σωματωθεὶς δι' ἀγαθότητα ἄκραν, παρθενικῶν σου ἐξ αἱμάτων ὁ Λόγος, προγονικῆς ἐρρύσατο ἀρᾶς τοὺς γηγενεῖς. Ὅθεν Θεοτόκον σε, πάντες ὁμολογοῦμεν, καὶ τὰ σὰ κηρύττοντες, μεγαλεῖα βοῶμεν· Πρὸς Παραδείσου ἵθυνον νομὴν, ἡμᾶς τῇ ράβδῳ Ἀγνῇ τῆς πρεσβείας σου.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡδὴ δ' Ὁ Εἰρμός.

Τὴν ἀνεξιχνίαστον θείαν βουλήν, τῆς ἐκ τῆς Παρθένου σαρκώσεως, σοῦ τοῦ Ὑψίστου, ὁ Προφήτης Ἀββακούμ, κατανοῶν ἐκραύγαζε· Δόξα τῇ »δυνάμει σου Κύριε.

Τροπάρια.

Ἀδομεν Παρθένε σοι ἄσμα πιστῶς, ὅτι ἀπειράνδρως κυήσασα, τὸν Βασιλέα, καὶ Δεσπότην τοῦ παντός, τοῖς ἐξ Ἀδάμ διήνοιξας, Μῆτερ Παραδείσου τὴν εἴσοδον.

Ἰᾶσαι τὸ ἄλγος μου τὸ ψυχικόν, παῦσον τὴν ὀδύνην τοῦ σώματος, Ἰσώσόν με σώσον, τὸν ταλαίπωρον Ἀγνή, ταῖς δραστικαῖς πρεσβείαις σου, πρὸς τὸν πολυεύσπλαγχνον Κύριον.

Ρήμασιν ἐπόμενοι Μῆτερ τοῖς σοῖς, τὸν μακαρισμόν σοι προσάδομεν, ὅτι μεγάλα, ὁ Θεὸς ὁ δυνατός, ἐποίησέ σοι Ἄχραντε, σφῶζων ὡς οἰκτίρμων τὸν ἄνθρωπον.

Ἐτεκες τὸν Κύριον ὑπερφῶς, καὶ Παρθένος ἔμεινας ἄφθαρτος, πρὸς Ἐσωτηρίαν, τῶν βοώντων σοι πιστῶς· Χαῖρε Μαρία Ἄχραντε,νάματος ζωῆς κρήνη ἄφθονος.

Τῆς Ὁσίας. Τὴν ἀνεξιχνίαστον.

Σώματος νεκρώσασα τὰς ἡδονάς, ἡδονὴν ἐκτήσω αἰώνιον, φῶς τοῦ προσώπου, τοῦ Δεσπότη καὶ καθοῤᾳ, Μελῶ θεομακάριστε, ἐν ἐπουρανίοις σκηνώμασιν.

Φύσεως ἀσθένειαν πόθῳ θερμῷ, τοῦ Παμβασιλέως νικήσασα, τῆς ἐγκρατείας, τὸ γυμνάσιον Μελῶ, διήθλησας καὶ στέφανον, δόξης ὑπεδέξω ἀμάραντον.

Ἡνεγκας ἀσκήσεως καρτερικῶς, τὸ τραχὺ Ὁσία ὡς ἄσαρκος, καὶ ἀπαθείας, ἐνεδύσω στολισμόν· διό σε ἐθαυμάστωσεν, ὦ Μελῶ ὁ Κτίστης τοῖς θαύμασιν.

Θεοτοκίον.

Ρῦσαι ταῖς πρεσβείαις σου ταῖς μητρικαῖς, νόσων, πειρασμῶν τε κακώσεων, ἀμπλακημάτων, καὶ παντοίων πειρασμῶν, τοὺς ψάλλοντας τῇ δόξῃ σου, ὕμνον Θεοτόκε ἐκ πίστεως.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡδὴ ε΄. Ὁ Εἰρμός.

Σὺ Κύριέ μου φῶς, εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθας· Φῶς ἅγιον ἐπιστρέφον, ἐκ
Σζοφώδους ἀγνοίας, τοὺς πίστει ἀνυμνοῦντάς σε.

Τροπάρια.

Α' πάλλαξον ἡμᾶς, τοῦ βελίार τῆς μήνιδος, ἡ τόκῳ ἀκαταλήπτῳ,
Αὐπερβᾶσα τὰς τάξεις, Ἀγγέλων Μητροπάρθενε.

Γηῖνων ἐννοιῶν, ἀνωτέραν ἀνάδειξον, Πανάχραντε τὴν ψυχὴν μου,
Γπρὸς Θεὸν ὁδηγοῦσα, αὐτὴν χειραγωγίᾳ σου.

Α' κτίστου καὶ κτιστῆς, ἀναδέδειξαι φύσεως, μεθόριον Θεοτόκε, τῆς
ΑΤριάδος τὸν ἕνα, σαρκὶ φρικτῶς κύησας.

Θεὸν τὸν δι' ἡμᾶς, σαρκωθέντα ἐν σπλάγχνοις σου, ἰκέτευε Θεομῆτορ,
Θῖνα εὖρωμεν πάντες, πταισμάτων τὴν συγχώρησιν.

Τῆς Ὁσίας. Ὁ αὐτός.

Ε' ξέστησαν χοροί, τῶν Ἀγγέλων ὀρῶντές σε, ἐν φύσεως ἀσθενείᾳ, τὸν
Εἀρχαῖον δυνάστην, Ὁσία θριαμβεύουσιν.

Διέπρεψας ἐν Κῳ, τοῖς ἀοικοῖς ὡς πάροικος, προσευχαῖς, ἀγρυπνίαις, καὶ
Δἀπαύστοις νηστείαις, Μελῶ Θεῳ δουλεύουσα.

Ι' θύνασα ῥοπήν, τῆς ψυχῆς σου πρὸς Κύριον, ταπεῖνωσιν ἐπεδείξω, καὶ
Ιἐγκράτειαν ἄκραν, ἐν βίῳ παμμακάριστε.

Θεοτοκίον.

Ι' λέωσαι ἡμῖν, τὸν ἐκ σπλάγχνων σου Κύριον, κινδύνων ἵνα ῥυσθῶμεν,
Ικαὶ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου, Παρθένε Θεονύμφευτε.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡδὴ στ΄. Ὁ Εἰρμός.

Ε' βόησε, προτυπῶν τὴν ταφὴν τὴν τριήμερον, ὁ Προφήτης, Ἰωνᾶς ἐν τῷ
Εκήτει δεόμενος· Ἐκ φθορᾶς με ῥῦσαι, Ἰησοῦ Βασιλεῦ τῶν δυνάμεων.

Τροπάρια.

Ω' ραίαν σε, ψαλμικῶς ὁ Δεσπότης εὐράμενος, Θεοτόκε, ἀπειράνδρως
Ωἐν σοὶ κατεσκήνωσεν, ὃν δυσώπει σῶσαι, τοὺς εἰς σὲ ἀδιστάκτως
ἐλπίζοντας.

Νοσοῦντά με, Παναγία κατ' ἄμφω θεράπευσον, τῇ βοτάνῃ, μητρικῆς σου πρεσβείας πρὸς Κύριον, καὶ παράστησόν με, σεσωσμένον αὐτῷ ὡς φιλεύσπλαγχνος.

Ἡ' λίου σε, λαμπροτέραν ὁ Κύριος ἔδειξε, τὴν σκοτίαν, τῆς κατάρας Ἡ' Ἀγνὴ ἀπελαύνουσιν· διὸ φώτισόν με, τὸν ἐν σκότει κακίας καθεύδοντα.

Ἀ' στέκτου με, ἁμαρτίας φλογὶ ὀδυνώμενον, χάριτός σου, ὦ Μαρία τῇ Ἀδρόσῳ ἀνάψυξον· καὶ γὰρ πλήν σου ἄλλην, ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχω βοήθειαν.

Τῆς Ὁσίας. Τὴν θείαν ταύτην.

Πτεροῖς ὑψώθης ἀσκήσεως, Μελῶ πρὸς ἀρετῶν τὴν ἀκρώρειαν, ἔνθα Πέκλάμπουσα, φωταγωγεῖς τῶν θαυμάτων σου, τῇ ἀνεσπέρῳ αἴγλῃ, τοὺς εὐφημοῦντάς σε.

Σαρκὸς τὸ πάχος λεπτύνασα, δι' ἄκρας ἐγκρατείας καὶ νήψεως, Μελῶ Σπανεύφημε, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, τῆς εὐωδίας ὡφθης, σκεῦος πολύτιμον.

Παθῶν γυμνῶσει τοῦ σώματος, χιτῶνα ἀπαθείας ὑπέρλαμπρον, Μελῶ ἡμφίεσαι, καὶ ὠραιόμορφος ἔδραμες, ζωῆς εἰς τὸν νυμφῶνα, τὸν ἀκατάλυτον.

Θεοτοκίον.

Λαὸν Παρθένε Θεόνυμφε, τὸν ἄδοντα τῇ δόξῃ σου ἄσματα, τῇ Λεύσπλαγχνίᾳ σου, ἐκ νόσων ρύου καὶ θλίψεων, πειρατηρίων βίου, καὶ περιστάσεων.

Κοντάκιον. Ἦχος πλ. δ'. Τῇ Ὑπερμάχῳ.

Ταῖς εὐποιΐαις τῷ Θεῷ Μελῶ δουλεύσασα,
καὶ ἐγκρατείας ἀγωγαῖς αὐτὸν δόξασασα,
τῶν θαυμάτων τὴν ἐνέργειαν ὑπεδέξω,
δι' ἧς πάντοτε προφθάνεις διασώζουσα,
ἀπὸ νόσων πολυτρόπων καὶ κακώσεων,
τοὺς βοῶντάς σοι· Χαίροις, Μῆτερ ἰσαγγελε.

Ὁ Οἶκος.

Ἀγγελος ἀνεδείχθης, ἐπὶ γῆς σαρκοφόρος, τῇ ἀγγελομιμήτῳ ζωῇ σου·
 Ἀδιὸ ἅμα Ἀγγέλοις τανῦν, χοροβατοῦσα ζωῆς ἐν τοῖς δώμασι, Μελὼ
 ἡμῶν προστάτεψε, τῶν ἐκβοώντων σοι τοιαῦτα·

Χαῖρε, τὸ ἄστρον τῆς ἡσυχίας·
 χαῖρε, τὸ σέλας τῆς ἀπαθείας.

Χαῖρε, τῶν Ἀγγέλων τὸν βίον ζηλώσασα·
 χαῖρε, τῶν Ὁσίων τὴν δόξαν ποθήσασα.

Χαῖρε, καύχημα παμπόθητον εὐσεβῶν ἀσκητριῶν·
 χαῖρε, σέμνωμα περὶδοξον μοναζόντων εὐλαβῶν.

Χαῖρε, ὅτι τῶν κάτω νουνεχῶς ἐμακρύνθης·
 χαῖρε, ὅτι ἐν χώρᾳ τῆς τρυφῆς ἐδοξάσθης.

Χαῖρε, τῆς Κῶ ἐτοιμῇ βοήθεια·
 χαῖρε, ἡμῶν βεβαία ἀντίληψις.

Χαῖρε, καλὴ τῶν ἀνθρώπων προστάτις·
 χαῖρε, στερῶν τῶν πιστῶν παραστάτις.

Χαίροις, Μῆτερ ἰσαγγελε.



Μηνολόγιον ἐκ τοῦ Μηναίου, εἶτα δὲ τὸ κάτωθι.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τῆς Ὁσίας Μητρὸς ἡμῶν Μελοῦς τῆς θαυμα-
 τουργοῦ, τῆς ἐν Βουρβρίνῃ τῆς Κῶ ἀσκησάσης.

Στίχοι.

Ἦδυτέρα μέλιτος Μελὼ ὑπάρχει,
 Χάρις ἦν σοι δέδωκεν ὁ σὸς Νυμφίος.

Συναξάριον.

Ἀὕτη εὐσεβεῖ λογισμῷ ἐν εὐποιΐαις καὶ οἰκτιρμοῖς πενήτων τὸ πρότερον
 Διαπρέψασα, ἔρωτι κατασχεθεῖσα τοῦ Χριστοῦ, κατέλιπε πᾶσαν συ-
 νάφειαν κοσμικὴν καὶ διῆγεν ἐρημοπολίτην βίον ἐν τῇ Βουρβρίνῃ τῆς νή-
 σου Κῶ, νηστείας, προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις ἀκαταπαύστως σχολά-

ζουσα καὶ κατὰ μόνας μόνη τῷ μόνῳ Θεῷ θεραπεύουσα. Τελέσασα δὲ ἐν ἄκρα ἐγκρατεία καὶ σώματος σκληραγωγία τὸν ἀσκητικὸν δίαυλον ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ, θαυμάτων αὐτουργὸς ἐν βίῳ καὶ μετὰ πότμον γνωριζομένη.

Ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ὁσίας Μελοῦς σῶζεται ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς, ἐν ᾧ κατ'Ἔτος ἡ Μνήμη αὐτῆς ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν ἐπιτελεῖται. Ταύτης δὲ Ἀκολουθίαν συνέταξεν ὁ ἀοίδιμος Μητροπολίτης Ῥόδου Μητροφάνης, ἐξ ἧς ἐν Παρισινῷ κώδικι διεσώθησαν τρία Στιχηρὰ Προσόμοια καὶ δύο Ἰδιόμελα.

Ταῖς τῆς σῆς Ὁσίας ἀγίαις πρεσβείαις, Χριστέ ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἀμήν.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡδὴ ζ'. Ὁ Εἰρμός.

Οὐκ ἐλάτρευσαν, τῇ κτίσει οἱ θεόφρονες, παρὰ τὸν Κτίσαντα, ἀλλὰ πυρὸς ἀπειλὴν, ἀνδρείως πατήσαντες, χαίροντες ἔψαλλον· Ὑπερ-»ύμνητε, ὁ τῶν Πατέρων Κύριος, καὶ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ.

Τροπάρια.

Ἦνα Δέσποινα, διὰ παντὸς δοξάζομεν, τὸν θεῖον τόκον σου, τῷ ἀνε-Ισπέρῳ φωτὶ, τῆς θείας σου χάριτος, ψυχὰς καταύγασον, τῶν βοώντων σοι· Χαῖρε ἡ Θείῳ Πνεύματι, μανναδόχος Μῆτερ στάμνος.

Τεῖχος ἄρρηκτον, γενέσθω ἡ πρεσβεία σου, πρὸς τὸν Φιλάνθρωπον, τῶν Ταοράτων ἐχθρῶν, ἀπείργουσα φάλαγγας, καὶ διασφύζουσα, τοὺς κραυγάζοντας· Χαῖρε Παρθένε ἄσπιλε, τῆς ζωῆς ἡ μυροθήκη.

Ἰκετεύομεν, Παρθένε οἱ ἀνάξιοι, σὲ τὴν γεννήσασαν, τὸν Βασιλέα ΙΧριστὸν, ἐκ πάσης κακώσεως, ἡμᾶς διάσωσον, καὶ ὑπέρτερον, τὸν νοῦν ἡμῶν συντήρησον, τῶν φθαρτῶν καὶ ἐπιγείων.

Ἀπειρόγαμε, ἀφλέκτως ἡ βαστάσασα, φύσιν τὴν ἄστεκτον, ἐν τῇ νηδύϊ Τῇ σῇ, θερμῶς ἰκετεύω σε· Τὰς βάσεις στήριξον, τῆς καρδίας μου, τῷ φόβῳ Θεονύμφευτε, τοῦ ἐκ σοῦ σωματωθέντος.

Τῆς Ὁσίας. Οὐκ ἐλάτρευσαν.

Ἐπιλάμψεσι, τοῦ Παρακλήτου Πνεύματος, Μελῶ πανεύφημε, προσο-Εμιλοῦσα νοῖ, ἀσκήσεως ἠνεγκας, ἅπασαν κάκωσιν, καὶ ἀχείρωτος, τῇ προαιρέσει γέγονας, τοῦ Χριστοῦ ὁσία Μάρτυς.

Ε'ν ὀχήματι, ἀζύγῳ τῆς ἀσκήσεως, Μελῶ πανένδοξε, τῶν ὑπὲρ νοῦν ἁρετῶν, πρὸς τὰ ἐπουράνια, ἥρθης σκηνώματα, καὶ ἀπέλαβες, εἰς ἀμοιβὴν τῶν πόνων σου, τῶν θαυμάτων τὰς δυνάμεις.

Ταπεινώσεως, τοῖς ὅπλοις ὑποτάξασα, τὸν ὑπερήφανον, Μελῶ Ὅσια ἔχθρόν, βραβεῖον ἀπέλαβες, νίκης ἀθάνατον, ὃ βαστάζουσα, χοροβατεῖς αἰώνια, ἐν αὐλαῖς τῶν πρωτοτόκων.

Θεοτοκίον.

Λύμης Δέσποινα, ἁμαρτιῶν με κάθαρον, τῇ εὐσπλαγχνίᾳ σου, καὶ καθάρὸν με Χριστῷ, τὸν ἄθλιον ἄνθρωπον, ὅλον προσάγαγε, ἵνα κράζω σοι· Χαῖρε Παρθένε Ἀχραντε, τῶν βροτῶν ἡ σωτηρία.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡδὴ η' . Ὁ Εἰρμός.

Λυτρωτὰ τοῦ παντὸς παντοδύναμε, τοὺς ἐν μέσῳ φλογὸς εὐσεβήσαντας, συγκαταβάς ἐδρόσισας, καὶ ἐδίδαξας ψάλλειν· Πάντα τὰ ἔργα, »εὐλογεῖτε, ὑμνεῖτε τὸν Κύριον.

Τροπάρια.

Καταιγίδι παθῶν χειμαζόμενον, πρὸς αἰθρίαν Θεοῦ με ὁδήγησον, Εὐλογημένη Πάναγνε, ἵνα πόθῳ βοῶ σοι· Χαῖρε Μαρία, τὸ πανθαύμαστον θαῦμα τῆς κτίσεως.

Υ'περτέρα Ἀγνή ἀναδέδειξαι, τῶν Ἀγγέλων καὶ πάσης τῆς κτίσεως, τὸν Ποιητὴν κυήσασα, ἐξ ἀγνῶν σου αἱμάτων· ὅθεν τὸν νοῦν μου, πρὸς αὐτοῦ τὴν ἀγάπῃσιν ὕψωσον.

Ρ'υπωθέντα αἰσχροῖς ἁμαρτήμασι, κάθαρὸν με Παρθένε Πανύμνητε, ἡ καθαρὰ καὶ ἄσπιλος, ἵνα ψάλλω σοι πίστει· Χαῖρε ταμεῖον, θεϊκῆς ἀγαθότητος Ἀχραντε.

Ι'λαρῷ σου Ἀγνή ἱκετεύομεν, ἐφ' ἡμᾶς νῦν ἐπίβλεψον ὄμματι· ἐχθροῦ ἰγάρ κινδυνεύομεν, τῇ ἀμέτρῳ κακίᾳ· πρόφθασον σῶσον, ὅτι σὲ προστασίαν κεκτήμεθα.

Τῆς Ὁσίας. Ὁ αὐτός.

Σθενουμένη Θεοῦ Παντοκράτορος, τῇ δυνάμει Μελῶ καθυπέμεινας, Σάγαλλιάσει πνεύματος, τὸ σκληρὸν τῆς ἐρήμου, τὴν τεθλιμμένην, ἀρεταῖς ἐν πολλαῖς ὁμαλίζουσα.

Ὡς τοῦ κόσμου παντὸς παρεπίδημος, ἐν πετρώδεσι τόποις ἐβίωσας· ἐν οὐρανοῖς γὰρ πάνσεμνε, τὸ πολίτευμα ἔσχες, ἀποθεμένη, τὴν ἐλπίδα Χριστῷ τῷ Νυμφίῳ σου.

Τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς διανύσασα, ἐν σκηναῖς ἐκλεκτῶν κατεσκήνωσας, ἔνθα Μελὼ θεώσεως, τῷ φωτὶ λαμπομένη, μὴ ἐπιλάθου, τῶν φοιτῶντων ναῶ ἐν ἀγίῳ σου.

Θεοτοκίον.

Ὡς ἐκ σοῦ σαρκωθείς ὑπὲρ ἔννοιαν, τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς τοῦ προπάτορος, ὡς ἀγαθὸς ἐλύτρωσε, τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, καὶ τοῦ θανάτου, Θεοτόκε τὸ κέντρον κατήργησεν.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡδὴ θ'. Ὁ Εἰρμός.

Λίθος ἀχειρότμητος ὄρους, ἐξ ἀλαξεύτου σου Παρθένε, ἀκρογωνιαίος ἑτέμνηθι, Χριστὸς συνάψας, τὰς διεστῶτας φύσεις· διὸ ἐπαγαλλόμενοι, »σὲ Θεοτόκε μεγαλύνομεν.

Τροπάρια.

Λύτρωσαι Πανάμωμε Μῆτερ, ἐκ τῶν κινδύνων τὴν ζωὴν μου, καὶ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου, ὁδήγησόν με, πρὸς σωτηρίας πλάτος· εἰς σὲ γὰρ τὴν ἐλπίδα μου, Θεοκυῆτορ ἀνατίθημι.

Λάμπουσα ἀγνείας σου κάλλει, σαρκὶ ἐκύησας τὸν Λόγον, Ἥλιον τῆς Δόξης τὸν μέγαν, δι' εὐσπλαγχνίαν, Θεοκυῆτορ ἄκραν, φωτίζοντα τὰ σύμπαντα, φωτὶ ἀκτίστῳ τῆς Θεότητος.

Ὅρμος ὡς γαλήνιος Κόρη, τὸν θαλαττεύοντα ἀθλίως, ἐν ταῖς τρικυμίαις τοῦ βίου, κυβέρνησόν με, πρὸς ἀσφαλῆ λιμένα, τῆς σωτηρίας Ἀχραντε, τοῦ σαρκωθέντος ἐξ αἱμάτων σου.

Υἱοῖς μακαρίζομεν πόθῳ, σὲ τὴν ἀμίαντον Παρθένον, ὅτι διὰ σοῦ ἐπεφάνη, Θεὸς ἐν κόσμῳ, Ἀγνὴ σεσαρκωμένος· ᾧ πρέσβευε δωρήσθαι, παραπτωμάτων ἡμῖν ἄφεσιν.

Τῆς Ὁσίας. Ἄπας γηγενής.

Δῶρον τῷ Θεῷ, σαυτὴν τῇ ἀσκήσει σου, ἀποτελέσασα, παρ' αὐτοῦ ἀντίδωρον, τὴν τῶν θαυμάτων, χάριν ἀπέλαβες, δι' ἧς Μελὼ πανεύφημε, ψυχῆς καὶ σώματος, θεραπεύεις, ἅπαντα νοσήματα· διὰ τοῦτο αἰεὶ εὐφημοῦμέν σε.

Μνήμην σου Μελώ, Όσια τήν πάντιμον, σήμερον ἄγοντες, εὐσεβῶς δε-
όμεθα· Ὑψοῦ ἀπαύστως, Θεῷ τὰς χεῖράς σου, αὐτὸν καθικετεύουσα,
ρύσθηται θλίψεων, πειρασμῶν τε, νόσων καὶ κακώσεων, τοὺς φοιτῶντας
ναῶ ἐν ἀγίῳ σου.

Ὅλην τὴν ζωὴν, Χριστοῦ ἐκτελέσασα, ἐν τῷ θελήματι, νῦν αὐτῷ παρί-
στασαι, πεποικιλμένη, δόξῃ καὶ χάριτι, Μελώ ἀειμακάριστε· διὸ ἰκέ-
τευε, τῶν πταισμάτων, δοῦναι τὴν συγχώρησιν, τῷ τοὺς ὕμνους πιστῶς
σοι ὑφάναντι.

Θεοτοκίον.

Ὑμνοῖς καὶ ψδαῖς, τιμῶμεν τὸν ἄσπορον, Παρθένε τόκον σου, δι' οὗ
τὸ ἀνθρώπινον, ἐρρύσθη γένος, τῆς παραβάσεως, καὶ ἐκ ψυχῆς δεό-
μεθα, ἵνα πρεσβείαις σου, λυτρωθῶμεν βίου περιστάσεων, καὶ γεέννης
πυρὸς Ἀειπάρθενε.

Ἐξαποστειλάριον. Τοῖς Μαθηταῖς συνέλθωμεν.

Ὡσπερ τρυγῶν φιλέρημος, τελεία ἐγκρατεία, τῶν ἀρετῶν τὰς πτέρυ-
γας, Μῆτερ ἀναλαβοῦσα, πρὸς βασιλείας ἀνέπτῃς, τὸ οὐράνιον ὕψος,
καὶ καλιὰν αἰώνιον, τὴν σκηνὴν τῶν Ἀγίων, εὗρες Μελώ, ἔνθα τῷ Δε-
σπότη σου παρεστῶσα, εἰρήνην ἀστασίαστον, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν αἶτει.

Ἔτερον. Ὅμοιον.

Λαμπαδηφόρος εἰσῆλθες, οἷα παρθένος ἐκλεκτή, ἐν ἀθανάτῳ νυμφῶνι,
καὶ ἐνυμφεύθης μυστικῶς, Χριστῷ Μελώ· ὃν δυσώπει, ὑπὲρ ἡμῶν
παρρησία.

Θεοτοκίον.

Τοῦ σαρκωθέντος ἀφράστως, ἐκ σοῦ Παρθένε ἡ Μελώ, πυρποληθεῖσα
τῷ πόθῳ, ἐβίωσεν ἀσκητικῶς, μεθ' ἧς δυσώπει ρύσθηται, ἡμᾶς ἐχθροῦ
τῆς κακίας.



ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΝΟΥΣ

Ἰστώμεν στίχ. δ' καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α'. Πανεύφημοι Μάρτυρες.

Ὅσια πανεύφημε Μελώ, εὐσεβῶς ἀγάλλεται, σήμερον Κῶς εὐφη-
μοῦσά σε, ἐπὶ τῇ μνήμῃ σου, καὶ τῶν σῶν θαυμάτων, τὴν πληθύν κη-

ρύττουσα, Χριστὸν δοξολογεῖ τὸν Νυμφίον σου, τὸν σὲ δοξάσαντα, καὶ πρεσβείαις σου παρέχοντα, τῶν πταισμάτων, ἡμῖν τὴν συγχώρησιν.

Ὁ ἴσῖα πανεύφημε Μελῶ, τὸν Χριστὸν ποθήσασα, τὴν κοσμικὴν τύρβην ἔλιπες, καὶ δι' ἀσκήσεως, τῶν κατορθωμάτων, ἐνυμφεύθης χάριτι, αὐτῷ ὡς ἐραστῇ τῆς καρδίας σου· διὸ ἰκέτευε, δωρηθῆναι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Ὁ ἴσῖα πανεύφημε Μελῶ, ὡς πτηνὸν φιλέρημον, βίον τὸν σὸν διανύσασα, πτεροῖς ἐπέτασας, ἀρετῶν ἐνθέων, πρὸς ζωῆς ὑψώματα, καὶ ἔνδον τῆς τρυφῆς κατεσκήνωσας, συνοῦσα τάξεσι, τῶν Ἀγίων καὶ πρεσβεύουσα, ὑπὲρ πάντων, τῶν ἀνευφημούντων σε.

Ὁ ἴσῖα πανεύφημε Μελῶ, ἐν ναῷ ἀγίῳ σου, οἱ εὐσεβεῖς ἀνυμνοῦντές σε, ἰδοὺ συνήχθημεν· σὺ δ' ἐν εὐμενείᾳ, πρόσδεξαι τὰ ἄσματα, καὶ πᾶσιν ἀντιδίδου τὴν χάριν σου, σωμάτων τάχιστα, τὰς ὁδύνας ἰατρεύουσα, καὶ τὰ πάθη, ψυχῶν θεραπεύουσα.

Δόξα. Ἦχος δ'.

Μητροφάνους Μητροπολίτου Ῥόδου.

Ὅτι ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ δούλος, οὐκ ἐστὶν ἐλεύθερος, οὐκ ἐστὶν ἄρσεν καὶ θῆλυ· ἰδοὺ γὰρ ἡ θαυμασία Μελῶ, ἀγνισθεῖσα τῷ Πνεύματι, τὴν πρώτην ἔχει τάξιν ἐν οὐρανοῖς· καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς ἐν τῇ Κῷ, ἢ πρὶν ἐν δουλικῷ τῷ σώματι ἀναστραφεῖσα, βασίλισσα καθίσταται, δεχομένη τὰς ἀπάντων ἰκεσίας, καὶ προσάγουσα τῷ Νυμφίῳ Χριστῷ, παρ' οὗ αἰτεῖται, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Ἐκ παντοίων κινδύνων, τοὺς δούλους σου φύλαττε, Εὐλογημένη Θεοτόκε, ἵνα σε δοξάζωμεν, τὴν ἐλπίδα τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δοξολογία Μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.



ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Τὰ Τυπικά, οἱ Μακαρισμοὶ καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τῆς Ὁσίας ἢ γ' καὶ στ' Ὡιδή. Ἀπόστολον ζήτει τῇ ε' Δεκεμβρίου καὶ Εὐαγγέλιον τῷ ιζ' Σαββάτῳ Ματθαίου.

Κοινωνικόν.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. Ἀλληλουῖα.

Μεγαλυνάρια.

Χαίροις ἡ βιώσασα ὑπὲρ νοῦν, τῇ ἀσκητικῇ σου, πολιτεία Μῆτερ Μελώ·
Χαίροις ἡ θαυμάτων, τὴν χάριν δεξαμένη, καὶ πάθη ἐξ ἀνθρώπων,
ἀποδιώκουσα.

Χαίροις πανολβία Μῆτερ Μελώ, ἡ ἐν Κῷ όσίαν, μετελθοῦσα διαγωγὴν·
Χαίροις Ἐκκλησίας, φωτοειδῆς λυχνία, πιστῶν χοροστασίας, κατα-
πυρσεύουσα.

Στίχοι.

Κύριλλος οἰκτρὸς Ποιμὴν τῆς Ῥοδονήσου,
Ῥῦμους σοι Μελώ, ἐξύφανεν ἐκ πόθου,
Τοῦ Ναθαναήλ, τῆς Κῷ Μητροπολίτου,
Ἔχων ἀφορμὴν τὴν προτροπὴν καλλίστην·
Σὺ δὲ τῷ Χριστῷ ἐν δόξῃ παρεστῶσα,
Σκέπε ἀσφαλῶς εὐχαῖς σου ἀμφοτέρους.





Ἀρχιμ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗ

Πρωτοσυγκέλου Γ.Μ. Καρπάθου & Κάσου, Θεολόγου Μδ

Η ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ἡ τήρηση καὶ βίωση ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ὅλου τοῦ κόσμου, τῆς μίας καὶ ὀρθῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, προσδιορίζει τὸν ὅρο «καθολικότητα» τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ αὐτὸ τὸ γνῶρισμα τῆς Ἐκκλησίας ἀντλεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό, ὁ ὁποῖος ἐνσαρκώθηκε καὶ θυσιάστηκε γιὰ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἓνα καὶ μοναδικὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ διαδίδεται σὲ ὅλους μὲ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἐνώνει ὅλους τοὺς πιστοὺς. Μὲ τὴ συμμετοχὴ στὸ μυστήριον αὐτὸ διασφαλίζεται ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότητα τῶν πιστῶν σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη. Συνεπῶς ἡ καθολικότητα ἐστιάζεται πρωτίστως στὴν ἐσωτερικὴ, πνευματικὴ πληρότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτεται στὴ γῆ ὡς εὐχαριστιακὴ πραγματικότητα, ἀφοῦ θεία Εὐχαριστία καὶ Ἐκκλησία εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ¹.

Εὐχαριστία δὲν εἶναι κάποιο ἀπὸ τὰ μυστήρια ἢ μία ἀκολουθία, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ φανέρωση καὶ ἡ ἐκπλήρωση τῆς Ἐκκλησίας σὲ ὅλη τῆς τῆς δύναμη, ἀγιότητα καὶ πληρότητα.

Σχέση Ἐκκλησίας-Εὐχαριστίας

Στὶς πηγὲς δὲν συναντᾶμε ὀρισμὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ οὔτε καὶ θεωρητικὴ περιγραφὴ. Ἀπὸ τὰ 80 περίπου χωρία στὰ ὁποῖα ὑπάρχει ὁ ὅρος «ἐκκλησία» στὴν Κ.Δ., τὰ 57 τουλάχιστον ἔχουν ὑπ' ὄψιν τοὺς τὴν Ἐκκλησία ὡς σύναξη σὲ ὀρισμένο τόπο. Περιγράφεται ὡς συγκεκριμένη ἐν τόπῳ πραγματικότητα. Ὁ Ἀπ. Παῦλος ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἐκκλησία ὀρισμένης πόλης χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο σὲ ἐνικὸ

1. Στ.Πορτελάνος, *Τὸ Σχίσμα Ρώμης-Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ πολεμικὴ ἀντιπαράθεση ὀρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ*. Στὸ Μπέγζος Μ. κ.ά. *Ἡ ὀρθοδοξία ὡς Κληρονομιά*. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, τ. Β' (Πάτρα 2002), σελ. 51.

ἀριθμό. Ἐνῷ ὅταν ἀναφέρεται σὲ γεωγραφικὲς περιοχὲς εὐρύτερες τῆς πόλης, χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο σὲ πληθυντικὸ ἀριθμό².

Ὁ ὀρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ταυτιζόταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴ σύναξη τῆς θείας Εὐχαριστίας. Σχετικὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες μαρτυρίες. Στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀπ. Παύλου, ποὺ εἶναι τὰ ἀρχαιότερα κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ ὅρος «ἐκκλησία» χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία. Ὅχι ὅποιαδήποτε μορφή της, ἀλλὰ στὴ σύναξή της γιὰ τὴ Θ. Εὐχαριστία (πρβλ. Α΄ Κορ. Κεφ. 11). Ὁ Παῦλος ἀναφέρεται στὶς εὐχαριστιακὲς συνάξεις τῶν Κορινθίων, τὶς ὁποῖες ταυτίζει μὲ τὴν «ἐκκλησία»: «*συνερχομένων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν...*»³. Τὸ «*συνέρχεσθαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ*» γιὰ τὸν Παῦλο σημαίνει τὸ συνέρχεσθαι ὡς ἐκκλησία. Στὴν πατερικὴ γραμματεία ὁ ὅρος «σύναξις» δήλωνε τὴ Θ. Εὐχαριστία.

Στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους ὡς «ἐκκλησία» θεωρεῖται ἡ εὐχαριστιακὴ σύναξη τῶν πιστῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ πλήρωμα τῶν «συνερχομένων...ἐν ἐκκλησίᾳ», προκειμένου νὰ γευθοῦν καὶ νὰ μετὰσχουν τῆς πληρότητας τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπίσης στὸν Ἀπ. Παῦλο ἡ φράση «κατ' οἶκον ἐκκλησία», κατὰ τὴν κρατοῦσα ἄποψη, δήλωνε τὴ σύναξη τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας γιὰ νὰ τελέσουν τὴν Εὐχαριστία (πρβλ. Πράξ. 2,46). Δὲν νοεῖται ἡ χρῆση τοῦ ὅρου «ἐκκλησία» στὴν περίπτωση αὐτή, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ συνείδηση ὅτι ἐκκλησία καὶ εὐχαριστιακὴ σύναξη ταυτίζονται.

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἐπίσης ἡ χρῆση τοῦ ὅρου «ὅλη ἡ ἐκκλησία» ἀπὸ τὸν Ἀπ. Παῦλο⁴. Τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη στὸν οἶκο τοῦ Γαῖου ὁ Παῦλος τὴν ὀνομάζει σύναξη «ὅλης τῆς ἐκκλησίας». Αὐτὸ εἶναι προάγγελος τοῦ ὅρου «καθολικὴ ἐκκλησία» ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ συναντᾶμε στὸν ἅγιο Ἰγνάτιο.

«*Ἡ εὐχαριστία εἶναι ἡ “καθολικὴ ἐκκλησία” par excellence, ἀκριβῶς γιατί εἶναι “σύναξις ἐπὶ τὸ αὐτὸ” ὅλης τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας, δηλ. τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τῆς “οὔσης” ἢ “παροικούσης” σὲ ὀρισμένο τόπο*»⁵.

2. Ἱ. Ζηζιούλας, *Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας «ἐν τῇ θεῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ» κατὰ τοὺς 3 πρώτους αἰῶνες*. (Ἀθήνα 1987), σελ. 12.

3. Α΄ Κορ. 11, 18.

4. Ρωμ. 16, 23

5. Ἱ. Ζηζιούλα, *Θ. Εὐχαριστία καὶ Ἐκκλησία*. Πρακτικὰ Γ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου. (Ἀθήνα 2004), σελ. 30.

Ἐνδειξη τοῦ πόσο ἡ ἔννοια τῆς «καθολικῆς ἐκκλησίας» συνδέεται βαθεῖα μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη ὅλης τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας στὴ συνείδηση τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας μας ἀποτελεῖ ἡ χρῆση τοῦ ὅρου «καθολικὸ» στὶς ἱερὲς μονές, ἡ ὁποία κατὰ ἀρχαιοτάτη παράδοση δὲν σημαίνει ἄλλο ἀπὸ τὸν ναό, στὸν ὁποῖο συνάγονται οἱ μοναχοὶ γιὰ νὰ τελέσουν τὴν εὐχαριστία. Ὅ,τι συνέβαινε σὲ κάθε τοπικὴ ἐκκλησία στοὺς πρῶτους αἰῶνες μεταφέρθηκε καὶ στὶς μονές. Ἡ Ἐκκλησία γίνεται «καθολικὴ» ὅταν συνάγεται στό «καθολικὸ» της.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μία ἀνθρώπινη κοινότητα. Καὶ αὐτὸ γιατί ὁ Χριστὸς ἀνήκει στὴν κοινότητα αὐτή. Εἶναι ἡ κεφαλὴ της. Ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι ὑπεράνω ἢ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας. Πιστοὶ δὲν εἶναι μόνο ἐκεῖνοι ποὺ ἀκολουθοῦν ἢ ὑπακούουν στὶς ἐντολές Του. Εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἐνσωματώθηκαν σ' Αὐτόν, ζοῦν ἐν Αὐτῷ ἢ μᾶλλον Αὐτὸς ὁ ἴδιος μυστηριωδῶς κατοικεῖ σ' αὐτούς. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι κοινότητα μυστηριακὴ καὶ ἡ ἐνότητά της πραγματοποιεῖται μὲ τὰ μυστήρια, τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία. Καὶ σὰν σῶμα Χριστοῦ εἶναι μία ἡ Ἐκκλησία ἐφόσον ἕνα εἶναι τὸ σῶμα Του. Ὁ Χριστὸς οὐδέποτε διαιρεῖται. Ἡ ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποκαταστάθηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Μὲ τὴ δημιουργία τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐγκαινιάστηκε ἕνα ἐντελῶς νέο καθεστῶς ὑπαρξης. Ἐνα καθολικὸ καθεστῶς σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ καθεστῶς τοῦ κατακερματισμοῦ ποὺ ἐπέφερε ἡ πτώση. Τὸ κύριο λειτούργημα τῆς Ἐκκλησίας στὸν κόσμον εἶναι νὰ συγκεντρώνει τὰ χωρισμένα καὶ σκορπισμένα ἄτομα καὶ νὰ τὰ ἐνσωματώνει μέσα σὲ μία ὀργανικὴ καὶ ζωντανὴ ἐνότητα ἐν Χριστῷ.

Τίποτα δὲν ἐκφράζει καὶ πραγματώνει τὴν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας τόσο ὅσο ἡ Θ. Εὐχαριστία. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐνωμένη στὴν ἴδια πίστη καὶ κάθε ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν ἐνότητα αὐτὴ συνιστᾷ αἵρεση καὶ ἀπειλεῖ τὴν ἐνότητα. Κορυφαία ἔκφραση τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ Εὐχαριστία. Ὅταν οἱ ἀρχαῖες σύνοδοι κήρυτταν κάποιο ἀίρετικό, τὸν ἀπέκοπταν ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ κοινωνία. Ἀκόμα καὶ ἂν ἐπιτυχανόταν ἐνότητα στὴν πίστη, σὲ τίποτα δὲν ὠφελοῦσε ἂν δὲν κατέληγε στὴν εὐχαριστιακὴ κοινωνία.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας γράφει σχετικὰ: «Σημαίνεται δὲ ἡ Ἐκκλησία ἐν τοῖς μυστηρίοις....Τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ...οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸ τὸ Κυριακὸν ὄψεται σῶμα....Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἄπεικος. Ἐνταῦθα διὰ τῶν μυστηρίων τὴν ἐκκλησίαν ση-

μαίνεσθαι»⁶. Δηλ. ἂν θέλουμε νὰ ποῦμε τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία τίποτα ἄλλο δὲν θὰ δοῦμε παρὰ μόνο ἂν κοιτάξουμε τὴ θ. Εὐχαριστία. Ἡ φράση «ἐν τοῖς μυστηρίοις» δὲν σημαίνει κατὰ τὸν Καβάσιλα τὰ ἑπτὰ μυστήρια, ἀλλὰ μόνο τὴ Θ. Εὐχαριστία, ἡ ὁποία στὴν ἀρχαία λειτουργικὴ γλῶσσα καλεῖται «τὰ φρικτὰ καὶ ζωοποιά...μυστήρια».

Ἡ εὐχαριστία ὁλοκληρώνει τὴν προοδευτικὴ μύηση πού ἀρχίζει μὲ τὸ Βάπτισμα καὶ τὸ Χρίσμα. Δὲν εἶναι ἓνα μυστήριο σὰν τὰ ἄλλα, ἀλλὰ ἡ τελείωσή τους. Αὐτὴ εἶναι ἡ πλήρης ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ συνεχιζόμενη, ἡ διαιωνιζόμενη εὐχαριστιακὴ κοινωνία. Οἱ κανόνες τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν αὐστηροὶ σὲ ὅσους αὐθαίρετα δὲν μετεῖχαν στὴν εὐχαριστιακὴ κοινωνία, ἐπειδὴ κάτι τέτοιο φανερώνει ὅτι αὐτοὶ δὲν ἀνήκουν στὴν Ἐκκλησία. Μέλος τῆς Ἐκκλησίας σημαίνει κυρίως συμμετοχὴ στὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη καὶ ἀπ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ συμμετοχὴ στὸ Δεῖπνο στερεῖ ὁ ἀφορισμός. Μετὰ τὴν Πεντηκοστὴ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐκεῖ πού τελεῖται ἡ εὐχαριστιακὴ κοινωνία, ἐκεῖ ὅπου οἱ πιστοὶ ὁλοκληρώνονται ἐν Χριστῷ, ὑπερβαίνοντας κάθε ἀτομικότητα.

Ἡ συμμετοχὴ στὴν κοινὴ λατρεία καὶ στὸ κοινὸ τραπέζι τῆς Εὐχαριστίας ἐκφράζει τὴν ἐν Χριστῷ ἐνότητα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, πού συναθροίζεται σ' ἓνα συγκεκριμένο τόπο καὶ μὲ ἓνα συγκεκριμένο σκοπό. Νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος κατὰ χάριν Θεοῦ μέσα στὴ Θ. Λειτουργία, μετέχοντας τοῦ ποτηρίου τῆς ζωῆς.

Ὑπάρχει πλήρης ταυτοποίηση Ἐκκλησίας καὶ Εὐχαριστίας καὶ αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι τόσο ἡ μία ὅσο καὶ ἡ ἄλλη εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ὅλη ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει μέσα στὸ Χριστὸ καὶ σ' Αὐτὸν ἔχει τὴν ὑπαρξή, τὴν ἐνότητα καὶ τὴ ζωὴ της. Ὅλος δὲ ὁ Χριστὸς παρευρίσκεται στὴν Εὐχαριστία καὶ ἄρα αὐτὴ εἶναι ἡ καρδιὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ζωὴ της, ἡ πηγὴ τῆς ἐνότητάς της μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τῆς ἐνότητάς τῶν μελῶν της μὲ τὸ ἓνα σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ καθολικότητα αὐτῆς μέσα ἀπὸ τὴ θ. Λειτουργία

Ἡ λέξη «καθολικὴ» βρίσκεται στὰ ἀρχαία σύμβολα τῆς πίστεως. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ὅρου αὐτοῦ εἶναι σκοτεινὴ. Καθολικὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ «καθ' ὅλον». Στὰ ἀρχαιότερα κείμενα ὁ ὅρος «Ἐκκλησία καθολικὴ» ποτὲ δὲν χρησιμοποιήθηκε μὲ ἔννοια ποσοτικὴ, γιὰ νὰ δηλώσῃ τὴ γε-

6. Ν. Καβάσιλας, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν*. ΛΗ,6 καὶ ΛΘ, 1. PG 150,452-3.

ωγραφική έκταση της Έκκλησίας. Μᾶλλον στοχεύει νὰ δηλώσει τὴν ἀκεραιότητα τῆς πίστεως ἢ τῆς διδασκαλίας, τὴν πιστότητα τῆς Έκκλησίας πρὸς τὴν πλήρη καὶ ἀρχέγονη παράδοση σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς αἰρετικές τάσεις. Ἔτσι «Καθολικὴ» σήμαινε μᾶλλον τὴν «ὀρθόδοξη» παρὰ τὴν «οἰκουμενικὴ -παγκόσμια»⁷. Μ' αὐτὴν τὴν ἔννοια χρησιμοποιήθηκε ὁ ὅρος γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας· «ὅπου ἂν ᾗ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία»⁸. Ὁ ὅρος «καθολικὴ» ἐκφράζει μία ὁλότητα ποὺ δὲν εἶναι γεωγραφικὴ ἢ ποσοτικὴ ἀλλὰ ποιοτικὴ, ἀντίθετη πρὸς ὅποιονδήποτε τεμαχισμό τοῦ δόγματος. Ἐκφράζεται ἡ ταυτότητα καὶ ἡ ὀρθοδοξία τῆς Έκκλησίας, ἀποκλείοντας ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα (αἵρεση, σχίσμα) ποὺ νοθεύουν τὴν ἀδιαίρετη οὐσία της.

Στὴ Δύση μὲ τὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο ὑπάρχει μία ἐξίσωση ἢ ταύτιση τῶν ὁρῶν «καθολικὴ» καὶ «οἰκουμενικὴ-παγκόσμια» καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπηρεάσει ἀρκετοὺς θεολόγους τόσο στὴ Δύση ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή. Ἡ ἀληθινὴ καθολικότητα εἶναι ἡ ἔσω καθολικότητα, ἐσωτερικὴ ιδιότητα τῆς Έκκλησίας, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω καθολικότητα εἶναι μόνο μία ἐκδήλωση. Ἡ οὐσιαστικὴ καθολικότητα δὲν εἶναι καθόλου μία ἀντίληψη χώρου ἢ διαστήματος⁹. Ἡ Έκκλησία θὰ παραμείνει καθολικὴ γιὰ πάντα, παρ' ὅλες τὶς ἐνδεχόμενες ἀποσχίσεις. Ἡ ἀληθινὴ καθολικότητα τῆς Έκκλησίας δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ μὲ ἐξωτερικὰ σημεῖα. Δὲν εἶναι ὁ ἀριθμὸς ποὺ παίζει πρωταρχικὸ ρόλο, ἀλλὰ ἡ ποιότητα. Οὔτε ἡ καθολικότητα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἱεραποστολικὴ ἐπιτυχία τῆς Έκκλησίας. Ἡ Έκκλησία δὲν εἶναι καθολικὴ μόνο ὡς σύνολο τῶν τοπικῶν κοινοτήτων. Εἶναι καθολικὴ σ' ὅλα τὰ στοιχεῖα της, σ' ὅλες τὶς πράξεις της καὶ σ' ὅλες τὶς στιγμὲς τῆς ζωῆς της.

Ἐπίσης εἶναι καθολικὴ στὰ μυστήριά της. Βάπτισμα, Χρίσμα καὶ πρὸ παντὸς Θεῖα Εὐχαριστία παρέχουν τὴ μυστηριακὴ χάρη, μία χάρη ἑνώσεως. Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Κύριο, ἐντάσσοντάς μας στὸ Σῶμα Του. Μᾶς ἐνώνει μεταξύ μας καὶ μᾶς καθιστᾷ ἓνα καθολικὸ σῶμα. Ὁ ὑπέρτατος λειτουργὸς τῶν μυστηρίων εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ἡ Έκκλησία τοῦ Χριστοῦ συγκροτεῖται προπάντων μὲ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, τὴν μυστηριακὴ ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀληθινὴν παρουσία. Ἡ παρουσία Του στὸ εὐχαριστιακὸ μυστήριον

7. Γ. Φλορόφσκυ, *Τὸ σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*. (Ἀθήνα 1999), σελ. 48-49.

8. Ἰγνάτιος. Σμύρν., ἡ' 2.

9. Γ. Φλορόφσκυ, ὁ.π., σελ. 53.

διασώζει αὐθεντικὰ τὴν καθολικὴ ἐνότητα μέσα στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο.

Μπροστὰ στὴ Ἁγία Τράπεζα δὲν συγκεντρώνεται μόνο μία τοπικὴ κοινότητα ζώντων πιστῶν, ἀλλὰ ὅλη μαζί ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι παρούσα κάθε φορὰ πὺν τελεῖται τὸ σεπτὸ μυστήριό τῆς Ἐνότητος. Διότι ὁ Χριστὸς ποτὲ δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὸ Σῶμα Του. Καὶ τὸ Σῶμα αὐτὸ τοῦ Χριστοῦ περιλαμβάνει τόσο τὴ στρατευομένη ὅσο καὶ τὴν θριαμβεύουσα Ἐκκλησία, ἀφοῦ μία καὶ μόνη εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Εὐχαριστία εἶναι τὸ μυστικὸ κέντρο καὶ ἡ πνευματικὴ πηγὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς καθολικῆς ἐνότητάς της.

Ἡ καθολικότητα της Ἐκκλησίας ἐκφράζει τὴν πληρότητα, ἀκεραιότητα καὶ ὁλότητα τῆς ζωῆς της, ἐν Χριστῷ, διὰ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος, σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ σ' ὅλους τοὺς χώρους. Αὐτὸ τὸ μυστήριό ἐκφράζεται σὲ κάθε κοινότητα βαπτισμένων πιστῶν, ὅπου ἡ ἀποστολικὴ πίστη ὁμολογεῖται ἀλλὰ καὶ βιώνεται, τὸ εὐαγγέλιο κηρύττεται καὶ τὰ μυστήρια ἐπιτελοῦνται. Κάθε ἐκκλησία εἶναι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ὄχι ἀπλὰ ἓνα μέρος της.

Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία ἔτεινε πάντοτε πρὸς τὴν ἄποψη ὅτι ἡ τοπικὴ ἐκκλησία εἶναι μέρος τῆς παγκόσμιας Ἐκκλησίας. Δηλ. ὅταν λέμε ἡ μία Ἐκκλησία ἐννοοῦμε μία παγκόσμια Ἐκκλησία πὺν ἀποτελεῖται ἀπὸ μέρη καὶ τὰ μέρη αὐτὰ εἶναι οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίες. Γιὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ ἐκκλησία τὸ σύμβολο τῆς Πίστεως, ὅταν ἀναφέρεται στὴν καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ λέει «Εἰς μίαν, ἁγίαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν», ἐρμηνεύεται ὡς ἀναφερόμενο στὴν παγκόσμια Ἐκκλησία καὶ αὐτὸ ὁδήγησε τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς νὰ ἀπαιτοῦν μία κεφαλὴ γιὰ ὁλόκληρη αὐτὴ τὴ παγκόσμια Ἐκκλησία, τὸν Πάπα. Ἄρα ὅλοι οἱ ἐπὶ μέρους ἐπίσκοποι τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι κεφαλὰς καί, συνεπῶς, δὲν ὑπάρχει καθολικότητα καὶ πληρότητα σὲ κάθε τοπικὴ ἐκκλησία.

Ἡ ἀνὰ τὴν οἰκουμένη ἐνότητα τῶν ἐκκλησιῶν στὴν τέλεση τῆς Θ. Εὐχαριστίας

Μὲ τὸν ἅγιο Ἰγνάτιο ὁ ὅρος «Οἰκουμένη» γίνεται χριστιανικός. Οἱ ἐννοιες οἰκουμενικός (γεωγραφικὴ) καὶ καθολικός (πνευματικὴ) τελικὰ ταυτίζονται νοηματικά, σχετιζόμενες μὲ τὴν πληρότητα καὶ παγκοσμιότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. «Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία» σημαίνει ἁρμονικὴ σύζευξη τοπικότητας καὶ καθολικότητας.

Κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἅγιο κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία, ὁλοκληρωμένη μὲ τὸν ἐπίσκοπό της, εἶναι ἡ καθολικὴ, παγκόσμια Ἐκκλησία. Ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει «μέρος» τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀδιαίρετη, δὲν εἶναι ποτὲ ἓνα ἄθροισμα. Τὸ ὅτι οἱ Ἐκκλησίες κοινωνοῦν μεταξύ τους, αὐτὸ δὲν γίνεται μὲ σκοπὸ νὰ σχηματιστεῖ ἄθροιστικά μιὰ πληρέστερη Ἐκκλησία, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν στὸ δυναμικὸ χαρακτήρα τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἐπεκτατισμοῦ, χαρακτηριστικὸ τῆς οἰκουμενικότητος τῆς χριστιανοσύνης. Κατακόρυφα κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ κάθε ἐπίσκοπος δὲν εἶναι ποτὲ ἐπίσκοπος ἑνὸς μέρους, ἀλλὰ ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία συνεκροτεῖτο σὲ σῶμα εὐχαριστιακὸ καὶ ἄρα ἦταν ἡ Ἐκκλησία πάντοτε περὶ τὸν ἐπίσκοπο. Αὐτὸς προΐστατο τῆς Θ. Εὐχαριστίας, περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους. Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας σὲ εὐρύτερο, οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο, διασφαλίζεται μὲ τὴν ταύτιση, μὲ τὴ σύμπτωση τῶν κεφαλῶν τῶν τοπικῶν αὐτῶν Ἐκκλησιῶν, δηλ. τῶν ἐπισκόπων. Οἱ ἐπίσκοποι ὡς προεστοὶ μίας πλήρους καθολικῆς Ἐκκλησίας, εὐρισκόμενοι ἐν Συνόδῳ, διαπιστώνουν ἂν ὑπάρχει ταύτιση καὶ σύμπτωση τῶν τοπικῶν αὐτῶν Ἐκκλησιῶν μεταξύ τους καὶ ἐφ' ὅσον διαπιστωθεῖ αὐτό, τότε ἔχουμε ἐνότητα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένη Ἐκκλησίας.

«Ἡ καθολικότητα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὑπόθεση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο, διότι ὁ ἐπίσκοπος εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς πλήρους Ἐκκλησίας καὶ ὄχι ἑνὸς μέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι βρίσκονται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, ταυτίζονται καὶ δὲν ἔχουμε προτεραιότητα ἢ μία ἔναντι τῆς ἄλλης»¹⁰.

Σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία ποὺ τελεῖται ἡ Θ. Εὐχαριστία παρέχεται ἡ πληρότητα καὶ ἡ συνείδηση τῆς καθολικότητος αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τοῦτο διότι στὴν Εὐχαριστία παρίσταται ὁ ὅλος Χριστός, «ὁ μελιζόμενος καὶ μὴ διαιρούμενος»¹¹. Ἡ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία νοεῖται ὡς συγκεκριμένη φανέρωση τοῦ ὅλου, ἀφοῦ ζεῖ εὐχαριστιακὰ τὴν πληρότητα καὶ τὴν καθολικότητα. Στὴ Θ. Λειτουργία ἐπίσης εὐχόμεσθε «ὕπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ σου...» καὶ «ὕπὲρ

10. Ἰ. Ζηζιούλας, *Εὐχαριστίας ἐξεμπλᾶριον*. (Μέγαρο 2006), σελ. 114.

11. Ἰωάν. Χρυσόστομος, *Θ. Λειτουργία*.

τῆς οἰκουμένης», πού σημαίνει γιὰ ὅλη τὴν ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία¹².

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἕνας εὐχαριστιακὸς ὀργανισμὸς πού πραγματώνεται αὐθεντικὰ μόνον ὅταν τελεῖ τὴ θεία Λειτουργία. Ἡ διακριτὴ καὶ πρωταρχικὴ λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νὰ ἐορτάζει τὸ Κυριακὸ Δεῖπνο, μέχρι τὴν ἐπιστροφή τοῦ Χριστοῦ· «ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλετε ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ»¹³. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότητα δὲν ἐπιβάλλεται ἄνωθεν μὲ τὴ δύναμη τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ δημιουργεῖται ἐσωτερικὰ μὲ τὴν ἀπὸ κοινοῦ μετοχὴ στὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Σωτήρα. Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἓνα τμῆμα τοῦ κράτους, ἀλλὰ ὁ χώρος στὸν ὁποῖο προσφέρεται ἡ μυστικὴ θυσία. Ὁ καθοριστικὸς τῆς χαρακτῆρας δὲν εἶναι ἐθνικὸς ἢ ἐθνοτικός, ἀλλὰ μυστηριακός¹⁴. Ἐπειδὴ ἐν Χριστῷ «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην»¹⁵, γι' αὐτὸ τὸ λόγο στὴν Εὐχαριστία, ὡς τὸ μυστήριον τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ὑπερβαίνονται οἱ διαιρέσεις τῆς φυλῆς καὶ τῆς ἐθνικότητος· συνεχρῶμενοι γύρω ἀπὸ τὴν Τράπεζα τοῦ Κυρίου εἵμαστε ὅλοι ἓνα.

Ἡ λατρευτικὴ ζωὴ κορυφώνεται στὴν πνευματικὴ σύναξη τῶν πιστῶν, εἰδικότερα στὸ μυστήριον τῆς Θ. Εὐχαριστίας, πού θεωρεῖται κατ' ἐξοχὴν «θεία κοινωνία». Στὸ μυστήριον αὐτὸ προεκτείνεται τὸ γεγονός τῆς Σαρκώσεως καὶ τῆς Σταυρώσεως καὶ βιώνεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ.

«Μετέχοντας στὴ Θ. Κοινωνία ὁ πιστὸς διαστέλλεται ἐν εὐχαριστίᾳ, ὑπερβαίνει τὰ ἀτομικά του ὅρια, μεταλαμβάνοντας τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ συσσωματοῦται ἐν Αὐτῷ καὶ γίνεται «παγκόσμιος». Ἐνώνεται μὲ ὅλους ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ἔχει παραλάβει στὴν ἄνευ ὁρίων ἀγάπη Του... Συμφιλιώνεται καὶ ἐναρμονίζεται μὲ τὸν κόσμον, μὲ ὁλόκληρη τὴν κτίση»¹⁶.

12. Π.Σκαλτσῆς, *Ὁ Λαὸς ὡς πλήρωμα στὴ Θεία Λειτουργία*, (Κοζάνη 2003), σελ. 55-60.

13. Α' Κορ. 11,26.

14. K.Ware, *Ἡ ὀρθοδοξὴ θεολογία στὸν 21ο αἰῶνα*. (Ἀθήνα 2005), σελ. 18.

15. Γαλ. 3, 28.

16. Α. Γιαννουλάτος, *Παγκοσμιότητα καὶ ὀρθοδοξία*, (Ἀθήνα 2001), σελ. 47.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ

**ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΝ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ**

ΠΡΑΞΙΣ: 1/11-2-2010

Τό Διοικητικόν Συμβούλιον τοῦ Ἱδρύματος

Λαβόν ὑπ' ὄψιν:

1. Τό ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 205/19-6-2008 Γράμμα τῆς Α.Θ.Π., τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ.
2. Τό ὑπ' ἀριθμ. ΦΕΚ 1561/6-8-2008, τευχ. Β «Περί Ἱδρύσεως καί Κανονισμοῦ τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καί Μορφωτικοῦ Ἱδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου».
3. Τήν ὑπ' ἀριθμ. ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Β1/Φ29/6220/344/21-1-2008 Ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, δημοσιευθεῖσα εἰς τό ὑπ' ἀριθμ. ΦΕΚ 139/29-1-2009, τευχ. Β «Περί παραχωρήσεως κατὰ χρῆσιν τοῦ μοναστηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Χουρμαλί Μενδρεσέ), ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀπολλώνων εἰς Μεσαιωνικὴν Πόλιν τῆς Ρόδου.

Ὅμοφωνα ἀποφασίζει

α) Τὴν ἔγκρισιν τοῦ Κανονισμοῦ «Περί λειτουργίας εἰς Ρόδον τοῦ Τμήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καί Μορφωτικοῦ Ἱδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου».

Ρόδος, 11 Φεβρουαρίου 2010

Διὰ τό Δ.Σ. τοῦ Ἱδρύματος

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΡΟΔΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΣ

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

**Περὶ λειτουργίας στὴ Ρόδο τοῦ Τμήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου
τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου**

Ἄρθρον 1ον

Τὸ τμῆμα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου ποὺ ἑδρεύει στὸ μοναστηριακὸ συγκρότημα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Χουρμαλί) καθὼς καὶ στὸ παρακείμενο ἀρχοντικὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἱεροκλέους τῆς Μεσαιωνικῆς Πόλης τῆς Ρόδου (κτηματολογικὲς μερίδες IV- 277 καὶ IV-261 ἀντιστοίχως) ὑπάγεται στὰ τμήματα τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου.

Ἄρθρον 2ον

Τὸ τμῆμα Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου ἔχει δική του σφραγίδα, ἡ ὁποία φέρει κυκλικῶς τὶς λέξεις ΤΜΗΜΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΡΟΔΟΥ, ἐξωτερικῶς σὲ δεῦτερο κύκλο τὸν τίτλο τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου καὶ στὸ κέντρο παράσταση τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Ἄρθρον 3ον

Σκοπὸς τοῦ τμήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου εἶναι ἡ διαφύλαξη, συντήρηση, διαχείριση καὶ ἔκθεση Ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων Χριστιανικῆς τέχνης ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀξίας, ποὺ βρίσκονται στοὺς Ἑνοριακοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς καὶ τὰ Ἱερὰ Παρεκκλήσια - Ἐξωκκλήσια τῆς νήσου τῆς Ρόδου καὶ ὑπόκεινται σὲ κίνδυνο ἀπώλειας ἢ φθορᾶς κατόπιν ἑγγραφῆς συνεννοήσεως μὲ τὴν οἰκεία ἐφορεία βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐπίσης ἡ μελέτη, ἡ ἔρευνα, ἡ ἀνάδειξη καὶ ἡ προβολὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πλοῦτου ἐν γένει τῆς νήσου Ρόδου. Σκοπὸς ἐπίσης τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου εἶναι ὁ ὀργάνωση καὶ λειτουργία βιβλιοθήκης, χώρου ἐπιμόρφωσης, ἐκδηλώσεων καὶ σεμιναρίων. Ἡ διενέργεια ἐκδηλώσεων, περιοδικῶν ἐκθέσεων καὶ διαγωνισμῶν, ἡ πραγματοποίηση ἐκδόσεων, ἡ δημιουργία δικτυακῆς πύλης καὶ ψηφιακῶν ἐκδόσεων καὶ κάθε δραστηριότητος σχετικῇ μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ ζωὴ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου. Ἡ δημιουργία, ἐποπτεία καὶ διαχείριση μουσειακῶν χώρων καὶ χώρων εὐρύτερου πολιτιστικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Ἡ καταγραφή τῶν κειμηλίων (κινητῶν μνημείων - ἀντικειμένων) ποὺ βρίσκονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου.

Ἡ καταγραφή τῶν ἐκκλησιαστικῶν μνημείων ποὺ βρίσκονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου.

Ἄρθρον 4ον

Τὸ τμῆμα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου Ρόδου ἀποτελεῖ Τμῆμα τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου καὶ τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του.

Διοικεῖται ἀπὸ πενταμελὴ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ. Πρόεδρος - Ἐντεταλμένος τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς εἶναι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἢ ἄλλο πρόσωπο ποὺ ὁ ἴδιος θὰ ὑποδείξει. Τὰ μέλη ὀρίζονται καὶ παύονται ἀπὸ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου. Ἡ θητεία του θὰ εἶναι τριετής, δυνάμει νὰ ἀνανεωθεῖ. Τὸ ἀξίωμα τῶν μελῶν τῆς Δ.Ε. εἶναι τιμητικὸ καὶ ἄμισθο.

Τὰ Διοικητικὰ Συμβούλια τῶν παραρτημάτων εἶναι πενταμελῆ. Πρόεδρος - Ἐντεταλμένος εἶναι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἢ ἄλλο πρόσωπο ποὺ ὁ ἴδιος θὰ ὑποδείξει. Τὰ μέλη διορίζονται μὲ ἀπόφαση τοῦ Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ Τμήματος Μουσείων τοῦ Ε.Μ.Ι. Στὸ Δ.Σ τῶν παραρτημάτων θὰ συμμετέχει - ὡς μέλος - ὁ ἐκάστοτε Προϊστάμενος τῆς 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων ἢ ἄλλο πρόσωπο ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τῆς 4ης Ε.Β.Α., ποὺ ὁ ἴδιος θὰ ὑποδείξει. Ἡ θητεία του θὰ εἶναι τριετής, δυνάμει νὰ ἀνανεωθεῖ. Τὸ ἀξίωμα τῶν μελῶν τοῦ Δ.Σ. εἶναι τιμητικὸ καὶ ἄμισθο.

Άρθρον 5ον

1.- Ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ συνέρχεται μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Προέδρου, μία φορὰ τὸ μήνα, καὶ ἐκτάκτως ὡσάκις αὐτὸ ζητηθεῖ ἀπὸ τὸν Πρόεδρο ἢ ἀπὸ τρία μέλη τῆς Δ.Ε. Βρίσκεται σὲ ἀπαρτία καὶ ἀποφασίζει ἐγκύρως, ὅταν παρίστανται τουλάχιστον τρία μέλη.

2.- Κατὰ τὴν πρώτη συνεδρίαση τῆς Διοικοῦσας Ἐπιτροπῆς ἐκλέγεται ὁ Ἀντιπρόεδρος, ὁ Ταμίας καὶ ὁ Γραμματέας τῆς.

Άρθρον 6ον

Ὁ Προϋπολογισμὸς καὶ ὁ Ἀπολογισμὸς τοῦ τμήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου συντάσσονται ἀπὸ τὴ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ καὶ ὑποβάλλονται στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου πρὸς ἔγκρισιν. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸ Μοῦσεῖο Ρόδου δὲν ὑπάγεται στὸν Δημόσιο Τομέα οὔτε στὶς διατάξεις τοῦ δημόσιου λογιστικοῦ, οὔτε στὶς διατάξεις γιὰ στὶς δημόσιες προμήθειες καὶ τὰ δημόσια ἔργα καὶ λειτουργεῖ χάριν τοῦ δημοσίου συμφέροντος κατὰ τοὺς κανόνες τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας. Ἐπίσης ἀπολαμβάνει ὅλων τῶν διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ δικαστικῶν ἀτελειῶν καθὼς καὶ ὅλων τῶν δικονομικῶν προνομίων τοῦ Δημοσίου καὶ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ κάθε δημόσιο, δημοτικὸ, κοινοτικὸ, λιμενικὸ ἢ δικαστικὸ τέλος καὶ κάθε φόρο ἄμεσο ἢ ἔμμεσο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φόρο προστιθέμενης ἀξίας.

Δωρεές, χορηγίες, χρηματικὲς παροχές, κληροδοσίες κ.λπ. ἀπαλλάσσονται ἀπὸ κάθε φόρο ἢ εἰσφορά πρὸς τὸ Δημόσιο.

Άρθρον 7ον

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικοῦσας Ἐπιτροπῆς ἐκπροσωπεῖ τὸ τμήμα Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου ἐνώπιον κάθε δικαστικῆς καὶ διοικητικῆς Ἀρχῆς. Συγκαλεῖ τὴ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ, καθορίζει τὰ θέματα τῆς ἡμερήσιας διάταξης, προΐσταται ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ τμήματος Μουσείου, εἰσηγεῖται στὴ Δ.Ε. πάσης φύσεως θέματα προσωπικοῦ, χορηγεῖ τίς ἀδειες, ἐπεξεργάζεται τὸ πρόγραμμα δραστηριοτήτων, τὸν προϋπολογισμὸ καὶ τὸν ἰσολογισμὸ τοῦ Μουσείου. Ἡ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ μετ' ἀπόφασή της μετὰ ἀπὸ εἰσήγησιν τοῦ Προέδρου μπορεῖ νὰ ὀρίζει καὶ ἄλλο μέλος τῆς γιὰ τὴν ἐκπροσώπησίν του.

Άρθρον 8ον

1.- Πόροι τοῦ τμήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου:

- α) Εἰσφορὲς Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἱερῶν Μονῶν.
- β) Κληρονομίες καὶ Δωρεές.
- γ) Κρατικὲς ἐπιχορηγήσεις.
- δ) Ἐπιχορηγήσεις καὶ δάνεια τῆς εὐρωπαϊκῆς ἑνώσεως.
- ε) Ἐπιχορηγήσεις καὶ χορηγίες φυσικῶν καὶ νομικῶν προσώπων τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.
- στ) Χρηματοδοτήσεις δράσεων τοῦ μουσείου ἀπὸ κρατικά, εὐρωπαϊκὰ ἢ συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα.
- ζ) Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τυχόν ἐμπορικὲς δραστηριότητες.
- η) Ἔσοδα ἀπὸ τυχόν ἐκποιήσεις περιουσιακῶν στοιχείων.

2.- Οἱ πόροι τοῦ τμήματος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσείου διατίθενται:

- α) Γιὰ τίς ἀνάγκες λειτουργίας καὶ συντηρήσεως τῶν κτιρίων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μουσείων καὶ τῆς ἱστορικῆς Ι. Μονῆς Ἀγίου Γεωργίου (Χουρμαλί) Ρόδου.
- β) Γιὰ τὴν συντήρησιν τῶν Ἱερῶν Κειμηλίων.
- γ) Γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ ἐκσυγχρονισμὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μουσείων καὶ τῶν παρρημάτων τους.
- δ) Γιὰ χρηματοδότηση ἐρευνῶν καὶ μελετῶν πού σχετίζονται μετ' αὐτοὺς σκοποὺς του.

ε) Για την μισθοδοσία του μονίμου ή έκτάκτου προσωπικού.

ζ) Για την κάλυψη κάθε αναγκαίας δαπάνης για την λειτουργία του μουσείου και την επίτευξη των σκοπών του.

Άρθρον 9ον

α) Η διοίκηση και διαχείριση της περιουσίας του τμήματος Εκκλησιαστικού Μουσείου ενεργείται από τη Διοικούσα Επιτροπή μετά από έγκριση του Διοικητικού Συμβουλίου του Έπικοινωνιακού και Μορφωτικού Ίδρυματος της Ί.Μ. Ρόδου.

β) Το τμήμα Εκκλησιαστικού Μουσείου τηρεί αριθμημένα και θεωρημένα από τον Πρόεδρο της Διοικούσας Επιτροπής τα εξής βιβλία:

I.- Βιβλίο Πρακτικών Δ.Ε.

II.- Βιβλίο Ταμείου.

III.- Στέλεχος γραμματίου εισπράξεων και ένταλμάτων πληρωμών.

IV.- Πρωτόκολλο αλληλογραφίας.

V.- Βιβλίο περιουσίας.

VI. - Κατάλογος- μητρώο κειμηλίων σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

VII. - Κατάλογος δανεισθέντων κειμηλίων σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

VIII. - Βιβλίο μετακίνησης έκθεμάτων.

IX. - Κατάλογος- μητρώο σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή των κειμηλίων (κινητών αντικειμένων), που βρίσκονται εντός των ορίων της Ίερās Μητροπόλεως Ρόδου.

X. - Κατάλογος- μητρώο σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή των εκκλησιαστικών μνημείων, που βρίσκονται εντός των ορίων της Ίερās Μητροπόλεως Ρόδου.

Άρθρον 10ον

Τα αντικείμενα - κειμήλια του τμήματος εκκλησιαστικού μουσείου δύνανται να προέρχονται από: Παραχωρήσεις χρήσης ή κυριότητας, χρησιδάνεια, παρακαταθήκες, δωρεές από το Δημόσιο, νομικά ή φυσικά πρόσωπα και πάσης φύσεως οργανισμούς του έσωτερικού και του εξωτερικού, καθώς και νόμιμες αγορές στο έσωτερικό και στο εξωτερικό της χώρας.

Άρθρον 11ον

Για την λειτουργία του τμήματος Εκκλησιαστικού Μουσείου και για την πρόσληψη του αναγκαίου επιστημονικού και βοηθητικού προσωπικού ή Δ.Ε. προτείνει και το Δ.Σ. του Έπικοινωνιακού και Μορφωτικού Ίδρυματος της Ίερās Μητροπόλεως Ρόδου αποφασίζει σχετικώς. Στις θέσεις αυτές μπορούν να τοποθετηθούν και πρόσωπα που επιθυμούν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους δωρεάν.

Άρθρον 12ον

Το τμήμα Εκκλησιαστικού Μουσείου Ρόδου διαλύεται μόνο σε περίπτωση αδυναμίας εκπλήρωσης των σκοπών του. Η περιουσία του στην περίπτωση αυτή, περιέρχεται στην Ίερά Μητρόπολη Ρόδου και το Ύπουργείο Πολιτισμού σύμφωνα με την συμμετοχή τους.

Άρθρον 13ον

Η ισχύς του παρόντος Κανονισμού αρχίζει από της δημοσίευσέως του στο περιοδικό «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ» επίσημο Δελτίο των έν Δωδεκανήσῳ Ἐπαρχιών του Οικουμενικού Θρόνου.

Ρόδος, Ἰανουάριος 2010

† Ὁ Ρόδου Κύριλλος



ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΣΥΜΗΣ-ΤΗΛΟΥ-ΧΑΛΚΗΣ
ΚΑΙ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟΥ

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ, ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΥ ΝΑΟΥ «ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΑΛΗΘΙΝΗΣ» ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΣΥΜΗΣ

ΑΡΘΡΟΝ 1

Ὁ Ἱερός Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου, ἐπονομαζόμενος Παναγία «Ἀληθινή», ἀνέκαθεν θεωρεῖται ὡς Προσκύνημα ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν κατοίκων τῆς Νήσου Σύμης. Ὡς ἐκ τούτου ἀνεκυρήχθη ὡς Προσκυνηματικός διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 3ης/2011 Πράξεως τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, Τήλου Χάλκης καὶ Καστελλοριζοῦ κ. Χρυσοστόμου. Φέρει εἰς τὴν ἐξῆς τὴν ἐπωνυμία «ΙΕΡΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΑΛΗΘΙΝΗΣ ΣΥΜΗΣ» καὶ ἰδιαίτερα κυκλική σφραγίδα, ἔχουσα ἐν μέσῳ τὴν μορφήν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου «Πλατυτέρας» καὶ κυκλόθεν τὴν ἐπωνυμία του.

ΑΡΘΡΟΝ 2

1. Ἡ διοίκσις καὶ διαχειρίσις τοῦ ὡς ἄνω Προσκυνηματικοῦ Ἱ. Ναοῦ, ἀσκεῖται ἐκ πενταμελοῦς Διοικητικῆς καὶ Διαχειριστικῆς Ἐπιτροπῆς (Δ.Δ.Ε.) ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύμης, ὡς Προέδρου, ἡ τοῦ ὑπ' Αὐτοῦ διοριζομένου Κληρικοῦ, ὡς ἀναπληρωτοῦ Αὐτοῦ καὶ ἐκ τεσσάρων μελῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, τὰ ὁποῖα διορίζονται καὶ παύονται ὡς καὶ οἱ ἀναπληρωτές των διὰ Πράξεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου, διὰ μία τριετίαν, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ὁποίας εἶναι ἐπιτρεπτός ὁ ἐπαναδιορισμός των.

2. Λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱ. Μητροπόλεως προκύπτει ἡ παλαιόθεν σχέσις τοῦ Ἱ. Ναοῦ μετὰ τῆς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Σύμης «Ὁ Χρυσόστομος», τὸ ἓνα μέλος τῆς Δ.Δ.Ε. θά προέρχεται ἐκ τοῦ Δ. Σ. τοῦ ὡς ἄνω Συλλόγου. Ἔτερον μέλος ὀρίζεται ἐκ τῆς οἰκογενείας Πηνελόπης Κατσαρᾶ-Φουντουραδάκη μέχρι τοῦδε ἐπιστατούσης τὸν Ἱ. Ναόν καὶ τὰ λοιπὰ μέλη θά προέρχονται ἐκ εὐυπολήπτων οἰκογενειῶν τῆς Νήσου.

3. Ἡ λειτουργία τῆς Δ.Δ.Ε. ὑπόκειται εἰς τὰς ἰσχύουσας διατάξεις πού διέπουν τὴν λειτουργία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συμβουλίων καὶ πᾶσα ἀπόφασις αὐτῆς ὑπόκειται εἰς ἔγκρισιν ἐκ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σύμης, μέ ἀναλογικὴ ἰσχύ τῶν διατάξεων περὶ ἱερῶν Προσκυνημάτων τοῦ Κανονισμοῦ ὑπ' ἀρ. 8/1979 περὶ Ἱερῶν Ναῶν καὶ Ἑνοριῶν, ὅπως ἐκάστοτε ἰσχύει.

4. Ἐνώπιον Δικαστηρίων ἢ πάσης ἄλλης Ἀρχῆς ἡ Δ.Δ.Ε. ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ ἐνὸς ἐξουσιοδοτημένου μέλους της διὰ τὸν συγκεκριμένο σκοπό, τὸ ὁποῖο δίδει τὸν τυχόν ἀπαιτούμενον ὅρκον.

ΑΡΘΡΟΝ 3

Ἡ Δ.Δ.Ε. κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς συνεδρία συγκροτεῖται εἰς σῶμα, ἐκλέγουσα Ἀντι-

πρόεδρον, Ταμία καὶ Γραμματέα. Συνεδριάζει δὲ κατόπιν ἐγγράφου προσκλήσεως τοῦ Σεβ. Προέδρου τακτικῶς ἀνά τρίμηνο, ἢ ἐκτάκτως ὅταν παρίσταται ἀνάγκη.

ΑΡΘΡΟΝ 4

Ἡ Δ.Δ.Ε. ἔχει τὰς ἐξῆς ἀρμοδιότητας:

α) Μεριμνᾷ διὰ τὴν διοίκηση καὶ διαχείριση τῶν ἐσόδων καὶ περιουσιακῶν στοιχείων τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος.

β) Καταρτίζει τὸν Προϋπολογισμό καὶ Ἀπολογισμό τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος, οἱ ὅποιοι ὑπόκεινται εἰς ἔγκρισιν ἐκ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως.

γ) Τηρεῖ τὰ ἀπαραίτητα διοικητικά καὶ διαχειριστικά Βιβλία: Πρωτοκόλλου, Πράξεων, Ταμείου, Ἀφιερωμάτων καὶ Κτηματολογίου.

δ) Ἀποφασίζει διὰ τὴν πρόσληψη ὑπηρεσιακοῦ προσωπικοῦ ἐκτάκτου ἢ μονίμου, προκειμένου νὰ διευκολύνεται ἡ λειτουργία τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος καὶ νὰ ἐπιτυγχάνεται τοιοῦτοτρόπως ὁ ἐξωραϊσμός καὶ ἡ συντήρησις αὐτοῦ.

ΑΡΘΡΟΝ 5

Ἐφημεριακὰ καθήκοντα εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν θά ἀσκεῖ ὁ Ἐφημέριος τοῦ Ἱ. Ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος Σύμης, ὁ ὅποιος θά τελεῖ ἐν αὐτῷ τὴν Θ. Λειτουργία κατὰ τὸ πρῶτον Σάββατον ἐκάστου μηνός, ἐπίσης τὴν Θ. Λειτουργία τῶν Πανηγύρεων τοῦ Ἱ. Ναοῦ (15η & 23η Αὐγούστου), τὴν Ἀκολουθία τοῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Δεκαπενταυγούστου, τοὺς Χαιρετισμούς καὶ τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον κατὰ τὴν ἀντίστοιχῃ περίοδον τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, Θ. Λειτουργία καὶ πᾶσαν ἄλλην Ἱεροπραξίαν δύνανται νὰ τελοῦν ἅπαντες οἱ Ἱερεῖς τῆς Νήσου, προσκληθέντες ὑπὸ τῶν εὐλαβῶν Χριστιανῶν.

ΑΡΘΡΟΝ 6

Ἡ ἐν γένει διαχείρισις πραγματοποιεῖται συμφώνως πρὸς τὰς ἰσχύουσας διατάξεις περὶ τῶν Ἑνοριακῶν Ἱ. Ναῶν. Εἰδικότερα δέ,

α) διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἐμπλεκόμενων καὶ τὴν διασφάλισιν τῶν ἐσόδων τοῦ κυτίου εἰσπράξεων τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος, τοῦτο θά ἀσφαλίζεται ἐκ δύο διαφορετικῶν κλειδαριῶν. Τὰ κλειδιά τῆς μιᾶς θά φέρεי ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν του εὐθύνην ὁ ἐκτελὼν χρέη Ἐφημερίου, ἐνῶ τὰ κλειδιά τῆς ἐτέρας, θά φυλάσσονται ὑπὸ τὴν εὐθύνην τοῦ ἐκτελοῦντος χρέη Ταμίου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως.

β) Ἐπὶ τοῦ Παγκαρίου, τῇ ἀποκλειστικῇ εὐθύνῃ τῶν ἐκάστοτε ἱεουργούντων Ἱερέων, ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς ἡ τοποθέτησις δίσκου, ἢ ἐτέρου κυτίου.

γ) Ἀπασαί αἱ εἰσπράξεις τοῦ κυτίου, θά καταμετροῦνται ὑπὸ τῆς Δ.Δ.Ε. καὶ ταυτοχρόνως θά ἀναγράφονται εἰς τὸ μπλόκ εἰσπράξεων, ὡς καὶ πᾶσα εἴσπραξις ἄλλων πόρων αὐτοῦ, καὶ παραλλήλως εἰς τὸ Βιβλίον Ταμείου τοῦ Ἱ. Ναοῦ. Κατόπιν αὐτοῦ, θά κατατίθενται εἰς Τραπεζικόν Λογαριασμόν ἀνοιχθισόμενον εἰς ἀνεγνωρισμένη Τράπεζα ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος. Τόν Λογαριασμόν αὐτόν, θά διακινοῦν κατόπιν γραπτῆς ἐξουσιοδοτήσεως τῆς Ἱ. Μητροπόλεως δύο πρόσωπα καὶ συγκεκριμένα ὁ ἐκτελὼν χρέη Ταμίου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως μετὰ τοῦ Ταμίου τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος. Ἀνάληψις χρημάτων ἐξ αὐτοῦ, πραγματοποιεῖται δι' αἰτιολογημένης ἐγγράφου ἀποφάσεως τῆς Δ.Δ.Ε., συμφώνως πρὸς τοὺς ὀριζομένους σκοποὺς τοῦ Ἀρθροῦ 8 τοῦ παρόντος, ἐγκριθείσης ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου.

ΑΡΘΡΟΝ 7

Πόροι τοῦ Ἱ. Προσκυνήματος εἶναι:

α) Οἱ εἰσπράξεις ἐκ τῆς κηροδοσίας, δίσκων, ἱεροτελεστιῶν καὶ τυχόν ἐκποιήσεως ἀφιερωμάτων.

β) Οί υπέρ του Ι. Προσκυνήματος δωρεές, προσφορές, κληρονομίες, κληροδοσίες και πάσης φύσεως δωρεές και προσφορές τών πιστών.

γ) Οί τυχόν επιχορηγήσεις εκ του Δημοσίου, Νομικών Προσώπων, Τραπεζών, Όργανισμών κ.λ.

δ) Τά κατά τήν έναρξιν ισχύος του παρόντος Κανονισμού υπάρχοντα χρηματικά υπόλοιπα τιμαλφῆ, ακίνητα καί κινητά ως καί πάσα έκκρεμής εἰσπραξὶ ἐκ προηγουμένων όφειλῶν.

ε) Πάσα ἄλλη πρόσδοδος ἐκ νομίμου καί χρηστῆς πηγῆς.

ΑΡΘΡΟΝ 8

Τά ἔσοδα του Ι. Προσκυνήματος διατίθενται εἰς τούς κατωτέρω ἀναγραφομένους σκοπούς, ἀφοῦ ἐκδοθοῦν εἰδικά ἐντάλματα ἐγκεκριμένα-θεωρημένα ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, εἰς τὰ όποῖα ἐπισυνάπτονται ἀπαραιτήτως τὰ νόμιμα δικαιολογητικά ἐξόδων.

α) Διά τήν συντήρησιν καί τόν ἐξωραϊσμόν του Ι. Ναοῦ καί του περιβάλλοντος χώρου.

β) Διά τήν ἀντιμετώπισιν τών ἀναγκαίων δαπανῶν λειτουργίας του Ι. Ναοῦ, ἤλεκτροφώτισεως, ὑδρεύσεως, ἀμοιβᾶς Ἱεροψάλτου, νεωκόρου ἢ καθαρίστριας αὐτοῦ.

γ) Διά τήν ἐνίσχυσιν του πνευματικοῦ καί κοινωνικοῦ ἔργου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως 20%.

δ) Διά τήν παροχή βοηθημάτων εἰς ἀπόρους οἰκογενείας καί ἀσθενεῖς, μέσῳ τῆς Φιλανθρωπικοῦ Ἀδελφότητος Σύμης «Ὁ Χρυσόστομος», εἰς τραπεζικόν λογαριασμόν τῆς όποίας θά κατατίθενται διά τόν σκοπόν αὐτόν αἱ χρηματικά εἰσπράξεις του Ἑσπερινοῦ καί τῆς Θ. Λειτουργίας τών Πανηγύρεων του Ι. Ναοῦ (15ῃ & 23ῃ Αὐγούστου), ἀφοῦ ἀφαιρεθοῦν τὰ πραγματοποιηθέντα ἔσοδα τών δύο πανηγύρεων. Ὑποχρέωσις τῆς ἀδελφότητος διά τήν λήψιν τών ποσῶν αὐτῶν, τυγχάνει ἡ ἐκ μέρους αὐτῆς ἔγγραφη ἐνημέρωσις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, συνοδευομένη μετὰ παραστατικῶν στοιχείων καί ἀποδείξεων περί τῆς διαθέσεως κατὰ τήν διάρκειαν του προηγουμένου ἔτους, τών εἰσπραχθέντων κατὰ τήν διάρκειαν αὐτοῦ χρηματικῶν ποσῶν. Ἡ μή ἀπαρέγκλιτος τήρησις του ὅρου τούτου, συνεπάγεται τήν παῦσιν τῆς ἐπιχορηγήσεως.

ΑΡΘΡΟΝ 9

Οἱ δαπάνες προβλέπονται μέ τήν ἀναγραφὴ τών κονδυλίων εἰς τόν Προϋπολογισμόν. Κατόπιν αἰτιολογημένης ἀποφάσεως τῆς Δ.Δ.Ε. ἐγκεκριμένης ὑπό του Σεβ. Μητροπολίτου, ἐπιτρέπεται ἡ ἀναθεώρησις του Προϋπολογισμοῦ, διαρκούντος του διαχειριστικοῦ ἔτους.

ΑΡΘΡΟΝ 10

Ἡ ισχύς του παρόντος Κανονισμοῦ ἄρχεται ἀπό τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ εἰς τό ἐπίσημον Δελτίον «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ» τών ἐν Δωδεκανήσῳ Ἐπαρχιῶν του Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.



ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

«Ὁ Ρόδιος Μητροπολίτης Βεροίας Σαμουήλ (Ἀπρ. 1746 - † 15 Ἰουνίου 1763)», τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Δημήτριο Ἀγγ. Παπάζη, ἀναπληρωτὴ καθηγητὴ τῆς Ἀνώτατης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης στὸν τόμο: Τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν ὁμότιμο καθηγητὴ Ἰωάννη Χρ. Ταρνανίδη, στὰ πλαίσια τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. (νέα σειρά, Τμῆμα Θεολογίας), τ. 17 (2007-2008), σσ. 259-262.

Πρόκειται γιὰ μιὰ εὐσύνοπτη πρωτότυπη ἐργασία, στὴν ὁποία γίνεται χρῆση ἀνεκδότου ὑλικοῦ ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου συνδυαζόμενο μὲ πλούσια, γιὰ τὰ δεδομένα μιᾶς μικρῆς μελέτης, βιβλιογραφία. Γιὰ πρώτη φορὰ καταγράφεται στὴν ἱστορία τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ὁ μητροπολίτης Βεροίας Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος ἔλκει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὸ νησὶ τῆς Ρόδου. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἐπιλέξαμε τὴν παρουσίαση τοῦ ἐν λόγω πονήματος.

Ἀπὸ τὸ περιεχόμενο ἐνὸς ἐξαιρέτου ἐπιταφίου ποιήματος, τὸ ὁποῖο βρέθηκε στὴ Βέροια σὲ ἐπιτύμβια μαρμάρινη ἐπιγραφή καὶ εἶχε συντάξει ὁ ἀνηψιὸς του, πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Σαμουήλ γεννήθηκε στὴ Ρόδο τὸ 1708, ἀναδείχτηκε στὴ Βασιλεύουσα Κωνσταντινούπολη, ἀρχιεράτευσε στὴ Βέροια ἀπὸ τὸ 1746 μέχρι τὶς 15 Ἰουνίου 1763 καὶ ἀπεβίωσε σὲ αὐτὴ σὲ ἡλικία πενήντα πέντε ἐτῶν, ὅπου καὶ ἐτάφη μᾶλλον στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ της.

Στὴ συνέχεια ἐκδίδεται τὸ ἄγνωστο μέχρι σήμερα ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Σαμουήλ (στὸ τέλος παρατίθεται πανομοιότυπό του), σὲ Μητροπολίτη Βεροίας καὶ παρουσιάζεται, μὲ βάση πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ γράμματα, τόσο ἡ δράση του ὡς μέλος τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου δύο φορές (1746-1754 καὶ 1761-1763), ὅσο καὶ τὸ ἔργο του στὴ Μητρόπολη τότε Βεροίας, σήμερα Βεροίας καὶ Ναούσης, ὡς ἀρχιερέα (1754-1761).

Ὡς συνοδικὸς ὁ Σαμουήλ ὑπογράφει σὲ ἀρκετὲς πατριαρχικὲς

πράξεις, στηρίζοντας τὴν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία, μολονότι οἱ συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν ἐπαρχία τοῦ Βέροια ὀρισμένες περιόδους ἦταν ιδιαίτερα δυσχερεῖς, δὲν ἔπαυσε νὰ ἐνισχύει καὶ οἰκονομικά, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς δεκαεπταετοῦς ἀρχιερατείας του. Κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ποιμαντορίας του στὴ Βέροια ξεχωρίζει τὸ ἐνδιαφέρον του γι' ἀνακαινιστικὲς ἐργασίες, συμπεριλαμβανομένων τοιχογραφήσεων καὶ εἰκονογραφήσεων, σὲ ναοὺς τῆς Μητροπόλεως.

Ἀπὸ πολὺ προσεκτικὴ, ὁμολογουμένως, μελέτη παρατηρήσαμε μιὰ τυπογραφικὴ ἀβλεψία: στὴ σελ. 252, στίχ. 33 ἀναγράφεται *ἀπὸ ψηλὰ νὰ μὲ λησμονήσεις* ἀντὶ *ἀπὸ ψηλὰ νὰ μὴ μὲ λησμονήσεις*.

Εὐχόμαστε ὁ συγγραφέας νὰ ἐκπονήσει μὲ τὴν ἴδια ἐπιστημονικὴ μέθοδο μελέτες καὶ γι' ἄλλους ἱεράρχες καταγόμενους ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα ἢ ποὺ ἔδρασαν σὲ αὐτά, συμβάλλοντας στὴν προαγωγὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου.